

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL II.

I MARTIE 1935

NR. 3.

AL. O. TEODOREANU	Post-Festum	483
A. POP MARȚIAN	Versuri	495
GALA GALACTION	Cum încep un veac și o căs- nicie (V)	500
EMIL RIEGLER	Versuri	520
SANDA MOVILĂ	15 Minute	523
C. RĂDULESCU-MOTRU	Realizările spirituale	538
ION PILLAT	Don Quijote	559
HEINRICH WAGNER	Constituția austriacă	575
D. I. SUCHIANU	Despre domnișoare	595
EUGENIU SPERANTIA	Rolul pedagogic al perspec- tivei istorice	608
ȘERBAN CIOCULESCU	Correspondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol	627

C R O N I C I

CUM TREBUE CETIT PAUL ZARIFOPOL de *Mircea Eliade* (658); A FI . . . . . MOLDOVEAN de *Al. Rosetti* (662); DESPRE MUZICA DE PIAN A LUI DEBUSSY de *Const. Brăiloiu* (663); SISTEMUL DE ESTETICĂ AL PROFESORULUI T. VIANU de *Petru Comarnescu* (667); ION PETROVICI, ESEIST (672); BIOGRAFIE ȘI CREAȚIE de *V. Cristian* (674); MITROPOLITUL VASILE SUCIU AL BLAJULUI de *Z. Păclișanu* (680); MODERNISMUL ȘI ARHITECTURA ROMÂNEASCĂ de *G. M. Cantacuzino* (683); CONCERTE de *Radu Georgescu* (686); UN GÂNDITOR CONTEMPORAN: L. BRUNSHVIG de *Oscar Lemnar* (690); RĂMĂȘITE MEDIEVALE de *St. Antim* (694); SĂRACII DIN CALIFORNIA de *George Stroe* (698); FENOMENUL POLITIC EUROPEAN IN ANUL 1934 de *Richard Hillard* (703).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A

ȘI ADMINISTRAȚIA:

B U C U R E Ș T I I I I

39, B-DUL LASCĂR CATARGI, 39

TELEFON 2-40-70

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL II, No. 3, MARTIE 1935

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

POST-FESTUM

După un turneu triumfal prin toate capitalele Europei, unde făcuse comunicări asupra ultimelor sale descoperiri în tratarea ulcerelor intestinale, profesorul Mircea Lăzărescu se hotărî să inaugureze la Iași ciclul de conferințe pe care urma să le ție în țară. Momentul de a vizita orașul natal, în care copilărise și își făcuse studiile și în care nu mai călcase de aproape douăzeci de ani, era bine ales. Recenta vâlvă care se făcuse în jurul numelui său și fără de asta celebru, sau, cum se mai zice, de reputație mondială, precum și congresul « Asociației medicilor din România », care se ținea tocmai atunci în cetatea lui Ștefan și a febrei tifoide endemice, îi asigurau un succes sigur și răsunător.

Conferința a ținut-o în aula universității, arhiplină. În spațele conferențiarului, luaseră loc Rectorul, Decanul, profesorii facultății și generalul comandant de corp. În primele bănci, cucoane și ofițeri superiori. Restul parterului îl ocupaseră congresiștii, așa că în balcoanele ticsite, studențimea și anonimia de-abia mai încăpeau.

A vorbit în fața unei săli calde și entuziaste despre « Conștiința profesională în practica medicinei ». Șarja, pe care cu multă vervă a făcut-o asupra tinerilor insuficient pregătiți și nostimele exemple de erori de diagnostic, cu aluzii transparente (pentru inițiați) la confrăți absenți, au, fost viu aplaudate.

— E sarcastic *țapul*, șopteau amicii.

— Ii săpunește *Omul roșu*, murmurau studenții.

Dacă studiile medicinei s'ar reduce la cunoașterea cauzelor, simptomelor și a evoluției diverselor maladii, așa cum cred unii specialiști cu renume, a subliniat cu ironie conferențiarul, *toți*

medicii de pe glob ar putea fi cu succes înlocuiți de un exemplar din Larousse-ul medical, la îndemâna oricui. Dar, doamnelor și domnilor, faza actuală a științei noastre, după cum reiese clar — îmi închipui — din cele ce am avut onoarea să vă expun, ne permite să afirmăm încă o dată și fără teamă de a fi desmințiți, că pentru medicul modern, pentru medicul adevărat, pentru medicul conștient și la înălțimea menirii sale, astăzi nu mai există boli, ci numai bolnavi!

Tunete de aplauze acoperiră ultimele cuvinte ale conferențiarului. Cu Rectorul la dreapta, cu Decanul (un fost coleg de facultate) la stânga și înconjurat de cele mai proeminente somități medicale ale țării, profesorul Mircea Lăzărescu își mângâia mulțumit barbisonul, a cărui flacără începuse să prindă cenușă, coborînd agale strada Carol. Se pornise una din acele ploi subțiri de toamnă, despre care nu știi dacă de sus pogoară, sau dacă pornesc de jos, din vastul pulverizator al cine știe cărei afunde și nevăzute văgăuni, parcă. Aburi lăptoși acopereau colinele din fața *Râpei Galbene*. Becurile care se aprinseseră înainte de înnoptare ca și automobilele, din care nu se vedeau prin pâcla umedă decât fășile luminoase ale farurilor, dădeau impresia de început de film, cu acțiune la Londra. De acord asupra oportunității unui ceai fierbinte, întregul grup intră la *Corso*. Toate mesele scundeii săli dreptunghiulare erau ocupate de medici. La ivirea grupului Lăzărescu, mai multe grupuri se ridicară, salutându-l. Luară loc la masa rezervată în ultima boxă, în dreptul geamului aburit. La mai multe mese până atunci sgomotoase, se vorbea șoptit. Toți aruncau priviri furișe la masa profesorului Lăzărescu.

— Trist și sărac oraș, constată Rectorul.

— E drept, răspunse profesorul Lăzărescu. Dar mie, așa cum e, îmi place.

— Fiindcă nu trăești în el, interveni Decanul.

— Nu, nu, protestă profesorul Lăzărescu. De acest oraș mă leagă atâția ani frumoși, de sigur cei mai frumoși... Prima dragoste (zise oftând)... și pentru cariera noastră (cu energie și convingere), ceva mai mult: primul client!

— De asta nu te poți plânge, spuse Decanul. Ai părăsit aici o clientelă pe care alții n'o au până la sfârșitul carierei. Trebuia să fii tu ca să lași o asemenea situație.

— Nu poți câștiga la loterie, fără să cumperi bilet, se pronunță acru Mihai Cață, dermatologul, schimonosindu-și expresia de mongol spânatec și sugându-și înainte un incisiv afumat.

— Mircea Lăzărescu n'a jucat la loterie, interveni Rectorul, bonom. El știa unde merge și și-a atins ținta. În orice caz, noi suntem foarte măguliți pentru atenția pe care a dovedit-o Universității noastre, începându-și conferințele la noi.

Un vacarm insolit, venit dela ușa de intrare, unde se produsese învâlmășeala, acoperi discuția. Toți chelnerii, adunați în grabă, luptau din răspuțeri cu un cetățean care ținea morțiș să pătrundă în local. Părea nedormit și turmentat bine.

— Trăiască domnul doctor Lăzărescu, răcni cetățeanul cu indexul mâinii drepte ridicat și executând o semipiruetă.

La auzul acestei manifestații neașteptate, se făcu tăcere.

— Bine, bine, acum du-te și te culcă, îl sfătui un chelner amical și puțin intimidat de privirile concentrate asupra-i.

— Cum să mă duc, dom'le? De ce să mă duc? Un' să mă duc?

— Du-te acasă!

— Du-te tu! Du-te și la dracu, dacă vrei!

— Ascultă, bre omule, înțelege omeneste și du-te odată!

— Na-ți-o bună, că ți-am dres-o! Știi că-mi placi? De aceea vin eu dela Nicolina, ca să mă (sughite) duc? Duce-te-ai învârtindu-te ca tit'rezul, unde-o înțârcat dracu puii, tu și cu tot neamul tău!

— Ian ascultă, măi *bețâvule*...

— *Bețâv* îi tat' tu!

— Ascultă, bă, interveni un chelner spătos și de sigur de peste Milcov, hai cară-te, ori te fac piftie!

Cetățeanul se repede, chelnerul îl înșfacă:

— Ci pif... ci pif... pi cini faci tu piftie, măi?

Ceilalți chelneri îl înconjoară și cu mare greutate îl împing spre ușă. Inconjurat din toate părțile, cetățeanul nu se mai vede, dar glasul lui răgușit, predomină vociferările:

— Mă cunoaște, domnu doctor, întrebați-l. Nu da, bădie, lasă-mă! Să spue domnu doctor Lăzărescu. Sunt clientul dumnealui.

Râsete 'n sală. Profesorul Lăzărescu intervine în favoarea cetățeanului. Chelnerii îi dau drumul. Cetățeanul răsuflează greu.

Hainele, cu siguranță de căpătat, rupte și murdare, nu au absolut nici un nasture. Iși scoate pălăria, mulțumind întregii săli, ca un actor la fine de act. Face vizibile eforturi să pară treaz și să-și alcătuiască o înfățișare demnă. De statură mijlocie, cu ochii injectați și privirea vagă, nepieptănat, știrb, înaintează clătînându-se, cu picioarele încovoiate, ca, din profil, două paranteze :

— Sărut mâna, domnu doctor, și Dumnezeu să vă deie sănătate !

Către sală, patetic :

— Dacă nu era dumnealui (cu mâna întinsă, indică pe profesorul Lăzărescu), nu eram eu !

Tăcerea în sală se adâncește, amintind minutul care precedează începutul unui concert Enescu.

— Ești popular ca o vedetă, șopti Rectorul la urechea profesorului Mircea Lăzărescu. Iată că și periferia își trimite reprezentantul să te salute.

— Cine știe ce nebun o mai fi, răspunse profesorul cu indiferență.

Și către cetățean :

— De unde mă cunoști dumneata pe mine ?

Cetățeanul pare profund vexat. Apoi, clipind șiret :

— Parcă nu știți ! Eu sunt cel cu prafurile și cu jumătatea.

Profesorul (făcând eforturi să și-l amintească)

— Ai fost în căutarea mea ?

Cetățeanul

— Fost, săru' mâna . . . Or fi vreo douăzeci de anișori de atunci ! Nu eram așa ! Mă purtam fercheș ! Nu-i vorbă că și Dumneavoastră ! Erați tânăr ! Acu (sughite) . . . ați îmbătrânit ! . . . da 'n schimb . . . nu fie de deochi . . . v'ați îngărășat . . . Și eu am îmbătrânit . . . că doar suntem, pardon, de-o samă . . . se cheamă 907, revoluția . . . iasta . . . cotingentul . . . da eu slăbesc.

Profesorul

— Și unde zici că te-am căutat ?

Cetățeanul

— Pi tăt trupu', săru' mâna !

Profesorul

— Nu m'ai înțeles! La Pașcanu? La Sf. Spiridon?

Cetățeanul

— Nuuuu! Acasă! Pe Muzelor (se scarpină 'n creștet și scui pă). No'mru 59! (râde). La domnu doctor Lăzărescu!

Profesorul

— Așa-i drept! Acolo a fost ultimul meu domiciliu în Iași.

Cetățeanul

— Cum ieși din *Medean*... La Sp'ridonie, cum s'ar zice. In față (sughite) *Primirea* (face cu ochiul), alături *Tractirul!* (Râsete 'n sală).

Profesorul (aprobând, amar).

— Exact!

Cetățeanul

— Dacă nu nimeream la Dumneavoastră... propriu zis... oale și ulcele (profesorul surâde modest). Prafurile celi mi-o luat durerea ca cu mâna! (Surâde galeș). Numai cu vinul la 'nceput mi-o venit mai greu!

Profesorul

— Acum văd că-ți vine ușor!

Cetățeanul

— Ce să zic? Mă ține!

Profesorul

— Ce?

Cetățeanul

— Vinul!... Vinul mă ține! Vorba ceea: decât mort mai bine beat!

Rectorul (spiritual)

— Beat mort!

Cetățeanul

— Dacă știam eu că vinu-i de leac, nu mai așteptam degeaba atâta amar de vreme.

Profesorul

— Ce spui?

Cetățeanul

— Dumneavoastră, așa mi-ați spus: Băiete, o jumătate la amiază, o jumătate seara. Ei bine... și-i distul!

Profesorul

— Și ți s'a părut puțin?

Cetățeanul

— Care puțin, Doamne, iartă-mă! că eu până atunci nu-i știam nici gustul?

(Atenția în sală devine mai încordată).

Profesorul

— Ce tot bâigui, omule? (Il privește cu atenție și deodată). Ia, stai! Nu erai dumneata în serviciu la dumnealui? (arată spre Decan).

Cetățeanul

— Nu se află, domnu doctor, pe dumnealui nici nu-l cunosc!

Profesorul (către Decan)

— Nu știe ce spune! Acum îmi aduc perfect aminte. Tocmai mă mutam din Iași... Tu mi l-ai trimis.

Decanul

— Eu?

Profesorul

— Ai uitat, frate. Era într'o Duminecă și nu mai primeam vizite. Imi scriseseși tu de cu seară că a doua zi va veni un om din serviciul tău.

Decanul

— E drept. Îți spuneam că-i un bețiv fără pereche și hipochondric. Avea o încredere oarbă în tine, din faimă.

Profesorul

— Da, da, îmi amintesc aproape cuvânt cu cuvânt scrisoarea ta. Imi scriai să simulez un examen minuțios...

Decanul

— Chiar să simulezi?

Profesorul

— Sunt sigur! Să-i dau ceva prafuri antinevralgice și făcându-mă că nu știu că bea, să-i spun că e serios amenințat, sfătuindu-l să se ferească de băutură. I-am dat prafuri, cum mi-ai spus, și i-am recomandat să bea o jumătate de litru de vin la dejun și o jumătate la masă. Mai puțin, îmi închipuiam că n'o să poată, și apoi, îmi afirmaseși că e foarte rezistent, ceea ce am constatat și personal. Avea o sănătate de fier. Și pe el mi-l amintesc acum. Parcă-l văd! Uite-te, în ce hal e! Parcă e tatăl celui de atunci!

Decanul

— Cine?

Profesorul

— Cum, cine? Omul tău!

Decanul

— Care omul meu?

Profesorul (puțin iritat).

— Cum «care»? Țista!

Decanul (râzând)

— Țista, omul meu? Nu ți-am spus că nici nu mă cunoaște?

Profesorul (enervat de-a-binelea).

— E beat!

Decanul

— Bine, dar nici eu nu-l cunosc și doar nu-s beat!

Profesorul (cetățeanului)

— Cum, dumneata n'ai fost niciodată la dumnealui în serviciu?

Decanul

— Înțelege-mă, dragă, că omul pe care ți l-am trimis nu s'a prezentat. S'a cerut de dimineață să se ducă la tine, a intrat în prima cârciumă și seara s'a întors tun. Dacă mi-aș fi închi-puit, te preveneam, dar când am aflat, plecaseși...

Profesorul

— Și acum ce face? Mai trăiește?

Decanul

— Bea toată ziua și n'are nimic. E mai sănătos ca noi și a trecut de 65 de ani.

Profesorul

— Vra să zică ăsta, nu e ăla...

Cetățeanul (care a prins ceva din discuție, vesel)

— Nuuu! Eu sunt *altul!*

Profesorul

— Și de ce nu te-ai mulțumit să bei câte o jumătate, cât ți-am spus eu?

Cetățeanul

— Că mi-o plăcut...
(râsete în sală)

Profesorul

— Și zici că înainte nu beai de loc?

Cetățeanul (cu unghia în dinți)

— Nici atâtica... că eram adventist.

Profesorul

— Ș'acuma?

Cetățeanul

— Acuma-s și eu în rândul oamenilor (ilaritate), . . . acuma-s orto . . . asta . . .

Profesorul

— Ortodox !

Cetățeanul

— Ca tot Românul . . . se cheamă că acu-s creștin !

Profesorul

—[!] Ești însurat ?

Cetățeanul (se șterge la ochi și oftează amar)

— Am fost, dar m' o lăsat . . . că ea-i propriu zis tot adventistă.

Profesorul

— Și ce serviciu ai ?

Cetățeanul

— De când m' o dat afară dela Poștă m' am făcut șomer. Acuma, slavă Domnului, am găsit serviciu. Lucrez grădinărie la d. Papadopol . . . om bun.

Profesorul

— Și de ce te-a dat afară ?

Decanul

— Mai întrebi ?

Cetățeanul

— Persecuția. Domnul diriginte Șubă mă persecuta. Niște șol-tici de copchii îmi tot fura scrisorile, așa că m' o scos.

Profesorul

— Toate bune, dar eu ți-am spus să bei câte o jumătate la masă, nu ți-am spus să te apuci de beție. De ce bei atâta ?

Cetățeanul

— Să prind putere, săru' mâna. Vinul întărește . . . îmi dă curaj și idei bune.

Profesorul

— Și cum de-ai nemerit atunci la mine?

Cetățeanul

— Dumnezeu m'o îndreptat, domnu doctor, numai Dumnezeu.

Profesorul

— Dumnezeu, Dumnezeu, dar nu ți-a spus Dumnezeu adresa.

Cetățeanul (râde)

— Adresa? Cine nu știa adresa dumneavoastră în oraș? Tocmai eu, dela Poștă... propriu zis factor, să n'o știu?

Profesorul

— Și cum de-ai intrat?

Cetățeanul

— Pe la bucătărie! Cum m'o văzut servitoarea, m'o și dus la dumneavoastră.

Profesorul (decanului)

— Ce coincidență! (cetățeanului). Și ce te durea?

Cetățeanul

— Coastele, săru' mâna! Da cum am luat prafurili celi, m'o lăsat.

Profesorul

— Și cine te-a pus să fii altul, nenorocitul? Eu așteptam pe altcineva.

Cetățeanul (fără să înțeleagă)

— Norocu' omului, domn doctor!

Profesorul

— Și la ce doctor ai mai fost de atunci?

Cetățeanul

— M'o arătat domnu' Papadopol, da degeaba! Nu mai sunt doctori ca dumneavoastră în Iași!

(în sală, schimb de priviri și zâmbete)

Profesorul

— Și ce ți-a spus doctorul ?

Cetățeanul

— Ce să spue ? Mofturi ! M'o achipuit la pânțele ș'o zâs (confidențial) că mi-i *maiul* mai mic. Și dacă-i mai mic, ce-i ? Se vede ? Zicea că am, iasta . . .

Dermatologul Cață (malițios)

— Ciroză !

Cetățeanul (vesel)

— Tocmai ! V'a spus dumnealui ? Cică să nu mai beau că se usucă ! Apoi, cum să se usuce, cucoane, de udătură ? (către sală). Știe el mai bine domnu doctor Zamfirescu ?

Decanul

— Orice s'ar zice, e victima noastră.

Profesorul

— A ta !

Decanul

— Și-a ta !

Profesorul

— Pardon ! . . . pentru mine, el e ăla, al tău.

Dermatologul Cață (sarcastic)

— Dar pentru el, el e el.

Rectorul (scoțând o sută de lei)

— Ar trebui să-i dăm ceva !

Profesorul (după ce ia suta Rectorului și două sute dela Decan, întinde cetățeanului o hârtie de 500):

— Ține, dar să n'o bei !

Cetățeanul (chiuie, agitând hârtia)

— Să trăiți, domnu doctor, și Dumnezeu să vă deie sănătate ! (se uită la hârtie) 250 de șprițuri ! O balercă propriu zis !

Intr'un foarte elegant pardesiu pe talie și cu pălărie tare, apare renumitul chirurg Urziceanu, apropiindu-se de masa grupului profesor Lăzărescu.

Doctorul Urziceanu

— Haideti, domnilor, că ne așteaptă cucoanele la masă. (Către profesorul Lăzărescu) Ai avut un succes formidabil, formidabil. . .

In sală, discuțiile se reiau, animate.

Strigând din răspuțeri « Trăiască domnu' doctor Lăzărescu » și agitând hârtia ca un stindard, Cetățeanul se pierde în noapte.

AL. O. TEODOREANU

VERSURI

INIMA DIN MĂTASE

Te-așteptăm (ca prin veac) astă-seară,
eu și casa sub stele...
prin odăi margarete de ceară
ți-au aprins candelile... te-așteptară...
(au adormit, mi se pare...)
Din noapte, înaltă când ai intrat
cu foșnet lung, de răcoare,
mi-a pâlپăit sufletul aplecat —
flacăra de lumânare...

... dar astă-seară, din mătase,
inima ta alunecă 'n mine ca un sloi...
lucrurile se depărtează de noi,
ținându-și răsuflarea, sfioase...

sigur că și stelele se urcă acuma mai sus

(în jurul casei cine mi-o fi adus
atâtea pietre — albe ca niște oase!)

auzi cum stelele s'aruncă 'n vid
și cad în bălți de diamant lichid?

ah ! să 'nceteze pașii din grădină
 și mersul de noroi
 prin stelele din iarbă !
 apropie-mi de inimă, mată... moale,
 apa mocnită, de perlă, a inimii tale...
 și 'n palmele mele, cauc îngust,
 revarsă cerul frunții reci
 ca luna la Predeal, în August...

și, orbi, amândoi,
 sub zodii rele,
 să stăm până 'n zori

printre flori
 mătase
 și stele...

51° C.

Pe drumuri albe ziua e grea :
 apă de moarte — fântână rea.

Frunțile vor să ne cadă, de piatră, —
 cămașa umbrei arde pe noi ca cenușa pe vatră...
 boabe de apă ne curg pe spinare,
 fiecare ca un păiajen mare.

Poate murim — ne mai așteptăm?...
 Sau visăm ! să ne deșteptăm !...

Dac'am dormi, —
 am coase poate alt vis — din petice :
 cu săniuțe trase de răni,
 sau cu peisaje helvetice.

GOL ASTRAL...

Ce noapte nouă de-asupra ta...

Tăcerea parc'ar aștepta
 un cântec să se nască...
 din case sau din arbori să pornească
 sau, poate, din stele...
 (a ! una din ele
 cade 'n păduri la marginea nopții,
 singură... singură !)

Crescut din noi în alt cer, în celalt,
 nu ți se pare cerul mai nalt ?
 în sânge nu auzi un foșnet nou,
 ce s'a 'nmulțit, crescându-se din el,
 ca, peste văi, un fâlfâit de porumbel
 rostogolit pe șapte creste, de ecou ?

Și câte paseri de argint
 ne-or fi privind cu gâturile 'ntinse,
 ca niște violine mici
 în clipa când arcușul e în aer...

.....
 Hai să vorbim !... că nu mai vreau s'aud
 vuetul surd, de mare nevăzută,
 al gândului, care-ți lovește tâmpla...
 vrei să cunoști vre-o stea pe nume ? întreabă !
 — întreabă-mă, întreabă-mă degrabă —
 căci, fără voie, m'am plecat din nou,
 pe cerul tău ascuns din adâncime —
 și-am început să cad fără ecou,
 fără sfârșit...
 mă prăvălesc, și nu pot să te strig

ca stelele, la margini de pământ...
 în gol, ca stelele...
 în frig.

M A R I A

Tânăra și albă ești ca iada,
 sănătoasă ca un mânz —
 dragostea ta-i azima la prânz
 frântă sub un paltin, când livada
 goală 'n apa soarelui se scaldă.

Ochii buni de depărtare caldă
 dă-mi-i! mai adună-i de pe ape!
 adu-mi inima: mireasmă, mugur...
 umple-mi brațele cu viața ce nu 'ncepe
 de prea mult belșug, în sânul tău
 ca vinu 'n strugur...
 adu-mi ziua de argint, în gură, ca pe-o floare
 și arunc'o în iazul sângelui meu, ca 'n vâltoare...

strânge pentru mine 'n suflet vară,
 adu-mi, pe nealese, orice dimineață, orice seară,
 să le-aud fierbând sub pielea ta, ca 'ntr'o povarnă

lasă prin hățișuri urmele de lup, umbrele-amare —
 fii, mai bine, cupă goală soarelui când își răstoarnă
 răsăritul rubiniu în ochii tăi, ca 'n mare...

soarbe-le pe toate 'n tine, plantă mare!
 ca s'avem la iarnă.

La plecare, să mai dai pădurii chiot,
 drept în inimă să-i între 'ncins de-amiază —
 s'o auzi prelung, în melcii văii,
 după tine, ca un mânz de lapte cum nechează.

V I S R Ă U . . .

Șirag de metanii, timpul s'a rupt...
 clipele, la picioarele mele,
 grele,
 cad neîntrerupt...
 noaptea rămâne goală de timp — cerul, de stele.

Te-aștept plin de 'ntuneric,
ca pădurile nepătrunse —
dar astăzi, pe undeva, tu și luna
rămâneți ascunse...

Gândul se 'mpleticește prin mine,
ca liliicii care se lovesc de ruine.

Și știu
c'am adormit mult mai târziu, —
dar toate visele mele
m'au tras de mână prin celălalt cer,
și mi-au rănit picioarele printre stele...

A. POP MARȚIAN

CUM INCEP UN VEAC ȘI O CĂSNICIE

XIV

Ianuarie 1900, Mănăstirea Neamțu

Scumpe Dorule, scrisoarea ta n'a făcut pe drum decât trei zile, dintre care două dela Pașcani până la Mănăstirea Neamțu... Sunt mulțumit că n'a făcut mai mult. Drumurile sunt troienite. A nins din belșug și ninge mereu. Stăm închiși în țarc de codri și între ziduri de omăt... Incep să-ți scriu. Când va fi scrisoarea gata, când îți voi expedia-o, când va sosi în București?... Domnul știe!

Am cetit destăinuirile și visurile tale cu același interes frățesc pe care mi l-ai insuflat totdeauna. Ce să-ți răspund, frate?... Legea sufletului tău e curioasă. Tu ești poet, tu ești artist... Ca să scrii, trebuie să simți puternic; ca să simți puternic, trebuie să fii adeseori pe dos decât lumea din jurul tău... Mă doare inima, când îmi închipui câte complicații și câte amărăciuni pot să te pândească în drum, dar știu prea bine că opera ta viitoare va crește din turburare și din zbucium. Frățește, ași vrea să te cruț, să te pun în siguranță împotriva ta însuși... Dar — vorba lui Eminescu — cum vei putea să dai vieții tale « un alt prohab »?... E atât de greu să sfătuești pe altul, în această lature atât de intimă și atât de neprimitoare de leacuri!...

Și pe urmă, nu știu dacă eu însumi mai sunt omul cel de sfat, adică pătrunzător și lucid, pe care îl vezi înaintea minții tale... Frate Dorule, aș vrea să-ți scriu mult, să-ți povestesc întâmplările

mele din ultimele zile și o experiență nouă și neașteptată, care vine să zgudue șubreda mea existență de bolnav. Ce dor mi-e de ceasurile noastre de întâlnire și de convorbire de altădată! Mi-e cu atât mai dor cu cât, până mai deunăzi, le socoteam pe veci apuse și fără putință de revenire. Acum să fim lalaltă!... Acum să ne destăinuim și să ne consultăm!...

*

Dorule, am intrat în această mănăstire cu încredințarea glacială că este cel din urmă al meu popas. M'am obișnuit de mult cu ideea că trecerea mea prin această lume va fi pripită și deci plecarea mea foarte timpurie. Venind aci, n'am avut decât o grijă: să dau, prin scrisori, bieților mei bătrâni, o nădejde vagă și mincinoasă că am găsit loc prielnic pentru plămânii mei și că mă simt din ce în ce mai bine. Dar nu credeam două vorbe din toate câte le scriam.

Am găsit, în această interesantă mănăstire, oameni, moravuri și idei care m'au stimulat cu noutatea lor. Am găsit și multă bunăvoință și destulă prietenie. Dar am găsit, îndeosebi, sfânta împărăție a bradului și mireazma lui cea dătătoare de viață... Și iată o jumătate de an, de când îmi duc zilele, în vâlceaua asta ferită de curenți, la poalele pădurii care nu se scutură niciodată și lângă originalii mei noi prieteni. Vlădica Narcis, starițul mănăstirii, îmi trimite, de câteva ori pe săptămână, lapte, caș și blagosloveniile lui arhieresti. Părintele Chesărucă mi-aduce apă, mătură prin casă îmi face foc și demâncare și merge cu mine la plimbare, prin poieni. Maica Antonina nu mă uită nici ea, fără să mai aștepte îndemnul vostru...

Dacă nu m'aș simți așa mortăciune, precum mă simt, dacă nu m'ar obosi cititul și scrisul, n'aș avea dreptul să zic că mi-e mai rău decât îmi era acum un an, la București... Dar două pagini citite îmi împerdelează ochii, și o scrisoare trebuie s'o întrerup de zece ori!...

*

În scrisoarea mea din Noemvrie îți spuneam ce sfat mi-a dat doftorul oficial al mănăstirii, adică să mă duc și să consult pe o colegă a lui, retrasă la Mănăstirea Agapia și bolnavă de

multă vreme... Sfatul era cel puțin bizar: să mă duc și să mă arăt unei doftorițe, care ea pe sine singură nu putea să se facă sănătoasă!

Te-am rugat să-mi scrii dacă soția ta cunoaște pe această doamnă. Spune soției tale că-i mulțumesc pentru răspuns, măcar că era negativ... Azi, eu sunt cel ce cunosc lucrurile și pot să dau informații.

Iubite Dorule, am fost și am văzut pe doftorița dela Agapia. Am văzut-o în zilele Crăciunului. Am găsit-o pe picioare. De altfel, boala ei e stranie, cu pauze, cu capricii, cu intermitențe și de înrăutățire și de ameliorare, necunoscute altor boale...

Mi-a făcut o impresiune unică și foarte greu de redat... E întâia oară în viața mea când înregistrez asemenea informații din lumea semenilor mei. Am văzut-o de două ori, în două zile consecutive, adică a doua și a treia zi de Crăciun. E o femeie de vreo patruzeci și câțiva de ani. Are un aer exotic. Pare o anglo-saxonă sau o rusoaică, deși este moldoveancă de baștină și cu cel mai moldovenesc nume de familie.

Am stat de vorbă câteva ceasuri, în ambele rânduri. Întâi, firește, i-am spus situația mea de suferind și i-am cerut luminile ei medicale. După aceea am trecut asupra altor subiecte, știință, artă, literatură, filozofie... Mi se învedera universal informată ca o Hypatia din vechime sau ca o... D-nă Taylor, din zilele lui John Stuart Mill... Am urcat din încântare în încântare. Când am ieșit afară în ceardacul mănăstirii — din apartamentul ei, care este sus pe ceardacul obștesc — mi s'a părut că mă amestec cu nourii!...

*

Dorule, Dorule!... am ajuns să râvnesc bogăția simțirii tale, grădinile tale și ale Babilonului și darul tău de-a schimba la față oamenii și lucrurile! Și cu toate acestea, țin nespuse de mult să-ți dau asupra acestei femei extraordinare relațiunile cele mai treze și mai exacte.

Are un cap de Goethe suferind, cu aceeași maiestate negrăită, cu aceeași superioritate luminoasă, dar cu un adaos de farmec și de fineță, propriu sexului ei. Fiindcă zăcerea ei la pat a obligat-o să-și reteze coșta de câteva ori, o vedeam într'un nimb

de păr blond « cendré », scurt ca niște plete de poet. Vorbește clar, precis, cu o ordine logică și muzicală greu de închipuit...

E văduvă. A făcut medicina în văduvie. Soțul ei a murit de boala de care sufăr eu azi. E bolnavă și ea de câțiva ani... Dar boala ei este indefinibilă... Este o catastrofă nervoasă, pe care însă bolnava o înfrânează cu o putere supraomenească.

Mi se pare că este prima femeie din țara noastră care a străbătut — cu brio! — liceul și Universitatea și a ieșit doctoriță în medicină. A făcut studii de completare la Berlin și la Paris, și se bucură de ocrotirea și de prietenia prea înaltă a Carmen Sylvei. Dar ce folos! Când atâta știință medicală a fost adunată și atâtea strălucite nădejdi au fost puse pe rod, iată boala necruțătoare care nimicește totul, cu duhu-i de simun!

*

Vei zice, poate, în mintea ta: Poftim! Boruzescu începe să-mi facă concurență! Boruzescu se încumetează să fie și el poet!... Scumpe amice, îți mărturisesc că de când cunosc pe această doamnă mi se pare că sunt descoperitorul unui continent despre care nu aveam nici o idee. De-abia acum am ajuns să înțeleg cazul lui John Stuart Mill. Oricât de mult i-am povestit viața, prin academii, și ne-am extazia teoretic asupra binefăcătoarei înrâuriri pe care D-na Taylor a avut-o asupra filozofului englez, nu vom putea să ajungem în focarul de justă înțelegere a romanului, decât... rând pe rând, fiecare la ceasul lui... Dar câți dintre cei ce au citit confesiunile lui John Stuart Mill sau, cel puțin, au ascultat la ora academică rezumatul lor, au avut și prilejul fericit să întâlnească în viață o soră a D-nei Taylor!...

Tu ai în soția ta o nepoată sau o strănepoată a ei. Dorule, îți jur că acest Goethe feminin din Mănăstirea Agapia este o autentică soră spirituală a D-nei Taylor!

*

Trebue să-ți apar în stranie înfățișare, în paradoxală lumină, eu, ucenicul lui Diogene, care las azi butoiul meu și zdrențele mele de misogin ca să sărbătoresc pe această femeie... Dorule,

adevăr îți spun: ivirea acestei doftorițe în viața mea înseamnă, cel puțin sufletește, transformarea subită a unui amurg în auroră!... Aceasta e surpriza de comedie cu care răspund ultimei tale scrisori!...

*

Dar, iubite Filipache, lucrurile au și o îmbrăcămintă practică și imediată, de mare importanță pentru șubrezenia mea trupească. M'am înfățișat înaintea acestei doftorițe, ca un bolnav pe care un doftor îl trimite la alt doftor. Mi-a făcut o declarație uluitoare:

— Imi pare rău, dar nu pot să răspund așteptării d-tale... Ajutorul medical pe care mi-l ceri și așa cum te aștepti că aş putea să ți-l dau, nu ți-l voi da... Sunt o eretică!... Mai mult: sunt o apostată! Nu mai cred în medicina academică!

Îți închipuești că această destăinuire din partea cuiva, radiant de inteligență și de farmec, m'a făcut să uit dezamăgirea mea și să doresc cu vioiciune toate lămuririle cu putință... Am ascultat un ceas întreg o conferință pe care aş fi voit s'o audă toți ucenicii lui Esculap din lumea întreagă... Interlocutoarea mea — strălucită ucenică a științei medicale moderne și bolnavă într'o mânăstire de călugărițe — îmi desvălea o nebănuită stare de conștiință științifică, o grandioasă apostazie dela dogmele doftoricești și o îndrumare, încă șovăelnică și dureroasă, spre o lumină nouă, spre o terapeutică spirituală, răsarită în America.

Doftorița mea cunoscuse în Berlin pe câțiva adepți ai noii științe medicale și avusese cu ei lungi și turburătoare convorbiri. Când, mai târziu, a căzut bolnavă și toți profesorii ei (medici celebri) s'au încercat zadarnic s'o pună pe picioare, principiile științei americane au început să i se pară o revelație...

*

O, iubite Filipache, îți scriu această scrisoare cu aceleași întreruperi și cu aceleași popasuri de găfâială cu care fac plimbările mele la Vovidenie, sprijinindu-mă când în baston, când

în brațul părintelui Chesărucă... Dar, haide-haide, vom ajunge odată la capătul spovedaniei!

Ce este această știință medicală americană? Fantastic!... Este învățătura și terapeutica lui Iisus Christos!... Cel ce reînnoește și reinstitue, în zilele noastre, această știință este o femeie: D-na Maria Baker Eddy, activă în America de vreo treizeci de ani. Ea are azi mii de discipoli; este fondatoarea nu numai a unei școli noi de tămăduire, dar și apostolița unei noi secte creștine, una din cele mai proaspete din America.

Maria Baker Eddy a scris o carte (un fel de comentariu la Sf. Scriptură, dar în special la Evangheliile) care se întitulează: *Știință și Sănătate*. Aderenții ei se numesc: *Științisti creștini*. Ce învață Maria Baker Eddy și toată școala ei?... Boala, durerea, moartea... sunt o iluziune!... Medicina trupească, medicamentele, operațiile și toată dexteritatea doftoricească sunt ceva așa ca epoca de silex, față de epoca definitivelor descoperiri în care trăim azi... Toate bolile sunt aburi grei, întunecimi ale duhului, singurul existent, și visuri rele pe care suflul rugăciunii le alungă și le distramă. Toate bolile sunt tratabile și curabile prin acțiunea sufletului și dela distanță.

Dumnezeu nu cunoaște întunericul, boala, răutatea și nici o tristeță și nici o spurcăciune. Cine trăește în Dumnezeu se liberează și el de toate lanțurile și de toate strămtorările ignoranței și ale iluziunii. Trebuie să trăim numai în Dumnezeu, numai în desăvârșită încredere în dragostea lui și în convingerea... că boala nu există!

*

Tu cunoști prea bine filozofia mea și îți dai seama că principiile apostoliței americane, din punct de vedere filozofic, nu puteau să mă surprindă peste măsură. Platon, Plotin, Kant... m'au învățat din vreme că lumea aceasta — enigmă eternă! — poate să fie concepută și ca un fenomen al cerebralității noastre... Mirarea și noutatea erau prohibite, pentru mine. Cu atât mai mult era să mă mir și să calc pe tărâm cu totul nou, atunci când am aflat în ce chip această nouă știință medicală tratează și vindecă pe bolnavi.

Doftorița dela Agapia, după ce mi-a expus doctrina D-nei Maria Baker Eddy — un rezumat luminos și elegant — a venit la partea cea mai interesantă, pentru mine, bolnavul:

— Află că eu însămi sunt azi în tratamentul amicilor mei științști creștini... Un amic din Berlin mă tratează... Fără medicamente, fără să știe precis ce nume dă medicina modernă boalei mele, și, dela distanța Berlin-Agapia, științistul din Berlin mă tratează la ore exacte, convenite prealabil între noi...

Am cerut lămuriri, am insistat cu tot interesul bolnavului care întrevede o speranță de îndreptare. Lucrul este nespus de simplu: Bolnavul, la ora convenită, cu terapeutul său — chiar dacă îi desparte oceanul — se izolează complet în odaie, se întinde în pat în poziția supremului repaos, adică cu fața spre cer, închide ochii și cugetă, pacificat și încrezător, la cel ce, în același moment, se gândește la el...

Ce gândește terapeutul, ce intensitate pune în gândul lui, ce este gândul lui: rugăciune, intersesiune, incantație dela distanță — până acum nu pot să spun.

Și acum, punctul culminant:

— Dacă d-ta vrei să fii tratat și ceri să fii tratat după această nouă știință medicală, eu sunt gata să intervin la prietenii mei și să obțin tratamentul cerut.

Atunci mi-a venit o îndrăzneală de care m'am mirat eu singur și i-am spus doftoriței cu un accent pătrunzător:

— Doamnă Doctor, vreau și cer să fiu tratat... Dar vă cer acest tratament d-voastră, personal.

Eram la a doua întrevedere. Trecuse peste mine o noapte de tainică fermentație sufletească. Am adăogat:

— Imi inspirați atâta încredere tămăduitoare, încât e de prisos să mai căutăm alt terapeut la Berlin sau la Boston.

Vădit impresionată, mi-a răspuns:

— Eu sunt deabia o începătoare și încă bolnavă... Dă-mi timp de reflexiune... Iți voi scrie la M-rea Neamțu răspunsul meu.

Răspunsul a venit fără întârziere. Doftorița a primit să înceapă cu mine tratamentul cerut, mi-a fixat, pe săptămână, două ceasuri de tratament și mi-a transcris câteva din sentințele școliei.

De trei săptămâni, trăesc sub imperiul acestei cunoștințe și al acestor idei reformatoare. Minune pe care, dacă n'aș simți-o, n'aș putea s'o cred, dela altul: Imi merge mai bine! Am încercat la început să mă analizez, să mă cenzurez cu vechea auto-ironie și să convin că persoana terapeutei mele lucrează în sufletul meu cu o putere de ferment necunoscut... Toate aceste proaste deprinderi de *raisonneur* n'au putut și nu pot să desființeze realitatea fericită că peste vechea mea ființă, jigodioasă și osândită, începe să crească o piele nouă.

Imi merge mai bine. Aștept orele de tratament cu nerăbdarea unei întâlniri aievea. Tihnă, liniște, acalmie pământească... nu lipsesc la Mănăstirea Neamțu și din chilia mea. Dar faptul cel nou este că le simt astăzi pătrunzând și în sufletul meu și în mădulele mele, cele bântuite de febră cronică... Ora de tratament este marele eveniment al vieții mele de azi. Mă închid în casă, atârn afară la ușă (ca la marile sanatorii) un carton cu avizul « bolnavul doarme » și mă întind, după prescripții, pe divanul meu călugăresc. Stau, ca să zic astfel, cu porțile sufletului deschise și degajat de lume, de griji, de temeri, de egoism și de amintiri nevrednice. Stau așa, creând în mine un spațiu festiv, un fel de sală a tronului în care văd, întâmpin, sărbătoresc aievea, pe terapeuta mea, din partea cealaltă a codrilor de fag...

Curioasă și fericită impresiune! Mă resimt parcă recufundat în căldările creațiunii, de unde, în puterea a nu știu căror obscure încredințări, aștept să fiu turnat a doua oară, mai mulțumit, mai sănătos și mai iubitor!

*

Unde va fi să ajung, pe calea acestor neașteptate inițieri? Este o chestiune către care mă cheamă și logica și probitatea mea intelectuală: Terapeuta mea mă ia deocamdată drept ceea ce și sunt: un ignorant, un aspirant la alfabetul științist. Dar ea lucrează și mă tratează în numele acelei puteri biruitoare de care e plină Evanghelia și toată străvechea Scriptură: Dumnezeu cel viu și personal al lui Israel!

Mă simt azi un cerșetor bolnav și flămând, care culege, la poarta unui castel, cojile de pâine aruncate peste poartă. Dar eu nu cunosc pe stăpânul castelului, poate nici nu cred în

existența lui, deși — absurdă contrazicere ! — azi mă reconfortez cu rămășițele adunate la poarta lui. Terapeuta mea îmi va vorbi într'o zi — cum face și apostolița americană — de Stăpânul luminii, al sănătății și al dragostei desăvârșite.

Voi crede sau nu voi crede în el? Voi capitula cu lungile mele dibuieli, cu negativele mele provizorate? Nenorocitul de mine!... Scriind azi aceste gânduri și căutând parcă să anticipez asupra nedomiririlor și întrebărilor care vor naște în cugetul tău, mă regăsesc vestejit și prihănit...

Așa dar, Dumnezeu în care trebuie să credem, viața cea misterioasă și miraculoasă care susține totul este chiar taina tainelor ființei noastre! A căuta să expulzezi pe Dumnezeu, din sufletul, din înțelepciunea și din deprinderile tale morale însemnează — după cum văd astăzi clar, întâia oară — a te goli de măduvă morală pe tine însuși!

Iată la ce vad de înfricoșată experiență am ajuns: Cred în Dumnezeu terapeutei mele și primesc din mâna ei noul decalog mântuitor? Atunci ticăloșia mea fizică dispare, viața reînflorește și anii ei sporesc. Resping și tăgăduesc pe Dumnezeu Scripturii și mesajul celor ce au venit în numele lui și în primul loc mesajul Mântuitorului?... Atunci rămân blestemat și pierdut!

*

Scumpe frate, privește și miră-te de răspunsul cu care era să mă plătesc de ultima ta scrisoare. Nu aduce anul ce aduce ceasul!... Vezi-mă în noua mea situație, judecă-mă și spune-mi dacă n'am trecut dincolo de previzibil și de posibil!

Și cu toate acestea trăesc în aceste noi condiții. Mă hrănesc sufletește din scrisorile și din învățăturile pe care le primesc dela scumpă mea dascăliță și aștept, pe calendar, ziua și ora de tratament, cum aștepta acel slăbănog din Evanghelie cufundarea în scaldătoarea miraculoasă.

Vreau să uit tot ce-am fost, tot ce-am păcătuît, tot ce-am crezut, tot ce-am citit în anii mei de înfumurată și de stearpă formație intelectuală... Nu vreau să mai păstrez decât certitudinea scumpă că — în afară de comoara găsită în ultimile zile — mai am departe, în inima bieților mei părinți și în inima ta, Filipache, singurele bogății de care nu voiesc să mă despart!

XV

— Filipache!... sunt încântat că te găsec aici!...

— A... la asta nu mă așteptam!... Cum ai putut să lași pe ministrul tău și pe clienții tăi, și să vii, acum de dimineață, la expoziția lui Grigorescu?...

— Viu tot în virtutea nenorocitei mele de șefii de cabinet... Dar de data asta nu mai cârtesc și nu mai mă vait... Sunt, întâia oară, cu adevărat fericit, executând o poruncă ministerială...

— Adevărat, Silviu? Ministrul te trimite încoace?

— Prea adevărat... Ți-am spus că șeful meu e un om de spirit... Nu mi-a fost prea greu să-l conving că ar fi o faptă de mare cinste pentru el, să păsească în fruntea oficialilor și să cumpere câteva pânze de Grigorescu...

— Frumos, Silviu!... Frumos și legitim. Cine poate să înțeleagă mai bine și să cinstească pe un mare poet decât un alt poet, mai ales când este în acest loc de bună înrăurire unde ești tu acum...

— Și pe care tu îl disprețuești...

— Așa e Silviu... Dar nu e nici un leac!... Este o infirmitate a firii mele să fug de dregători și de dregătorii, chiar când pot să facă bine...

— Dar acum te-am prins și nu te las cu una cu două...

— Silviu, aci suntem, ca în basme, pe tărâmul tinereții fără de bătrânețe și al vieții fără de moarte... și de funcționari!...

Cei doi prieteni ocoliră, unul lângă altul, vasta expoziție de peste o sută optzeci de pânze, care, împotriva zilei cenușii de Februarie, creau pentru ele un univers independent, cu lumină proprie, cu ceruri și cu anotimpuri deapururi fericite. Cu lungi popasuri, căutând în fața tablourilor punctul de privire cel mai favorabil, schimbând între ei observații, amintiri și bucuria de a se găsi uniți în admirație, Bujoreanu și Filipache sărbătoriră, rând pe rând: « Ciobănașul culcat pe brânci », « Dimineața pe drumul mare », « In spre bălci », « Căratul fânului », « Scoboritul oilor », « Femeia torcând pe câmp »...

Dar se aflau și se mărturiseau neputincioși să prididească într'un ceas, în două, atâta frumusețe din câmpiile noastre,

atâtea dealuri și văi pline de vis, atâtea pătrunzătoare și negrăită vrajă a plaiului străbun !

— Ce să aleg, Filipache, și ce să recomand ministrului meu, mai întâi?... Dacă aş avea o putere, aş opri toate pânzele astea, aici în Ateneu, ca zestrea și ca titlul de vrednicie cel mai nepieritor al neamului românesc !... Și apoi, cu Grigorescu nu poți să procedezi cum ai proceda cu alți artiști... Unchiașul are unele pânze pe care nu le-ar vinde nici Șahului Persiei !... Trebuie să vorbesc întâi cu Vlahuță și să mă învețe el care sunt pânzele « tabu » și care sunt acelea de care pot să mă lipsesc...

— A, va să zică tu aștepți acum pe Vlahuță ?...

— Nu, sălbaticule !... Nici n'am idee dacă va veni sau ba... Dacă va veni însă, îl voi ruga să-mi dea sfaturile și indicațiile lui...

— Bine, dar să știi că dacă se ivește Vlahuță, eu o șterg...

— Ei, poftim, altă năzdrăvănie !... De ce, băiete ?...

— Sunt prea mic astăzi, ca să pot să stau în fața cuiva pe care îl admir...

— Dacă nu mă înșel, asta se numește, pe neocolite, mândrie...

— Poate să se numească și așa, dar dacă vine Vlahuță te las și plec...

— Dacă l-ai cunoaște așa cum încep să-l cunosc eu, ai vedea ce frate bun, ce fire amabilă și neconvențională este « Coconu Alecu »... E adevărat, cu cei mari, cu cei obraznici, cu javrele gulerate și plastronate, este de-o superbie de fier, dar cu tine și cu mine... e un camarad încântător...

— Silviu, am auzit, dar lasă vremea să mai treacă... Atunci, când oi fi ceva mai puțin... anonim decât azi, voi putea să stau în fața lui...

— Bine, măi frate, așa să fie... Acum vino să stăm colea în fața ăstui car ce se duce la iarmaroc și să mai vorbim... Cum vezi, marele nostru Grigorescu nu e prea îmbulzit de inteligenții noștri bogătași iubitori de artă... Splendid tablou !... Iată cum vin boii spre noi !...

Se așezară pe două scaune, în expoziția aproape goală, la această oră de dinainte de amiază, și lăsară în jurul lor, ca prin niște ferestre de miracol, să crească muncelele, să pogoare

căruțele cu poveri, să pască oile și să vegheze — ca și acum o mie de ani — ciobanii pogorîtori din *Miorița*.

— Frate Filipache, suntem tot balcanici, tot primitivi și antiestetici ca și după Zaveră... Povestea vieții și a zbuciumărilor lui Grigorescu este o dovadă din cele mai dureroase... Ce putea să fie, pentru noi, arta culorilor?... Nu putea să fie decât artă bisericească, proprie să ne dea catapetesme și sfinți de închinăciune... Și Grigorescu a fost întâi zugrav bisericesc... Adolescent, îmbrăcat în zăbun și cu iminei în picioare, venea în piață, dimineața, cu icoanele în traistă, și le desfăcea, cu mari așteptări, pravoslavnicilor noștri cu scurteică și cu mătănii... Dar când acest copil valah (pe care Pronia bizară îl dăruise cu ochi și cu aptitudini nemai pomenite până aci în neamul lui) ajunge la Paris, cunoaște pe maestrii vremii și câteva veacuri de pictură anterioară și voiește să aducă printre noi pictura laică, înțelegerea și oglindirea zării românești, farmecul bucolic și patriarhal al pământului cu oasele strămoșilor... hei, atunci, ne-am arătat rebeli, obtuși, ba chiar dușmănoși... ca un câine, pe care îl faci să se privească într'o oglindă... Bjetul Grigorescu, de câte ori nu și-a plimbat pânzele dela Câmpina la București și înapoi!... Nepăsare, rezistență, tâmpenie masivă, ani de zile! De-abia acum în urmă, au început câțiva intelectuali să priceapă pe marele poet al poienelor și al vâlcelelor valahe și să-l vâre; cu lovituri de ciocan — ca pe un piron de aur! — în peretele imbecilității noastre... O, să fi voit acest om să-și schimbe patria și să rămână prin acel Occident, unde a găsit atâți admiratori!... Să-și schimbe patria... Dar...

*Nous l'aimons malgré tout, même injuste et cruelle
Et pour son cher amour il n'est point d'infidèle...*

— Cine a spus aceste versuri, Silviu?... Mai ții minte?...

— Am uitat... Țin minte numai că Bonifaciu Florescu mi-a trântit un trei, în catalog, pentru că m'am încurcat la ele... De atunci le știu mai bine...

— Dar cu stihurile proprii, cum o duci, Silviu?...

— Prost de tot!... Crezi că am mai putut să gădesc o rimă, de când clasez petițiile d-lui ministru?... Filipache, am învățat mult și multe de un an și jumătate încoace... Dacă ar

fi să ne mai adunăm încă o dată, la academia noastră din strada Semicerc, aş vorbi altfel şi aş retracta multe din balivernele mele de atunci...

— Curios, Silviu dragă... Totuşi tu ai mers în linie dreaptă cu tendinţele tale... Mai clar-văzător decât noi toţi, tu, socialmente, stai azi mai bine ca noi toţi...

— Dorule, pe măsură ce izbutesc, sunt dezamăgit faţă cu mine însumi şi râvnesc la mine cel din trecut şi la voi cei de azi...

— Ba bine că nu!... Boruzescu ofticos la Mănăstirea Neamţu!... Badea Jiu stipendist politic la Creditul Rural din Iaşi!... Eu, căsătorit şi împreună cu nevastă-mea: studenţi pe socoteala mamei şi a lui socru-meu!...

— Cu toate astea, Dorule!... E adevărat că numai bietul Boruzescu nu e de invidiat... Ai mai primit vre-o veste dela el?...

— Am primit de curând o scrisoare lungă (scrisă în rate şi cu eforturi), unde îmi face curioase destăinuiri... I se pare că-i merge mai bine... Dar mă tem că este victima unei iluziuni...

— Cum aşa?... Dacă el se simte mai bine, ce te face pe tine să crezi că se înşală?...

— Silviu, lucrurile sunt complicate... Boruzescu a întâlnit la Mănăstirea Agapia pe o doftoriţă retrasă acolo şi bolnavă... Se pare că e de o inteligenţă superioară şi încă foarte frumoasă, sau cel puţin... aşa i s'a părut lui Boruzescu...

— Ei şi?... Te pomeneşti că bietul filozof a dat pe maestrul Schopenhauer de ocară!...

— Ai răbdare... Boruzescu s'a prezentat acestei doftoriţe, ca bolnav... I-a răspuns că, deşi doftoriţă, nu mai crede în medicina oficială şi că face parte dintr'o sectă de terapeuţi creştini americani, care vindecă mintal, dela distanţă...

— Am auzit şi eu de secta asta... A auzit şi ministrul meu, de pe la nu ştiu cine dela Iaşi...

— Doftoriţa l-a întrebat pe Boruzescu dacă voieşte şi cere să fie tratat, după metodele şi cu mijloacele şcolii americane... Boruzescu a răspuns că da... însă a adăugat că voieşte să fie tratat chiar de doftoriţă...

Și doftorița a primit?

— A primit, dar cu oarecare ezitare... Scrisoarea lui Boruzescu e un document fără preț... Amicul nostru trece... dela o epocă geologică la alta... La mine (poate și la tine), aceste revoluții planetare... nu dărâmă planeta, dar la Boruzescu chestiunea are o supremă gravitate...

— Adică o fericită gravitate... În cazul cel bun și de dorit, Boruzescu ar putea, cu întâlnirea lui dela Agapia, să ne dea o ediție românească a romanului lui John Stuart Mill...

— Tocmai așa își înțelege și el situația...

Măi frate, iată elementul înfricoșat și mai totdeauna neglijat în socotelile noastre de aspiranți ai vieții și de candidați la tãmbălãul din agorã... Uităm femeia! Facem fel de fel de planuri absurde, din care pe ea o expulzãm, fie din fãțãrnicie, fie din prostie!... Totdeauna cãruța se rãstoarnã!... N'am prevãzut, nu ne-am gândit sã deschidem o rubricã și femeii... Din pudoare, din falsã educație, din cinism, sau din ignorarea firii lucrurilor, scoatem pe femei din planurile și din scontãrile viitorului... Acum doi ani, tu habar n'aveai cã te vei însura, Boruzescu jura cã va rămãnea ucenicul lui Diogene și eu credeam... (mai șiret decãt voi toți) cã nu voi schimba multã vreme pe... scumpa mea dãscãlițã de limba germanã!...

— E întâia oarã când spui pe șleau aceste lucruri intime, dar noi le cam ghideam...

— Azi, femeia dărâmã toate copilãreștile noastre castele în Spania!... Am fost proști și incompleți ca Adam, mai nainte de zidirea Evei... Și apoi alte complicații, alte drame și dramolete... Cum o sã schimbi o veche prietenie (cu micile și ascunsele ei fericiri) cu o cãsãtorie pretențioasã, protocolarã și slab consolidatã sufletește...

— Zãu, Silviu?... Deunãzi parcã aveai alt curaj...

— Deunãzi nu știam cât costã sã te desparți de o bunã camaradã, ca sã te logodești cu o ciocoaicã nãzuroasã care te disprețuește...

— Mângãe-te, Silviu... În privința aceasta, toți ne bãlãcim în aiureli, în contraziceri, în surprize și în intime trãdãri...

— Tristã mângãere!... Da, ia spune cum o duci cu examenele?...

— Corbii să le știe!... Azi mă ține de păr o nebunie lucidă, un subiect țigano-maghiar care mă prigonește și în somn!...

— Ce spui!... Fericitele!... Astea sunt dureri binecuvântate...

— Grozav de binecuvântate!... Vorba ovreiului: să fie pe capul dușmanilor...

— Ai scris ceva din noua ta inspirație?

— Am scris, am rupt, iar am scris, iar am rupt!... Și tocmai acum, când credeam că am dat de un filon, trebuie să mă prezint la recrutare!...

— Hm!... A venit vremea... Dar de ce nu ceri amânare pentru studii?...

— Asta o să vie poate mai târziu... Deocamdată trebuie să mă prezint, nevinovat ca Adam înainte de păcat, înaintea comisiunii de recrutare...

— Bine dar... frații tăi Daniil, Naum..., cogemite ofițerii, nu se ocupă de afacerea ta?...

— Daniil are grijile lui... Naum se ocupă... Dar ăsta e un fel de căpitan-sergent... Legea militară e sacră ca Biblia!... Intâi să recrutez și pe urmă va vedea el ce este de făcut...

— Ce este de făcut?... Amânarea serviciului militar până la licență...

— Haida-de!... Asta s'ar putea numai atunci când, în locul meu, s'ar prezinta la examene nevastă-mea... Ea va fi licențiată înaintea mea...

— Așa îți trebuie, dacă ți-ai pus în cap să faci ca John Stuart Mill!...

— Da de unde naiba!... Cine știe vreodată după capul cui lucrează (și dacă lucrează cu capul) când începe să iubească o femeie!... Totuși cazul meu este din cele mai onorabile... Dacă noi bărbații n'am fi niște trădători preursiți și eu, în special, un artist versatil, ar trebui să zic: Am câștigat un lot matrimonial fericit...

— Ei drăcie!... Și tu îți schimbi stilul și curajul... Ia spune-mi: cum vei intitula viitoarea ta nuvelă?...

— Nu știi încă... Poate *Tilincă Lăutarul*... ori, poate, mai bine: *Baronița Liliom*...

— Frumos titlu, ăsta al doilea, dar ferește-te de el... E prea pretențios și nu vei putea să plătești atâta cât îți cere... Prefer titlul dintâi: *Tilincă Lăutarul*... Ei, dacă aș avea vreme, am mai sta împreună încă un ceas și te-aș ruga să-mi istorisești noua ta închipuire... Să fie cât *Mierla* de puternică și locul tău de povestitor al generației noastre, este definitiv cucerit... Și cu toate acestea, Dorule, încordează-ți toate puterile, fii virtuoz echilibrat și du, într'o mână, amândoi pepenii... Și literatura, dar și facultatea de litere... E greu, e dureros, pare o îndoită păcăleală... Student de silă și scriitor la un an odată... Dar aici e înțelepciunea... Nu te lăsa de carte și lasă pe pripiți și pe nerozi să umple revistele trecătoare și să se compromită cu producțiile lor încă necoapte... Și mai e ceva: E pilda dureroasă a acestor Samsoni — Eminescu și Grigorescu... Ca niște Filistenii tâmpiți ce suntem, îi lăsăm și i-am lăsat să joace ursul sărăciei, toată viața... Să povestești ca Omer!... dacă nu te vei lupta, burghez și prevăzător, să-ți asiguri undeva, în provincie, o catedră de latinește sau de filozofie, gaia te-a luat!... Te rog, fă ca nevastă-ta: dă-ți examenele mai curând!... Pentru ea ar fi mai greu să stăruesc să-i dea o bursă la Paris sau la Viena, dar pentru tine ar fi mai ușor...

— Silviu dragă!... Crezi mereu în această posibilitate?...

— Aș fi un măgar, dacă mi-aș uita prietenii, acum când am puterea să-i ajut... Și m'aș lipsi de un titlu de viitoare slavă să nu mijlocesc lui Teodor Filipache viitoarele lui subiecte literare!

XVI

Intorcându-se acasă, Doru găsi o telegramă dela Boruzescu:

Mama bolnavă. Ducându-te recrutare rog cercetează părinții mei.

Telegrama lui Boruzescu preocupă pe Filipache și pe toată familia Filipache, în tot restul zilei, începând cu ora prânzului. D-na Filipache era înduioșată de atâta nenoroc... Feciorul bolnav, departe prin străini, părinții bătrâni și fără alți copii, și acum unul dintre ei căzut la pat... Antonina găsea legitimă și atingătoare rugămintea lui Costache Boruzescu, dar se

întreba: ce va folosi bieteii bătrâne vizita lui Doru?... Poate era mai nimerit și cu siguranță mai înțelept ca Doru să trimită bătrânei, într'un chip oarecare, pe medicul județului... Cu prielejul drumului pe care-l face pentru recrutare, Doru se va interesa despre existența vre-unui medic — poate și militar — prin apropiere de casa bătrânilor Boruzescu...

Filipache dădea informații și căuta să liniștească pe ai săi: Gospodăria Boruzeștilor e la porțile Slatinei... Bătrânii sunt oameni cu stare... Un unchi al lui Costache Boruzescu, adică un frate mai mic al bătrânului Boruzescu, chivernisește gospodăria și moșioara... Dacă o fi fost nevoie de un medic, l-au adus dela Slatina sau dela Craiova... Costache însă dorește altceva... Și gândul lui înduioșează și obligă... Voiește ca Doru să ducă, prin venirea lui în casa bătrânilor, ceva din gândurile și din persoana feciorului absent... D-na Filipache înțelege și-și simte ochii umezi... Clarița exclamă, impresionată: « Bietul Boruzescu!... » Antonina capitulează:

— Servește-ți prietenul, dar nu-ți încurca nici treburile tale...

Doru precizează cum va face: Acum, la dus, sau poate mai târziu la revenire, se va opri în gara Slatina și va viza biletul pentru o întrerupere de 24 de ore... În gară sunt totdeauna trăsurile și conacul familiei Boruzescu îl știe orice chirigiu... Dar lucrurile n'au o scadență imediată... Operațiile de recrutare țin vreo zece zile, și pe linia București-Craiova sunt peste zece trenuri, cu zi, cu noapte...

După prânz, Doru porni, ca de obicei, spre Biblioteca Academiei, dar nu se opri la Academie, ci continuă drumul spre Șosea. Când ieși din Calea Victoriei, o luă la stânga, spre *Spitalul Filantropia*...

La poarta Spitalului, întrebă pe portar despre domnișoara internă Elvira Iatropol și voi să-i trimită o carte de vizită. Portarul îi răspunse: « Azi e Joi și e slobod pentru toată lumea... Căutați pe domnișoara internă la secția maternității ».

Filipache intră în clădirea albă, supraîncălzită și cu mirosuri tari doftoricești, în atmosfera sălilor strălucitoare de curăție. O servitoare îi luă cartea de vizită și-l pofți să aștepte pe o bancă. După câteva minute de întârziere, apărură și-i spuse:

— Pofțiți după mine, în camera domnișoarei interne.

Elvira îi ieși întru întâmpinare, pe sală:

— Iată ce însemnează o fericită inspirație de poet !... Bine-ai venit în... Hades, discipol al lui Dante !...

— Nu mă lua așa, d-ră Elviro, că mă prostesc cu totul...

Elvira era îmbrăcată toată în severul și obligatorul halat doctoresc. Dar cu atât mai mult apărea îmbujorat și plin, din uniforma blafardă, obrazul ei de Venere elină.

— Stai te rog... Ia d-ta scaunul ăsta... Rahilo, mai adu, din cancelarie, încă un scaun... Dacă se deșteaptă cocoana dela « rezervă », chiamă pe domnișorul Livezeanu, în locul meu...

Doru se așează pe scaun, cu paltonul pe el și cu pălăria — dificilă ca o problemă de algebră! — între degetele confuze...

— Ei, nu așa !... Scoate-ți paltonul... Pune pălăria coala în cui... Ce păcatele !... Ai venit, sper, să mă vizitezi, nu să-mi aduci o citație dela tribunal...

— Doamne ferește, d-ră Elviro !...

— Nu te uita așa de jur împrejur... E o chilie de intern... Pat, masă, șifonieră, cuier și acest lavabo de marmoră, cu apă curentă, care este detaliul cel mai prețios și mai utilizat... Ce fac ai d-tale ?... Ai să-mi spui ceva din partea lor ?...

— Nimic altceva decât că nici nu le trece prin cap că sunt în această oră în camera d-tale... Am venit pentru altceva...

— Eu credeam că ai venit întâi pentru mine...

— D-ră Elviro, nu te înșeli de loc... Dar cum să ți-o spun așa netam-nesam... Am găsit însă și un pretext... Să încep cu el...

— Ia să-l vedem... Te pomenești că e valabil și suficient...

— D-ră Elviro, plec poimăine de dimineață la recrutare, în județul meu... Așa dar Sâmbătă de dimineață... Dar amicul Boruzescu, care știa mai de mult de această călătorie a mea, îmi telegrafiază din Tg.-Neamțu (știi că e la Mănăstirea Neamțu) că maică-sa e bolnavă și mă roagă să dau pe la el pe acasă...

— Și vrei să mă duci pe mine să văd pe mama lui Boruzescu ?..

Filipache tresări și se înroși până în vârful nasului:

— Vai, d-ră Elviro, știu că este peste putință... Dar viu să-ți cer un sfat... Părinții lui Boruzescu stau lângă Slatina, pe malul Oltului, la vreo doi kilometri dela bariera ilustrului oraș... Dacă n'o fi venit nici un medic să cerceteze pe bolnavă,

ce să fac eu? Cunoști pe vre-un Esculap din Slatina? Să mă adresez medicului primar, medicului recruta?

— Mai întâi, care este itinerarul d-tale?...

— Eu ajung poimăine la amiază în Slatina, întrerup călătoria, vizez biletul și peste un ceas, peste două cel mult, sunt acasă la Boruzescu... A doua zi, trec Oltul, în județul meu...

— Toate bune, dar mi se pare că interpretezi dincolo de orice limită îngăduită rugămintea prietenului d-tale... Boruzescu te roagă să te duci și să vezi, *în locul lui*, pe bătrâna care e bolnavă, iar d-ta crezi că trebuie să apari acolo însoțit de un medic...

— D-ră Elviro, poate că ai dreptate... Dar ia gândește-te la mulțumirea lui Boruzescu, când va ceti, în viitoarea mea scrisoare, ce-a zis medicul care a căutat-o pe bătrână, atunci când eu eram în casă, la ei...

— Da, însă în cazul când bătrâna are numai un guturai sau o intoxicație trecătoare...

— Ei, ce-ți pasă d-tale!... D-ta, când ai alergat deunăzi să vezi pe tatăl d-tale, îi aduceai, în aceeași încântătoare persoană, și pe fiică și pe doftor...

— Dar nu înțelegi că nu e nici un chilipir?... Ce situație au părinții lui Boruzescu?...

— Sunt boiernași cu ceva avere... conac, gospodărie, o fiștică de moșie... Bătrânul a muncit aprig în viața lui, e cunoscut și respectat... Toată lumea din Slatina știe pe « Boier Boruzescu »...

— Ai fost vreodată la amicul d-tale, acasă?...

— Era să merg acum, în studenție... dacă Boruzescu nu cădea bolnav de piept și eu de... matrimonialism...

— *Masculorum gens infidelis!*... Dacă bătrânii Boruzești stau așa cum zici, apoi trebuie să le fi venit ideea să cheme un medic... Dar am să întreb și eu printre colegi, ce medic mai rășărit este pe acolo... A... ia stăi!... Imi adusei aminte că am văzut, mai ieri, în mâna unui coleg, un ziar, cu comisiunile de recrutare... Poate să iasă ceva de aci... D-ta treci mâine seară pe la portarul nostru și cere-i o scrisoare pe care îi voi încredința-o, pentru d-ta...

— D-ră Elviro...

— D-le Filipache...

— Poate mai pui, pe lângă numele doftorului, și o rețetă, în scrisoarea d-tale...

— Cum adică?... Ce fel de rețetă?...

— Ce leacuri dai unui poet nebun, ca să-și strângă mințile acasă...

— A..., mătura și papucul conjugal!... Intreabă pe Antonina, că se pricepe!...

(Urmează)

GALA GALACTION

VERSURI

UCIDERA CAPREI

Tăvălug de clopoței
Peste liniști de bordei...
Lăutarii fac alai
Din viori și din buhai,
Capra joacă țonțoroiul,
Macină'n ghețușcă sloiul.
Din târbaca de zăpadă,
Intră liota'n ogradă.
Măscăricii'n cor colindă
Când pe prispă, când în tindă,
Intră'n odăița scundă
Fetele dau să se-ascundă.
Blojul — măscărici nătâng —
Curelușa — zdrânga-zdrâng —
O tot bagă'n brâu și-o scoate
Cu cimilituri ciudate.
Treanca-fleanca, mere acre,
Capra răscolește'n lacre,
Ba se'ndeasă pe sub poale
Să ciupească pulpe goale.
Chihotesc fetițele
Dar se'ncurcă ițele,
Că flăcăul cu-o cartușă
Oarbă, trage'n plin și'n ușă
Capra cade băldăbâc.
Copilașii dau cu sâc.

— « Hai moșnegi de Cârnelegi
 « Ce-ați rămas prin colțuri blegi?
 « Haide-aici la țuică fiartă
 « Că de-acuma capra-i moartă.
 « Hai la vin din damigeană!
 « Hai noroc, leliță Leană! »
 Vânătorul dă de dușcă
 Vinul. « Ce mai muierușcă! »
 Trei flăcăi pe ea se bat
 De când e de măritat.
 Când privirea i-o'ntâlnește
 Se aprinde, se topește.
 Face semn din ochi, să iasă
 Să-i vorbească după casă.
 Dar mai bine'n grajd. Pe fân
 Mângâe gurgui de sân,
 Șolduri tari, melodioase
 Se zdrobesc sub mâni, setoase
 De iubire, să-i răstoarne
 Brazde'n rădăcini de carne.
 Dârz apasă'n plug și ară
 Țârna neagră de fecioară.
 Oaspeții din casă cântă
 Chiue și beau de svântă...
 Iși desprinde'ncet flăcăul
 Un picior de-al ei din hăul
 Razelor ce'n lună-l urcă.
 Se ivește'n fân o furcă
 Rătăcită... Când o scoate,
 Cu ochii'nchiși pe jumătate,
 Fata i se lasă'n braț
 S'o cuprindă ca'ntr'un laț
 Și îi murmură'n suspin:
 « — Mai îndreaptă-te puțin! »

DUPĂ BUREȚI

Strașnică-i vara dragostea
In pădurice, unde vin,
Ochi de mioare, fetele,
După bureți!

Murmur de râu acoperă
Foșnet și țipăt, când în șanț
Sângeră 'n luptă, piept la piept,
Trupurile.

Mânile aspre de flăcău,
Obișnuite a răsturna
Pietre și brazde, domolesc
Sălbătăciuni.

Sprijină alăuta 'n șold,
Gădilă melcii de urechi,
Cântecul i-l innăbușe
Intr'un sărut.

Altfel sânt întâlnirile
Vara pe străzi. Năsucuri de
Sâni se turtesc de geamul mat,
Alb, de cămăși.

Valuri 'n mers, tot leagănă
Șolduri de pupe, ca la mal
Bărci prionite-alătura.
Saltă ușor.

Cute de rochii, strânse 'n snopi...
Ochi de bărbați se 'ntorc din drum,
După femei, ca frunzele
Luate 'n vârtej.

15 MINUTE

Ce ciudat ! gânde Manole Cernat. Toate orașele de provincie sunt la fel, toate gările se repetă. Nici o fantezie ! Aceleași peroane cenușii, cu trei glastre agățate vara sub acoperiș, din care curg iedere pline de praf. Aceleași săli de așteptare, neprimitoare, întunecoase. Același restaurant pustiu, cu mese multe, goale, la rând, cu miros ranced, stătut. Aceleași trăsuri hodorigite, care duc pe bulevardul-tip, din spatele gării. Același bulevard plin în totdeauna de găuri și de bălegar uscat, printre două rânduri de căsuțe pleoștite peste grădinițele cu mixandre, ardeiași și mușcate. Dumnezeule, Dumnezeule, ce lipsă de imaginație !

— Care e cel mai bun hotel, birjar ? întrebă el solemn, pe omul țeapăn și uscat, care se clătina pe capră ca o sperietoare de ciori.

— Hotel « Splendid » conașule. E foarte bun, are vedere spre grădina publică ! Acolo trăgea răposatul Ionel Candiano, când venea pe vremuri în propagandă electorală. Domnul Matei Boerescu tot acolo s'a mutat și șade de două luni, de când s'a despărțit de duduca d-sale.

Fără să mai aștepte vre-o încuviințare, birjarul smulse hăturile spre dreapta și caili slăbănogi se poticniră de câteva ori în gropile adânci, pline cu apă stătută, orânduite simetric în mijlocul străzii. Copitele lor împrôșcară în dreapta și în stânga consumatorii berăriei « La Calul bălan » și ai cofetăriei « Mica Ciocolatieră » care își scosese, cu începere dela 10 Mai, mesele în stradă. Un domn gras, îmbrăcat în alb, cu halba de bere în mână, se ridică deodată apoplectic și, dintr'o înjurătură frumos încondeiată, aruncă halba de sticlă grea, drept în fruntea cailor.

Calul din dreapta izbit în plin, șovăi. Un val de sânge țâșni prelungindu-se peste ochii care se închiseră. Intr'o clipă, consumatorii dela berăria « La Calul bălan » și cei dela cofetăria « Mica Ciocolatieră » fură în picioare, indignați.

Domnul cel gras lămurea furios, arătând hainele de olandă albă, împroșcate cu noroi. Dar un vlăjgan — răsărit de unde? — își făcu loc prin mulțime cu două coate lungi și rupte. Cu un pumn vânjos mută fălcile domnului indignat. Se încinse o încăierare crâncenă. Doamnele și domnișoarele dela cofetărie fugiră printre mese; de asemenea câțiva sfioși sublocotenenți. Birjarul sărise de pe capră și, uluit, ștergea plângând sângele, care nu mai înceta, cu o bastistă mare, vărgată și murdară. Manole rămăsese neclintit în trăsură, cu servieta jos, la picioare, și cu mâna nădușită pe pardesiu. Ochii uluiți alergau dela cal la birjar și de-acolo la ciorchinele de oameni, rostogolit pe trotuar, în înjutăturile celorlalți. Se uită la ceas. Trei și un sfert. La patru trebuia să fie în cancelaria școlii, să facă ancheta. Deodată îl cuprinse spaima. Dacă printre cei ce stau de o parte și privesc când la cal, când la cei de jos, când la el, e poate părintele elevei, sau profesorul acuzat, care îl identifică pe el? Poate acuzatul stă înadins acolo, ascuns după stâlpul ce susține perdeaua de cort, care umbrește trotuarul. Inadins se pitește, ca să poată țâșni lângă el, în trăsură, la timpul potrivit. Cu siguranță că are în buzunarul dela spate un revolver. Ce perversitate! Ce i-o fi venit ministrului să-l trimeată tocmai pe el în ancheta asta murdară! Dacă acuzatul, ascuns după stâlp, trage chiar acum?

Prin creștetul lui Manole trece un fior, care se înfige stăruitor în ceafă, ca o muchie de cuțit. Inima începe să-i bată pripit și se adună toată în gât, gata să iasă, ca o pasăre în agonie.

— Dacă număr până la trei și nu trage, am scăpat!

Numără în gând, rar: Unuu... dooiiii

— Acum, gândește. Acum dacă scap...

... Trei!

A scăpat. Se vede că n'a luat glonte de foc. Dar ticălosul n'o să renunțe. Poate se pregătește iar să tragă.

— Ei bine, domnule pervers și criminal, acum te joc eu pe dumneata!

Cu prevedere, Manole se pleacă prefăcându-se că ia ceva din geanta culcată la picioare. E într'adevăr numai un joc. Manole se lasă pe brânci, jos în trăsură. Ia geanta și, încet, târîndu-se în mâini, peste scară, cade în praful străzii. Se ridică pe vine, roșu. Încearcă să se strecoare astfel, în partea opusă, prin forfoteala care n'a mai încetat.

— Ia ascultă, domnule, crezi că merge așa? Nu ți-e rușine să te dai jos din trăsură fără să plătești?

Domnul care îl apostrofează are un ochi fix, verde, de sticlă, poartă redingotă, cioc, baston cu mâner de argint. Manole e impresionat. Iată într'adevăr un bărbat bine! Cu acesta se va înțelege! Nu are nici o însemnătate că l-a bănuțit. Ii va lămuri totul. Domnul îl va ocroti chiar.

Dar ochiul fix tremură de indignare și bate furios cu vârful bastonului în piatra încinsă.

Spectatorii părăsesc grupul de jos și se strâng în jurul celor doi.

— Dumneata ești adevăratul vinovat de tot ce s'a întâmplat, să știi! Calul va muri, asta e sigur. Nu te uita așa, parcă acum ai fi picat din nori!

Intr'adevăr, calul s'a lăsat de-a lungul străzii, picioarele s'au întins drepte, țepene. Din când în când, coastele se ridică și se lasă greu. Cineva a adus din berărie un prosop ud și l-a pus ușor peste frunte, între ochii care-au rămas închiși. Peste coama frumoasă, castanie, dar de mult neșesălată și cu firele lipite cu noroi, s'au închegat stropi mari de sânge. Sub copita piciorului stâng îi lipsește potcoava și, pe alocuri, părul a căzut ca mâncat de molii. Dintr'odată un fior urmat de alți fiori scurți îl scutură și încrețesc pielea șirii spinării în valuri mici. Respirația din ce în ce mai rară se preschimbă într'un horcăit penibil. Coardele gâtului se umflă și se desumflă puternic.

Celălalt cal a rămas în picioare, neclintit, turnat în piatră. Numai albul ochilor mari, cu gene lungi, s'a brăzdat cu vinișoare roșii și turburi, înnecați de o nesfârșită și omenească tristețe, privesc tovarășul prăbușit în țărână.

— Ce vei fi înjurat bietul birjar, că nu te duce mai repede! Numai așa se lămurește zăpăceala lui. În loc să meargă pe dreapta, unde nu erau gropi, a luat-o pe mijloc și a dat drept în ele. Intotdeauna oamenii grași poartă nenorocire!

Domnul cu cioc era foarte slab și Manole foarte gras. Vru să-și ceară iertare. N'avea nici o vină că era gras. Mânca numai la dejun. Foarte ușor. O salată, o friptură, o prăjitură, pregătite de servitorul lui Frantz. N'avea bucatăreasă. Nu putea suferi femeile de când cu întâmplarea cu maică-sa. Seara, un ceai și fructe. Ce vină avea că era gras? Ii veni să plângă, ca unui copil de școală, bănuț, după ce i s'a găsit în geantă un toc străin, fără să-l fi furat el.

— Așa e, dom'le! se amestecă un plutonier. Ii vezi bine îmbrăcați, cu geantă, în trăsură. Ai crede că cine știe ce e de capul lor. Și când colo! Profită de nenorocire și se strecoară fără să plătească. La Poliție! La Poliție! Să-l ducem numai decât!

— Nu e adevărat! N'am vrut să plec fără să plătesc! se împotrivește Manole. Pune mâna în buzunarul dela spate al pantalonului și scoate portmoneul. Golește cuprinsul în palmă, întinzându-l celor doi.

— Faci pe șmecherul! Târziu, stimabile!

— Uite, domnul sergent! se bucură plutonierul.

Sergentul cu chipiul dat pe spate și ochii cârpiți de somn, se apropie.

— Dar ce e aci? întrebă pe un ton care vrea să fie autoritar, dar e numai răgușit și rural.

Manole Cernat simte că e pierdut. Dacă-l duce la poliție? O să se afle la Minister, o să-și piardă situația. Deodată tresare bucuros. Cum nu se gândise dela început! Ia o înfățișare aspră și fără alt răspuns întinde sergentului carnetul de identitate și adresa oficială a Ministerului, prin care e delegat să facă ancheta.

Sergentul aruncă ochii pe ele, fără să citească. A văzut an-tetul tipărit sus, în stânga, pecetia jos, în dreapta. E destul. Ia poziție, salută și răcnește către mulțime:

— Dați-vă la o parte, haimanalelor! Acu vă bag la beci! Pofțiți, domnule «secretar general»!

Nu știe ce e Manole, dar de zece ani de când e în poliție, pe toți domni grași și oficiali îi numește «secretar general» și se prinde.

Nimeni nu s'a supărat până acum. Dimpotrivă. Mulți i-au zâmbit recunoscători și i-au întins bacșiș.

Manole înaintează îngâmfat printre rândurile de curioși, așezați pe două coloane, ca la defilare. Zărește în dreapta pe domnul în haine de olândă, zgâriat pe obraz, care-l amenință cu pumnul, și în stânga pe domnul cel slab, cu ochiul de sticlă, care murmură :

— Asta e dreptatea din țara românească !

Lui Manole i se pare că-i vede departe, într'un vis de mult topit în adâncul amintirilor. Intre spaima de adineauri și siguranța de acum, timpul a curs enorm și a așezat spații largi, impermeabile. Intinde sergentului servieta. Acesta o ia și poartă, cu respectul cuvenit, pijamaua, serviciul de bărbierit, tichia și papucii de noapte ai domnului « secretar general ».

Manole merge înainte, drept, mândru, întâia oară în viața lui, suveran și cuceritor pe câmpul de bătălie al vieții.

În cancelarie nu era nimeni. Servitorul se duse repede să vestească directoarea. Manole rămase nerăbdător, în picioare, așteptând. Era plictisit și scârbit dinainte de toată povestea asta. Fără să-și mărturisească, întâmplarea provincială de adineauri îl desgustase și mai mult. Ar fi vrut să isprăvească cât mai repede, să părăsească orașul cu primul tren.

Cancelaria avea totuși ceva familiar. În afară de portretele familiei regale și de un birou masiv, într'un colț, cu registre și caiete, care voiau să dea o înfățișare oficială, ferestrele erau împodobite cu perdele de dantelă delicată și în dreptul lor măsuțe cu vase cu flori. Pe pereți, reproduceri din Rubens, Da Vinci, Delacroix. Fotolii moi de catifea înflorată, covor vesel și adânc, o sofa largă, confortabilă. Se cunoștea că era directoare o femeie. Numai unei femei i-ar fi dat în gând să pue o sofa în cancelarie, să-i dea un aer de buduar. O să înceapă, de-acî. Sofa în cancelarie? Linoleum, scaune de lemn, cu spatele înalt, masă lungă, severă, neagră, cu sugative verzi și călimări multe, de cristal. Harta României întregite, portretul Suveranului și al Ministrului de Instrucție. Așa trebuie să fie o cancelarie de școală serioasă ! Nu e de mirare tot ce s'a întâmplat !

Ușa se deschise ușor. O femeie mică, subțire ca o umbră, cu părul argintiu strâns peste urechi, ochii mari negri, îmbrăcată în rochie de mătase cenușie, a intrat și i-a întins mâna,

prezentându-se. Era directoarea. Manole i-a dat mâna fără convingere, oarecum uluit de delicateța înfățișerii și de nobleța privirii adânci. I-a spus pricina vizitei — se primise un denunț la Minister împotriva profesorului de științe naturale, Nazarie, și a elevei Varvara Cordescu. Voia să facă numaidecât cercetările, ca să mai prindă trenul de seară. Nu avea timp de pierdut! Doamna directoare trebuia să se grăbească. Să cheme părinții, eleva și profesorul acuzat. Manole tăcu. Ținuse să fie scurt, autoritar.

Directoarea se așază la biroul imens, copleșită, fără grai, dispărând aproape după registre. Scrise repede, cu fruntea ușor înclinată și sună. Intră servitorul căruia îi șopti ceva și îi încredință două plicuri. Se ridică și se îndreptă către Manole.

— In zece minute, un sfert de ceas, vor fi aci, domnule inspector. Vă rog luați loc.

Manole rămase în picioare, cu ochii prin perdelele subțiri, spre grădina de sub ferestre, plină de bujori mari, roși și albi.

— Eleva este aci? întrebă într'un târziu Manole, cu ochii duși mai departe, peste răzoarele așezate la rând, coborînd cu minți în terase, până la grilajul dinspre stradă.

Dar nu-i răspunse nimeni. Se întoarse. Era din nou singur. Incepu să răsfoiască un album cu vederile orașului. Directoarea intră ținând ea însăși o tavă cu dulceață de caise verzi și un pahar cu apă, aburit. Le puse cu delicateță pe măsuță. Manole se roși tot, dar nu putu să se împotrivescă și începu să mestece cu furie, blestemând ceasul penibil. Întrebă din nou:

— Eleva este aci?

Directoarea încuviință, plecând capul.

— Vreau s'o văd acum, înaintea celorlalți!

Directoarea ieși și reveni peste câteva minute, urmată de o fetiță firavă, cu fața trasă, strânsă în șorțul de uniformă, ca o mică meduză. Pe Manole îl izbiră ochii imenși, sfredelitori ai fetei, care-i mâncau parcă întreg obrazul. Directoarea se retrase. Fetița rămase în fața lui, nesigură.

— Cum te cheamă? întrebă Manole.

— Varvara Cordescu.

— In ce clasă ești?

— In clasa a III-a.

— Ce vârstă ai?

— Implinesc 14 ani peste două săptămâni.

Ce s'o întreb, Dumnezeule, cum s'o întreb? Ce sunt eu, moaşe, popă? Afurisit a fost ceasul când m'a întâlnit ministrul în Rotonda Ateneului. Numai văzându-mă s'a gândit la mine. Altfel, l-ar fi trimis pe Guran, specialistul!

— Uite ce e, domnişoară, s'a primit un denunţ la Minister. E adevărat?

Fata se uită la el adânc. Tace.

— Răspunde, e adevărat? se răsteşte Manole.

— Ce să fie adevărat? întrebă fata rece.

Ori e proastă, ori e rafinată, ori eu n'am ştiut cum s'o iau.

— Ascultă, fetiço, e adevărat că profesorul de ştiinţe naturale, Nazarie, te-a chemat adeseori la el, acasă?

Fata pare lămurită. Răspunde liniştit, pe un ton egal.

— Da, am fost adeseori la domnul Nazarie acasă.

— Care va să zică e adevărat că ai fost la domnul Nazarie, acasă. Buuun!

Manole însemnează acest întâi succes pe o coală mare, albă, cu literă accentuată, triumfătoare.

— De ce te duceai « adeseori » la domnul Nazarie acasă?

— Mă duceam să-mi dea plante pentru ierbar.

— Eşti în clasa a III-a; pentru ce-ţi trebuiau?

Fata răspunse iute, pregătită:

— Le luam pentru soră-mea, care e în clasa a II-a.

— De ce nu le luai de pe câmp? Care elevă se duce la profesor acasă, singură, să ia plante de-a gata? Deci, eşti şi o elevă leneşă! În loc să vă duceţi amândouă, în mijlocul naturii, să le culegeţi singure!

— Domnul profesor Nazarie face şi viori şi violoncele! şopteşte fata.

— Ce te interesează pe dumneata viorile şi violoncelele, pe care le face profesorul Nazarie?

— Imi place foarte mult când le încercă pe toate, la rând. În cameră se întrec tot felul de păsări! grăi fata cu voce răsărită. Are şi vitrine cu plante, flori şi fluturi! Dar deodată se opri uimită, speriată şingură de câte spusese.

Are vitrine, cu plante, fluturi și flori ! gândește Manole. Face viori și violoncele ! In muzeul lui ciudat, profesorul trecut de 40 de ani, aduce o copilă de 14. Ce-or fi vorbind ? Cum s'or fi înțelegând ? N'are nimic de femeie ! O închipuire numai !

— Te duceai des la profesorul Nazarie ? întrebă Manole nădușit.

Fata strânge gura și tace. Iși lipește mâinile lungi de-a lungul trupului subțire. Palmele albe, cu degete line, tremură ușor peste șorțul negru.

Ce palme mici, cu degete neformate încă ! gândește Manole. De ce-or fi tremurând atât de speriate ? Așa tremurau și degetele soră-si, Mica, acum treizeci de ani în trăsura. Barbu, vizitiul, venise dela moșie îngrozit, cu ochii crescuți dincolo de orbite, de tot ce se petrecuse. Ii luase pe amândoi — pe el, elev în clasa a VI-a, la internatul de băieți — pe soră-sa Mica, elevă în clasa a III-a, la internatul de fete.

Era tot Mai, ca acum, și tot într'un oraș de provincie. Parcul internatului plin cu bujori și trandafiri. L-a chemat directorul în cancelarie. Barbu aștepta în picioare, cu pălăria în mână, schimbat la față. Nici azi, după treizeci de ani, nu poate uita glasul de atunci.

— Să poftiți numai decât la moșie, domnișorule Manole ! Am luat și pe duduia Mica. S'a întâmplat mare nenorocire pe-acasă, ș'așa m'am gândit că e bine să fiți și dumneavoastră !

Directorul l-a mângâiat ușor pe creștet.

— Să nu-ți pierzi firea, Cernat. Ești în clasa a VI-a, bărbat acum !

El nu înțelegea. Se uită când la director, când la Barbu. În-tâiul gând mersese către tată-său. Ii știa suferind, diabetic. Rostise speriat :

— Tata !

— Nu, domnișorule, lămurise Barbu, blând. Duduca Magdalena...

Atât ! Când s'a urcat în trăsura, a găsit pe soră-sa Mica ghemuită într'un colț, cu genunchii strânși sub ea, cu dinții încleștați. Mâinile mici, albe, singure, tremurau peste șorțul de uniformă. Trăsura a ocolit câteva bulevarde largi, pustii, marginite de tei bătrâni, îndreptându-se spre barieră. Ar fi vrut

să-l întrebe pe Barbu cum s'a întâmplat, dar spatele lui Barbu sus pe capră, sta ca un zid, și mâna dreaptă se învârtea amarnic în aer, pocnind din bici, deasupra cailor înspumați. Mamă-sa fusese cu o săptămână înainte în oraș și-l luase pe el și pe Mica dela Internat. Le cumpăraseră prăjituri; Michii un gherghef de mână, lui o floretă. Erau toți trei foarte veseli. El mersese între amândouă, pe strada principală a orașului, foarte mândru, ținând de braț pe sora cea delicată, pe mama atât de tânără și frumoasă.

Ar fi vrut să-i spună Michii un cuvânt, dar nu era în stare să descleșteze gura. Ea sta crispată alături. Măinile tremurau mai departe, singure, necontrolate, parcă desprinse de făptura rămasă străină.

Trăsura aluneca pe șoseaua netedă, în mijlocul câmpurilor, care se învârteau în jurul lor, în circumferințe uriașe, de un verde proaspăt. Peste ele alergau umbrele cailor, a lui Barbu și umbra coșului trăsुरii, ca o prelungire într'un vis nespus de dulce. Ar fi vrut ca aceste umbre lungi peste șesurile line să nu se mai topească, să meargă mereu așa, cu el, până la capătul lumii și mai departe, coborînd într'un somn adânc. Se simțea istovit. A luat atunci mâinile surorii mici și le-a strâns în ale lui. Măinile erau reci, țepene și tremurau neîncetat. S'a apropiat de ea și a tras făptura mărunță spre el. Fata s'a lăsat dintr'odată peste umărul lui și a izbucnit în hohote mari. Aude și azi plânsul subțire al soră-sii, ca un gângurit, și lacrimile multe, care au inundat atunci haina și cămașa, până la umăr. Sub mâna lui stângace, trupul soră-sii creștea și scădea cald, tremurător. El se lăsase copleșit de căldura dulce, ca de un flux și reflux amețitor, ce se strecurau prin vesmintele subțiri, permeabile. Degetele lui începuse atunci să mângâie colinele dulci, alunecând pe la gât sub rochie, peste carnea netedă, plină de trufie. Iși preumblase palma peste tot spatele, de-a lungul șirii spinării, numărând în neștire coastele proeminente, cu osul crud. Gândise atunci — ce limpede îi vine în minte acum, totul — «dacă o cuprind cu amândouă mâinile și o strâng tare de tot, o să-i pârâie oasele ca la vrăbii, când le frige Barbu aproape vii, în băț, la vatra cu jăratec din fundul curții». Și strecurase și cealaltă mână sub rochie. Dar în loc să strângă s'o doară, a mângâiat năuc

suișurile și văile fierbinți. Vârfurile degetelor tremurau nestăpânite, înfometate. Neliniștea se scurgea vie de-a lungul făpturii lui, care se deșteptase întregă. Se temea totuși « numai de n'ar întoarce Barbu capul să ne vadă ». A scos mâna de sub bluza soră-sii și a dat drumul din nasture, învelitoarei de piele, pentru ploaie, care s'a desfășurat peste picioarele lor, acoperindu-le. A băgat atunci de seamă că picioarele soră-sii nici nu atingeau podeaua trăsorii. N'a avut timp să se oprească asupra acestui amănunt. Era foarte grăbit. Nici el nu știa de ce era atât de grăbit și ce trebuia să facă. Dar până la moșie nu mai era mult și totul trebuia să se împlinească înainte de a ajunge acolo. Soră-sa plângea mai departe, dar cu glasul slăbit. Făptura ei dogorea de parcă toată trăsura era un cuptor încins. Iși înălțase obrazul spre obrazul lui. Il cuprinsese cu amândouă brațele de gât. El se plecaseră amețit spre gâtul ei, sub bărbie. Dar soră-sa l-a sărutat dintr'odată, fierbinte, mușcându-l de buza de sus, peste care mijise întâile umbre ale tinereții lui. L-a cuprins atunci, pe loc, un desgust puternic. Toate repulsiile s'au răzvrătit în el. A îmbrâncit-o în colțul trăsorii și s'a scuturat de-odată de sus până jos ca de friguri. L-a apucat frica și până la moșie nu s'a mai uitat la ea. A rămas tot timpul năuc, cu mintea goală și sufletul amar.

Când s'a dat jos din trăsură, în curte, i-au mai trecut dinaintea ochilor, pentru ultima oară, mâinile albe ale soră-sii, tremurând singure, și a întors capul în altă parte. La ușile mari din față, larg deschise, îndoliate, păzeau jandarmi. În dormitorul părinților, înneecat în penumbre mari, din pricina storurilor lăsate, pe patul răvășit, maică-sa cu vechilul moșiei, unul lângă altul, morți, împușcați.

Nu știe dacă fata i-a răspuns. A făcut o lungă și uitată călătorie în amintire.

Intreabă din nou, cu glas ostenit, de departe:

— Te duceai des la profesorul Nazarie?

Se gândește: ce întrebare stupidă! Fetița asta, dacă ar vrea, mi-ar râde în nas. La vârsta ei toate fetele sunt îndrăznețe. Mica fusese la fel. La fel toate femeile.

De treizeci de ani nu izbutea să uite făptura ră-sii închipuită, goală, așa cum trebuie să fi fost, împușcată de tată-său, împreună cu vechilul; făptura dogoritoare a soră-sii, în trăsură. Din acel ceas a crescut îndârjit împotriva lor, sălbatec. Din pricina lor, ura cărțile îndrăznețe, dansurile, adunările cu femei. Când a intrat întâia oară la Luvru (era student în anul al III-lea la Drept și Filozofie, la Sorbona), l-a apucat spaima în fața femeilor goale pline de culoare, mari cât peretele, repetate ca o obsesie apocaliptică, în nenumăratele saloane.

Când se uita o femeie îndrăzneț la el, pentru că nu putea s'o palmuiască cum ar fi vrut, se roșea brusc și i se urca sângele la cap. Nu se ducea la prieteni — devenise bănuitor — ar fi putut să i se facă o farsă — să găsească acolo femei, ascunse înadins, să-și bată băieții joc de el, cum i se întâmplase odată când era la Paris.

Guran, cel mai bun prieten, își luase licența și dase o masă la el acasă, tuturor colegilor. El l-a întrebat dacă o să fie și femei. Guran știa spaima lui. I-a făgăduit că nu va fi nici una. Guran s'a ținut de cuvânt. Dar, pe la miezul nopții, Paul Iuca, cel mai mucalit din toți, a plecat făcând semne tainice celorlalți. Peste o jumătate de ceas a intrat urmat de un stol de fete, vopsite, cu ochii triști, și obrazul ostenit. El a sărit de pe locul lui, înfuriat. A trecut peste scaune, peste masă, spre ușă. A fugit în stradă așa cum era, fără pălărie, numai în vestă. Nu s'a oprit decât acasă, unde a intrat încuind repede ușa. I se părea că toți aleargă în urma lui și râd cu hohote. Toată noaptea a dâr-dâit în pat, de frig și frică. Parcă tot umbla cineva pe la uși, încerca pe la ferestre.

De-atunci, se mai dusesse numai de vreo câteva ori la prieteni. Dar bănuitor și prevăzător, de cum intrase, cercetase toate colțurile, sub paturi și dulapurile. Apoi încuiase ușa și păstrase cheia la el. Toate acestea însă, la Paris, în tinerețe, când nu murise în el nevoia de a trăi între oameni. Mai târziu îl cuprinsese spaima de ridicul și, încetul cu încetul, se depărtase într'o singurătate tragică.

După ce-și isprăvisse studiile și se 'ntorsese în țară, se ascunsesse într'un mic apartament, pe o stradă tăcută, într'o mahala îndepărtată. De douăzeci de ani, Frantz, ultimul edec dela moșia

părintească, ținea loc de bucătăreasă, față 'n casă și sfătuitoare. Ziua mergea la treburile lui, grăbit, cu capu 'n jos. Numai când venea seara se simțea bine, în biroul lui. Intre cărțile de drept și sociologie era la adăpost. Uneori făptura lui vie și fierbinte se răzvrătea. Dar imaginea bănuită a maică-sii, albă, goală, lângă vechilul bătăran și păros se ivea tiranică, proaspătă, și toate năzuințele lui cădeau în adânc, spăimântate. Lângă imaginea crudă se lipea umbra chipului soră-sii, așa cum se lăsase peste el, atunci, în trăsură, cu mâinile speriate. De acum treizeci de ani se zidise cu ele. De treizeci de ani mergeau tustrei împreună. Manole vedea cum duce în carnea lui strivită trupul soră-sii și-al mă-sii. Trinitate monstruoasă, care nu se putea desface, elibera. Uneori, când pe neașteptate se lumina din somnolența în care orbăcăia — și asta se întâmpla din ce în ce mai rar în vremea din urmă — se îngrozea. Iși zicea: sunt omul cu trei capete! Zadarnic unul din noi e la cimitir și pe celălalt nu l-am mai văzut de atunci. Merg cu ele, visez cu ele, dorm și judec cu sufletul și sentimentele de atunci. Sunt păzit de amândouă, desgustător, puternic. Sunt un osândit. Mi-e frică de femei, chiar de bărbați mă tem și am ajuns bănuitor de orice umbră. Nu mă simt ocrotit decât acasă, între patru pereți singur. În realitate atunci sunt mai puțin singur ca oricând. Atunci începe imperiul lor tiranic. Atunci își desfac năvoadele, ștreangurile și spânzurătorile pentru sufletul și carnea mea. Sunt foarte bine păzit! Amândouă stau de veghe ca două făclii aprinse, la căpătâiul unui băiat, care a murit acum treizeci de ani!

Eleva Varvara Cordescu de mult a răspuns de câte ori se ducea la profesorul Nazarie. Acum stă și așteaptă cu ochii mari, privind necruțător pe omul ostenit din fața ei, cu ochii trași în adânc.

— Ascultă, fetițo! — Glasul lui Manole vine de departe și e trist. — Dacă am să te întreb ce faci la profesorul Nazarie, dacă te mângâie, te îmbrățișează, n'ai să mărturisești. Nu e așa?

Fata rostește tăios, cu voce rea, aspră:

— Nu e adevărat! Domnul Nazarie n'a pus niciodată mâna pe mine! Mi-a arătat numai plantele și păsările. Sta la fereastră,

cu geamul deschis și cânta la vioară până noaptea, târziu. Uneori uita că sunt acolo. Eu nici nu mă mișcam de frică, să nu se oprească. Când isprăvea, se apropia de mine și-mi încălzea mâinile și mă acoperea cu pardesiul, că întotdeauna, spre ziuă, se lasă răcoare în cameră...

Manole ridică deodată ochii și o privește drept în față, sfredelitor. Fata se tușbură, roșește, lasă deodată ochii în jos, tace.

— Poți pleca! rostește Manole, rece.

Fata spune « bună ziua » ușor, de parcă cineva ar fi atins din greșeală o coardă de vioară, care s'a topit în toată cancelaria, în nenumărate sonorități gingașe. Făptura ei mărunță a pierit dincolo de ușa care s'a închis grea, ca o poartă de fier.

Manole a rămas singur, în picioare, mângâind cu tristețe ciucurii de mătase ai perdelelor, cu ochii pierduți prin ferestrele înalte, peste capetele bujorilor luminați de asfințit, mai departe.

— E adevărat, domnule inspector? întrebă glasul mic și speariat al directoarei, în spatele lui.

Manole se întoarse încet. Nu e grăbit. Tace.

— Au sosit și părinții, așteaptă 'n săliță! rostește mai departe directoarea, supusă. Pe profesorul Nazarie nu l-a găsit servitorul, deși îl caută de 15 minute, de când ați venit dumneavoastră.

— Nu mai e nevoie de nimeni! răspunde Manole. Iși ia încet pălăria și servieta, în care strecoară hârtia albă, pe care sta scris numai un început de rând și se îndreaptă spre ușile mari, din față. Directoarea îl crede supărat. Il oprește.

— Dar n'au trecut decât 15 minute, domnule inspector! Părinții sunt aci, în săliță. Vă rog să credeți că domnul Nazarie n'a fost găsit...

— Nu doamnă, răspunde Manole, blând, nu mai e nevoie de nici o cercetare!

Se pleacă, sărută respectuos mâna directoarei uluite, și iese.

Acum trece din nou printre cele două rânduri de mese, dela berăria « La Calul bălan » și cofetăria « Mica Ciocolatieră », scoase în stradă. Nu mai are merșul unui cuceritor. Se așează la o masă

și cere sfios o bere. La o altă masă, mai departe, domnul cel gras, în haine albe de olandă, în tovărășia domnului slab, cu ochiul fix de sticlă. Il zăresc și tresar speriați, dar Manole le surâde tainic. Incurajați își iau amândoi paharele în mână, se ridică și pornesc în același timp, unul lângă altul, spre masa lui Manole, unde se așează.

E două noaptea. La cofetărie se trag obloanele. Asemenea la berărie, mesele se strâng, scaunele se întorc. Orașul de mult a pierit în umbrele nopții înaintate. S'a lăsat o răcoare umedă, ca o beție rece. Gândurile lui Manole sunt mai vii și mai neastâmpărate ca întotdeauna. E cel din urmă consumator, dar se încăpățânează să stea. Cei doi buni prieteni necunoscuți l-au părăsit. Nici nu i-a întrebat cum îi chiamă — dar ce însemnătate poate avea un nume? Doi oameni binevoitori și distinși, care au primit să-i țină tovărășie într'o seară când se simțise atât de singur și care îngăduise să le plătească el toată consumația.

Acum a rămas între toate scaunele goale, sub becurile ce se sting, unul câte unul. Până la hotel « Splendid » nu sunt decât doi pași. Manole se ridică și, cu multă părere de rău, își ia geanta și pleacă. Hotelul are amândouă ușile deschise în stradă, spre grădina publică, ocrotită în somnul ei de parfumul pătrunzător al trandafirilor roși, care au scos capetele vii prin grilaj afară. Manole trece pe lângă ei absent și urcă scările hotelului, luminate slab de câteva becuri galbene, care pâlpâie speriate. Un portar somnoros îl strigă și-i dă cheia. Manole se întoarce, întinde mâna și întreabă:

— M'a căutat cineva? — deși nu are cine să 'ntrebe de el, în oraș străin.

— Nimeni, conașule! răspunse firesc portarul.

Ostenit, urcă scările și înaintează pe culoarul înneecat în cunuri lungi de umbră. Cu cheia într'o mână, cu servieta în cealaltă, Manole merge printre două rânduri de uși închise, cu cheile lor întoarse de mult în broască, pe dinăuntru. Culoarul se prelungeste parcă la capătul lumii. Umbra lui merge când alături de el, când rămâne mică — un ghem, un mototol la

picioare — de-o calcă și o rostogolește, când o ia înainte și crește uriașe, amenințătoare. Manole ridică mâna în dreptul ochilor, ca și cum ar alunga ceva supărător. Dar umbra mare se desface pe ziduri în o mulțime de umbre misterioase. Toate coboară și-l încercuesc ca o legiune de călugări franciscani, în mantale cenușii, care de mult l-așteptau să-l judece și să-l osândească în zorii zilei.

SANDA MOVILĂ

REALIZĂRILE SPIRITUALE

1. Realizările spirituale presupun știința spiritualității. Iraționalul din viața socială. — 2. Condițiile de animalitate ale vieții sociale. Harul divin. Miturile. Credința în oamenii extraordinari. — 3. Naționalismul ca metodă de înțelegere rațională a secolului nostru. Naționalismul în înfăptuiri. — 5. Românismul și deosebirea lui de naționalismul de dinainte de războiul mondial. — 6. Românismul: o disciplină severă în cuget și în faptă. Politica românismului.

1. Că în secolul nostru a prins rădăcini convingerea că există o înțelegere rațională a spiritualității, adică o știință a spiritualității, de aceasta nu putem să ne mai îndoim, după ce vedem atâtea străduințe îndreptându-se spre realizări spirituale. Este un lucru obișnuit astăzi, să auzim vorbindu-se de educația caracterului, de creșterea tineretului în cultul și practica energiei, de politica naționalistă a Statului, de activități constructive pe terenul politic, economic și cultural; așa că este natural să credem că toți aceștia, care vorbesc de asemenea lucruri, au și convingerea că le pot obține pe cale rațională, iar nu pe calea norocului. Realizările spirituale, întru cât sunt mijlocite de om, presupun știința spiritualității sau, în genere, o înțelegere rațională a spiritualității. Din cele pomenite mai sus, unele chiar nici nu pot fi concepute decât ca aplicațiuni ale științei. Astfel sunt cele privitoare la educație. Indoiala, și prin urmare discuția, începe cu celelalte; cu realizările întreprinse pe terenul politic, economic și cultural; cu acelea prin care sunt urmărite reformele sociale.

Pentru formarea caracterului unui tânăr, toată lumea este de acord că trebuie aplicate anumite principii, într'o anumită ordine;

nu tot astfel însă pentru formarea caracterului de naționalitate la un popor. În școala, în care se formează caracterul tânărului, n'are dreptul să se amestece decât pedagogul de specialitate; în arena publică, în care se formează naționalitatea unui popor, are dreptul să se amestece oricine. Există un catehism, recunoscut pe bază științifică, pentru spiritualizarea vieții individuale, dar nu există un asemenea catehism pentru spiritualizarea vieții sociale. Căci viața socială pare întretăiată de atâtea motive iraționale, că orice prevedere asupra ei este exclusă. Știința spiritualității implică prevederea. Câtă vreme viața socială se conduce de motive iraționale, ea nu poate forma un obiect de știință.

De ce această deosebire?

Spiritualitatea este aceeași, fie că ea se manifestă în cadrul restrâns al individului, fie că ea se manifestă în cadrul cel larg al vieții sociale. Natura ei nu se schimbă după extensiune. Cu o extensiune, mare sau mică, ea este, în fond, organizarea pe care o primește o viață sufletească de om, prin trezirea în ea a unei realități ideale și de ordine supra-vremelnică. Individul poate avea o spiritualitate a sa proprie, numai întrucât viața sa sufletească ar fi despărțită de viața sufletească a grupului social din care face parte. Cazuri de așa natură se pot închipui, negreșit; bunăoară: un creștin, în mijlocul unei populații de sălbatici idolatri. În afară de aceste cazuri excepționale, regula este însă că individul împărtășește aspirațiile întregului grup social din care face parte. Spiritualitatea diferențiază, și încă nu în total, popoarele, iar nu indivizii. Cel mult, între membrii aceleiași popor pot fi grade de spiritualitate, mai ridicate sau mai scăzute, dar fondul între ei este comun.

Din această cauză, este nejustificată deosebirea dintre punctul de vedere al omului individual și punctul de vedere al omului social. Dacă există o știință a spiritualității unuia, există și o știință a spiritualității celuilalt. Deosebirea totuși există. Ea trebuie explicată cu toată rigoarea logică, fiindcă de ea depinde înțelegerea problemei realizărilor spirituale.

Sunt motive iraționale, care întretaie cursul vieții sociale și împiedică prevederea; dacă sunt, de ce natură sunt ele? Sunt ele inerente acestei vieți? Dacă da, atunci în fața unei științe a

spiritualității se ridică un obstacol permanent. Pe iraționalul vieții sociale nu se poate ridica un rațional spiritual; știința spiritualității este definitiv condamnată. Dacă însă iraționalul din viața socială este un produs istoric, nu un element inerent acestei vieți, atunci condamnarea științei spiritualității rămâne provizorie, și numai pe timpul cât durează iraționalul.

Să examinăm natura motivelor iraționale pe care le prezintă viața socială, ca să avem explicarea dorită.

2. Aceste motive se grupează în două categorii. În prima categorie avem motivele care izvorăsc din condițiile de animalitate ale vieții sociale. Înainte de a fi om, omul este animal. Societatea omenească, la origine, a apărut în condițiile societăților animale. Instinctul de despotism, alături de instinctul de supunere oarbă sunt dominante. Membrii societății se împart în despoți și sclavi. În aceste condiții nu poate fi vorba de o viață condusă de o voință conștientă; conducerea conștientă își face intrarea în lumea omenească deodată cu îndulcirea instinctelor animale. Îndulcirea, nu suprimarea. Căci primele popoare, cu o conștiință a conducerii vieții spirituale, practică încă sclavia. Suprimarea nu o avem nici astăzi, cu toată răspândirea religiunii creștine. Instinctele animale, care au pierdut forma brutală dela originea vieții sociale, continuă totuși sub forma blândă a sublimării. Firul vieții sociale este de aceea întrerupt adeseori de exploziile inconștientului animalic. Sub pielea omului social de astăzi trăiesc instinctele bestiei de odinioară, care, deși îndulcite, întrețin iraționalul vieții sociale și, bineînțeles, constituiesc un obstacol serios în calea unei conduceri conștiente a realizărilor spirituale. Un război sălbatic defide orice prevedere. El poate să arunce un popor în barbarie, și chiar să-l distrugă. Orice știință de reconstrucție spirituală este în asemenea cazuri de prisos.

Cu toate acestea situația științei spiritualității nu este tocmai atât de disperată. Cu inconștientul animalic se poate lupta. Nu cu nădejdea de a-l suprima dintr'oa dată, ci cu nădejdea de a-l slăbi treptat. Religiunea creștină i-a dat o lovitură puternică, și i-ar mai putea da o lovitură de moarte, dacă spiritul acestei religiuni ar fi conștiincios urmat în practica vieții sociale.

Știința spiritualității apoi nu trebuie să fie redusă pe viitor la mijloacele pe care le-am considerat până acum ca rezervate spiritualității. De mai bine de un secol, știința anexă ei, aceea a educației caracterului, a depășit întrebuițarea predicei morale, unicul mijloc întrebuițat altădată. Educatorul, de toată mâna, asociază astăzi, la deprinderile morale, exercițiile fizice. Tot așa trebuie să urmeze și acela care dorește o înfăptuire spirituală în domeniul vieții sociale. Inconștientul animalic trebuie învins cu propriile sale arme. *Mens agitat molem.*

Mai greu de înlăturat sunt motivele iraționale din a doua categorie, care decurg direct din înțelesul greșit pe care îl are, în mintea multora, faptul creșterii spiritualității.

Pentru mulți, spiritualitatea este un har divin, care se obține și se pierde fără o cauză rațională. Un popor are parte de anumite realizări spirituale, nu fiindcă el muncește și practică anumite norme, ci fiindcă este în destinul lui să le aibă. Consecvent acestei păreri, acești mulți desconsideră cu totul aplicațiunile unei științe a spiritualității. Știința este fundată pe logica abstracțiunilor, pe când pentru ei spiritualitatea este fundată pe o intuiție adâncă a sufletului întreg, și ca atare se realizează prin mijloace care depășesc cu mult pe acelea inventate de logică. Exemplul faptei; contagiunea mistică dela om la om; entuziasmul și credința haristică... sunt pentru realizările spirituale mai eficace decât prevederea științifică.

Astfel, cei mai mulți, cu toate că în viața lor de familie și în profesiunea lor nu invocă harul divin pentru a-și realiza operele spirituale de care au nevoie, în viața publică au o atitudine schimbată. Pentru a pregăti o reformă socială, ei simt nevoia unor mituri sau unor formule magice. Popoarele, după părerea lor, sunt atrase de mister și nu înaintează în viața lor socială decât sub prestigiul misterului.

Cât de răspândită este această mentalitate se poate vedea din mișcarea politică a popoarelor europene de astăzi. Peste tot aproape, mitul predomină. Bărbații politici se închină lui, sau în orice caz nu-l contrazic.

Ce este mitul? O imagine proiectată într'un viitor nedeterminat, care poate să evoce în bloc și prin o simplă intuiție starea socială după care sufletul poporului tânjește. Mitul este mai

eficace, ne asigură teoreticianul lui, Georges Sorel, decât cele mai documentate raționamente logice. Căci în el sufletul poporului își regăsește tendințele fundamentale, în așa chip prezentate, încât aceste tendințe apar pe jumătate realizate, atât sunt de insistente și de sigure ¹⁾).

Georges Sorel propune ca mit, pentru susținerea și intensificarea mișcării revoluționare socialiste, greva generală. După el s'au propus multe altele. Cele mai recente, și în stil mare, sunt miturile de care uzează conducătorii Uniunii Sovietelor ruse. Acestea au și originalitatea că sunt fixate pe perioade determinate de timp; sunt planuri de construcție sociale și economice gigantice pe câte cinci ani, și chiar pe mai puțini. În Italia, în Germania, mitul este în mare cinste. În celelalte țări, chiar dacă nu este în cinste, nu este disprețuit. Bărbații politici cei mai serioși aleargă la dânsul, când n'au un program precis de reforme.

Oricât de străin de spiritul științific ar fi mitul, trebuie totuși recunoscut că el, cu definiția pe care i-o dă Sorel, nu constituie un obstacol permanent pentru știința spiritualității. Fondul său irațional se reduce la prea puțin lucru. În deosebire de prevederi raționale, susținute pe argumentări abstracte, mitul dă imagini corespunzătoare așteptărilor sentimentale. Asemenea imagini falsifică, negreșit, adevărul științific; ele nu sunt, cu toate acestea, iraționale. De multe ori și omul de știință recurge la imagini. Mitul devine profund irațional, când prin el se afirmă un arbitrar absolut. Atunci el constituie un obstacol permanent științei. Cele mai multe mituri însă, chiar greva generală formulată de Sorel, nu intră în categoria iraționalului.

Adevărate mituri iraționale sunt puține în Europa de astăzi. Am putea zice: între asemenea mituri, este unul singur; dar acela de o putere extraordinară de sugestie: mitul revoluțiunii. O mare parte din populația Europei de astăzi crede că prin revoluție se poate ajunge la o stare socială mai fericită și mai prosperă. Revoluția este singurul mit cu fond irațional. Toate celelalte sunt simple expediente, menite să se înlocuiască treptat,

---

¹⁾ *Réflexions sur la violence*, 2-e edit. Paris, Marcel Rivière, pag. 161 și urm.

unele pe altele, după nevoile momentului. Mitul grevei generale, bunăoară, mitul de care s'a făcut atâta caz în secolul trecut, ce soartă are el în secolul nostru? Care revoluționar adevărat mai vorbește de dânsul?

În mit, ceea ce este irațional este credința în arbitrarul harului divin. Georges Sorel însuși simte acest lucru, fiindcă el, pentru a învedera eficacitatea miturilor politice, nu găsește o metodă mai potrivită, decât comparația cu miturile din viața creștinismului vechi. Prin acestea se proceea a doua venire a lui Christ pe pământ și instaurarea împărăției sfinților, adică se afirma tocmai credința harismatică în ordinea realizărilor spirituale ¹⁾. Unde nu este har, nu este depășire a raționalului. Numai mitul care implică în el arbitrarul poate realiza minuni spirituale.

În fața înțelegerii raționale a spiritualității, ca obstacol permanent, stă prin urmare credința harismatică, nu mitul propriu zis.

Credința harismatică se mai opune înțelegerii raționale a spiritualității și într'o formă mai periculoasă decât aceea a mitului politic, și anume în forma credinței în oameni extraordinari, sortiți de Dumnezeu să schimbe ordinea legilor de pe pământ. Timpul nostru este departe de vechiul cult al eroilor, al titanilor și al zeilor; este totuși în bună parte turburat de oamenii care, prin numele de familie, avere și putere, se cred legitimați a conduce destinele popoarelor. Instinctul de dominație al acestora găsește sprijin în credința pe care o are mulțimea în arbitrarul harului divin. Așa le este dat unora. Așa au fost născuți unii cu steaua în frunte. Ei sunt unșii lui Dumnezeu.

Spiritul raționalist al democrației a micșorat mult din intensitatea acestei credințe. Dar de înlăturat n'a reușit să o înlătore. Mai rău chiar. A reușit numai să o înlocuiască printr'una nouă, tot așa de irațională: credința în infailibilitatea șefilor aleși de popor. Eroii de altădată, cărora însăși o minte limpede de filozof ca a lui Aristotel le conceda rangul de a fi deasupra legilor, trăiesc mai departe astăzi în rolul de dictatori. Selecția oamenilor s'a schimbat, harismul a rămas.

---

¹⁾ *Op. cit.*, pag. 165.

3. Sunt oare semne că aceste motive iraționale, din viața socială, sunt pe cale să apună, și astfel să înceapă o eră nouă de înțelegere rațională pentru realizările culturale?

În această întrebare se cuprinde o întreagă tragedie pentru gânditorii contemporani.

Cititorul să ne dea voie să nu răspundem la ea, dintr'o dată, în mod afirmativ. Răspunsul la această întrebare este lăsat asupra generației de mâine. El este în curs de elaborare. Este greu și este chinuitor.

Înainte de marele război mondial, din 1914—1918, autorul acestor rânduri, având în vedere mai ales istoria țării sale, ar fi răspuns hotărât în modul următor:

Motivul irațional de mai sus le socotim că sunt pe cale să apună. Intemeiem socoteala noastră pe un fapt nou, ivit în ultimul secol și care, după părerea noastră, este merit să schimbe în mod radical poziția minții omenești față de problema spiritualității. Acest fapt nou consistă în aceea că s'au descoperit popoarele și mai ales naționalitățile, ca ființe de sine stătătoare. Înainte de această descoperire, omul individual era singura realitate care intra în considerațiile omului de știință. Spiritualitatea era legată de individ. Din această cauză erau dificultățile pe care logica minții le întâmpină în explicarea creșterii realizărilor spirituale în cursul vieții sociale. Absorbită de manifestările indivizilor, mintea nu prindea manifestările grupului social, într'o unitate organică. Tot ce nu era explicat prin o motivare istorică, era pentru ea socotit ca irațional. Dar motivarea istorică nu exista, căci viața individului n'are istorie. Astfel, realizările spirituale erau lipsite de finalitate și, prin urmare, de explicare. Ele apăreau ca produse întâmplătoare și fără sens. Sensul este legat de ele, numai când cineva le privește ca fiind manifestările unităților sociale. Raționalul vieții spirituale este o cucerire, care vine după ce s'a trezit conștiința națională în mintea omului. Faptul cel nou, care elimină iraționalul, este naționalismul.

Naționalismul, înainte de a fi o armă politică, este o atitudine în înțelegere rațională a spiritualității. Învinge în politică, fiindcă el mai înainte învinge iraționalul vieții sociale.

Concepția naționalismului n'a venit, dintr'odată, în o formă definitivă. Nici că se putea. În concepția naționalismului din

secolul al 19-lea au predominat aproape exclusiv funcțiunile sociale, care sunt luminate de conștiința: limba, tradițiile istorice, arta și tehnica muncii; pe când mai târziu, vor veni poate la rând și funcțiunile sociale de sub pragul conștiinței; în orice caz, concepția naționalismului a deschis drumul pe care îl căuta de mult mintea omenească. Mulțumită lui a devenit accesibilă mulțimii înțelegerea rațională în domeniul faptelor spirituale.

Contra instinctelor de stăpânire ale unora și de lașitate ale altora; contra miturilor de tot felul, chiar în contra mitului « revoluțiune »; contra diferitelor forme primejdioase harismatice, nu există mijloc mai eficace decât cultul naționalismului. El face să devieze forțele egoismului, dându-le o altă destinație, și ridică, în același timp, orizontul intelectual.

Naționalismul este incidental un sănătos program politic, dar, mai presus de toate, este o metodă de gândire în materie politică.

Principiile lui se rezumă în următoarele:

Națiunea este o ființă separată de aceea a indivizilor. Ea se conservă și se dezvoltă după legi proprii. Viețile indivizilor, care o compun într'un moment dat, oricât de agitate ar fi, nu-i schimbă cursul. Națiunea își are legitimitatea sa istorică pe care nu o poate turbura individul, oricât de extraordinar ar fi el. Individul are față de națiunea sa, ca primă îndatorire, îndatorirea să o înțeleagă. Prin înțelegerea națiunii sale, el se înțelege pe sine. Odată ce și-a înțeles națiunea, individul și-a găsit orientarea spirituală. Iraționalul nu-l mai întunecă. El știe care dintre realizările spirituale vor trăi și care vor pieri. Harul divin s'a transformat pentru el în idealul național. De aci înainte, el are o minte deschisă pentru înțelegerea creșterii spiritualității în viața socială.

În istoria culturii europene nu găsim, de altmintrelea, un fapt care să fi adus atâta înviorare științelor morale și istorice, ca mișcarea naționalistă. Incepând cu această mișcare, s'a constituit pe alte baze vechiul drept natural al ginților, care a ajuns, sub denumirea de drept internațional, una din principalele ramuri ale științei juridice. Aceeași mișcare a schimbat cu desăvârșire obiectivul științelor istorice și culturale. De unde în istoria care se scria înainte de secolul al 19-lea, predomina interesul

pentru cronologia războaielor și pentru dinastii, în istoria contemporană predomină interesul pentru viața națiunilor. Nu există istoric contemporan, care să fie străin de realitățile naționale. Explicarea istorică se face pe baza concepției naționaliste. Pentru știința culturii se poate zice încă mai mult. Această știință a ieșit din vagul în care rătăcea prin filozofia secolilor trecuți numai mulțumită naționalismului. De asemenea, tot mulțumită naționalismului, cercetările de critică și documentare literară au luat un mare avânt. Așa au ieșit la lumină comorile literaturilor populare și s'a creat știința nouă a folklorului. Obiceiurile, tradițiile, produsele artei vechi, costumele, proverbele, până și superstițiile, care înainte vreme erau trecute cu vederea, fiindcă nu se puteau pune în dependența de o unitate sufletească, după triumful concepției naționaliste, sunt scoase din uitare, cercetate și explicate. Orașele mari din Europa se întrec ca să înființeze muzee pentru a le păstra. În sfârșit, toate științele conexe istoriei: preistoria, geografia, antropologia, psihologia socială, sociologia, etnografia, linguistica, sunt supuse unei revizuirii fundamentale. Naționalismul ocazionalizează peste tot un spor în realizările spirituale, prin o adâncire în înțelegerea vieții sociale.

Cu cât o minte este mai stăpânită de concepția naționalismului, cu atât ea este mai luminată. Un naționalist se simte liniștit, fiindcă pe cărările viitorului el nu mai merge singur, ci alături de tot neamul său.

4. Acesta ne-ar fi fost răspunsul, înainte de războiul mondial. Am fi putut chiar adăoga, fără sfială la acest răspuns și următoarea prevedere: De acum înainte realizările spirituale ale societății au un viitor asigurat. Ele se vor desfășura sub influența idealului național, așa cum educația individului se desfășura sub privegherea pedagogului. Fiecare bărbat de stat va ști cu ce trebuie să înceapă, când va fi să ajute la înflorirea vieții spirituale a poporului său. Perioada de haos s'a sfârșit. Popoarele știu, de acum înainte, ce vor și ce este realizabil din ceea ce vor.

Astăzi, după marele război, mărturisim că răspunsul nostru este cu totul diferit. Nu diferit ca formă, ci ca fond.

Mișcarea naționalistă are și astăzi același avânt, dar și-a schimbat, într'o mare măsură, natura. În secolul al 19-lea, ea a consistat în revendicări întemeiate pe principii de drept. Era o

« iridentă » pornită contra unei stăpâniri de fapt, în scopul de a aduce după sine o stăpânire legală. În zilele noastre, mișcarea naționalistă are motive de altă natură. Ea urmărește integrarea unor realități concrete, în care etnicul se confundă cu spiritualul. Principiile de drept sunt trecute pe al doilea plan. Pe primul plan sunt așezate înfăptuirile naționale. Vechea distanță dintre faptă și principiu este suprimată. Idealul național, dimpreună cu întreaga lume a principiilor, s'au scoborât din sfera lor spirituală, pentru a se contopi în realitatea vie a pământului, cu faptele. Mișcarea cea nouă naționalistă postulează identitatea dintre spirit și materie, și se apropie de irațional.

Este aceasta un nou materialism? De ce n'ar fi un nou spiritualism?

Naționalistul de dinainte de război se mulțumea să afirme legitimitatea națiunii sale. Credea în ea. Se mândrea sufletește, știindu-se legat de ea. Era gata să-și verse chiar sângele pentru a ține nepătată gloria națiunii sale... Inșă, în ceea ce privește fapta sa personală, fapta sa de fiecare zi, naționalistul de dinainte de război, avea părerea că această faptă este în afară de sfera naționalismului. Fapta personală, credea el, este a conștiinței personale, iar naționalismul planează deasupra în lumea valorilor spirituale.

Această părere nu o mai împărtășește naționalistul de după război. Și cu aceasta începe noua spiritualitate a secolului nostru.

Naționalismul cel nou este *in re*, în carne și oase; nu *in abstracto*, în lumea principiilor juridice și istorice. El așteaptă continuitatea înfăptuirilor, nu restabiliri legale.

Ce împrejurări au dus la această transformare, este pentru moment greu de arătat. De sigur că mai târziu, când transformarea va câștiga în perspectivă, ele vor putea fi arătate cu ușurință. Deocamdată este de ajuns ca să ne dăm seama de împrejurările care o însoțesc, fără să încercăm a pune între ele o legătură cauzală.

Înțelesul noului naționalism este concomitent cu următoarele împrejurări:

În viața politică a popoarelor s'a simțit, după război, o revoltă accentuată contra nepotrivirii dintre faptă și vorbă. Prea se înfăptuia puțin în comparație cu cât se promitea în vorbă. Demagogia luase de-a-binelea locul democrației.

În viața economică apoi, lupta dintre mașinism și om, s'a pus după război pe un teren cu mult mai adânc. Înainte, se privea această luptă ca o simplă concurență, și, în consecință, toată grija era să se găsească pentru cel păgubit, adică pentru lucrător, o compensație în câștig bănesc. După război această luptă este privită dintr'un punct de vedere spiritual. Nu mai este acum vorba de concurență, ci de viitorul sufletesc al omului. Imprejurarea de a se afla omul în sclavia mașinii, pentru mulți gânditori europeni, este plină de urmări dezastruoase. Omul trebuie reabilitat. El trebuie să devină stăpânul mașinii. Cu această cerință însă se dă o lovitură producției capitaliste și totdeodată organizației vechiului stat. Pentru ca omul să ajungă stăpân pe mașină, trebuie ca el mai întâi să fie stăpân pe destinele sale de muncitor, și ca să fie stăpân pe destinele sale de muncitor trebuie să fie părtaș în mod real la conducerea statului. Statul cel nou, nu mai poate rămâne o organizare convențională juridică, ci trebuie să redea, prin organizarea sa, în mod real, organizarea producției economice. Un nou motiv așa dar, pentru ca naționalismul să pătrundă mai adânc decât până aci în viața reală a poporului.

În sfârșit, în domeniul vieții spirituale însăși, avem o schimbare semnificativă. În acest domeniu, încă înainte de război, începuse interesul pentru cercetările de antropologie, psihologie și sociologie, în scopul de a se ajunge la stabilirea unor tipuri caracteristice pentru exprimarea funcțiunilor sufletești. Cu începutul secolului al 20-lea, discuțiile în jurul fixării diferențelor de rasă, diferențelor de caracter și de aptitudini sunt din ce în ce mai numeroase și mai pătimate. După război ele ocupă în mod obsedant atenția publicului. Științe noi, cu scopul înadins de a duce mai departe și în mod metodic aceste discuții, sunt constituite. Antropometria, biologia raselor, caractereologia, psihotehnica, știința raționalizării muncii . . . sunt dintre acestea. Numărul lor este în continuă creștere.

Din toate cercetările acestea noi, care au apărut în domeniul vieții spirituale, răsare, în mod impresionant, o singură tendință. Tendința de a explica înfățișarea materială și dinamicul sufletesc ca un tot organic. În mentalitatea acelor care fac noile cercetări, înfățișarea materială nu este o carceră pentru

dinamicul sufletesc, ci o locuință potrivită, singura locuință potrivită.

Intre împrejurările concomitente noului naționalism mai observăm apoi: predilecția lumii de după război pentru educația fizică și sport; încrederea din ce în ce mai spornică pe care o câștigă printre tineri asociațiile disciplinate sever, atât moral cât și corporal, cum sunt asociațiile de cercetășie; preferința pe care opinia publică o acordă oamenilor din fruntea conducerii statului, care înfățișează un tip proeminent de rasă sau de instinct național.

Secolul nostru merge, neîndoios, spre o spiritualitate din care lipsește dușmănia dintre corp și spirit.

Sub influența acestei noi spiritualități se deschide un nou orizont pentru valorarea realizărilor în câmpul vieții sociale. Și prima realizare, pe care noua spiritualitate o va aduce, va fi, oricât de paradoxal ar părea, înlocuirea denumirii abstracte de naționalism, prin o denumire legată direct de firea sau de istoria poporului. Chiar de pe acum, Italienii numesc naționalismul lor *fascism*; Germanii, *rasism*; iar Românii, *românism*. Din momentul ce națiunea este concepută ca o individualitate reală și unică, naționalismul trebuie să primească și el botezul unui nume special, după caracterul națiunii.

5. Și acum revenim la întrebarea de mai înainte și pe care, după cele zise asupra înțelesului noului naționalism, o formulăm așa: Sunt oare semne ca motivele iraționale, care au ținut în loc fixarea unei conduceri conștiente și raționale în dobândirea realizărilor spirituale, să găsească în forma cea nouă a naționalismului un adversar victorios, care să le facă să apună?

Intrucât noul naționalism ușurează sau îngreunează, în comparație cu cel vechi, înțelegerea rațională a vieții sociale?

Aceste întrebări pun în discuție ceea ce în viața practică numim politica culturală a unui popor.

Recapitulăm încă odată înțelesul, pe care secolul al 19-lea l-a dat naționalismului, în deosebire de înțelesul care începe să se înfiripeze în secolul nostru, pentru a pune apoi, față în față, consecințele practice care decurg dintr'unul și altul, cu privire la problema realizărilor spirituale. Și pentru ca această recapitulare să fie pentru cititorii noștri mai ușor de controlat, luăm

cele două înțelesuri ale naționalismului din însăși istoria poporului nostru. Am avut mișcarea naționalistă română de dinainte de războiul din 1914—1918 și avem mișcarea naționalistă română de după război; prin ce se deosebesc înțelesurile acestor două mișcări și ce program de lucru decurge din înțelesul fiecăreia?

Nu cred să greșesc afirmând, că la naționalismul românesc, de dinainte de război, centrul de cristalizare al înțelesului îl da idealul. Când se vorbea de naționalism se subînțelegea o activitate sau o nădejde, îndreptată spre un ideal, și în special un ideal de libertate. Un naționalist lucra pentru realizarea idealului național, fiindcă acesta condiționa realizarea unui ideal mai înalt¹⁾. Luat în parte, în ce consistă idealul național? În proiectarea spre viitor a unei imagini ideale, pe care mintea naționalistului și-o făcea despre Țara sa. La unul, această imagine lua o formă geografică; la altul, o formă spirituală; unul vedea înaintea lui mai mult o unitate de teritoriu; altul o unitate de cultură, în tot cazul unul și altul vedeau cum are să fie în viitor legitimată prezența națiunii române în concertul națiunilor mari și culte. Cu cât mai larg era orizontul intelectual al

---

¹⁾ Această ascensiune pe scara idealului se înfățișează în mod naiv, dar tocmai prin aceasta ca model al genului, în articolul scris de I. C. Brătianu, sub titlul *Naționalitatea*, în « Republica Română » Nr. 2, Bruxelles, 1853, și reprodus în « Românul » din Oct.—Nov. 1857, București, și care se termină cu următoarele rânduri:

« În adevăr, omul sugerează la sânul maicii sale cea dintâi viață morală; pe genunchii tatălui său primește întâia rază, care îi luminează inteligența și în cercul comunei învață a iubii pe semenii săi. În urmă îl ia patria pe aripele ei, ca să-i arate un orizont despre care nici nu visase încă; îl face să simțască că bate în pieptul său inimile mai multor milioane de oameni, înțelege solidaritatea și frăția, este gata a se jertfi, este sacrat cetățean. În inima națiunilor, cercul fraților săi se lărgește, se simte mai tare decât Samson, viața devine pentru dânsul o armonie, totul crește, totul se întinde, plutește în largul mării. Ginta inițiază mai mult decât orice alt, în tainele vieții generale. Făcându-i pipăite individualitățile cele mari ale omenirii, îi arată că omul nu este o anomalie pe pământ, ci coroana acestei lumi armonice. Tot ginta îl introduce în omenire, și omenirea, făcându-l să înțeleagă o lume morală, lângă cea fizică, îi dă drumul în nesfârșit și astfel se sue până la Dumnezeu, sigur de aci înainte de nemurirea sa ». (Din *Scrierile și cuvântările lui Ion C. Brătianu*, București, 1903, pag. 61.

naționalistului român, cu atât mai măiestrită era constituția idealului său național.

Starea de fapt a poporului român, rasa și instituțiile de baștină, tradițiile lui erau pentru naționalistul român în funcțiune de ideal. Adică, întrucât corespundeau idealului, erau scoase la lumină și îngroșate în importanță; întru cât nu corespundeau idealului erau trecute cu vederea. Pentru ilustrarea acestei îndoite atitudini, se pot cita scrierile mai tuturor naționaliștilor români din secolul al 19-lea, începând cu Nicolae Bălcescu și sfârșind cu Vasile Alexandrescu Urechă. În tot timpul acestei mișcări naționaliste, spunerea pe față a adevărului istoric era considerată ca o trădare. Când Titu Maiorescu și-a însușit formula: «naționalism în marginile adevărului», el a fost întâmpinat de un protest general. Contemporanii săi nu admiteau un alt criteriu decât apologia idealului.

Dela sine înțeles, că asupra constituției politice însăși, în care avea să se întregească idealul național, nu găsim la naționaliștii români din secolul al 19-lea prea multe discuții. Idealul ducea spre Apus, atît. S'ar putea totuși zice că în genere idealul pe care naționaliștii români și-l puneau înainte ca țintă îndepărtată era foarte asemănător cu prezentul pe care ei îl constatau la popoarele mari și culte europene. Idealul viitoarei națiuni române era prezentul națiunii franceze, engleze sau germane, după cum naționalistul român cunoșea ea aceste națiuni. În această privință, nici Titu Maiorescu, care se proclama naționalist în marginile adevărului, nu făcea excepție. Idealul său național era prezentul burgheziei occidentale.

În fața acestui naționalism se ridică un nou naționalism românesc, după războiul mondial. Un nou naționalism, care s'ar putea numi românism.

În acest românism direcția idealului se schimbă. Nu mai este proiectat în viitor, ca să plutească într'o sferă înaltă de idealitate, ci este întronat în plămădeala sufletească a poporului român, în tradițiile, instituțiile de baștină, rasa acestui popor. Românismul nu caută să-și afirme legitimitatea, el se afirmă pe sine ca fapt. Căci poporul român n'are nevoie să fie susținut prin argumentări, pentru ca să-și cucerească locul său sub soare; el își cucerește acest loc prin desfășurarea propriei sale energii; el își are unicitatea sa în ursita lumii.

În programul de activitate al Românilor, idealul, prin urmare, își schimbă direcția. Cu el și idealii; adică intelectualii care procurau vechiului naționalism argumentele legitimității. Acești intelectuali nu mai merg înainte, ca anunțatori ai idealului, ci vin în urmă, ca justificatori ai faptelor produse de destinul națiunii. Politica culturală a românilor este una singură: aceea potrivită firii sufletului românesc. Alegerea între idealuri, pentru o asemenea politică, este fără rost. Românilor se manifestă. Dacă în firea sa launtrică există sănătate morală și energie intelectuală, atunci manifestările lui se vor întrupa dela sine în opere spirituale durabile. Dacă nu, atunci totul e în zadar. În rândul națiunilor menite să aibă realizări spirituale pătrund numai cele chemate. Vocația hotărăște în ultima instanță.

Și vocația însemnează unicitate în destin.

Pentru documentarea completă a cititorilor, trebuie să adăugăm că slabe licăriri de românism se găsesc la unii scriitori ai noștri și înainte de marele război. La anul 1870 se constituie chiar în București o societate cu numele « Românilor » care face să apară în timp de doi ani *Foia Societății Românilor*, având ca redactori pe B. P. Hasdeu, N. V. Scurtescu, T. P. Rădulescu, G. Dem. Theodorescu, Gr. G. Tocilescu și Const. D. Vuici ¹⁾. În aproape toate articolele, publicate în această *Foie*, românismul este luat în înțelesul idealului național. Rar când citim, ici și colo păreri, — și de acestea ne vom ocupa mai jos, — care se abat puțin dela mentalitatea secolului al 19-lea. Redactorii *Foii* laudă pe întrecute geniul poporului și faptele lui istorice; au o admirație nesfârșită pentru poeziile populare, pentru limba și zestrea intelectuală a Românului, dar cu toată lauda și admirația ei nu ajung totuși să afirme destinul și unicitatea națiunii române. B. P. Hasdeu, cel mai îndrăzneț dintre dâșii, se mulțumește să scrie că varietatea naționalităților constituie umanitatea, întocmai cum varietatea colorilor constituie pictura și varietatea tonurilor, muzica.

---

¹⁾ La încheierea unui an de activitate societatea avea următorul comitet: Președinte, B. P. Hasdeu; vice-președinte, Ion A. Brătescu; secretari, G. Dem. Theodorescu și Dem. T. Dobrescu; casier, N. Ath. Popovici; membru, Dem. C. Ollănescu (*Foia Societății Românilor*, An. II. Aprilie 1871).

Trebue să ajungem aproape de zilele noastre pentru a găsi afișat crezul în unicitatea de destin a neamului român.

Și încă trebue să căutăm așa ceva numai la cei tineri. Reprezentantii de frunte ai generației trecute stau în rezervă.

Saltul este, în adevăr, uriaș. N'au trecut nici o sută de ani de când Edgard Quinet umplea de entuziasm inimile naționaliștilor români prin modesta sa intervenție, făcută pe lângă opinia publică europeană, în favoarea drepturilor legitime ale națiunii române. Și astăzi, un românism cu destinul său propriu, n'ar părea exagerat?

Cu toate acestea românismul este în curs.

Este în curs nu prin mulțimea și însemnătatea politică a acestora care îl afișează, — aceștia, cum am spus, sunt puțini și tineri, — este în curs prin sugestia pe care o exercită înțelesul lui. Înțelesul cel nou al naționalismului se furișează în gândul multor publiciști și oameni politici români contemporani, chiar fără ca aceștia să-și dea seama. Românismul este în atmosfera țării, este marea tentație pe care o întinde viitorul, ori și cât ar părea de surprinzătoare această afirmație.

El a licărit, așa precum am amintit mai sus, și în câteva articole scrise în *Foia Societății Românismul*. Găsim aci (pag. 240), într'un studiu scris de Tudor P. Rădulescu, următoarele cuvinte semnificative: « Adevăratele elemente din care să ne putem crea « un viitor trebuesc căutate numai în sânul secolelor prin care « a străbătut națiunea română, numai în istoria propriului « nostru trecut. Căci numai într'însul ni se desvălesc secularele « mijloace, prin care s'a susținut și a rămas neatinsă naționali- « tatea română până astăzi; misterioasele cauze de străbunii « noștri apăreau atât de giganți în fața lumii, pe când strănepoții « lor astăzi — cu durere o spunem — sunt priviți numai ca « niște pitici. Să ne aprofundăm dar bine trecutul — *cum am « fost*, — dacă voim a cunoaște mijloacele, prin care să putem « ajunge *cum trebue să fim* ». Când B. P. Hasdeu primește președinția *Societății Românismul*, el exprimă, într'o cuvântare plină de avânt poetic, ideea asemănătoare cu aceea a lui Tudor Rădulescu, pe care o transpune pe fondul biologic al națiunii: « Să- « mința din care se desfășură acel brad al Carpaților, care ni se « pare ca un munte înfipt în alt munte, — e mărunță, și este

« uriașă totdeodată, căci arborele întreg se cuprinde deja într'însa. « Leul este leu, chiar când se naște. Astfel e și Românismul ».

Nu cercetăm mai de aproape căror cauze se datoresc aceste licăriri ale noului naționalism în articolele din « Foaia Societății Românismului ». Ele au putut fi spontane. Este mai probabil însă că ele sunt împrumutate din mișcarea romantismului rus, cunoscut sub numele de mișcare slavofilă sau panslavistă, care nu era străină de sigur unui B. P. Hasdeu.

Acest nou naționalism — românismul — este în curs de cristalizare. Probabil că va mai trece vreme până la definitiva lui închegare ca doctrină. Dar aceasta nu-l va împiedica să exercite o influență puternică asupra oamenilor de astăzi.

Căci, oricât s'ar susține de unii publiciști, care au mentalitatea formată în spiritul juridic al dreptului pozitiv, influența spirituală se exercită și încă în mod puternic, chiar când doctrina spirituală dela care pleacă nu este pe deplin definită. Toate influențele mari spirituale vin din stări sufletești, care nu se pot precis defini. Dogmele nu joacă în practica religioasă, ca și legile bine formulate în viața reală a popoarelor, decât un rol secundar. Majoritatea bunilor creștini ignorează dogmele creștinismului, iar țara în care libertățile cetățenești sunt mai bine garantate, cum este Anglia bunăoară, n'are legea constituțională așa de bine formulată pe paragrafe, cum o au unele țări, în care însă libertățile cetățenești aproape nu există. Definiția nu adaugă nimic la realitate.

Românismul împinge de pe acum la înfăptuiri în lumea tinereului. Deocamdată la înfăptuiri care merg în direcții diferite. Va veni însă vremea când aceste direcții se vor concentra și se unifica.

Avem o primă direcție: spre reabilitarea spiritualității creștine, și în special a ortodoxismului. Această direcție o întâlnim și în mișcarea panslavistă dela jumătatea secolului trecut. Ea este în acord, de altminteri, cu ambele înțelesuri ale naționalismului român. Spiritualitatea creștină, pe de o parte, procură naționalistului idealul spre care trebuie să se îndrepte orice națiune: ideal nepieritor și veșnic același; iar pe de altă parte, aceeași spiritualitate, considerată ca făcând parte integrantă din plămădeala sufletească a poporului român, procură românismului

imperativul mesianismului său pe pământ. În acest de al doilea caz, se are bine înțeles în vedere spiritualitatea creștină ortodoxă.

Nu este un secret pentru nimeni astăzi că în ambele înțeleșuri, reabilitarea spiritualității creștine a făcut mari progrese în rândurile tineretului.

O altă direcție a românismului este îndreptată spre reabilitarea tradițiilor și instituțiilor de baștină, în care a trăit poporul românesc. Țărănismul, sub toate denumirile lui în politică și literatură; cercetările și echipele de propagandă culturală pornite în lumea satelor; cultul tradițiilor înviorat prin manifestări din ce în ce mai numeroase și mai impunătoare, etc., sunt consecințele influenței românismului.

În sfârșit, o a treia direcție a aceluiași românism privește latura biologică și etnică a populației românești. Grija pentru patrimoniul biologic, pentru sănătatea fizică și morală a populației începe să devină, în convingerea celor mai mulți din generația nouă, rațiunea de a fi a naționalismului. Perspectiva este răsturnată. În loc de a privi la idealul îndepărtat, pe care urmează să-l realizeze poporul constituit în națiune, noul naționalist român, privește la starea de fapt a Românilui, și pe realitatea acestei stări își croiește el toate planurile de viitor. Nu ceea ce ar fi bine, din punct de vedere ideal, ci ceea ce poate în mod real să facă bine, aceasta formează de aci înainte baza politicii sale culturale.

6. Cu aceste considerații avem pregătit răspunsul la întrebările pe care ni le pusesem, mai înainte, și anume: dacă noul naționalism ușurează înțelegerea vieții sociale; și dacă, prin noua lui înțelegere, creșterea realizărilor spirituale câștigă sau nu.

La prima înfățișare, noul naționalism pare să îngreuneze înțelegerea vieții sociale, fiindcă el aduce cu el afirmarea unui fapt: ființa concretă a poporului român, care oricât ar fi de cunoscută intuitiv, din punctul de vedere al logicei este un unicum, prin urmare dincolo de rațional. Înțelegerea logică postulează înlocuirea concretului prin abstract. Aceasta o făcea tocmai vechiul naționalism și de aceea logica lui era așa de comodă: poporul român se va constitui într'o națiune abstractă, ca orice altă națiune și, odată constituit în națiune, va lucra pentru gloria culturii universale. Evoluția dela popor la națiune,

și de aci la idealul umanitar nu întâmpină la el nici o greutate. Ea se înțelege ușor, fiindcă ea se făcea superficial. Naționalismul cel nou își îngreunează dela început înțelegerea prin aceea că el își taie puntea dintre ființa concretă a poporului și națiunea abstractă, prin accentuarea caracterelor individuale ale poporului. Ceva mai mult. Naționalismul cel nou crede că fiecare ființă concretă de popor duce la formarea unei națiuni de asemenea concretă și unică. La baza naționalismului nou — adică a Românilismului — stă faptul unicității ființei concrete a poporului român. Acest fapt se poate explica negreșit, dar nu se poate înlocui prin abstracțiuni, cum nu se pot înlocui prin abstracții, nici datele geografice, nici cele cosmografice. Un teritoriu își are configurația sa geografică: munții și apele sale, altitudinea sa față de mare, etc., aceste date nu se pot înlocui, și cine vrea să explice teritoriul va trebui să țină socoteală de dânsule. Tot așa și ființa unui popor. Poporul există așa cum există țările, mările, planetele . . . Abstracțiuni asupra lui poate face logica, dar logica nu-l poate înlocui prin abstracții. Ființa concretă a poporului este în sine un irațional.

Un irațional însă bine venit.

El are darul să înghită în sine toate motivele iraționale care îngreunau până acum înțelegerea vieții sociale: cele izvorâte din condițiile de animalitate ale societății, miturile politice, precum și cultul oamenilor extraordinari. Acum toate aceste motive iraționale sunt înglobate în manifestările marelui irațional, pe care îl constituie ființa concretă a poporului, și justificate când este cazul, în legătură cu acesta . . . Instinctul de stăpânire, când este pus în serviciul interesului individual, este un instinct animalic și deci o supraviețuire irațională în sânul unei societăți omenești, dar același instinct de stăpânire, pus în serviciul conservării și apărării societății, este o faptă justificată. Mitul politic și cultul oamenilor extraordinari, de asemenea, sunt motive iraționale în desfășurarea vieții sociale, pe cât timp sunt izvorâte din abilitatea intereselor individuale, iar nu din spontaneitatea sufletului social. În zilele noastre există o adevărată industrie care produce miturile și reputațiile de oameni extraordinari. Ca prin farmec această industrie încetează din momentul ce noul naționalism se afirmă în conducerea unui

popor. În Italia bunăoară, nu se mai vorbește decât de Mussolini. Industria miturilor și a oamenilor mari este specialitatea țărilor cu organizație politică burgheză, în care naționalismul se practică în înțelesul de dinainte de marele război mondial.

Marele avantaj al noului naționalism îl constituie, în sfârșit, criteriul pe care acesta îl aduce cu sine pentru valoarea realizărilor spirituale.

Acest criteriu este, în fond, un nou catehism pentru producția spirituală a secolului nostru.

A produce în viața spirituală a secolului trecut înseamnă a crea. A crea, în vederea unui ideal. Dar cine propunea și cine judeca valoarea idealului? Nu era un criteriu determinat, nici pentru propunere și nici pentru judecare. Idealul era luat de oriunde și era judecat în lumina celor mai variate criterii. Popoarele care își începeau viața culturală erau astfel expuse la cele mai deșarte imitații. O conducere rațională a producției spirituale nu poate să existe, cât timp nu există o ierarhie a scopurilor care sunt date vieții spirituale. Secolul trecut era condamnat să ajungă la anarhia producției spirituale, cum a ajuns și la anarhia producției economice, fiindcă ambele aceste producții erau abandonate inspirației intereselor individuale. Interesele individuale nu au frâu, nici orientare. Ele aruncă, cu aceeași ușurință, produse spirituale ca și mărfuri de ultima modă, la Francezi, ca și la Chinezi; la Chinezi ca și la Patagoni.

A produce în viața spirituală, după noul catehism al secolului nostru, însemnează a continua opera începută de sufletul colectiv al poporului, este a realiza o vocațiune, un destin. Criteriul cel nou depășește calculul interesului individual. El hotărăște, nu după succesul individului, ci după progresul adus în patrimoniul ereditar al neamului. După el, se consideră ca o creștere spirituală numai munca în care prinde rădăcini spiritul unei tradiții. Astfel, noul naționalism, — românismul —, oferă o bază solidă pentru munca constructivă pe terenul vieții spirituale românești. În comparație cu naționalismul cel vechi, el apare mai modest, mai legat pământului. El nu dă aripi pentru a zbura în văzduhul idealului, ca cel vechi. Este însă mai prevăzător. Naționalismul cel vechi avea, în adevăr, aripi pentru a zbura în văzduhul idealului, dar aceste aripi, întocmai ca și acelea

ale lui Icar, fiul lui Dedal, au fost slabe, și de aceea vechiul naționalism, din cauza lor, este astăzi la pământ. Românismul nu are aceste riscuri. El nu se conduce după bătaia vântului, ci după rodul pământului. Românismul este bine venit.

Dar suntem noi oare pregătiți pentru a-l primi și a-i aplica principiile?

Intrebarea aceasta va părea unora de prisos. Români suntem doar cu toți, de ce ne-ar fi greu să-l primim și să-l urmăm?

Intrebarea însă nu numai că nu e de prisos, dar își are un răspuns de grele urmări.

Românismul implică o disciplină severă, atât în cuget cât și în faptă. El cere, din partea acelor care îl practică, o nemilosă autocritică. Xenofobia nu este românism. Nici demagogia naționalistă. Românismul este un jurământ de credință în viitorul biologic și sufletesc al neamului românesc. Este apoi o promisiune solemnă în întărirea organizației de familie. În sfârșit, este o politică de selecționare a valorilor, dreaptă până la cruzime. Toate mișcările politice, pornite dintr'un crez biologic, au fost crude. Eugenia de neam cere purificare, și purificarea este o distrugere a putregaiului, în vederea reconstrucției sănătoase.

Suntem noi oare pregătiți la o politică necruțătoare pentru tot ce este putregai?

Vom avea curajul să începem cu ceea ce trebuie început?
Aci este toată greutatea.

Politica românismului nu se poate face, întrebând pe toată lumea și respectând interesele tuturor. Ea presupune unitate de concepție și de acțiune. Clasa burgheziei este incapabilă să facă o asemenea politică, fiindcă ea valorează în om numai latura economică, gata fiind la compromisuri, în ceea ce privește latura biologică și spirituală a populației românești.

Politica românismului nu o poate face decât clasa socială care a susținut și în trecut povara destinului de Român: țărănimea, prin mandatarii săi legali.

DON QUIJOTE

Romanul lui Cervantes merită să fie numărat în ciclul marilor opere literare ale lumii, fiindcă reprezintă în esență sufletul unui popor și al unei epoci particulare. Fiindcă ne prezintă în același timp, peste hotarele vremii și ale unei țări anumite, o operă de artă care, prin umanitatea ei și simbolul ce conține, se adresează tuturor oamenilor, indiferent de rasă și de timp. Fiindcă depășind nivelul literar și artistic, oricât de înalt ar fi, a trecut peste el pe tărâmul creației vitale, dându-ne tipuri viabile și astăzi: *Don Quijote* și *Sancho Pança*. Aceste tipuri sintetizează și rezumă o întreagă atitudine fizică și morală în fața vieții, la care se pot reduce, ca la un numitor comun, persoane întâlnite de noi în traiul de toate zilele.

Singularitatea acestei opere totuși față de marile opere literare ale lumii: *Vedele*, *Iliada*, *Nibelungii*, *Biblia*, *Divina Comedie*, rezidă în faptul că nu e un poem liturgic, epic, liric sau filozofic — scris în versete sau în versuri — ci un roman, o carte în proză... primul roman în sensul modern al cuvântului, și care cuprinde în el toate caracterele genului: roman psihologic, de caracter, de aventuri și, până la oarecare punct, roman de idei și social tot odată. *Divina Comedie* e ultima carte medievală, cea din urmă eflorescență și suprema înflorire a spiritului Evului Mediu. Față de ea, opera lui Cervantes ne apare ca triumful spiritului modern, spiritului Renașterii. Astfel *Don Quijote* se așează la hotarul a două lumi, cum dela început se prezintă cu o dublă rezonanță sufletească și sentimentală, între idealism și realism, între comic și tragic, între fantezie și experiență, între *Don Quijote* și *Sancho Pança*. Iată de ce această

operă, adâncă și mare, nu e ușoară când e vorba să fie pătrunsă exact în intenții și realizare. Această dualitate culminează în două personaje tipice, *Quejano* și *Sancho*, cărora geniul lui Cervantes le-a dăruit o viață proprie.

Realitatea marilor personaje fictive nu e un paradox, nici cum s'ar părea, un mit al minții noastre — ci un adevăr tot atât de obiectiv ca existența unor personaje istorice reale. Numai că, pe când acele figuri istorice nu trăesc după moarte decât în legătură cu legenda, cu mitul ce a reușit să se formeze în jurul numelui lor (vezi mitul napoleonian bunăoară) — când întâlnim mari figuri literare ca Don Quijote, ele se desăvârșesc într'o viață tot mai intensă, tocmai după dispariția autorului și epocii lor. Viața le începe dela punctul unde creatorul lor le-a părăsit — dela clipa apariției volumului — și această viață, care e viața lor reală, depășește întotdeauna intențiile autorului. Astfel s'au format în decursul veacurilor câteva tipuri, ilustre și monstruoase totdeodată, care depășesc și rezumă umanitatea obișnuită: Don Quijote, Sancho Pañca, Don Juan, Hamlet, Harpagon, Faust. Fiecare din ele se oglindește altfel în apa veacurilor succesive. Azistăm la o veșnică reajustare psihologică la nevoile spirituale ale fiecărei generații, care-și creează fiecare Hamletul, Faustul, Don Quijotul ei. Față de viața din ce în ce mai impersonală, mai ștearsă, mai « fantomatică », mai gregară, și mai « standardizată » a omului modern — ne lovește viața din ce în ce mai reală, mai personală, mai desăvârșită a acestor mari fantome ale închipuirii. Materializarea lor nu e numai un paradox, ci o realitate cu o rază de acțiune limitată când e vorba să fie întru chipate pe scenă de un mare actor — cu o rază însă nelimitată când cinematograful sonor, reluând vechea temă, ne redă — cum a fost bunăoară cazul cu filmul lui Pabst — un Don Quijote care, creat de Șaliapin, e altul decât acela văzut de Gustave Doré.

Această viață proprie operei de artă face că punctul nostru de vedere față de Don Quijote nu mai poate fi cel al contemporanilor, nici măcar cel al lui Cervantes. Nu numai fiindcă ne-am schimbat noi, ci fiindcă s'a schimbat el, fiindcă Don Quijote *a trăit* de atunci peste trei sute de ani alături de noi. Există în prologul acestei cărți misterioase o frază cu tâlc.

Cervantes ne spune: « Dar eu, deși îi par tată, nu sunt decât tatăl vitreg (padrasto) al lui Don Quijote ». Cuvinte care merită să fie meditate. Prin ele Cervantes, cu acea intuiție, darul suprem al geniilor creatoare, pare că-și dă seama că Don Quijote e mai mult fiul puterilor ascunse ale Naturii, decât propriul său copil. Și parcă aici Cervantes are presimțirea că acel fiu al său avea să crească în proporții și la înălțimi nevisate de dânsul. Intr'adevăr, Cervantes — ca un adevărat tată vitreg cum se numește singur — își maltratează adesea eroul cu o cruzime inutilă. Bine înțeles că autorul a căutat dela început, ca prin răsul stârnit de pățaniile lui Don Quijote să vindece pe cetitor de boala acelor « libros de caballerias » acelor romane de aventuri ale cavalerilor rătăcitori, produsul spiritului medieval nordic și de peste Pirinei, care invadaseră întreaga Spanie. Romanele acele reprezentau pe atunci, când misticismul, cauzele sufletești și istorice adânci care le dăduseră viață în Evul Mediu dispăruseră cu noile condiții de cultură și de viață ale Renașterii, ceva anacronic în care misterul se transformase în senzațional — epicul în simplă aventură — ele reprezentau ceva ca romanele foileton, polițiste de astăzi, un fel de film de senzație al vremii. De acest pericol, de această intoxicare cu idealuri care nu mai corespundeau realităților spaniole din timpul său — și care în stilul lor decăzut reprezentau și o primejdie literară, Cervantes a vrut să scape pe contemporanii lui, întrebuițând arma cea mai ucigașă: ridicolul. Dar a intervenit — inconștient probabil — o deviație datorită faptului că acest Don Quijote absoarbe în viața lui fictivă însăși viața reală a lui Cervantes, sufletul generos și deziluzionat totdeauna al marelui spaniol. Acest lucru îl vom vedea mai târziu. Dar odată ce concepușe un tip moral atât de nobil, Cervantes ar fi trebuit să-și dea seama că orice mortificare inutilă a lui Don Quijote nu putea să ne provoace decât revoltă și desgust. Când propria nebunie a « Cavalerului Tristei Figuri » îl face ridicol, răsul nostru e licit și firesc. Când însă acest ridicol nu depinde de Don Quijote, ci de evenimente exterioare lui și independente de puterea lui morală, instinctiv atunci simpatizăm tocmai cu acela de care autorul ar vrea să ne batem joc și trecem de partea victimei, care nu mai stârnește răsul, ci compătimirea. Exemple sunt multe. E interesant

de observat aici — și n'am găsit-o relevantă la nici unul din autorii spanioli citați de mine și care s'au ocupat cu studiul capodoperei lui Cervantes — dualitatea atitudinii lui Cervantes față de eroul său. Conștient îl ridiculizează mereu, pare chiar că gustă o stranie și sadică plăcere să transforme nobila sa creație într'o lamentabilă paiată pe care o lovește fără milă, o jignește fără cruțare. Dar opera concepută conștient *comic*, inconștient devine *tragică* prin substanța spirituală a eroului — prin calitatea superioară a unui suflet, care, cu toate năzdrăvăniile unde se avântă, nu ajunge să ne mai dea astăzi viziunea comică în care apărea contemporanilor. Adevărul e că Cervantes, fără să vrea, și-a lăsat furat sufletul de Quijote. Astăzi, acest Quijote rupt din viața și durerea, din experiența și nobleța sufletească a marelui spaniol, ne apare tragic și etern — spălat de apa veacurilor de coaja de ridicol și de răs în care îl închisese tatăl său vitreg. Comedia s'a făcut pentru noi tragedie. De altminteri această tendință a vremii noastre de a citi într'o cheie mai umană, mai dureroasă, mai tragică opere concepute la apariția lor ca vesele și comice — se adeverește nu numai cu Cervantes ci și, mai aproape de noi, cu « Avarul », « Mizantropul » sau « Tartiful » lui Molière. Cervantes, care ca și Goethe despre Faust, a spus despre Quijote totul, spune undeva : « pățaniile lui Don Quijote trebuiesc celebrate cu râset sau cu admirație ». Contemporanii au răs de Don Quijote, noi îl admirăm. Dar e momentul să încercăm o înțelegere mai exactă a lui Cervantes.

Nu-mi propun să fac o analiză a subiectului acestui roman arhicunoscut. E destul să spun că e romanul iluziei frumoase și a idealului în luptă nedreaptă cu realitatea meschină și urită a vieții. Realitatea învinge și idealul e aparent înfrânt. Aparent, căci înfrângerea eroului nu se adeverește decât în volum — nu și în sufletele noastre în care, printr'o surprinzătoare răsturnare a rolurilor, el e biruitorul. Un subiect formidabil care pune în joc însăși demnitatea conștiinței umane. Ivan Turgheniev, într'un studiu celebru în care a încercat o paralelă între Don Quijote și Hamlet (e interesant de notat că anul 1605 în care Cervantes publică prima parte a romanului său e anul în care se joacă pentru întâia dată tragedia lui Shakespeare), a spus

că Hamlet e « simbolul îndoielii », pe când Don Quijote este « simbolul credinței ».

E imposibil să pricepem capodopera lui Cervantes, dacă facem abstracție de două fenomene esențiale creațiunii lui Don Quijote și caracterului său specific, anume: fenomenul spaniol, adică *epoca și pământul* în care s'a născut — și fenomenul Cervantes, adică *viața marelui scriitor*. Intr'un eseu celebru, Ramiro de Maeztu a spus: « Nu înțeleg că se poate ceti Don Quijote fără a fi saturat de melancolia pe care un om și un popor o resimt la destrămarea idealului lor ». Romanul lui Don Quijote e cartea unei deziluzii — a deziluziei unui întreg popor care, după o perioadă de înflorire și de dominație universală, cum n'a mai cunoscut altul, se vede silit să renunțe — și a deziluziei unui om, Cervantes, care a gustat din toate amărăciunile unei vieți în care pornise ca un cuceritor și de unde, la 50 de ani, se reîntoarce ca un învins. Epoca plăsmuirii lui Don Quijote corespunde în istoria Spaniei cu o întorsătură decisivă a destinului ei. Ca sfârșit firesc al recuceririi țării din mâinile arabilor de către regii creștini, acestei expansiuni corespunsese crearea monarhiei catolice mai întâi — apoi prin descoperirea Americii și drumurilor noi maritime — expansiunea colonială, care face din Spania stăpână lumii. E epoca « conquistadorilor », a epopeilor nemai visate, a bogățiilor fabuloase aduse de peste mări. Se dublează întinderea cunoscută a pământului. Un alt popor s'ar fi mulțumit cu dominația terestră, nu cel spaniol, care în spiritualitatea sa uscată și fierbinte, ca pământul pietros al Castiliei, caută să câștige mai mult decât stăpânirea tronului pământesc, imperiul catolic al sufletelor. Față de protestantism care împarte Creștinătatea în două, Filip al II-lea încearcă acea Contrareformă menită să redea unitatea catolicismului. Inchiziția în interior, câmpurile de luptă din Flandra, din Țările de Jos, din Italia în afară — istovesc și varsă din plin sângele spaniol. Furtunile nordului împrăștie și nimicesc Invincibila Armadă, cea mai mare flotă văzută pe valuri până atunci. Cu dânsa visul monarhiei universale piere pentru totdeauna. Din nou poporul spaniol se închide în el însuși ca melcul în scoică. E sfârșitul celei mai mari epopei pe care a trăit-o omenirea. Acest sfârșit de epopee, iată ce ne descrie în mod simbolic

Cervantes. Personajul mistic al lui Don Quijote e însuși sufletul spaniol, care, pornit să cucerească după dominația pământului chiar imperiul inaccesibil al cerurilor, se reîntoarce înfrânt într'o luptă inegală din vastele și neasemuitele lui peregrinații.

Ca să înțelegem toată măreția epică a visului lui Quijote, ca să ne dăm seama și de amărăciunea deziluziei pe care o încearcă Cavalerul dela Mancha, trebuie neapărat să situăm opera măiastră a lui Cervantes în perspectiva istorică a secolului al XVI-lea și să-i dăm astfel adevăratul ei cadru — dar mai trebuie, ca să apreciem bine atmosfera operii, caracterele diferitelor personaje și particularitățile fiecăruia din ele, să mai cunoaștem și substratul lor geografic. Don Quijote nu e numai produsul sufletului, ci încă al solului spaniol cu înfățișarea și lumina specifică a Castiliei — a Manchei mai bine zis. Câmpii dezolate de înalte platouri, albe sau roșii, lipsite de vegetație, pietroase, cu sate foarte rare, pustii. Totul aici e numai lumină și cer și umbră călătoare de nori. Aceste întinderi nu cunosc altă înflorire. Dar peisajul acesta, sterp și aprig, are o spiritualitate concentrată, uscată și pătimașă. Are un aspect aproape ireal, căci e clădit numai din piatră și lumină — ca și sufletul lui Quijote făcut din linii spirituale foarte simple și tari, pe care bate soarele orbitor al iluziei. Peisajul a rămas același ca pe vremea lui Cervantes: piatra și lumina nu se schimbă — precum nu s'au schimbat nici morile cu care s'a luptat Don Quijote. Cu o strângere de inimă înfiorată, le mai privește și azi călătorul din expresul ce-l duce dela Madrid prin câmpiile sărace ale Manchei spre orașele Andaluziei bogate și verzi, Cordoba, Sevilla, Granada. Un mare protator spaniol, care ar trebui tradus în românește, scriitorul poate cel mai caracteristic al generației din 1898: Azorin, a scris o carte minunată: « La Ruta del Quijote » (Drumul lui Quijote) apărută în 1905. Autorul reface sat cu sat, pe jos, călare sau în căruță, drumul eroului lui Cervantes. Ce prilej minunat de digresiuni, de evocări, de descrieri: priveliști și oameni. Și Azorin dă într'un sat de burtosul Sancho Pança și în altul de țărăncuța pe care închipuirea lui Quijote a transformat-o în Dulcinea. El întâlnește aeeva pe bărbier și pe preotul satului. Iat-o pe Martornes, pe nevasta lui Sancho, atâtea tipuri nemuritoare regăsite întocmai. Și iată-l în fine: înalt,

uscățiv, cu barba rară, cu fruntea înaltă sub păr cărunt, cu nasul mare, cu figura emaciată, pe însuși Quijote, așa cum l-a văzut Cervantes. Bine înțeles, Azorin îl fotografiază, cum a fotografiat pe Sancho Pança, pe Dulcinea și pe ceilalți, cum a fotografiat și morile de vânt și casele și hanurile din cartea vestită, cum a fotografiat măgarul lui Sancho și mârșoaga, Rosinanta lui Don Quijote. Aceste fotografii formează ilustrațiile volumului. În straiile lor moderne, vedem că oamenii s'au schimbat tot atât de puțin ca peisajul de pe vremea lui Cervantes. Hotărît lucru, « Don Quijote » e un fenomen adânc spaniol sau mai bine zis castilian — și eu unul, o mărturisesc, nu i-am gustat miezul spiritual decât după ce am văzut cu ochii mei oamenii și priveliștile țării.

Cred însă că cea mai nimerită introducere în spiritul operei lui Cervantes rămâne totuși cunoașterea picturii marelui său compatriot, grec de origine, spaniol de suflet, El Greco. În acele portrete văzute la Prado sau în bisericile toledane — figuri emaciate, din care patima s'a stins ca jarul dintr'un lemn carbonizat, ochi de foc însă în care o credință aprinde halucinații. Adesea prin ajutorul altei arte, ca printr'o poartă nouă, poți ajunge mai departe în comprehensiunea unei opere literare. Un portret de Greco e un document de prima mână pentru înțelegerea psihologică a lui Quijote, adică a lui Cervantes. Căci viața lui Cervantes, și numai ea, ne va da ultima cheie, suprema putință de a pătrunde misterul concepției eroului său. Autorul el însuși nu ne invită pașii pe această cale? Nu ne spune dânsul, mai deslușit nu se poate: « Pentru mine singur am născut pe Don Quijote și eu m'am născut pentru el; el ca să înfăptuiască și eu ca să scriu. Noi doi suntem unul singur » — ?. În opoziție cu alte opere ale lui Cervantes produse în vederea distracției publicului și în care nu era necesar să se identifice cu fabulația, în Quijote nu se poate concepe ca eroul și fabula să fie străine de firea și de viața autorului.

Don Quijote e cartea deziluziei unui popor și dezamăgirii unui om: toată viața lui Cervantes a fost un lung șir de în-succese și de dureri — un adevărat calvar de deziluzii, cu atât mai nimicitoare cu cât la început soarta îi fusese binevoitoare. Cervantes a fost un om tipic al Renașterii, dăruit de providență

cu harul de a putea fi și un mare om de acțiune și în același timp un mare contemplativ, un mânăitor incomparabil al cuvântului; a urmărit, cu acea patimă uscată și aprinsă specifică neamului său, pe rând, trei ideale. Mai întâi a vrut să fie un erou, cum a și fost în bătălia navală dela Lepanto, când Creștinătatea smulge Semilunei pentru totdeauna dominația Mediteranei, luptă în care Cervantes se distinge prin vitejia lui neîntrecută. Dovada e scrisoarea lui Don Juan de Austria comandantul flotei spaniole. Erou a fost și în lunga lui captivitate la Alger, când a uimit pe regele arab Hassan prin semeția unei voințe neînfricate. E considerat de rege și de toți captivii spanioli, 25.000 la număr, pe care Cervantes încearcă de mai multe ori să-i libereze, ca șeful lor. Rezistă tuturor umilințelor și durerilor, numai grație nădejzii și puterii idealismului care vede în reîntoarcerea lui în Spania alinarea suferințelor, răsplata credinței și a patriotismului său. Dar reîntors, cu trupul frânt de captivitate, rănit în lupte, din nou în Patria iubită, Spania nu-i recunoaște meritele — e silit să stea departe de Curte și obligat să părăsească armata. E deziluzia vieții active.

Cervantes încearcă atunci să se dedice literaturii — întotdeauna fusese îndrăgostit de dânsa. Mai întâi scrie «Galatea»: un lung suspin amoros, în care unele versuri sunt fericite, altele mai puțin. Bucata toată e compusă în atmosfera de lirism și de iubire a poeziei portugheze. Reîntors la Madrid, scrie comedii în care se arată precursorul lui Lope de Vega. Dar comediiile nu-l împiedică să moară de foame. Ca și gloria armelor, gloria literară îi scapă. A sunat ceasul resemnării, al părăsirii iluziilor deșarte ale tinereții. Dragostea Anei Franca — singura femeie, poate, pe care a iubit-o — a trecut prin viața lui ca lumina unui meteor pe cerul frumos al Andaluziei sub care s'au îndrăgit. E ceasul renunțării la visul gloriei și al iubirii — e ceasul revenirii la Esquivias, în țara bască, lângă soția care-l așteaptă. Cervantes are acum patruzeci de ani — e epoca maturității, când omul începe să-și numere pe răbojul zilelor rodul agonisit în suflet și în faptă. Tot rodul lui e numai un teanc de iluzii moarte. Și atunci, cu același eroism cu care se luptase cu Turcii la Lepanto și cu puritatea limbii castiliane în comediiile sale, Cervantes încearcă un nou ideal: se decide să devină un om practic,

cel puțin pe această cale să fie de folos familiei și țării lui — și din toate iluziile sufletului său generos de poet această iluzie e cea mai nebună.

Mai întâi comisar pentru aprovizionarea Invincibilei Armade, apoi perceptor de biruri — peste tot nu recoltează decât dezamăgire. Invincibila Armadă piere în valuri — contribuabilii sărăciți nu plătesc. Și această aventură a lui Cervantes, ca și precedentele, sfârșește rău pentru dânsul — în pușcărie de data aceasta — din cauza deficitelor unei gestiuni dezastruoase. Iși încredințase fondurile unui portughez care fugise cu casa. Idealul vârstei sale mature îl înșelase tot atât de crud ca și idealurile tinereții. Ne putem imagina ușor starea lui sufletească și cât a trebuit să sufere eroul dela Lepanto, poetul Galateei ducând aceea viață atât de contrarie adevăratelor sale aspirații și posibilități — viața unui strângător de dări: un Quijote transformat în Sancho Pança — și acum prăbușirea finală, pe patele umede ale unei carcere. Se pare deci că Cervantes a fost înfrânt definitiv în lupta pentru ideal pe care a dus-o cu trista realitate a vieții. Are aproape cincizeci de ani. Nimic din ce a încercat nu i-a reușit — e dezamăgit până în fundul sufletului, cu atât mai rănit cu cât ambiția lui a fost mai nobilă și mai legitimă. E Don Quijote reîntors înfrânt la cămin. Căminul lui e o pușcărie. Dar în loc să moară, ca eroul său, în gloria unei ultime halucinații, în razele unei iluzii supreme, Cervantes nu se revoltă contra lumii ingrâte, ci împotriva propriei sale iluzii care i-a fost singurul dușman adevărat în viață.

Ca să se răzbune de iluziile tinereții sale, și ca să-și aline deziluziile bătrâneții și ale înfrângerii — Cervantes scrie Don Quijote; nu-l scrie, căci cuvântul e impropriu când e vorba de un personaj pe care îl trăește de un sfert de veac, clipă cu clipă, iluzie cu iluzie, deziluzie cu deziluzie. O ființă pe care o simte în el cum ar simți o mamă un copil pe care l-ar purta o viață întregă. Și iată că în penumbra carcerii deodată îl vede — întrupând toată puterea credinței sale în ideal — pe Cavalerul fantomatic și alături, printr'o genială antiteză și completare: toată experiența lui amară și tot bunul simț făcut om — Sancho Pança. Cervantes, Quijote, Pança — o singură ființă sau mai bine zis trei ipostaze ale aceluiași suflet. Orice capodoperă,

dacă o reducem la o ultimă analiză, ne dă cheia unei taine. Marea taină, șurubul genial al lui Don Quijote e următorul: Cervantes pune visurile tinereții idealiste, în trupul unui bătrân ce nu mai poate să le realizeze. În clipa când Cervantes a reușit această foarte simplă operație — dar de o simplitate subtilă ca problema oului lui Columb care trebuie ciocnit puțin la vârf ca să stea — adică în clipa când a putut să suprapue pe figura lui de bătrân dezamăgit profilul pur al iluziilor de altădată, Don Quijote se născuse. Tot ce e fundamental în Quijote, ne apare în imaginea pe care o obținem suprapunând efigia tânărului semeț și visător de mari cuceriri, care e Cervantes, peste figura bătrânului bolnăvicios, desamăgit și obosit, care e tot Cervantes. Quijote nu e decât un bătrân cu dorinți, iluzii și visuri de flăcău. În acest amestec nepotrivit se află tocmai posibilitatea spiritului comic, fiindcă te face să râzi de bătrânul care întreprinde o cursă fără să țină seama de anchilozarea oaselor sale, nici de lipsa lui de respirație, ca și curtezanul cu păr alb care se joacă de-a Romeo sau omul cu glas frânt care vrea să dea un do din piept și se oprește la mijlocul scării. Și cu cât intenția urmărită e mai înaltă și mai transcendentală, ca de exemplu dorința de a readuce epoca de aur în veacul nostru de fier, cu atât mai rizibilă va părea neputința gestului. Dar în același timp nu putem să nu simpatizăm cu intenția; disproporția dintre voință și rezultat ne face câteodată să râdem printre lacrimi și alte dăți să plângem printre zâmbiri — iată consolarea și înălțarea ce ne-o procură Don Quijote.

Din acest contrast dintre bătrânețe și tinerețe, decurge și nebunia eroului nostru. El nu-și dă seama că e bătrân, fiindcă nu face nici o distincție între realitate și iluziile sale, între lucrurile adevărate și acelea pe care le proiectează dorința pe ecranul imaginației. Don Quijote visează de-a'mpicioarele, așa cum facem mulți dintre noi, dar el nu distinge întotdeauna ceea ce visează de ceea ce vede și în aceasta constă nebunia lui. Un visător normal își dă seama că un lucru e lumea și altul nălu-cile visurilor sale. Don Quijote în lume nu-și vede decât visurile. De aci, din contrastul acela mărit la paroxism dintre realitate și imaginație, începe comedia sau mai bine zis tragedia lui. Cervantes, printr'un subtil rafinament psihologic, a dat

drept cadru acțiunii romanului său nu câmpiile bogate ale Andaluziei, unde abundența permite jocul visării și capriciile minții, ci pământurile sterpe, largi și deschise ale Manchei, unde spiritul refuză legendele și tainele încuibate în munți și păduri — unde sărăcia și asperitățile climei nasc un spirit tăcut, bănuitor, realist și dur. În acest cadru, nebunia lui Quijote ne apare și mai evidentă, în schimb lumea dimprejur o vedem de o cuminenie excesivă. Trebuiau legați unul de altul ca personajul eroului să apară real în ochii cititorului. Această necesitate o îndeplinește Sancho Pança, care participă la mediul înconjurător prin bunul său simț adânc realist, prin spiritul său bănuitor și « terre à terre », prin tăcerea lui țărănească față de discursurile stăpânului — dar care se leagă în același timp de Don Quijote, în care crede cu toată patima unui suflet simplu și pe care îl urmează — bombănind adesea e drept — până la capătul pățaniilor sale nebune, cam în același ritm cu care se ține măgarul său cuminte de Rosinanta Cavalerului de la Mancha.

Am amintit contrastul intern care frământă sufletul lui Quijote: puterea iluziei tinerești dată de Cervantes unui bătrân, merit fatal deziluziei. Autorul lui Quijote — din ce necesitate vitală pentru operă am văzut-o — a adăugat acestei dualități interne a eroului său, alta externă creând perechea eternă Don Quijote-Sancho Pança. Problema paralelismului Quijote-Sancho a pasionat de mult critica spaniolă ca și cea universală. Antagonismul lor a devenit un loc comun, un adevăr sacrosanct, de totdeauna, pentru publicul cititor din toate țările. Grupul Quijote-Sancho apare ca o « pereche antagonistă » a cărei elemente se pot converti în capul de serie a unor valori ce se opun respectiv. De Don Quijote atârnă seria: « curaj, credință, idealism, utopie, liberalism, stânga », pe când seria Sancho Pança decurge în sens contrar: « lașitate, scepticism, realism, simț practic, reacțiune, dreapta ». Chiar trupește Cervantes și interpreții lui grafici, dela ilustratorii contemporani spanioli până la Gustave Doré, Daniel Vierge și Guis Bofa, ne-au obișnuit ochii cu acel contrast clasic între hidalgoul înalt, uscățiv, subțire, osos, slab, colțos și scutierul său scund, slinos, gras, numai carne și burtă. Între obrazul emaciat și spiritualizat, cu fruntea înaltă, descoperită, visătoare a stăpânului — și fața rotundă și

animalică, cu fruntea joasă acoperită de păr, lipsită de orice spiritualitate, a slugii. Contrasturile în alb și negru, antitezele simple și fundamentale, simbolurile reliefate și ușor de memorat ca un « șlagăr » de operetă sau ca un refren de revistă — sunt menite dela început să cucerească inima și sufletul popoarelor, și de mult marele public a transformat bogata, adâncă și savanta armonie, arhitectura tainică și îndrăzneță a operei lui Cervantes, în simplitatea a două linii melodice contrare, în echilibrarea a două fațade diferite. Tradiția aceasta superficială a redus minunatul țesut psihologic al romanului cervantian la două fire elementare cusute cu ață albă și neagră. Don Quijote e un cavaler curajos și idealist. Sancho e un derbedeu practic și laș. Ceea ce nu poate vedea însă tradiția superficială e că această linie antitetică la prima impresie, se rezolvă într'un paralelism delicat și complex, a cărui dezvoltare înseamnă una din minunile acestei cărți geniale. Adevărul e că « Sancho Pança reprezintă oarecum o transpoziție a lui Don Quijote pe o chee psihologică distinctă ». E vorba aici de unul din acele cazuri de paralelism care niciodată nu lipsesc din marile opere de artă. Ceea ce sunt Laertes și Fortimbras pentru Hamlet, ceea ce e Gloucester față de Regele Lear, e Sancho față de Don Quijote : o replică ce dă relief figurii principale și realizează desenul de ansamblu. Amândoi sunt oameni dotați cu bogate daruri ale minții, intelectuale la Don Quijote, empirice la Sancho, și care la un moment dat pierd echilibrul vieții și al gândirii din cauza unei iluzii puternice. Dar pe când la Don Quijote această iluzie plutește în jurul unui nucleu de glorie simbolizat de Dulcinea, la Sancho ea se întrupează într'o ambiție materială încarnată în Insula făgăduită guvernării sale. Nu de geaba spune preotul că « nebuniile stăpânului fără gogomăniile slugii nu fac o para ».

Salvador de Madariaga, unul din spiritele critice cele mai interesante ale Europei actuale și autorul unor eseuri celebre de literatură, mai bine zis de psihologie literară comparată, cum e cartea sa din urmă apărută în franțuzește: « Anglais, Français, Espagnols », într'un volum spaniol închinat întreg studiului lui Quijote, desvultă cu o profuziune de citații paralelismul de care am vorbit. Madariaga, printr'o introspecție

remarcabilă în sufletul ambilor eroi ai lui Cervantes, și confruntând mereu atitudinea simplistă a criticei superficiale și comune cu realitatea faptului literar, ajunge la concluzii noi, extrem de interesante pentru cine nu se mulțumește cu opinii primite de-a gata și necontrolate. Madariaga susține că perechea Don Quijote-Sancho Pança nu numai că e legată printr'o legătură interioară indisolubilă, care dăruiește respectiv ambilor componenți o realitate obiectivă — căci fără Sancho, Quijote nu-și capătă relief vital, precum ziua nu există fără noapte și vice-versa — ci între amândouă părțile ecuațiunii cervantiane, între cavaler și scutierul său, există și altă relație mai subtilă, care se dezvoltă paralel în tot cursul acțiunii. Anume există, decurgând în sens invers, unul ascendent și altul descendent, un dublu fenomen de influență sau mai bine zis un fenomen asemănător osmozei.

Azistăm — termenii sunt ai lui Madariaga — la donquijotizarea lui Sancho, pe de o parte și la sanchizarea lui Quijote, pe de alta. Pe măsură ce acțiunea romanului se împlinește, cetitorul subtil poate gusta plăcerea acestei rare descoperiri. Pe măsura deziluziilor sale, înaltul cavaler se apropie încet, dar sigur — ca și în viața lui proprie, Cervantes de altminteri — de viziunea practică a bunului simț; e o prăbușire în material pe care autorul mai mult o schițează, mai mult ne lasă să o înțelegem. Textele există irefutabile și Madariaga le citează din belșug. N'am spațiu să o fac și eu, din păcate, dar oricare dintre cititori, consultând paginile volumului celebru mă va putea controla. Față de această decădere dureroasă a lui Quijote — azistăm prin donquijotizarea lui Sancho la înălțarea morală a umilului scutier și la spiritualizarea lui. Exemplele nu lipsesc. În episodul cu insula Barataria, bunăoară, Sancho ca « guvernator » ne apare adesea tipic « donquijotesc ». Invers, pe când iluziile se scutură ca frunze de toamnă în sufletul bolnav al hidalgoului idealist, ele încolțesc ca muguri sfioși mai întâi și tot mai mari la urmă sub fruntea îngustă a slugii sale credincioase. Nebunia e contagioasă ca și iubirea — azistăm uimiți la înneburirea practicului Sancho și oarecum la spiritualizarea sa, care culminează în scena aceea stranie de un adânc înțeles simbolic, când Cervantes îl face pe Don Quijote să-l armeze cavaler pe Sancho cu tot ritualul

consacrat de șirul veacurilor și de legendă. Madariaga cel dintâi a avut îndrăzneala să pună în dubiu lașitatea și lipsa de credință a lui Sancho, arătând prin atâtea dovezi în text, tocmai contrariul. În schimb, tot el a redus pe Quijote la proporții mai umane, reușind să ne explice și sensul adevărat al mitului Dulcineei.

În Don Quijote sunt două stiluri foarte diferite, care nu se amalgamează niciodată, ci rămân până la sfârșitul cărții distincte unul de altul. E *stilul epocii* și *stilul lui Cervantes*, sau mai bine zis, e stilul lui Cervantes om de litere al secolului al XVI-lea spaniol și stilul omului Cervantes. Unul e conștient și căutat, și lui îi datorim numeroasele pasaje — aș spune de literatură pură — placate peste acțiunea principală și fără nici o legătură organică cu ea: povești cu păstori stilizați în gustul timpului, poezii numeroase scrise în ritmuri factive, cu rime bizare, în moda italiană a «concertiștilor», subtilități caduce fără fond sufletesc; un stil de decadentă, interesant de sigur, dar fără viață reală, care, în locul sângelui roșu și cald, palpită numai de pulsația savantă a cernelii. În tot cursul vieții, Cervantes s'a visat poet și s'a străduit să fie considerat ca atare. A scris enorm de multe versuri, de care era mai mândru decât de proză, fără să-și dea seama că era într'adevăr să rămână cel mai mare poet al nației sale, dar nu în versurile lui chinuite și făcute, ci în proza adâncă și eternă a lui Quijote. Căci, pe lângă stilul scriitorului Cervantes, omul Cervantes a făurit inconștient din durerea, idealul și deziluzia unei vieți închinată spiritualității celei mai bărbătești celălalt stil — proza cea adevărată — în care e îmbrăcat incomparabilul său roman. Proză și stil, care, pe drept, au ajuns biblia poporului și graiului spaniol.

Despre Don Quijote ca și despre Hamlet ori Faust s'au scris biblioteci întregi. Nu e spaniol să nu-l fi citit. Am văzut la Cordoba, într'o grădină publică, în jurul unui havuz, în nișa unei bănci circulare împodobite cu chipurile de ceramică ale eroilor lui Cervantes, în mai multe volume frumoase legate, romanul vestit lăsat fără nici o pază și liber la dispoziția trecătorilor. M'am oprit mirat. Oameni din popor, lucrători în bluza lor de lucru, citeau cu evlavie așezați pe bancă

capodopera lui Cervantes. Același spectacol uimitor l-am văzut și în alte orașe spaniole. Cred că orice comentariu e de prisos.

Există traduceri din Don Quijote în toate limbile. În românește — spre rușinea noastră — nu există o traducere completă. Pe timpuri începuseră să publice « Convorbirile literare » traducerea din spaniolă a lui Vârgolici, membru de vază pe atunci al Junimei. Publicația romanului s'a întrerupt și n'a fost reluată. După câte știu d. Al. Popescu-Telega, hispanizantul nostru cunoscut, ar lucra la o asemenea operă de o necesitate absolută pentru îmbogățirea limbii și sufletului național.

Dacă n'avem o tălmăcire bună românească din Quijote, avem în schimb o operă literară de mare valoare originală a unui prozator moldovan azi dispărut din păcate, operă care e un fel de transpoziție până la un punct și păstrând proporția cuvenită, a marelui roman spaniol. Vreau să vorbesc de minunata carte a lui Calistrat Hogaș: « Pe drumuri de munte » urmată de « În munții Neamțului ». E povestea urmării unui ideal — nu de cavalerism rătăcitor — ci de excursionism pribeag. Dulceea lui Hogaș e frumusețea veșnică a munților Carpați și ca un nou Don Quijote călare pe o iapă mărunță de munte, pe Pisicuța lui, drapat într'o vastă pelerină neagră, cu fruntea umbrită de largile borduri ale unui « feutru » spaniol, bărbos și înalt — iată-l pornit, fără nici un Sancho, spre cucerirea piscurilor visate. În aventurile întâmplute, în caracterele și trăsăturile tipurilor întâlnite în paginile ei, această carte atât de românească, poartă totuși ca un semn regesc influența capodoperei lui Cervantes. Un studiu în acest sens n'ar fi lipsit de interes pentru ecoul trezit de Don Quijote în literatura română.

Orice carte universală, orice mare capodoperă, are perioade de mai mică sau mai mare strălucire, de mai intensă sau mai slabă actualitate, după cum epoca, la care se adresează, se află într'o stare sufletească mai mult sau mai puțin prielnică s'o înțeleagă. Imi pare că față de Don Quijote epoca noastră poate să fie deosebit de receptivă și de înțelegătoare. Fiindcă și ea ca și romanul lui Cervantes se află la hotarul a două lumi. Pășind în lumea nouă creată de spiritul și invențiile Renașterii, Quijote păstrează încă în suflet lumea medievală a cavalerilor

rătăcitori, și din această ciocnire a două lumi naște nebunia și dezechilibrul său sufletesc. Și noi, în epoca noastră, pășind în pragul unei lumi noi și ca spirit și ca tehnică, nu ne putem încă dezbăra de nălucile de data asta nu ale Evului Mediu — în care poate intrăm din nou — ci de idealurile Renașterii și de spiritualitatea ei. Din acest conflict se naște anarhia sufletească în care ne zbatem. Numai prin credința ei nestrămutată în forțele spirituale și morale ale omenirii — capodopera lui Cervantes nu rămâne, după prăbușirea lui Don Quijote și a măririi trecute spaniole pe care inconștient o simbolizează eroul ei, o carte de decadență, cum o numesc unii critici iberici. Epoca noastră poate lua din ea o mare pildă și un învățământ adânc, de nu vrea în perspectiva istorică a veacurilor — tocmai din acest dezechilibru sufletesc — să apară pe drept ca o epocă de decădere spirituală și morală iremediabilă ¹⁾.

ION PILLAT

---

¹⁾ Opere spaniole utilizate: Azorin, *La Ruta de Don Quijote*; Americo Castro, *El Pensamiento de Cervantes*; Salvador de Madariaga, *Guia del Lector del «Quijote»*; Ramiro de Maeztu, *Don Quijote, Don Juan y la Celestina*, precum și de același: *Los Ensayos en Simpatia*; José Ortega y Gasset, *Meditaciones del Quijote*; Miguel de Unamuno, *Vida de Don Quijote y Sancho*, precum și de același: *El Caballero de la Triste Figura (Ensayos II)* și *Sobre la Lectura e Interpretacion del «Quijote» (Ensayos V)*.

CONSTITUȚIA AUSTRIACĂ ¹⁾

I

În urma desmembrării monarhiei austro-ungare, Adunarea Națională provizorie a hotărât organizarea Republicii austriace pe bază centralistă. În Februarie 1919, au avut loc alegerile pentru Adunarea Națională constituantă, în care social-democrații au obținut cele mai multe mandate, dovedindu-se astfel partidul cel mai puternic care a dat, până în Iunie 1920, pe șeful guvernului și a format o coaliție de guvernământ cu creștinii-sociali, catolici, cel mai însemnat partid burghez.

Sub presiunea unei situații economice precare, care favoriza, în unele ținuturi ale Austriei, anumite tendințe separatiste și dădea loc la temeri, în ce privește menținerea integrității teritoriale a Republicii, guvernul s'a văzut nevoit să acorde provinciilor (Länder) o autonomie largă. Prin Constituția dela 1 Octomvrie 1920, Austria a devenit o republică democrată-parlamentară, pe bază federală. În complexul ei, această Constituție este rezultatul unui compromis între cele două mari partide: creștin-social și social-democrat. Intreaga așezare a Statului, înainte de toate diviziunea competenței între Stat și provincii, în timp ce creștinii-sociali s'au organizat mai ales în provincii, este reglementată potrivit intereselor și punctelor de vedere de partid. Social-democraților li s'a asigurat preponderența absolută în Viena, căreia i s'a conferit caracterul unei provincii,

---

¹⁾ Articol scris anume pentru Revista Fundațiilor Regale (tradus din limba germană).

unde membrii lor formau majoritatea în cadrul organizațiilor puternice și obediente ale Uniunii țărănești (Bauernbund). În afară de guvernul central dela Viena, mai erau încă nouă guverne provinciale, iar pe lângă parlamentul central funcționau încă nouă parlamente provinciale ¹⁾. Acest aparat birocratic și parlamentar, foarte costisitor, era finanțat în parte de străinătate, prin împrumuturi, din care unele aveau un caracter politic.

Constituția dela 1920 stabilise un sistem parlamentar bicameral: Adunarea Națională (Nationalrat), compusă din 165 membri, și Adunarea Federală (Bundesrat). Adunării Naționale, factor cu tendințe centralizatoare, îi era opusă Adunarea Federală, alcătuită din reprezentanții diferitelor provincii, înfățișând, dela sine înțeles, o ideologie federalistă. Din punct de vedere politic, Adunarea Federală, în care creștinii-sociali dispuneau de o neînsemnată majoritate, nu prezenta nici o importanță. Intreaga putere politică a Statului se concentra în Adunarea Națională și era confiscată de partidele politice reprezentate în această adunare. În ce privește mai toate problemele, hotărârile se discutau și se ratificau în comitete secrete, în primul rând în sânul partidelor, în cluburile lor parlamentare, apoi între cluburi, în tractările dintre partidele și fracțiunile politice. Ceea ce urma, apoi, în ședințele publice ale Adunării Naționale, era un spectacol rezervat publicului și publicității, în care rolurile erau împărțite și regia asigurată în prealabil. Membrii parlamentului se recrutau de obicei și în realitate printre funcționarii și oamenii de încredere ai partidelor, iar alegerile aveau loc prin scrutin de listă, fără panașaj, cu reprezentare proporțională, — se alegea partidul, nu candidatul, — astfel încât stabilitatea mandatelor era asigurată. Acest sistem a dus la o ciudată simbioză politică, care, de pildă, a avut drept urmare faptul că actualul președinte social-creștin al Republicii a fost ales grație concursului pasiv al social-democraților.

Guvernele burgheze care s'au succedat și au căzut dela putere, dela 1920 încoace, erau nevoite să încheie neîncetat compromisuri

---

¹⁾ Viena, Austria de jos, Austria de sus, Salzburg, Tirol, Vorarlberg, Stiria, Carintia și Burgenland care, potrivit tratatului dela Trianon, a fost atribuit Austriei.

cu social-democrații. Opoziția social-democrată, dispunând de peste 40% din voturi și mandate, guverna deci indirect, fără să-și asume, în schimb, vre-o răspundere. Programul ei era să obțină în alegerile parlamentare, deci pe cale legală, majoritatea în Adunarea Națională, pentru a fi în măsură să opereze, în urmă, o revoluție socială. În cazul în care partidele burgheze s'ar fi opus acestui proces socializant, atunci rezistența lor ar fi urmat să fie înfrântă « prin mijloacele dictaturii » (programul dela Linz, din 3 Noemvrie 1926). În organizația numită *Schutzbund*, partidul social-democrat își alcătui o formație militară, cu care stăpânea strada.

Epoca dela 1920 până la 1925 e caracterizată prin decăderea rapidă a moralei politice, printr'o corupție parlamentară generalizată, la care erau părtașe toate partidele. E epoca de inflație a monetei austriace, de înființare a nenumăratelor bănci și instituții financiare, de speculație valutară, la care au participat și oamenii politici sus puși, cu situații fruntașe în partidele lor; epocă ce s'a încheiat cu dezastrul speculației francului. Autorul acestui studiu știe cât a suferit cancelarul Seipel din pricina corupției care nu cruțase nici cercurile politice din nemijlocita sa apropiere. Datorită autorității personale a răposatului cancelar s'a reușit, în sfârșit, să se pună stavilă relei stări financiare a provinciilor. Grație modificării Constituției, care a avut loc la 30 Iulie 1925, o nouă determinare a competenței Statului, în raport cu aceea a provinciilor, a însemnat o întărire a jurisdicției constituționale și administrative și a controlului gestiunii publice.

În această epocă începu să se vânture, în anumite cercuri ale populației, ideea necesității unei înnoiri a vieții politice. Cu această lozincă a debutat, în public, mai întâi Uniunea foștilor luptători; inițiativa ei era însă destinată unui succes mărunț, dat fiind că mișcarea se îndrepta și împotriva corupției ce se manifesta în rândul partidelor burgheze. Nu mai puțin lipsită de succes a fost și acțiunea profesorului de teologie dela Graz, Ude, căruia autoritatea bisericească superioară îi interzise orice activitate politică. Acestor mișcări li s'au alipit, mai ales în Stiria și în Carintia, asociațiile Heimatschutz-ului; scopul lor era, înainte de toate, combaterea social-democrației și mișcarea lor luase

un mare avânt, încă din vara anului 1927, de când cu incendiul palatului de justiție din Viena.

Critica sistemului parlamentar în vigoare și a beneficiarilor săi dobândește, pentru prima oară, o bază inspirată de o nouă concepție organică și universală, datorită profesorului Othmar Spann, dela Universitatea din Viena, care, în lucrările sale, *System der Gesellschaftslehre* și *Der wahre Staat*, nu numai că respinge ideologia liberalismului și a marxismului, dar profesează ideea unei noi organizări politice a Statului. Spann pornește dela filozofia idealismului german (Fichte) și dela doctrina de stat și socială a romantismului german (Adam Müller) și caută să resolve, pe bază pur filozofică, problema dacă fundamentul societății omenești îl constituie individul sau colectivitatea. Punctul de vedere al lui Spann este că, în această opoziție dintre individualism și universalism, sunt conținute, în același timp, toate problemele politice și sociale. Individualismul cu atomizarea existenței, după cum se manifestă în capitalism, în liberalism și în democrație, îi apare ca singura cauză a decadenței. Individualismul și-a găsit cea mai adecvată expresie în mecanizarea grosolană a ideii de evoluție, prin doctrina darwinismului, și în reducerea celor mai înalte valori culturale la principii pur economice, prin doctrina materialismului istoric. « Ambele teorii sunt barbare, în sensul strict al cuvântului; darwinismul, întru cât contestă universului izvoarele sale metafizice, materialismul istoric întru cât neagă conținutului cultural al societății omenești propria lui demnitate etică ». Acest faliment conduce, după Spann, în mod necesar și unic, spre universalism; numai universalismul poate să ne indice calea unei înnoiri, adică a unei concepții organice a Statului, pe bază națională și socială. (Dacă ar fi să precizăm ce înțelege Spann prin termenul « universalism », l-am circumscrie prin cuvintele: colectivism organic).

Spann își întemeiază această idee pe concepția lui Fichte despre dreptul natural, care, în locul vechiului individualism de drept natural, a așezat noțiunea comunității vii și creatoare. Adam Müller transpune această concepție filozofică a comunității în domeniul economiei și a doctrinei de Stat. După Adam Müller, Statul este un complex viu, o comunitate morală, care devine

o unitate prin renunțarea membrilor săi la lume și prin dragostea ei pentru oameni. Ideea de Stat intră astfel într'o sferă mult mai înaltă. În formularea lui Adam Müller, Statul, fiind « imperiul veșnic însuflețit al tuturor ideilor », dobândește un înțeles mistic. Adam Müller credea că acest ideal a fost împlinit în evul mediu german cu dreptul său feudal, grație îmbinării personale și însuflețite (necomerciale) a componentilor săi în diferitele clase, după naștere și profesiune.

Din punct de vedere al evoluției ideilor, este interesant că concepția ambelor lucrări ale lui Spann datează încă din timpul războiului mondial, iar publicarea lor coincide cu victoria ideii fasciste în Italia. În practica politică, doctrina lui Spann a fost introdusă în Austria în așa numitul program din Korneuburg al organizației Heimwehr-ului (Heimatschutz), dela 18 Mai 1830, redactat de unul din elevii săi. « Respingem, astfel sună programul, parlamentarismul democratic apusean și Statul partidelor politice. În locul acestora vrem să înscăunăm autogovernarea corporațiilor și o conducere autoritară a Statului, care să nu fie compusă din reprezentanții partidelor politice, ci din conducătorii marilor corporații și din oamenii cei mai capabili și cei mai încercați ai mișcării noastre populare. Luptăm împotriva disoluțiunii care amenință poporul nostru, din pricina luptei de clasă marxiste și a economiei liberale-capitaliste. Pe bază corporatistă, vrem să realizăm autoadministrarea economiei noastre. Vom învinge lupta de clasă și vom restabili demnitatea și dreptatea socială. Vrem să sporim buna stare a poporului nostru, printr'o economie puternică și de un folos obștesc. Statul este întruparea întregului popor; puterea și conducerea sa sunt datorare să vegheze ca toate categoriile sociale să fie subordonate necesităților comunității poporului ».

În momentul în care organizația Heimwehr-ului pășise în public, cu acest program, ea ajunsese, încă de mult, dintr'o mișcare care era deasupra partidelor, un partid politic, care luase partea activă la formularea Constituției austriace.

Reforma Constituției din anul 1929, înfăptuită de guvernul Schober, sub presiunea Heimwehr-ului, pusese o întreită problemă: 1. Întărirea autorității președintelui Republicii și a guvernului; 2. Slăbirea parlamentului și diminuarea drepturilor

provinciilor; 3. Sustragerea administrației și justiției — de drept public, constituțional și fiscal — de sub influența politicii.

Potrivit prevederilor Constituției din 1929, președintele Republicii nu mai este ales de parlament, ci de popor. El dobândește dreptul de a numi și concedia guvernul, de a convoca și dizolva Adunarea Națională. La propunerea guvernului, luată cu prealabila înțelegere a comisiei parlamentare competente, președintele Republicii poate modifica legile în vigoare, pe cale de decrete. În noua Constituție s'a introdus diminuarea drepturilor parlamentului și ale provinciilor, odată cu micșorarea numărului membrilor parlamentelor provinciale. În locul Adunării Federale ar urma să se introducă un parlament al provinciilor și al corporațiilor. Parlamentul corporatist — în calitate de reprezentant al categoriilor profesionale — ar trebui să constituie, potrivit punctului de vedere al organizației Heimwehr-ului, o contrapondere a partidelor politice. Deciziunea ca membrii Tribunalului constituțional să fie jumătate numiți de președintele Republicii, la propunerea guvernului, jumătate desemnați de partide, a avut în vedere despoliticianizarea acestei instituții. Această reformă a Constituției a rămas, în bună parte, realizată numai pe hârtie.

Reforma Constituției din 1929 coincide întâmplător cu progresul mișcării național-socialiste în Germania, care câștiga, din ce în ce, mai mult teren în Austria, astfel încât, în alegerile pentru Adunarea Națională din Noemvrie 1930, obținu peste 100.000 de voturi, fără să dobândească, totuși, vre-un mandat. La această mișcare aderaseră, înainte de toate, generațiile de după război care susțineau că regimul economic liberal și capitalist și, în legătură cu acesta, sistemul parlamentar în vigoare, erau răspunzătoare de dificultățile crescând ale condițiilor de existență. Anii în care mișcarea național-socialistă a luat avânt în Austria sunt anii scandalurilor financiare nesfârșite, în care fuga în străinătate a unui ministru de finanțe, scurt timp după demisia sa, la înlesnirea căreia au colaborat factori din diferite părți, și prăbușirea marii instituții financiare Kreditanstalt, reprezintă punctul culminant, de proporții europene, al demoralizării politice și financiare.

La început se părea că organizația Heimwehr-ului ar face cauză comună cu național-socialiștii. Intre ambele mișcări exista

un acord complet în ce privește combaterea sistemului parlamentar și a democrației și instaurarea unei conduceri autoritare a Statului. Pe lângă aceasta, erau și puncte de contact personale. Cu ocazia alegerilor pentru Adunarea Națională din 1930, s'au purtat de fapt tratative pentru o colaborare între Heimwehren și național-socialiști. Dacă n'au reușit, aceasta se datorește unor rivalități personale. În alegeri, Blocul patriotic (Heimatblock) al organizației Heimwehr-ului obținu opt mandate, din care șapte în paguba creștinilor-sociali, care se văzură nevoiți să încheie o coaliție de guvernământ cu cele două fracțiuni conduse de Schober: Landbund-ul anticlerical (care nu trebuie confundat cu Uniunea țăranilor — Bauernbund — creștin-socială) și partidul pan-german (Grossdeutsche Volkspartei). Când acesta din urmă părăsi, la începutul anului 1932, coaliția guvernamentală, guvernul lui Buresch rămase în minoritate și se văzu nevoit să se retragă, după trei luni, la începutul lunii Mai. Guvernul Dollfuss, care îi urmă, dispunea în Adunarea Națională, cu ajutorul Landbund-ului și al Blocului patriotic, de o majoritate de un vot (83 contra 82 pan-germani și social-democrați), cu care nu se putea governa în siguranța zilei de mâine și în liniște. La această împrejurare se adaugă și faptul că partidele coaliției de guvern ajunseseră în minoritate în Adunarea Federală, în urma alegerilor pentru parlamentele provinciale (Landtage) din Viena, Austria de Jos și Salzburg (Aprilie 1932). Sub impresia acestor alegeri, care însemnau un mare succes pentru național-socialiști, Adunarea hotărî, la 12 Mai 1932, propria ei dizolvare. Data noilor alegeri urma să se stabilească de abia la toamnă. Adunarea Națională nu fu disolvată nici în toamnă, deoarece guvernul avea nevoie de ratificarea protocolului dela Lausanne.

Situația politică internă se modifică în lunile următoare, înainte de toate sub impresia evenimentelor din Germania, din ce în ce în defavoarea guvernului Dollfuss. Când la 4 Martie 1933, în urma rezultatului unui vot, se iviră în Adunarea Națională neînțelegeri între partidele guvernamentale și opoziție, cei trei președinți ai adunării demisionară, înainte ca ședința să fi fost declarată închisă, în mod formal. În ziua următoare avură loc în Germania alegerile pentru Reichstag, al căror rezultat, — și în deosebi eșecul suferit de partidul catolic al Centrului, —

produse în Austria o impresie covârșitoare și dete loc la temeri, în ce privește securitatea regimului creștin-social în Austria.

Sub impresia acestor alegeri, guvernul Dollfuss publică, la 8 Martie, un manifest, în care declara că este decis să recurgă la « toate mijloacele autorității legale », pentru a pune capăt adversităților dintre partide, care au cauzat atâtea neajunsuri Republicii. Prin demisia celor trei președinți ai săi, Adunarea Națională s'ar fi abătut singură dela îndatoririle ei și de aceea ar exista o criză gravă a parlamentarismului, care nu ar atinge însă cu nimic guvernul. Acesta nu ar intenționa să întemeieze o dictatură, ci ar vrea numai să asigure o bază de drept pentru o autoritate de Stat puternică. Cu întocmirea unei Constituții noi, fu însărcinat, la 8 Iulie 1933, fostul cancelar creștin-social, Dr. Ender.

Cele 471 de ordonanțe, date dela 8 Martie 1933 până la 30 Aprilie 1934, guvernul Dollfuss le întemeie pe așa numita lege din 22 Iulie 1917, a deplinelor puteri în materie economică în timp de război (Kriegswirtschaftliches Ermächtigungsgesetz), în vigoare încă, care conferea guvernului dreptul « ca, în tot timpul situației extraordinare provocate de război, să ia, pe cale de ordonanțe, măsurile necesare în vederea restabilirii vieții economice, reparării pagubelor pricinuite vieții și activității economice și aprovizionării populației cu alimente și alte articole de primă necesitate ». Guvernul nu a uzat de dreptul, amintit mai sus, al președintelui Republicii de a emite decrete-legi, dat fiind că în acest scop era necesară colaborarea unei comisii a Adunării Naționale, care, — potrivit doctrinei guvernului, — era incapabilă de acțiune și hotărâre. Guvernul Dollfuss a reprezentat punctul de vedere că, prin ordonanțele sale, nu a depășit atribuțiile lui conferite prin legea din 1917, atâta timp cât aceste ordonanțe aduceau cu sine modificarea legilor în vigoare și nu încălcau, întru nimic, Constituția. Dr. Dollfuss a reprezentat, mai târziu, punctul de vedere că legea din 1917 ar fi lăsat la aprecierea și latitudinea guvernului să decidă și în ce privește problemele de drept constituțional. S'a mai afirmat că aceste 471 de ordonanțe ar fi fost emanațiunea unui drept de Stat izvorât din necesitatea momentului, drept care își are originea sa în dreptul natural și care, ca atare, ar fi deasupra Constituției. În fața acestor justificări,

chiar cercuri juridice au ripostat că ordonanțele emise de guvern nu ar fi însemnat, în parte, decât violări formale de drept, al căror scop ar fi fost să contribue, pe căi lăturalnice, la întărirea situației guvernului.

În deosebi, aceste critici se îndreptau împotriva ordonanțelor care interziceau manifestarea și activitatea anumitor partide politice și potrivit cărora au fost anulate mandatele acestor partide în Adunarea Națională, în Adunarea Federală, în parlamentele provinciale și în consiliile comunale; cu această ocazie, guvernul a anulat numai în parlamentul provinciei Viena, 90% din mandate. Prin ordonanța din 12 Februarie 1934, au fost anulate toate mandatele social-democrate din Adunarea Națională (72 din 165). Aceeași critică s'a ridicat și împotriva măsurii guvernului de a retrage tribunalelor ordinare întreaga procedură penală în materie politică, pentru a o atribui autorităților administrative, obediente instrucțiunilor și directivelor guvernului, care introduseseră, cu această ocazie, dispozițiuni penale extrem de riguroase. Discutată era și problema dacă guvernul era îndrituit să împiedice efectuarea alegerilor tuturor parlamentelor provinciale și a consiliilor comunale care, potrivit Constituției, ajunseseră la termen. Se mai reproșa guvernului faptul că obligase pe toți funcționarii de Stat, care prestaseră încă în trecut jurământul lor de serviciu, la un nou jurământ, potrivit căruia trebuiau să se oblige a păstra ascultare și credință guvernului. În deosebi, părea plin de greutate reproșul că guvernul obligase la inacțiune Tribunalul constituțional, instituție superioară de control a conducerii de Stat, când acesta avea să se pronunțe asupra valabilității și aplicării ordonanțelor luate de guvern, pe baza legii deplinelor puteri în materie economică în caz de război.

Motive de politică internă cât și de politică externă determinaseră, în fine, guvernul Dollfuss să proclame Constituția nouă din 30 Aprilie 1934, care provocase, mai înainte, o controversă în sânul partidelor de guvern, în ce privește modul ei de a intra în vigoare. Organizația Heimwehren era de părere că această Constituție să fie octroiată de Președintele Republicii și de guvern; creștin-socialii erau pentru o colaborare cu Adunarea Națională, care fusese convocată în acest scop, la 30 Aprilie

în baza unei ordonanțe noi, emise tot în temeiul legii amintite, din 1917. Adunarea Națională (după retragerea celor 72 de mandate social-democrate și a altor patru de nuanță diferită) era alcătuită din 91 de deputați, din care 74 aparțineau partidelor de coaliție guvernamentală. În tratativele sale cu Landbund-ul și cu partidul pan-german, care au precedat convocării Adunării Naționale, guvernul se strădui să convingă cel puțin o parte din opoziție să participe la ședințele adunării. Căci, potrivit dispozițiilor legale în vigoare, pentru modificarea Constituției era necesară majoritatea de $\frac{2}{3}$ exprimată în prezența a cel puțin unei jumătăți din numărul deputaților. În locul celor 83 de deputați a căror prezență era dorită din partea guvernului, nu apărură decât 76, din care 74 votară proiectul noii Constituții prezentat de guvern.

II

Odată cu părăsirea sistemului democratic parlamentar, guvernul Dollfuss avea să opereze tranziția către un sistem autoritar. Caracterul acestui sistem a fost astfel tălmăcit de Dr. Dollfuss, cu ocazia unei manifestări catolice care a avut loc la Viena, la 12 Septembrie 1933: « Vrem să clădim Statul social, creștin și german al Austriei, pe bază corporatistă și sub o conducere puternică și autoritară ». Austria ar avea ambiția să fie primul Stat care să dea urmare apelului enciclicei papale « Quadragesimo anno » din 15 Mai 1931. Dollfuss voia deci să facă din principiile acestei enciclice, fundamentul sistemului său autoritar. Enciclica năzuind să realizeze un compromis între diferendele economice și sociale, pleacă dela principiul că organizarea corporatistă ar trebui să porceadă de jos în sus, dela înțelegerea voluntară a celor interesați, spre deosebire de principiul fascist al asociației imperative, de sus în jos. Redusă la o formulă, enciclica vrea Statul social, iar fascismul — statul autoritar. Constituția austriacă din 1934 este un compromis dintre aceste două concepții, în care tendințele fasciste ale organizației Heimwehr-ului predomină deocamdată. Trebuie însă amintit că enciclica nu aduce în discuție nici o problemă politică și nu conține nici o rețetă pentru o Constituție politică.

Noua Constituție este octroiată poporului austriac pentru Statul său federal, creștin și german, pe bază corporatistă, în numele lui Dumnezeu, Atotputernicul, dela care purced toate drepturile. Noua Constituție este inspirată de filozofia dreptului a scolasticei thomiste, după care dreptul izvorăște din revelația divină. Ea se compune din 13 capitole; capitolul întâi « definiții principiale » (art. 1—14) este, în parte, reproducerea textuală a vechii Constituții democratice și liberale din 1920. În art. 1 al ei, lipsește însă calificativul: republică. Prin formularea: « Austria este un Stat federal », rămâne deschisă problema formei de Stat viitoare. În legătură cu aceasta, legea Habsburgilor nu se mai integrează legii constituționale și (art. 3) locul pajurei republicane pe stema țării îl ia vechea pajură imperială, bicefală. Vice-cancelarul, principele Starhemberg a dat de curând o explicație acestui fapt: Austria nu este identică cu un produs efemer al tratatelor de pace. Ea nu este nici o noțiune geografică, nici una de drept public, ci o idee care, în trecut, s'a întrupat în imperiul mondial al Habsburgilor și, în viitor, se va întrupa într'un nou imperiu mondial, care va avea puterea să reclădească și să modeleze lumea după puncte de vedere noi. În toate aceste considerațiuni, accentul principal este pus pe așa numita « misiune istorică » a Austriei în răsărit (în cadrul fostei monarhii austro-ungare) sau în apus (în cadrul fostului imperiu romano-german). Principial, ambele concepții sunt de acord că scopul lor este ridicarea unei « Austrii mari » (Grossösterreich), menită a fi o putere danubiană conducătoare și ocrotitoare a politicii bisericii catolice în Europa centrală. Din acest punct de vedere, este de înțeles că noua Constituție a specificat, în mod textual, caracterul german al Statului austriac, cu toate că, puțin timp înainte, ziarul catolic « Reichspost » din Viena amintise despre o națiune austriacă.

În cel de al doilea capitol al Constituției (art. 15—33), sunt determinate « drepturile generale ale cetățenilor ». Cu totul inedită este introducerea corporațiilor, cărora li se asigură, prin lege, autoadministrarea propriilor lor afaceri, sub controlul Statului însă. Toți locuitorii Austriei se bucură de libertatea credinței și a conștiinței. Biserica catolică și celelalte biserici și asociațiuni religioase, recunoscute prin lege, sunt instituții de drept public. Afacerile bisericilor și ale asociațiilor religioase

recunoscute prin lege, care sunt de natură să atingă și interesul Statului, urmează a fi soluționate separat. Pentru biserica catolică această soluționare a fost realizată odată cu ratificarea Concordatului, — ce a avut loc la 1 Mai 1934, îndată după miezul nopții, — care garantează bisericii catolice o largă ingerință în terenul vieții publice și private și creează « condițiile pentru dezvoltarea școalelor publice catolice și confesionale ». Ca urmare a acestui fapt, este de menționat o nouă latură a problemei minorităților în Austria: înființarea de clase paralele pentru minoritățile confesionale. Pe semne că afirmația lui Dollfuss că noua Constituție austriacă ar avea ca bază « legile imuabile ale concepției de viață creștine » care « conțin adevăratul și autenticul spirit al creștinismului », se referă la încheierea Concordatului. Ne putem apropia mai lesne de realitate și de adevăr, dacă, urmând vocabularul populației vieneze, identificăm noțiunea de « creștin » cu aceea de « catolic ».

Știința și învățământul ei sunt libere întru cât se pot armoniza cu îndatoririle unui funcționar de Stat. Orice cetățean federal are dreptul să-și exprime liber părerile, verbal și în scris, « înăuntrul limitelor legale ». Guvernul are totuși dreptul să ia, nu numai dispozițiuni pentru înfrânarea imoralității și pentru protecția tineretului, ci și « măsuri pentru apărarea altor interese ale poporului și ale Statului ». În același mod, sunt reglementate și celelalte libertăți ale cetățenilor, « în cadrul limitelor legale ».

Al treilea capitol (art. 34—43) reglementează raporturile de competență dintre Statul federal și provincii, în spiritul afirmării tendințelor centraliste manifestate încă din 1925, adică în sensul unei lărgiri a competenței puterii de Stat federale. Sunt șaptesprezece puncte în care legislativul și executivul incumbă exclusiv competenței Statului. Competența provinciilor se limitează la rest, întru cât nu e vorba de cazuri în care competența este și de resortul Statului și de acela al provinciilor. Diviziunea este astfel concepută, încât legiferarea în materie de principii generale îi revine Statului, iar realizarea principiilor și executarea lor sunt lăsate în sarcina provinciilor. Exclusiv de competența Statului sunt « înființarea, organizarea și problemele de administrație corporatistă în profesiunile libere (tehnicieni, ingineri,

etc.) și în serviciul public », pe întreg teritoriul Statului. Printre altele, competența dintre Stat și provincii este divizată și în ce privește organizarea și problemele de administrație corporatistă, întru cât nu este vorba de profesiunile libere și de serviciile publice.

Al patrulea capitol (art. 44—72) tratează legislația Statului. Inițiativa legislativă o are exclusiv guvernul cărui îi sunt alăturate patru organe consultative și unul deliberativ. Organele consultative sunt: Consiliul de Stat, Consiliul federal cultural, Consiliul federal economic și Consiliul provincial; cel deliberativ este Adunarea federală (Bundestag).

Consiliul de Stat se compune din 40—50 membri, recrutați dintre oamenii meritoși și de caracter, care au făcut dovada că au o desăvârșită înțelegere în ce privește nevoile și problemele Statului; ei sunt numiți de Președintele federal (nu la propunerea, ci cu contra-semnătura cancelarului) pe un termen de 10 ani.

Consiliul federal cultural se compune din 30—40 de reprezentanți ai bisericilor și comunităților religioase (nu neapărat toate), recunoscute prin lege, ai școlii și instituțiilor de educație și de perfecționare (cu această ocazie sunt reprezentați și părinții), ai științei și artelor.

Consiliul federal economic se compune din 70—80 de membri, desemnați de corporațiile profesionale.

Membru al Consiliului federal cultural și al Consiliului federal economic poate fi orice cetățean credincios patriei sale, dacă a împlinit 26 de ani.

Membrii Consiliului federal cultural și ai Consiliului federal economic sunt numiți pe 6 ani; totuși Președintele federal are dreptul să dizolve, nemotivat, ambele organe.

Corporațiile profesionale cuprind următoarele grupe principale :

- a) Economie agricolă și forestieră;
- b) Industrie și mine;
- c) Meserii;
- d) Comerț, comunicații și transporturi;
- e) Finanțe, credit și asigurări;
- f) Profesiuni libere;
- g) Servicii publice.

De numărul membrilor independenți și neindependenți din aceeași categorie profesională, întruniți într'un grup principal (patroni, funcționari și lucrători), depinde numărul reprezentanților în Consiliul federal economic, în care fiecare grup principal delegea cel puțin trei membri.

A patra corporație consultativă, Consiliul provincial, este compusă din 18 membri; fiecare provincie este reprezentată în acest consiliu de guvernatorul și de referentul financiar, iar Viena de primarul ei și de un expert financiar, desemnat de primar.

Organul *deliberativ*, Adunarea federală, este alcătuită din delegații celor patru consilii *consultative*. În Parlamentul federal, care este de fapt organul legislativ al Austriei, Consiliul de Stat este reprezentat prin 20 membri, Consiliul federal cultural prin 10, Consiliul federal economic prin 20 și provinciile prin 9 (în total 59). Adunarea federală hotărăște asupra proiectelor de legi ale guvernului, proiecte care se referă atât la materia legislativă, în sensul strict al cuvântului, cât și la aceea privitoare la bugetul Statului, la emiterea sau convertirea împrumuturilor de Stat și la patrimoniul Statului. În competența Adunării federale intră și proiectele și rapoartele Curții de conturi. Parlamentul federal este chemat să se pronunțe asupra propunerilor de urmărare împotriva Președintelui federal, asupra punerii sub acuzare a miniștrilor, cât și în ce privește ordonanțele date de Președintele federal și de guvern, în cazuri excepționale.

În afară de Adunarea federală, există un al doilea organ deliberativ, cu caracter solemn, Adunarea generală federală (Bundesversammlung), compusă din toți membrii celor patru consilii consultative, sub președinția președintelui Adunării federale. Ea propune trei candidați din rândul cărora urmează a se alege Președintele federal și tot ei îi revine să statueze asupra declarării războiului.

Cele patru organe consultative și cel deliberativ sunt convocate la cererea guvernului. Numai ședințele Adunării federale și ale Adunării generale federale sunt publice. Toate proiectele de legi ale guvernului care se referă la materia legislativă, în înțelesul strict al cuvântului, sunt înaintate de cancelarul federal organului consultativ competent, care urmează să-și dea avizul în termenul fixat de guvern. Acest aviz nu obligă guvernul.

După ce guvernul este în posesia acestui aviz, proiectul este supus Adunării federale care îl adoptă prin vot, fără să-i aducă vre-o modificare, sau îl respinge, într'un timp determinat; cu această ocazie nu are loc vreo dezbateră. Pentru hotărârile ce privesc legile ordinare, e necesară prezența unei treimi din membrii Adunării federale și majoritatea simplă, iar pentru legile constituționale e necesară prezența unei jumătăți din membri și o majoritate de $\frac{2}{3}$. Proiectele de legi ale guvernului, în legătură cu bugetul, împrumuturile și patrimoniul Statului, sunt depuse direct în Adunarea federală, care are dreptul nelimitat să le dezbată și, eventual, să le modifice. În noua Constituție a fost introdus și referendum-ul popular, provocat de Președintele federal, în cazul în care guvernul decide să se supună consultării poporului un proiect de lege, în sensul strict al cuvântului, respins de Parlamentul federal sau când guvernul hotărăște să recurgă la această procedură pentru a vedea dacă poporul este de acord cu proiectul unei legi federale, sau în cazul în care guvernul supune o anumită problemă în materie de legislație federală, hotărârii principiale a poporului. Dreptul de vot îl are orice cetățean austriac, în vârstă de 24 de ani împliniți.

Competința legislativă a provinciilor este reglementată, analog aceleia a Statului, în capitolul al șaselea (art. 108—113). Legiferarea provincială se face în parlamentele provinciale, care sunt compuse din reprezentanți de ai bisericilor și comunităților religioase recunoscute prin lege, ai școlilor și ai institutelor de educație și de perfecționare, ai științei și ai artelor, și ai corporațiilor profesionale.

Inițiativa, în materie legislativă, este de resortul guvernelor provinciale. Poate fi membru al parlamentelor provinciale orice cetățean, la vârsta de 26 de ani împliniți. Parlamentele provinciale țin ședințe secrete, când urmează să dea avize. Ședințele cu caracter consultativ și deliberativ sunt, în schimb, publice. Proiectele de legi ale guvernelor provinciale, în materie legislativă în sensul strict al cuvântului, sunt supuse avizului parlamentelor provinciale. Proiectele de legi care nu privesc materia legislativă propriu zisă (buget, împrumuturi ale provinciei), sunt rezolvate în ședințele consultative și deliberative ale parlamentelor provinciale. Deciziunile, în materie de legi, ale parlamentelor

provinciale nu pot fi date publicității, fără consimțământul cancelarului federal. În urma avizului Consiliului de Stat și al Consiliului provincial, orice parlament provincial poate fi dizolvat, la propunerea guvernului; trebuie să se procedeze însă îndată la îndeplinirea formalităților necesare pentru desemnarea noului parlament provincial.

Puterea executivă federală (capitolul al cincilea, art. 73—107) se ocupă cu administrația și jurisdicția țării; în noțiunea de « administrație » intră Președintele federal, guvernul federal și puterea armată. Președintele federal este ales pe termen de 7 ani, prin vot secret, de adunarea tuturor primarilor din Austria, dintre cei trei candidați propuși de Adunarea generală federală. Dacă Președintele federal este împiedicat să-și exercite atribuțiile, sau președinția este vacantă, toate atribuțiile Președintelui federal trec asupra cancelarului federal. Toate dispozițiunile și hotărârile Președintelui federal sunt luate la propunerea guvernului federal sau a ministrului competent, a cărui contra-semnătură este necesară. Numai concedierea cancelarului federal sau a guvernului nu necesită această contra-semnătură. Guvernului federal îi incumbă administrația superioară a Statului. La propunerea lui se fac numirile mai însemnate de funcționari, judecători și ofițeri. Guvernul federal este compus din cancelarul federal, vice-cancelarul și ceilalți miniștri federali. Cancelarul federal și, la propunerea sa, ceilalți membri ai guvernului federal sunt numiți de Președintele federal. Cancelarul federal hotărăște asupra directivelor politice, în cadrul cărora fiecare ministru își conduce, în toată independența, resortul său.

Administrația provinciilor (capitolul șapte, art. 114—122), în materia de competența Statului, revine guvernatorului provinciei, iar în materia de competența provinciei, guvernului provincial. Guvernul provincial este compus din : guvernator, locțiitorul său și cinci consilieri provinciali. Guvernatorul provinciei este numit de Președintele federal din trei candidați propuși de parlamentul provincial și poate fi concediat tot de Președintele federal; în schimb, la cererea parlamentului provincial, trebuie să fie concediat. Guvernatorul provinciei numește pe locțiitorul său, pe consilierii provinciali și pe directorul provinciei, — un organ auxiliar care îl ajută la conducerea administrației interne. Guvernatorul

provinciei și autoritățile provinciale lui subordonate exercită pe teritoriul provinciei și administrația federală, dacă aceasta nu este asigurată prin autorități federale speciale. Fiecare provincie este împărțită în districte (Bezirke), conduse de un prefect (Bezirkshauptmann).

Capitolul al optulea (art. 123—135) reglementează problema administrației districtuale, comunale și aceea a asociațiilor de comune, în care apare un nou organ corporativ — adunarea comunală — care, în comunele mai mari, este alcătuită din reprezentanți ai bisericilor și comunităților religioase recunoscute prin lege, ai școlii și ai institutelor de educație și de perfecționare, ai științei și artelor, ai corporațiilor profesionale din comună. În comunele mai mici, legislația provincială reglementează modul de alcătuire al adunărilor comunale, pe cât este cu putință, în armonie cu principiul valabil în comunele mari. Adunarea comunală alege pe primar; alegerea acestuia trebuie să fie confirmată de prefect. Primarul are în subordine *oficiul comunal*. Orașele care au peste 30.000 de locuitori pot obține — prin legi provinciale — drepturi proprii, potrivit cărora sunt asimilate districtelor, exercitând astfel atribuțiile acestora. Această categorie de orașe este supusă direct guvernului provincial, respectiv guvernatorului provincial. Conducătorii oficiilor administrațiilor comunale, în comunele cu peste 10.000 de locuitori, trebuie să fie funcționari de carieră, cu studii juridice; numirea lor se face cu aprobarea guvernatorului provinciei.

Capitolul al nouălea (art. 136—146) reglementează regimul administrativ și legislativ al orașului Viena. Principiul autoritar este reprezentat de primar, iar principiul corporatist de *reprezentanța orașului*, așa numita « burghezie vieneză ». Primarul este numit de Președintele federal dintre cei trei candidați propuși de « burghezia vieneză ». La cererea cancelarului federal poate fi, iar la cererea « burgheziei vieneze » trebuie să fie concediat. Primarul numește și concediază pe vice-primari. Numirea primului vice-primar trebuie să fie ratificată de cancelarul federal. Pentru conducerea tuturor serviciilor interioare ale *magistratului* (magistratul este totalitatea autorităților care concură la administrația Vienei, întru cât acestea nu sunt autorități de Stat), primarul numește, cu aprobarea cancelarului federal, pe directorul

magistratului, în persoana unui funcționar de carieră, cu studii juridice. Numirea capilor departamentelor și delegarea unui funcționar al magistratului cu conducerea serviciului siguranței publice, trebuie să fie ratificată de cancelarul federal.

« Burghezia vieneză » este alcătuită din reprezentanți ai bisericilor și comunităților religioase recunoscute prin lege, ai școlii și ai institutelor de educație și de perfecționare, ai științei și ai artelor, ai corporațiilor orașului Viena. Competința legislativă și administrativă aparține orașului Viena, în măsura în care aceeași competență este acordată și provinciilor. Dreptul de legiferare îl exercită « burghezia vieneză ». Orice hotărâre în materie legislativă a acestui organ trebuie să fie ratificată de primar.

Al zecelea capitol al Constituției (art. 147—148) tratează despre drepturile excepționale ale administrației și stabilește atribuțiile Președintelui federal și ale guvernului în această materie. De aceste drepturi poate face uz guvernul în cazuri de dezordine internă sau în vederea salvagărdării unor interese economice și financiare vitale. Guvernul este obligat să aducă la cunoștința Parlamentului federal ordonanțele luate cu acest titlu și să renunțe la aplicarea lor, dacă Parlamentul federal decide, cu majoritate absolută, abrogarea lor.

Dreptul Președintelui federal de a emite ordonanțe excepționale intră în vigoare în cazul când Statul, sau o parte din teritoriul său, este amenințat de un pericol. Numai atunci Președintele federal este îndrituit să emită nu numai ordonanțe care ar avea caracterul de a modifica legi în vigoare, dar să recurgă și la eventuale dispozițiuni care ar însemna o modificare numai parțială — nu totală — a Constituției.

Capitolul al unsprezecelea (art. 149—162) tratează controlul gestiunii finanțelor publice. Curtea de conturi are misiunea să examineze gestiunea Statului, a provinciilor și a comunelor. Acest examen se extinde la exactitatea cifrelor, la concordanța gestiunii cu prescripțiile în vigoare și la întrebuintarea sumelor potrivit destinației lor. Curtea de conturi are dreptul să ancheteze la fața locului, verificând registrele și orice act în legătură cu gestiunea financiară. Președintele Curții de conturi este numit

proprio motu și fără contra-semnătura guvernului. Are deci o independență garantată în mod special, care se extinde și asupra întregii Curți, ai căror funcționari sunt numiți de Președintele federal la propunerea președintelui Curții. Nici un membru al ei nu poate să participe la administrarea unei întreprinderi finanțate de Stat sau de provincii.

Tribunalul federal (capitolul al doisprezecelea, art. 163—180) este chemat să garanteze constituționalitatea legislației și legalitatea administrației. Acestui organ i s'au conferit aceleași atribuțiuni pe care, până acum, le aveau Tribunalul constituțional și Tribunalul administrativ. La acestea se adaugă și examinarea constituționalității legilor federale și provinciale și legalității dispozițiilor luate de autoritățile administrative. Tribunalul federal se pronunță în conflictele de competență dintre Stat, provincii și comune. O atribuție de cea mai mare însemnătate a Tribunalului federal este interpretarea autentică a dispozițiilor și măsurilor luate pe cale administrativă. Tribunalului federal i se adresează reclamațiunile împotriva guvernului federal, a guvernelor provinciale și a primarului Vienei. Tribunalul federal decide în ce privește contestațiile ridicate cu ocazia consultărilor populare și lezarea dreptului ginților.

Dispozițiunile finale (capitolul al treisprezecelea, art. 181) confirmă caracterul constituțional al dispozițiilor tratatului dela Saint-Germain, cu privire la protecția minorităților și al legii de organizare financiară din 1931. În același timp, dispune că tranziția la noul regim corporatist va fi reglementată printr'o lege specială, care urmează să fixeze data la care acesta va intra în vigoare. Această lege de tranziție a apărut la 19 Iulie 1934. La finele lunii Noemvrie s'au constituit organele consultative și cel deliberativ, nu pe bază electivă, ci numite de guvern, și cu această ocazie s'a rezervat un loc privilegiat formațiilor militare ale Heimwehr-ului și ale organizației *katholische Sturmscharen*. La constituirea corporațiilor, întru cât este vorba de muncitori, guvernul are de gând să țină seamă de organizațiile anterioare muncitorești, sindicatele (Trade Unions), pe care ar vrea să le fuzioneze în cadrul Uniunii sindicatelor (Gewerkschaftsbund). În afară de aceasta, guvernul a înființat Uniunea industriașilor și, pentru lucrătorii în slujba Statului și funcționari, Uniunea

funcționarilor. Toate aceste corporații sunt conduse de funcționari numiți de guvern. Organizarea celorlalte categorii patronale nu a luat încă ființă.

Principiul fascist totalitar este reprezentat și întrupat în Austria de frontul patriotic (Vaterländische Front), care, odată cu promulgarea Constituției noi, a dobândit caracterul unei corporații de drept public. Din frontul patriotic fac parte toți Austriacii credincioși independenței țării lor. Această organizație e compusă dintr'o formație civilă și alta militară.

HEINRICH WAGNER

DESPRE DOMNIȘOARE

« Trebuie să vă fac o confidență. Nu știu cum să spun... sunt printre oamenii care cred în domnișoare... Cred că în lăuntru speciei omenești există și o elită, și că această aristocrație este aceea a domnișoarelor. Domnișoara e marele lux al planetei noastre. Și în ziua când mă voi hotărî să-mi aleg o carieră, cred că voi opta pentru aceea de lucrător la conservarea și îmbunătățirea acestei nobile rase » (Adevărul, Iulie 1933).

Deocamdată aș vrea să încep cu începutul. Aș vrea să prezint pe protejatele mele domnului cititor. Poate că acesta nu are o idee prea limpede, destul de completă despre psihologia unei domnișoare. Să încercăm aci să atacăm acest de două ori delicat subiect.

O domnișoară nu este o stare civilă, și nici un coeficient de etate, și încă mai puțin o profesiune. E altceva, mai profund. Cuvântul domnișoară desemnează o anumită atitudine în fața vieții, un anumit fel de a reacționa față de universul înconjurător, « eine Weltanschauung » — cum zic Nemții — o întreagă « teorie a cunoașterii » foarte particulară.

Pentru a fi domnișoară nu este suficient să ai un număr relativ mic de ani. A avea de pildă optsprezece se mai poate întâmpla și altora. Există băieți care trec și ei prin această agreeabilă vârstă. Dar e cu totul altceva. Vreți o formulă — de sigur provizorie — pentru a defini diferența dintre optsprezece ani feminini și optsprezece ani masculini? Aș îndrăzni să spun așa :

Un băiat — dacă nu este o brută, ceea ce, vai, se întâmplă mai des decât ar trebui — dorește și visează *întreprinderi*, acțiuni, fapte; un băiat are suflet de cuceritor, de spadasin, de

explorator. O fată — dacă nu este o simplă stupidă moacă, ceea ce, iarăși, se întâmplă, vai, de foarte multe ori — are, ca principală ambiție, aceea de a *pricepe*. Așa zisul dor de a se devota, atât de frecvent la fetele tinere, izvorăște dintr'un elan generos de a înțelege, de a înțelege pe alții și de-a le arăta că au fost înțeleși.

De sigur, și băiatul are curiozitate; dar ea îl mână mai mult în spre aventuri pline de peripeții decât în spre deslegarea unor taine ale sufletului altuia. A sparge misterul unui suflet este marea problemă care chinuește mintea adolescentelor. Iubirea, îndrăgostirea — sunt la ele un simplu corolar: nu scopul, ci instrumentul; căci a iubi este încă cel mai sigur procedeu pentru a pătrunde în mintea altuia, a-i citi gândul, și, dacă e nevoie, a i-l întări sau schimba. O fată este oarecum obligată să iubească; ea iubește pentru « a ști ».

S'a scris, în anii din urmă, o nespus de frumoasă carte, care a avut un răsunător succes. Se numește « *Dusty Answers* », adică « Răspunsuri prăfuite » — în franțuzește tradus: « *Poussières* » — și autorul ei e o femeie: Rosamond Lehman. Criticii au văzut în acest roman un breviar al psihologiei fetei integrale. Povestea durează doar câțiva ani, și la sfârșitul ei eroina este de exact douăzeci. Eroina nu are, exterior, nimic eroic. O fată ca toate fetele, care știe ce vrea, care preferă ceea ce preferă, și alege ceea ce a ales, fără sacrificii melodramatice. Interesul poveștii, acțiunea ei ca să zic așa principală, este că Judith — așa o chiamă pe prietena noastră — toată vremea dorește să sfărme ceea ce numește ea « misterul figurilor ». Ii este sete de oameni, ar vrea să le bea gândul, să-l scoată la iveală și să vadă ce e. Notează cu răbdare fiecare vorbă a celorlalți, o ține minte, o lipește de celelalte, bucată cu bucată. Și mereu se dezolează că totuși n'a aflat nimic. Odată găsindu-se la camaradul ei Roddy, exclamă: « Ce să fac? La ce pot ajunge? Am să-l învăț pe dinafară, și la urmă am să văd că nu-l cunosc de loc! »

Romanul « *Poussières* » are și o prefață, în care traducătorul francez scrie că această carte seamănă foarte mult cu « *Le grand Maulnes* » a lui Allain Fournier. Ați auzit de sigur de această curioasă și celebră carte. A fost tipărită câțiva ani înaintea războiului, și, ca tot ce e profund original, a trecut total

neobservată. După război a fost redescoperită. Și opinia publică intelectuală s'a simțit atât de vinovată pentru indiferența ei de odinioară, încât s'a creat anume un « premiu al nedreptățărilor » pentru a putea, de atunci înainte, repara într'un mod mai răsunător, asemenea in justiții literare.

È adevărat că cele două cărți seamănă. Amândouă ne dau ce e mai intim în sufletul adolescenței. Dar există și o mare deosebire. « Le grand Maulnes » este o poveste de băieți. Eroul se sbate necontenit *facând fapte*. Dela început până la sfârșit mereu acțiuni. Acțiuni utopice și fantastice, dar traduse neîncetat în conduite precise și vaste întreprinderi. Purtarea lui « le grand Maulnes » și aceea a Judithi din « Poussière » se aseamănă, în sensul că amândoi populează realitatea cotidiană cu semnificații enorme. Dar Maulnes purcede donchișotește la ample întreprinderi, în timp ce Judith se lasă a trăi în modul cel mai curent și cotidian, toate tragediile petrecându-se doar în interiorul inimii sale. Maulnes are, față de ceilalți băieți, prestigiu de conchistador; Judith e socotită de prietenii ei ca o persoană cu mult cap, cu inteligență fină și calculată, în sfârșit ca o persoană eminentemente realistă. Nimeni nu bănuște că în fundul sufletului ei, tot universul exterior este luat și supus unei analize de tot momentul, în căutarea unor înțelesuri mari și misterioase.

Dinadins am luat primele exemple din literatură, pentru că personajul de roman — firește, când romanul e bun — este într'o privință încă mai adevărat decât personajul istoricește real. Realitatea din artă nu diferă de cealaltă, decât pentru că e oarecum și mai reală decât ea. Dar e timpul să trecem la domnișoarele experiențelor noastre istorice. Unul din caracterele fundamentale ale unei fete tinere — și care îi face și marele ei farmec — este bravura cu care întreabă cele mai grele lucruri. Pe figura ei larg deschisă, în ochii ei limpezi, este totdeauna un « de ce ». Locuțiunea aceasta interogativă e ca o carte de identitate. O domnișoară vrea tot timpul să afle, și de preferință lucruri greu de aflat. Întrebările ei sunt adeseori deconcertante. Întreabă, de pildă, de ce cutare e prost, de ce cutare altul o iubește, de ce cutare e rău. Ea își pune probleme enorme, căroro nu le-am putea răspunde corect decât muncind câțiva ani

la adunarea unui material explicativ, pentru ca finalmente, să nu ajungem la o prea satisfăcătoare explicație.

Câtă deosebire față de curiozitatea proprie băieților. Și aceștia sunt dornici să afle. La vârsta adolescenței dorința de a învăța este firească; ea se explică prin nevoia de a remedia sărăcia noastră de cunoștințe și este posibilă grație plasticității minții noastre, care ne permite să reținem lesne orice. Dar ceea ce vrea un băiat să afle nu sunt largi probleme de psihologie și taine obscure ale sufletului, ci informațiuni pozitive asupra faptelor concrete: de ce s'a făcut, de ce s'a întâmplat cutare fenomen, de ce s'a ajuns la cutare rezultat, cum se poate găsi cutare lucru.

Inchipuiți-vă că cineva v'ar întreba de ce cutare obiect e patrat, sau albastru. Ca să răspundeți, ar trebui să-i faceți un curs detaliat de optică, de fiziologie și de psihologie. Cam în genul acesta sunt întrebările unei domnișoare. Când ea vă întreabă: de ce mă iubești, ar fi cu totul insuficient să-i răspundeți printr'un compliment galant; va trebui să-i răspundeți făcându-vă portretul moral, descriind cum sunteți, de ce sunteți așa, apoi zugrăvind și portretul ei, pentru a termina cu o teorie generală asupra amorului; și încă nu este de loc sigur că prin aceasta veți fi explicat mare lucru.

Întrebările unui băiat seamănă cu acelea pe care le pune omul politic. Întrebările unei fete seamănă cu întrebările pe care le pune omul de știință. Primele sunt întrebări de om grăbit; celelalte sunt întrebări de om care știe, poate și vrea să aștepte. La aceasta a contribuit de sigur și educația diferită pe care, de veacuri, o primesc tinerii celor două sexe. Este ceva pripit în tot stilul de viață al unui adolescent băiat. Un băiat trebuie neapărat să-și *caute* o carieră. La fete, cariera unică a fost multă vreme căsătoria, carieră care nu comportă nici o pregătire precisă. Faptul că o fată se va căsători așa sau altfel este decis în ultimul moment, cu prilejul răsăririi subite a pretendentului. Nu-i o carieră determinată, care să reclame o anumită învățătură și o acumulare prealabilă de cunoștinți particulare. Iată de ce, perioada care desparte pe un adolescent de momentul când își va fixa un loc în societate este, la băieți, o epocă febrilă de cercetări grăbite, pe când aceeași epocă la fete se petrece în

acțiuni lipsite de orice urgență, în acțiuni de vagă așteptare și de pregătire nedeterminată. Poate că toate acestea se vor schimba, poate că dimorfismul acesta în stilul adolescenței se va atenua datorită noilor moravuri din societatea modernă, unde femeia nu mai are drept țel unic căsătoria și unde ea trebuie să-și aleagă o profesiune pozitivă. Dar evoluția socială în acest sens e prea recentă ca să poată șterge dintr'o dată diferența de psihologie dintre sexe pe care au imprimat-o moravuri pluriseculare. Și apoi nu e de loc sigur că noua orientare se va realiza complet. Plăcerile căminului familial sunt plăceri prea efective pentru ca omul să renunțe la ele. Și atâta vreme cât vor exista căsniciile cu copii într'însele, femeia va avea de jucat acel rol de directoare a menajului domestic. Numai într'o societate unde căminul și căsnicia vor fi dispărut de tot, s'ar putea ca femeia să urmărească, în timpul adolescenței, vânătoarea de cariere cu aceeași grabă și febrilitate ca un bărbat. Dar — credem noi — o asemenea societate din care familia să poată fi absentă, este o societate istoricește imposibilă. Așa încât, deosebirea de psihologie între cele două adolescențe, bazate una pe pripă și căutare efectivă, cealaltă pe așteptare și disponibilitate prelungită — această deosebire va dăinui mai departe. În tot cazul, o asemenea deosebire există încă. Și noi vrem aci să schițăm mai ales psihologia actuală a domnișoarei, și rolul pe care îl joacă pe peisajul moral al societății atitudinea ei gravă, tihnită și împodobită cu cel mai nobil din toate curajurile, curajul de a-și pune probleme de mari dimensiuni. Este cea mai înaltă bravură aceea de a neglija interesele imediate pentru a deschide niște ochi mirați și dornici de a ști, pentru a trata universul cu atitudinea negrăbită a omului care întreabă «de ce», și nu cu atitudinea utilitară a omului care întreabă «cum», cum să fac și cum să reușesc.

Gravă și bravă. Acestea sunt cele două adjective care caracterizează conduita generală a fetei tinere. De sigur, adolescența e totdeauna gravă, chiar și la băieți. Dar la aceștia din urmă gravitatea e oarecum exterioară; se traduce în gesturi, în felul de a vorbi, într'o îndrăzneală voită a privirii și a tonului, și cel mult în hotărâri răsunătoare. O domnișoară, dimpotrivă, are un stil mimic timid și ezitant, pe care îl cunoașteți bine și asupra

căruia e inutil să insist. La fete gravitatea nu se traduce prin mișcări și ținută socială. O fată e gravă mai ales atunci când rămâne singură și se gândește, sau atunci când, după ce i-am câștigat încrederea, este dispusă să nu dezvăluie ceva din sufletul ei. În asemenea momente, o domnișoară capătă deodată ceva aprig și cuceritor în vorbă și privire; descoperim la ea o voință, nu de putere, ci de înțelegere puternică.

Imi permit să revin la comparația pe care o făceam adineaori cu privire la acel accent de « grabă », aproape totdeauna prezent în stilul de viață al unui adolescent băiat, aproape totdeauna absent din atitudinea unui adolescent fată. Spuneam că băiatul are ceva asemănător omului politic, iar fata ceva asemănător omului de știință. Analogia se poate constata și cu privire la felul de a fi grav. Băiatul, ca și omul politic, are gravitate exterioară, bazată pe prestigiu de forță și pe prestigiul acțiunilor care, din moment ce sunt masculine, sunt judecate totdeauna ca foarte, foarte importante. Fata, ca și omul de știință, nu ține la o înfățișare exterioară prestigioasă; ca și el, este sfioasă și nesigură în gesturi. Gravitatea e pur interioară și rezultă din seriozitatea gândurilor care se petrec în lăuntrul granițelor minții.

Ajungem, astfel, a atinge o altă chestiune importantă, aceea a inteligenței. Ce se întâmplă când un băiat nu este inteligent? Ce se întâmplă când o fată nu este deșteaptă?

Un băiat prost devine ușor un fel de brută. Aceasta nu înseamnă că devine neapărat brutal, deși lucrul se întâmplă destul de des. O fată, când e proastă, ia acel aspect foarte particular pe care îl desemnează de minune cuvântul românesc « toantă ». Deosebirea dintre brută și toantă este că în cazul întâi se evoluează către o indiferență cinică, în cazul al doilea către o apatie pură și simplă, și către o neglijență morală (care nu-i incompatibilă cu o oarecare bunătate, pe când indiferența cinică are totdeauna un coeficient de răutate). Și mai este o importantă deosebire între brută și toantă; primul cusur e fără leac, pe când celălalt foarte adesea e remedial. Luați o domnișoară din acelea care se bucură printre camaradele ei de o reputație categorică de prostie; încercați să-i vorbiți, nu politică sau sporturi, nici chestiuni de arivism social sau monden, ci lucruri care țin de capitolul confidențelor; încercați să le căpătați

încrederea, să obțineți dela ele să vă spună ce se petrece în capul lor cu ocazia cutării sau cutării împrejurări din viața lor sau din viața altora. Veți fi surprinși, minunați de observațiile neașteptat de fine pe care le vor face asupra oamenilor și lucrurilor. De sigur, exprimarea lor va fi poate stângace, dar acesta este tocmai rolul maieuticei d-voastră, de a le face totuși să-și spună gândul, în ciuda rezistenței materialului verbal. De altminteri veți constata că acea stângăcie va descrește, și domnișoara d-voastră va ajunge la niște veritabile accese de elocvență în care omul parcă se depășește pe sine. Limbajul e un instrument, care dacă nu slujește ruginește; dar oricând se poate relustrui. Iar elocvența îi este acordată oricui; totul e să fii pus în împrejurările sentimentale apropiate.

Adeseori tontenia este un accident remediabil; și mai întotdeauna ea este un vâl ce trebuie doar ridicat. Inteligența e oarecum congenitală la femei, și doar obnubilată de circumstanțe diverse. A fi inteligent nu înseamnă a reuși, a te descurca cu succes, a triumfa în stima altora; înseamnă pur și simplu a fi *deschis* față de lumea înconjurătoare, a o primi în sufletul tău, a o primi cât mai mult așa cum e. În genere preocuparea acțiunii obturează. Iată de ce omul de energie nu-i un om cu adevărat inteligent. Comprehensiunea implică lipsă de grabă și de interese imediate; implică voluptatea în sine de a ști, plăcerea de a pricepe, pur și simplu, fără alt profit anex. Este atitudinea omului de știință; este atitudinea Judithei din « Poussière » care era mereu atrasă de « secretul figurilor » și de misterul fețelor; și este, în mod general, atitudinea domnișoarelor.

Cum spuneam, există foarte multe fete toante, și nimic nu poate fi mai tont ca o fată toantă. Dar nu există pe lume vre-un lucru, oricât de subtil, pe care o domnișoară, oricât de toantă, să nu-l priceapă, dacă ne dăm osteneala să o facem să se deschidă în fața noastră. Am adâncă convingere că o domnișoară poate înțelege orice, cu condiția bine înțeles să o punem prealabil în acea « stare de confidență » care e oarecum mediul natural și ambianța prielnică acestor ființe atât de interesante.

În ultima carte a filozofului Bergson, am citit o frază care m'a surprins, care m'a surprins chiar de două ori. Vorbind de societate, Bergson atinge în treacăt problema deosebirii de

psihologie dintre bărbat și femeie. Și cu acest prilej, spune: nu mă voi încumeta să tranșez aci, în câteva cuvinte, o problemă atât de dificilă. E deajuns să constatăm că femeia este, în genere, mai inteligentă decât bărbatul, iar acesta din urmă mai pasionat decât cea dintâi. Și, odată spus, Bergson abandonează subiectul și trece mai departe. Așa dar superioritatea inteligenței la femei și a pasiunii la bărbați i se par lucruri evidente filozofului francez. Aceasta dă de reflectat. Bergson, marele maestru al intuiției și al pătrunderii în tainele sufletului omnesc, afirmă niște lucruri complet opuse opiniei curente — care face din inteligență un fel de «chasse gardée» a bărbaților, iar din pasiune un privilegiu al feminității. Era de ce să fiu mirat. Și am fost surprins încă o dată, pentru că această părere a lui Bergson coincidea cu o convingere pe care eu am avut-o totdeauna.

La lumina analizei făcute aci asupra sufletului domnișoarelor, ciudata părere a lui Bergson este ușor de priceput. Ziceam că inteligența e o chestiune de «deschidere» față de Universul împrėjmuitor. Pentru ca unghiul de deschidere să fie mare, trebuie ca graba să fie mică. Ceea ce obturează fereastra ce dă spre realitate este urgența adaptării la realități mici și actualități mărunte. Cum am mai spus, rivalul înțelegerii este necesitatea acțiunii. Dar nu numai acțiunea obturează, ci și pasiunea, dacă nu mai ales ea; pasiunea obnubilează, chiar când ea nu e dezordonată. Inchipuiți-vă un om care plănuește o vastă campanie de explorări aventuroase; sau un ambițios care pregătește o acțiune politică revoluționară; presupuneți că toate detaliile programului sunt coerent înlănțuite, și mai presupuneți că o mare pasiune însuflețește toate acestea. O asemenea atitudine este oare aceea a inteligenței? Cred că nu. A pricepe nu înseamnă a câștiga o partidă. A pricepe este a te deschide sufletește pentru a primi realitatea; este a te conserva, dezinteresat, receptiv și disponibil; este a nu te angaja cu pasiune în acțiuni utilitare, ci a-ți întrebuința toată puterea pasională pentru criticarea și puricarea materialului de fapte primit de pretutindenii. Inteligența, în ce are ea mai tipic, este exact atitudinea omului de știință, capabil să renunțe cu seninătate la credințe pe care le-a avut o viață întreagă,

și aceasta pe temeiul unui singur fapt contrazicător; o singură experiență dacă infirmă tot ce o știință întreagă socotea până atunci admis, o singură asemenea experiență este de ajuns omului de știință pentru ca el să facă din nou « tabula rasa » și să purceadă da capo la primirea faptelor. Este apogeul disponibilității intelectuale, și este cel mai mare unghiu de deschidere al sufletului nostru către universul înconjurător.

Aceasta e inteligența. Pasiunea e exactul său contrariu. Pasiunea implică încăpățănare; și inteligența e — cum am văzut — negația încăpățănării.

Dar — ni se va spune — dacă pasiune și inteligență sunt astfel însușiri opuse; dacă una e mai ales rezervată femeii, iar cealaltă bărbatului — cum se explică atunci că știința a fost, de zeci de veacuri, servită aproape numai de bărbați? Răspunsul e lesne. Știința a crescut la umbra profesiunilor. Ea s'a desprins din diferite cariere și cu ocazia lor. Cum, pe de altă parte, activitatea profesională a fost, din pricini istorice, rezervată sexului masculin, e foarte lesne de înțeles pentru ce numărul savanților a fost totdeauna mai mare ca al savantelor. De îndată însă ce împrejurările pur istorice nu se mai opun, talentul științific al femeilor capătă un remarcabil elan. În veacul al 18-lea în Franța erau la modă în societatea elegantă îndeletnicirile științifice: fizica, matematica, chimia, astronomia. În discuțiile de geometrie care aveau loc în saloane, cocoanele erau tot atât de strălucitoare cât și domnii. Iar azi, când femeile încep să aibă acces în toate ramurile profesionale, ele n'au lăsat să treacă multă vreme pentru a da societății celebrități ca bunăoară doamna Curie.

Cred că două sunt carierele unde este mai ales nevoie de un mare coeficient de inteligență; anume: aceea de savant și aceea de romancier. Savantul — vorbesc de savantul fără clientelă — trebuie să se țină în permanență în acea atitudine de « deschidere totală », de receptivitate absolută, de așteptare negrăbită și de renunțare ușoară la credințe anterioare pe temeiul unui fapt nou și infirmant.

În altă ordine de idei, romancierul trebuie să arboreze o poziție sufletească analogă. El nu trebuie să aibă interese personale durabile în lumea pe care o observă. Această lume trebuie

să o primească așa cum e, fără altă ambiție decât aceea de a pricepe, de a o trăi ca pe propriul său suflet.

Aceste constatări sunt o probă strălucită în favoarea teoriei noastre asupra psihologiei domnișoarelor. Experiența istorică a dovedit că, de îndată ce evoluția societăților moderne a ridicat tabu-ul care lovea accesul fetelor la diversele cariere, acestea s'au afirmat cel mai repede și cel mai strălucit în două direcții: aceea a științei pure și aceea a literaturii, în deosebi a literaturii novelistice. Azi laboratoarele din statele civilizate sunt pline de femei care, încă din adolescență, s'au angajat cu un entuziasm grav și senin în asprele îndeletniciri ale adevărului. Cât despre literatură, nu cred să greșesc afirmând că cele mai miraculoase romane sunt scrise de femei. În Anglia, care e oarecum patria romanului, răsar săptămânal autoare care ne lasă muți de admirație: Clemence Dane, Margaret Kennedy, Virginia Woolf, Cathrin Mansfield, Rosamond Lehman și atâtea altele, ca să nu cităm decât pe cele pe care cu siguranță le-a cetit toată lumea.

Există mai multe atitudini morale în viață. Una e atitudinea mașinală. Familia, clasa socială te destină unui anumit viitor. Inveți, după aceea lucrezi, și ajungi în sfârșit la o prosperitate materială și socială mai mare sau mai mică. Tot drumul parcurs e un lanț de conduite mecanizate, ce duc, printr'un fel de putere a inerției, de-a lungul căilor bătute de alții. Și aceasta e atitudinea cea mai frecventă.

A doua este aceea a ambițiosului, care plănuiește succese mult mai presus de situația inițială, și care reușește să se înalțe prin eforturi perseverente, renunțări nenumărate și o voință puternică de a nu pricepe și iubi decât ceea ce se găsește pe drumul strict al programului urmărit.

În sfârșit, mai există și o a treia atitudine, din care ambiția nu lipsește, dar este de o infinit mai bună calitate. Punctul de plecare e o curiozitate vastă și multilaterală. Totul ne interesează, totul e vrednic de a fi înțeles și cercetat, fiindcă totul în lumea aceasta se înlănțue. Simțim că, înarmați cu toate lucrurile pe care le-am priceput, vom putea odată să — cum se zice — să « ne realizăm », să dăm societății o operă valabilă, operă științifică,

filozofică, artistică sau morală. Pentru aceasta însă o condiție este indispensabilă. Trebuie să știm să așteptăm, trebuie să știm să nu ne grăbim. Trebuie să știm — sau să facem ca și când am ști — că viața e deajuns de variată pentru a ne oferi oricând prilejul și mijloacele pozitive de a afirma valabil și comunicabil altora produsul gândirilor și simțurilor noastre. Momentul realizării trebuie să-l alegem noi, căci el depinde de ceea ce se petrece în noi, nu de ceea ce se petrece în societate. Când momentul nostru va sosi, vom găsi iute, printre evenimentele istorice atât de diverse, acela care ne trebuie ca să prefacem opera muncii noastre individuale într'un bun cultural transmisibil. Și vom găsi *iute*, pentrucă vom ști cum să căutăm. Francezul zice: « un homme prévenu en vaut deux ». Când vom simți că momentul cuplajului între noi și societate a sosit, vom ști să descoperim, printre materialele oferite de societate, piesa de joncțiune.

Înainte de acest moment, cum să putem găsi ceea ce ne trebuie, de vreme ce noi înșine nu suntem siguri că a venit vremea să ne trebuiască ceva? În clipa însă în care suntem gata, nu avem decât să ne rotim ochii și să alegem. Vom avea, drept singură dificultate, cum zic Francezii « l'embarras du choix ». Căci societatea nu e o prostie și nu e o simplă poveste. Societatea are ca funcțiune esențială de a pune la dispoziție mecanisme practice pentru a transforma puterea unui individ în valoare obștească. Atunci când nu găsim mecanismul apropiat, de vină nu e atât societatea cât noi înșine; vinovați că am vrut să punem contactul înainte de vreme, că am vrut să oferim societății un bun încă necopt, despre care nici noi nu știm foarte bine ce e.

Dacă ar fi să caracterizăm cu un singur cuvânt această atitudine morală, am alege cuvântul « disponibilitate ». Cea mai perfectă dintre politicile sufletești este prelungirea acestei stări de disponibilitate, în care tot sufletul ne este oarecum aplecat pe unghiul viitorului. În această atitudine, trecutul nu-i decât simplu material de reflecțiune, iar prezentul un punct matematic fără dimensiuni, un simplu loc ideal de intersecțiune trecătoare. Tot gândul e înclinat asupra acelu lucru bogat și plin care e viitorul. Viitorul este forma cea mai perfectă și cea mai expresivă sub care se poate reprezenta realitatea.

Realitatea — aceea pe care o studiază științele exacte — este numai viitor, un viitor indefinit, o eternă și necurmată posibilitate de posibilități necesar înlănțuite.

Această atitudine de aplecare spre viitor pe care am numit-o disponibilitate, se întâmplă să fie trăsătura psihologică cea mai caracteristică a acelei ființe curioase care se cheamă o domnișoară. Farmecul ei este de a sta, în permanență, întinsă cu tot sufletul în spre viitor. Acțiunile ei prezente le execută distrat și fără grabă. O fată mai ales visează. Plănuește lucruri vagi și depărtate. O panică specială o cuprinde când e pusă în fața unei hotărâri precise cu efecte mai îndelungate. Are un fel de voluptate de a se păstra cât mai multă vreme disponibilă. Are aprehensiunea faptelor brutale care ar tăia brusc firul visului ei de scadență lungă.

Un băiat iubește foarte tare prezentul, iar viitorul îl gândește sub forma viitorului imediat, a celui viitor care se angrenează cu prezentul printr'o serie de verigi concrete, acțiuni precise și succese indispensabile. Viitorul masculin are structură de lanț. Viitorul gândit de o domnișoară are compoziția unei jerbe, care radiază în toate direcțiile.

Chiar atunci când o domnișoară, în complicitate cu un tânăr, comite acea cunoscută prostie ce servește de temă atâtor romane, filme și drame, chiar atunci psihologia celor doi parteneri diferă. Bărbatul vrea să uzeze și chiar să abuzeze de clipa prezentă. Femeea, ea, închide ochii și se încrede, vag, în viitor.

Bravă și gravă, o domnișoară caută printre problemele vieții, pe cele mai misterioase, pe cele mai grele de aflat.

Cu sufletul larg deschis, o domnișoară trăiește aplecată pe viitor, privind viața sub unghiul cel mai larg receptiv. « Disponibilitatea », acea calitate de libertate față de trecut și de curaj de a se angaja în orice viitor — este calitatea prin excelență a domnișoarei. Și este în același timp și caracteristica inteligenței, a comprehensiunii. Nu pricepi adevărat dacă nu ești puțin vrăjit de lucrul pe care te pregătești a-l pricepe. Și domnișoara tocmai trăiește într'o stare de fermecare cronică față de tot ce-i trimite universul împrejmuitor.

Gravitate, bravură, disponibilitate, comprehensiune; la aceste însușiri trebuie să mai adăogăm două, care sunt de altfel simple

corolare ale celor dintâi: modestia și lipsa de grabă. Domnișoara nu pornește la cuceriri, ci primește ceea ce i se aduce, primește tot, cu un egal (și dacă ne gândim, bine justificat) deliciu. Această atitudine receptivă nu-i compatibilă nici cu vanitatea brutală sau cu triumfurile răsunătoare și pline de strălucire, nici cu febrilitatea, impaciența și lăcomia de succes. De aci modestia și lipsa de pripă care se adaogă la celelalte trăsături ale Domnișoarei.

Mă opresc aci. Am vrut pentru moment să repar o injustiție, aceea de a nu se fi vorbit încă cu tot entuziasmul care se cuvine despre acel personaj grațios, reconfortant și nobil care, de când există oameni, ne mângâie cu farmecul său proaspăt și subtil.

D. I. SUCHIANU

ROLUL PEDAGOGIC AL PERSPECTIVEI ISTORICE

Viața psihologică omenească își are o organizare și o structură definită în linii mari, întocmai ca și viața fiziologică a unui organism. Științele biologice au reușit să descifreze într'o largă măsură multe dintre corelațiunile ce există între funcțiunile de detaliu, între organele de detaliu, precum și între organe și funcțiuni. Aceste corelațiuni sunt câteodată numai empiric constatate, precum e cea dintre surditatea pisicilor albe de Angora și culoarea albastră a irisului. Altele sunt explicate mai parțial, precum: cea dintre desoxigenarea sângelui și inervațiunea mușchilor toracelui. În măsura în care nenumăratele corelațiuni de diferite tipuri au fost descoperite, medicina și mai ales chirurgia s'a văzut constrânsă să procedeze din ce în ce mai circumspect, pentru că tot mai precis s'a înțeles că schimbările statusului organic sau schimbările dinamismului fiziologic provoacă întotdeauna unele schimbări de echilibru în ansamblul vieții individuale, astfel încât unele modificări produse cu scop terapeutic pot uneori să atragă grave ruperi de echilibru și pot determina turburări primejdioase și ireparabile. Astfel este lucru cert că pentru vindecarea unui pacient ce suferă de apendicită, intervenția chirurgicală se impune în multe cazuri; suprimarea amigdalelor, și ea este un procedeu chirurgical inevitabil uneori. Faptul că nu se cunoștea îndeajuns funcțiunea acestor organe a făcut să se nască între specialiști și în public curentul ce susținea ablațiunea ca măsură generală chiar cu scop [numai preventiv. Cu toată aparența

bunelor rezultate obținute prin ablațiune, s'au ridicat totuși glasuri ale unor oameni de știință care exprimau îndoiala dacă nu cumva organele acestea privite ca inutile și primejdioase, nu vor fi având totuși unele roluri serioase în economia organismului. Compatriotul nostru d-rul Paulescu relatează, de pildă, în cursul său de « Physiologie Médicale », constatările lui W. MacEwen după care e probabil că apendicele cecal posedă o funcțiune proprie și anume, cel puțin, o funcțiune secretorie care, suprimată, va lipsi incontestabil posibilităților de viață normală. Nu e exclus ca odată să se descopere care sunt turburările ce pot să survină la oarecare intervale de timp din cauza acestei mutilări.

În mijlocul unei partide de șah, o singură mișcare mărunță a unei figuri poate transforma radical situația și poate determina o mare victorie sau o mare înfrângere. Aceasta pentru că între toate figurile de pe tabela de șah există o legătură sau o corespondență organică. Dar aceleași considerente se pot aplica într'o nebanuită măsură ansamblului solidar care formează viața « eului ». Ea prezintă particularități ce nu pot fi modificate fără a provoca apariția bruscă sau lentă a unor consecințe neașteptate.

În tendințele pozitivismului radical al celor mai mulți dintre oamenii de știință ai timpului nostru se adăpostește, mai mult ori mai puțin afirmată, ambiția de a provoca sau măcar de a încuraja și ajuta un anumit proces de « emendațiune a intelectului » (cum ar zice Spinoza). În chiar distincțiunea netă pe care voește s'o facă Levy-Bruhl între mentalitatea primitivă și cea pozitivă, se ascunde un fel de tacită muștrare la adresa aceloră dintre Europeii culți, moderni, care se lasă uneori să lunece pe povârnișul judecății prin « raportul de participațiune ». După dezideratul pozitivismului radical, orice relațiune de tip mistic și orice alte tipuri de ideațiune care nu pot fi admise de știința pozitivă trebuiesc împiedicate și suprimate dintre obiceiurile minții, — tocmai pentru că unica perspectivă sub care pot fi privite lucrurile *fără eroare*, ar fi perspectiva pragmatică. Toate celelalte nu ne procură *adevărul*, ci ne rătăcesc și amenință știința cu probleme și soluțiuni parazitare. Metafizica deoparte, literatura și arta de alta, apoi credințele religioase, și ele, sunt

astfel discreditate și lepădate în cămara de vechituri. Omului « civilizată », deci deplin pozitivizat, nu-i este îngăduit să gândească decât pe bazele logice formale baconiene, — de parcă spiritul omenesc n'ar fi decât un laborator de formule destinate la punerea în funcțiune a mașinilor industriale.

Succesul și utilitatea științei au creat acest mit exclusivist, și un fel de sete de îngustime, care, fascinând generațiile unele după altele, împinge spre utilitarismul hipertrofic și se străduiește dușmănos să ne muteze ființa spirituală.

Cum fiziologia nu știe încă ce fel de turburări mai poate aduce suprimarea oricăroră dintre organele interne, dar știe azi pertinamente după ce multă vreme ignorase către ce fel de cretinism duce ablațiunea tiroidei, — astfel psihologia nu știe încă, dar poate bănuși și poate că va preciza odată limpede care ar fi rezultatul pozitivării absolute a intelectului omenesc. Iși închipuie cineva ce stâncă grea ar deveni viața pentru un om care, anesteziindu-și « simțul intern » și oprindu-și complet glasul inimii, și-ar realiza aspirația absurdă de a trăi exclusiv prin rațiune, judecând totdeauna fără nici un fel de intrusiune a sentimentului, fără nici un fel de « coup de pouce » al hotărârii iraționale, fără « prejudecată » și fără « parti-pris » sentimental? Uscăciunea completă strică tot atât ca și inundația excesivă, — și nici o convingere n'ar mai fi posibilă dacă am încerca să raționăm *totul*, ridicându-ne până la ultimele principii și până la ultimele baze ale gândirii. Fără accepțiunea « gratuită » a unor dogme sau postulate, a unor axiome sau a unor simple ipoteze, am cădea într'un scepticism dezolant și mormântal ca o Sahară. Și tot de aceea, nici o deciziune și nici un gest nu ne-ar mai fi posibile, pentru că în loc de voință care tranșează îndoiala și dezlănțuie actul, ne-am chinui într'o nesfârșită deliberare abulică, ca legendarul animal al lui Buridan. În deciziunile ca și în convingerile noastre întră totdeauna o doză de irațional, — după cum și viceversa, chiar în pasiunile noastre cele mai oarbe, tot scânteiază măcar fragmentar și în convulsiuni sporadice câte un mic fulger de rațiune.

Credința că perspectiva mistică și raporturile de « participațiune » pot, prin educație și cultură, să fie suprimate, extirpate din viața noastră spirituală ca un fel de vegetații adenoide,

este întemeiată pe o psihologie eronată și incompletă, sau poate pe ruinele aceluia tip de psihologie care-și închipuie că sufletul e *compus* din facultăți distincte, între care se dă o interminabilă luptă de supremație.

Perspectiva istorică, grație căreia lucruri, oameni, fapte și chiar unele abstracțiuni pot fi aurite cu « nimbul relicvelor », nu a fost până azi îndeajuns de reliefată de psihologi ca un fapt, ca o atitudine de conștiință distinctă de altele, ca avându-și un « quid proprium ». Ea a fost confundată, după împrejurări, fie cu atitudinea estetică, fie cu cea mistică, iar unele efecte ale ei, după cum aminteam mai sus, au fost arătate ca decurgând dintr'o stranie funcțiune a logicii caracterizând pe primitiv.

Absența ei absolută în gândirea și sufletul omenesc ar atrage însă consecințe funeste. Fără să mai repetăm ceea ce am arătat mai sus, că însăși viața socială o implică, — e indispensabil să mai observăm că afecțiunea și recunoștința, prestigiul, încrederea și pietatea sunt atitudini imposibile celor pentru care lucrurile nu pot fi privite sub perspectiva istorică (și s'ar putea deduce, cred, cu oarecare grad de probabilitate, de câtă recunoștință e capabil un om, luând ca bază tocmai măsura în care e el capabil de a vibra în fața obiectelor nimbate cu « nimbul relicviar »). Respectul pentru ruine și pentru documentele trecutului nu e același lucru cu cunoașterea însăși a istoriei, — dar fără acest respect istoria n'ar exista, iar ființele fără istorie nu sunt oameni. Forța electrizantă a imnurilor și a steagurilor, datele și numele evocatoare de solidaritate socială, — atâtea izvoare de entuziasm, de energie și de realizare activă ar fi simple scheme mintale reci, abstracțiuni adormitoare, și sunt chiar privite de mulți astfel, când și dacă ele nu răscolesc o bogată sedimentație de material memorial și nu reactualizează nimic din patrimoniul istoriei.

Mintea nu e destinată numai să descopere adevăruri și să înlătore erori de ordin cognitiv. *Em. Boutroux*, referindu-se la zelul excesiv al științismului modern a formulat cea mai justă protestare împotriva pretențiunii de a reduce întregă activitatea minții numai la exigențele științei rigide: « La science a ceci de propre qu'elle dissout toute notion d'individualité véritable, d'action, de finalité, de personnalité, de vie morale, de

vie m $\hat{e}$ me. Il faut donc conclure que ces choses sont de pures illusions, des d $\acute{e}$ formations de la r $\acute{e}$ alit $\acute{e}$, dues $\grave{a}$ l'interposition de notre conscience ». La aceste constat $\acute{a}$ ri el replic $\acute{a}$ lapidar: « Loin que la vie, dans son principe d $\acute{e}$ p $\acute{e}$ nde de la science, c'est la science qui d $\acute{e}$ p $\acute{e}$ nd de la vie ».

Formulele științei reci și rigide, elaborate sub perspectiva pragmatică sunt indispensabile *făgașuri* de acțiune, dar numai atât. Pentru ca acțiunea să aibă loc, mai e tot atât de necesară elaborarea *scopurilor* care implică acea caleidoscopică algebră calitativă a decretării, ierarhizării și filiațiunii sau substituirii *valorilor*.

« Perspectiva istorică », fiind una dintre căile de atribuire și decretare a valorilor, deține în viața sufletească o funcțiune decisivă; — o bună igienă sufletească nu poate deci urmări decât deplina ei punere în valoare și orientarea ei către un maximum de rendement.

* * *

Intre cei care au remarcat și caracterizat defectele mentalității europene contemporane, Conteul *Keyserling* a scos în evidență predominarea aspirației pentru tipul « chauffeur », — rezultat al tehnizării sufletelor primitive. Oricum l-am numi, el este produsul unei culturi care, luând pe individul omenesc din leagăn, departe de a-l mai orna prin preocuparea artistică și departe de a-l mai supune unui tratament etico-religios, îl plivește scrupulos de orice predispoziții apragmatice. Omul devine, nu atât un « homo oeconomicus », cât mai mult un fel de aparat industrial. În sensul acesta și în măsura aceasta, mașinismul epocii noastre, denunțat de at $\acute{a}$ ția, dela Emerson până la Tagore, este nimicitor de viață spirituală, și anume: numai în măsura în care mașinismul devine un *sistem de cultură* cu tendințe de hegemonie și chiar de exclusivism. Răul nu stă în faptul că mașina cucerește locul mușchiului omenesc: prin aceasta omul se afirmă tot mai mult ca ființă spirituală, ca fenomen diriguitor, — și încetează de a conta ca animal de tracțiune. Răul nu stă în intensificarea muncii, nu stă în triumful afirmării active în dauna inerției și trândăviei animale. Activitatea este proba concretă și eflorescența supremă a tuturor

virtuților sufletului. Intensificarea muncii, creșterea spiritului de întreprindere, acel neastâmpăr și acea trepidațiune care progresează proporțional cu mijloacele tehnice, sunt simptome ale unei ridicări de potențial sufletesc. Răul economico-social poate sta în insuficienta coordonare generală a mijloacelor cu exigențele, a cererilor cu ofertele, a sarcinilor cu capacitățile, în insuficienta organizare politică și economică impusă de saltul rapid al posibilităților tehnice. Dar răul de ordin psihologic și etic stă în tendința de pozitivizare monstruoasă a spiritului, în mutilarea prin atrofia idealului și a entuziasmului.

Funcțiunea organică, musculară și nervoasă, atâta câtă e necesară pentru dezlănțuirea și stăpânirea mașinii, se poate conduce prin posesiunea exclusivă a judecăților emanate numai din « perspectiva pragmatică ». Acțiunea etică implică însă și celelalte perspective, în special pe cea istorică. Dar masele muncitorești ce activează prin mașină, masele al căror spirit se adaptează tot mai mult și tot mai exclusiv exigențelor tehnice, apoi patronii și inginerii a căror judecată se elaborează și ea numai după normele științei aplicate, își leapădă, și unii și alții, tot mai crud restul omenescului dintr'înșii. De aceea și luptele ce se dau între grupele lumii industriale iau aspecte tot mai inumane, mai fioroase. Arta, religia precum și tot ceea ce am cuprins sub termenul de « nimb » relicviar, apar « modernilor » ca profund incompatibile cu viața *fabricii și a băncii*. De aceea sunt tot mai mult privite ca intruse acolo unde viața politică își crede de datoria sa să se inspire numai din realitățile *acestea*, ca și cum numai munca mașinilor și numai cekurile băncilor ar fi realități omenești și numai lor le-ar trebui organizare și ocrotire.

Nici știința, nici mașina și nici capitalismul nu sunt, de fapt și în ultimă analiză, vinovatele acestei anemieri a idealului. Vinovată este suficiența și îngustimea concepției pozitivistice care consideră judecata de tip « științific » (judecata schematic elaborată cu destinație și structură pur pragmatică), ca unica valabilă omenește, ca unica justificată și permisă omului « civilizat ». E la mijloc excesul de zel care caracterizează pe neofiți: omul de știință al secolului al XVIII-lea și al XIX-lea, burghezul bacalaureat al secolului al XIX-lea și înfârșit omul

maselor (« chauffeurul ») secolului al XX-lea, fermecați, surprinși de jucăria miraculoasă și captivantă care e gândirea tehnic-positivă, se comportă ca adevărați neofiți, erijând-o la rang dictatorial și atribuindu-i dreptul și datoria de a extermina oricare alte tipuri de « Weltanschauung ».

Din acest punct de vedere, mentalitatea secolului nostru prezintă oarecare izbitoare analogii cu mentalitatea scolastică, — și de aceea, în acest sens, cred că azistăm într'adevăr la un fel de revenire în medievalism.

Scolastica, refugiindu-se în desfășurarea pur formală a silogismului, în urmărirea exclusivă a abstracțiunii, ridicându-se din temporal și din istoric în universal și în etern, a putut crea mașina de gândit a lui Raymund Lullus, dar îndepărtându-se de realitatea fluctuantă, mobilă și cu adevărat vie a sufletului individual și a faptului concret, a putut în numele lui Christ (care e mai ales: iubire și compătimire) să creeze și să alimenteze monstruoziții ca inchiziția care decurgea rece și implacabilă ca silogismul; a putut să decreteze în atâtea ocazii obligația abominabilă a tuturor minților de a gândi și a crede numai într'un singur mod, sub amenințarea arderii pe rug. Intoleranța este o consecință a convingerii că deții formula unică, absolută, — formula care sfidează timpul și spațiul; este desigur antipodul modestiei și al umilinței creștine. Dar cel puțin, atitudinea aceasta de uscăciune și de evadare din temporal nu este în evul mediu decât a *unora*. Masele trăiesc închinându-se la sunetul clopotelor și adorând relicve. Relicve multe, diverse, uneori grotești, deseori de foarte îndoielnică autenticitate. Dar aceasta nu importă: nu importă ce zace sub raclă, — ci importă ce zace în inima celui ce se închină raclii. Boala uscăciunii tehnice și pozitivistice e, în timpul nostru, mult mai răspândită în mase decât uscăciunea silogistică a evului mediu.

Prin altfel de mașină decât aceea a lui Lullus, înlocuind deducțiunea aristotelică cu inducțiunea baconiană, tehnicianul modern sfidează timpul, privind legile naturale și formulele obiective obținute în laborator ca pe niște articulațiuni sacrosante ale Absolutului. Sfidarea timpului și proclamarea Absolutului obiectiv constituie însă modalități de interzicere a diferențelor subiective. Dacă « obiectivul » e singur valabil, el este

implicit *singur*, — deci unul și unic. Știința pozitivă, în vechile ei canoane, nu admitea relativitatea nici variabilitatea de accepție a unor termeni. Subiectivitățile fiind infinit diverse, tot ce părea susceptibil de accepții variate era considerat ca simplă construcțiune subiectivă, deci neștiințifică. Această mentalitate aparține savantului-tip dela începutul celei de a doua jumăți a secolului al XIX-lea. Azi acest tip tinde să dispară lăsându-și imaginea să-i fie reeditată în ediții din ce în ce mai ieftine, de pe treptele tot mai inferioare de profesioniști și tehnicieni ai fizicei, ai chimiei, ai mecanicei, ai medicinei, ai dreptului și apoi și ai politicei (în special se pot observa, ca atare, acei profesioniști ai politicei care și-au făcut ucenicia în sindicatele marxiste). Toți acești « Homais » vorbesc cu siguranța care nu admite replică despre adevăruri care însă nu admit axioma: ei se cred totuși în posesiunea adevărului impersonal și *intemporal*. Dovada impersonalității și a intemporalității o au în faptul că formulele lor reușesc, indiferent care e momentul în care se aplică și indiferent de persoană. Implicit: timpul și persoana, deci istoria și viața interioară nu mai contează pentru ei. De aceea, după cum în evul mediu istoria nu se învață și nu se știe, iar din marmora statuilor păgâne se ciopleau troace pentru adăpatul vitelor, astfel neofitul științei și tehnicei moderne, cu privirile întoarse cu nerăbdare spre surprizele și invențiunile viitorului, ridică uneori glasul pentru desființarea muzeelor și academiilor și arderea arhivelor (ca Marinetti, înainte de a fi academician). Nu e de mirare că se mai pot arde iarăși cărțile bibliotecilor: trăim epoca sportului și a tehnicei fără inimă.

Cum însă sufletele omenești nu se leagă strâns și durabil decât prin firele comune care le vin din trecut, nu e, iarăși, de mirare dacă în măsură cu creșterea preocupării pentru intemporalul tehnicei, fiecă individ fiind privit de ceilalți ca o dată abstractă cu interioritate irelevantă, războiul de distrugere se pregătește cu același calcul imperturbabil ca și campaniile de deparazitare. Unde dispăre puțința de a contempla « nimbul relicviar », acolo dispăre și facultatea de a întrevădea în corpurile omenești prezența unor suflete capabile de simțire și de atroce suferințe.

Pentru ca să ia sfârșit acest nou ev-mediul de nouă uscăciune sufletească, care favorizează, ca și celălalt, luptele de exterminare

între indivizi și popoare, pentru ca negura să se topească într'o nouă Renaștere, cultul « relicvelor » trebuie să ia un nou avânt. Dar nu e vorba numai de cultul pietrelor sau de cultul moaștelor, — nu e vorba aci numai de « relicve » în sensul îngust și vechi al cuvântului. E vorba de tot ceea ce cuprinde în sine suflul și gestul celor dispăruți, de tot ceea ce a fost sfințit prin raza unei lumini apuse, de tot ceea ce răsfrânge în sine puțin din visul altora, în scurt deci de tot ceea ce ne leagă pe fiecare, prin fire tainice, cu inima tuturor. Am înșirat în primele capitole ale acestui mic studiu mai multe pilde despre ceea ce poate fi privit ca o « relicvă », și cred că s'a putut înțelege îndeajuns că ceea ce o caracterizează nu este atât vechimea, proveniența sau alte caractere ale obiectului ci: dispoziția specială contemplativă a subiectului. Atunci când subiectul este dispus să le vadă și să le contemple, relicvele se ivesc peste tot, orice obiect le conține, orice fapt, orice nume. Sentimentul specific de adorațiune relicviară apare ca și cel estetic: obiectele din afară sunt numai pretexte, — atitudinea vine dinăuntru. Dispoziția spre contemplare nu e întotdeauna egal de însuflețită. Noul ev-mediu o asfixiază sistematic printr'o ideologie infirmă și unilaterală și prin aptitudinea favorabilă și simpatia remarcabilă pe care tineretul impulsiv și masele inculte i-o manifestă evident. Din această atmosferă e firesc să urmeze apariția unui climat cultural și social plin de stranii intemperii. E aerul insalubru creat de o respirație bolnavă și îmbolnăvind și mai rău respirația. E viața plină de contradicții a unor suflete care, pierzându-și echilibrul, și-au pierdut norma; — și pierzându-și norma, și-au pierdut sensul. Viața fără contemplare și fără adorațiune, fără înțelesuri afective și deci fără ideal, e fatalmente asemănătoare unui corp care nu se mai sprijină pe centrul său de gravitate și, mai mult, seamănă cu « le plus léger que l'air » mânat de toate vânturile și în direcțiile cele nai dezordonate. Aci e adevărul « mal du siècle » pe care contemporanii noștri îl trăesc mai dureros decât ai lui Musset. Aci e cauza « spleenului » și a disoluțiunii morale. Incapacitatea « evocării » caracterizează sufletele blazate și diminuate; ea e simptomul retrogradării, al sărăciei și al epuizării procesului sufletesc. Oboseala aceasta adeseori apărând

ca o senilitate precoce, urmează dintr'o insuficientă și superficială nutrițiune sufletească.

Acțiunea pur musculară îndreptată asupra mediului spațial și material se poate conduce prin contribuția exclusivă a perspectivei pragmatice, — dar acțiunea etico-socială implică și perspective apragmatice, și în special pe cea istorică. Căutarea impresiunilor pur exterioare, a satisfacțiilor pur sensoriale și de moment (căutare care nu se servește intelectualmente decât de judecăți și aspecte pur pragmatice) desvătă mintea, — sau nici nu-i dau timpul să se obișnuiască, — de a pătrunde în « interioritatea lucrurilor », mai corect: de a pătrunde în propria sa interioritate și de a o proiecta apoi în aspectele lumii exterioare. Cei ce sufăr de această atrofie a puterii de contemplație se comportă cu impaciță, cu nervozitate, se desgustă repede de orice și privesc viața ca pe o povară sau ca pe o călătorie monotonă printr'un deșert fără de Duminecă. Dimpotrivă, cei ce, posedând suficient simț estetic, mai sunt capabili și de a evoca în orice lucru și în orice scenă o iradiațiune de « nimb istoric », de « nimb relicviar », aceia cu greu și numai sub presiunea unor mari suferințe ajung să se simtă străini și desprinși de lumea reală. În tot ce întâlnesc ei cu ochii, au ei puțința de a descifra urme de viață și de gând, — în tot ce le iese în cale ei pot vedea o solie a trecutului, dar și a sufletului omenesc; în orișice și pretutindeni pot ei întâlni și împleți tovrășia cu omenirea de pretutindeni și de totdeauna. Sub această lumină, inima se limpezește și o prospețime tinerească poate să adie în ființa ta, oricât de încăruntit și-ar fi părul și oricât de numeroase și-ar fi brazdele anilor pe frunte.

E psihologicește interesant de observat că, — după cât am putut constata printr'o îndelungată anchetă, — entuziasmul, adevăratul « entuziasm », pentru trecut (nu simpla evocare automatică a amintirilor), puterea de a vibra în fața amintirilor, a ruinelor și relicvelor de tot felul, se revelează mai intens, mai accentuat, mai frecvent și mai abundent în adolescență. Băieți și fete de 15—16 ani privesc cu ochii plini de emoție locuri și obiecte pe care nu le-au mai revăzut de când erau micuți. O trecere de zece-doisprezece ani, — interval de timp impresionant pentru ei, — le pare a fi antichizat și nimb

copios vestigiile copilăriei lor. Reacțiunea aceasta afectivă nu e deci, cum s'ar părea, condiționată de vârsta înaintată; ea nu implică efectivă și reală vechime a lucrurilor ci implică o vechime relativă dar mai ales și aptitudinea de a vedea, de a simți această vechime, proiectând-o, fosforescentă, pe figura lucrurilor. Bătrânețea, dimpotrivă, e firesc să sufere o relativă tocare progresivă a acestei emoțiuni și, simultan, scufundarea într'o crescândă apatie, într'un cenușiu omogen și fad, dela care se contaminează însuși întreg gustul pentru viață. O inconsistentă, largă și variată așezare a lucrurilor sub cât mai diverse perspective istorice, întreține deci vieții frăgezimea și-i îmbogățește infinit conținutul. Negreșit, pentru a cultiva și dezvolta această aptitudine, sufletul trebuie supus din vreme unor condițiuni prielnice. Intre acestea: exemplul elocvent și contagios al entusiasmului e poate cea mai sigură cale. Cunoașterea faptelor istorice sau de *natură istorică* și respectul *manifest* pentru tot ce reprezintă o sedimentare de viață sufletească trebuie să pornească dela educator, pentru a pătrunde sigur în sufletul tânăr.

Fără a-i da și perspectivei istorice un loc în ansamblul vieții interioare, — după predispozițiile și tipul psihologic individual, nu putem realiza un echilibru normal și o înzestrare suficientă a sufletului.

* * *

Pentru intransigenții adversari ai umanismului, pentru cei ce nu văd nici o nevoie de a se confecționa prin școală și educație omul contemplativ și omul mistic, ci numai « homo faber », omul economico-industrial sau, în cel mai bun caz, omul economico-social; pentru cei ce văd în știință alimentul complet, capabil de a procura și dezvolta toate puterile sufletești indispensabile omului-tip, se poate nota aci și sublinia că însăși cultura științifică primește un mare ajutor și un important imbold din intervenția « perspectivei istorice ».

Două sunt cele mai însemnate împrejurări sau procedee didactice care, aplicate în predarea științelor, evidențiază afirmațiunea noastră de mai sus.

În primul rând, se știe cât de mult cunoașterea câtorva trășături biografice privitoare la persoana unui savant, a unui descoperitor sau a unui inventator contribue la fixarea mintală a teoriei sau cuceririi lor. Câteva amănunte impresionante, neobișnuite, semnificative, ce se pot găsi în viața oricărui om celebru, țin în jurul numelui lui o aureolă dotată cu aceeași forță atractivă pe care o găsim întotdeauna în orice « relicvă ». Opera, purtând eticheta autorului, ni se va înfățișa și ea ca o mărturie, ca un vestigiu palpabil al faptului istoric (biografic) care ne-a impresionat. Cum ar spune cineva: iată tocul cu care s'a iscălit pacea din Westfalia, evocând și proiectând asupra obiectului concret umbra unui fapt uriaș de mult apus, ireversibil, — astfel ne spunem noi înșine, de pildă, despre o anumită formulă a lui Poncelet: « Iată creațiunea aceluia care, în captivitate la Saratov, fără specială pregătire și fără nici o carte, a construit o știință nouă, geometria proiectivă »; sau, despre teoria spectrului solar: iată o teorie a aceluia care, în copilărie fusese multă vreme școlar leneș și incapabil, iar mai târziu a figurat în parlament timp de șaptesprezece ani fără a lua cuvântul decât o singură dată (pentru a cere să se închidă fereastra). Amănuntele acestea istorice, de un necontestabil pitoresc, nu au cum să ajute, firește, cu ceva la « înțelegerea » teoriilor, dar servesc ca un savuros condiment învățăturii atât de aride a științei, pentru că asociază abstractul cu omenescul și umanizează intemporalul.

În al doilea rând și în același mod ca și biografia autorilor, servește și ceea ce am putea numi « biografia științelor », adică studiul istoriei și evoluției diverselor teorii și curente, metode și descoperiri. Am arătat altădată că viața științelor, desfășurarea controverselor, implicând lupte aprige, cu victorii și înfrângeri și revanșe, e tot atât de palpitantă pentru cei ce o urmăresc ca și orice acțiune sau desfășurare de conflict într'o epopee, într'un roman sau într'o dramă.

Pentru cunoscătorul istoricului unei teorii științifice, această teorie nu se mai înfățișează ca un simplu joc arbitrar și sec de noțiuni, lipsite de contact cu viața, palide și străvezii ca niște fantome imponderabile. În interioritatea sa subiectivă, ele trăiesc viguroase ca niște campioni în arenă. Pe formularea

abstractă a acestor teorii, se revarsă lumina emoțiilor pe care le-a trăit, cu certitudine, ori de câte ori a urmărit «epopeea» lor și pe care le proiectează, magnificate, în umbre enorme pe figura persoanelor istorice care au luptat efectiv în serviciul lor.

Putința ce avem de a ne evoca viața teoriilor privite sub aspectul unor aventuri epice, putința de a asocia rezidul afectiv al evocărilor cu unele noțiuni abstracte cuprinse în teoriile științifice și deci de a le nimba pe acestea pasional și omenește, însuflețește și tonifică activitatea de cercetare și activitatea de învățare.

Prin recurgerea la această atitudine apragmatică, prin intervenția de acest fel a «perspectivei istorice», se satisfac cerințe firești, constitutive ale minții care, primordial, n'a fost făcută exclusiv nici *pentru* și nici *prin* uscata schematizare formală. Fără atitudinile apragmatiche, mintea ar funcționa așa cum funcționează organele sau țesuturile vii când sunt desprinse din mediul și conjuncțiunea lor organică normală, pentru a fi studiate în laborator prin metoda «Deckglaskultur», sub microscop și în bulioane sau seruri artificiale.

Cultura științifică, atunci când ar pretinde să se adreseze exclusiv funcționării riguroase a unui intelect pur baconian, suprimând posibilitățile imense pe care spiritului i le procură gândirea alogică, contemplativă, ludică și onirică, — și ar fi aproape tot atât de stânjenitoare și ar da rezultate tot atât de abominabile cât pasul de defilare al lui Wilhelm al II-lea, dacă s'ar impune cuiva ca unicul și exclusivul pas de umblet al unui om normal.

Nu poate nimeni nega puterile educatoare ale științei pozitive și ale exercitării celor mai riguroase metode de studiu. Logica formală nu e de fel străină ființei noastre și chiar constituie caracteristica noastră esențială, — dar dacă melificațiunea constituie, și ea, caracteristica esențială a albinelor, aceasta nu ne-ar putea justifica să încercăm a selecta o rasă de albine în care nici un alt proces fiziologic să nu se mai efectueze afară de melificațiune; — n'am dovedi astfel decât că nu știm ce înseamnă corelațiunea funcțiunilor și unitatea sintetică a individualității vii.

Studiile «realiste» au, într'adevăr, mari virtuți formative deoarece disciplinează mintea în vederea cuceririi și ordonării datelor experienței. Dar insuficiența lor nu e constatabilă numai,

cum se credea, în ceea ce privește dezvoltarea puterii de expresiune; ceea ce nu pot ele ajuta e dezvoltarea interesului etic și estetic prin care se fundează eternul omenesc și nici interesul mistic prin care eternul omenesc se desăvârșește.

Perspectiva istorică e cea dintâi care lărgește orizonturile culturale, dând și celui ce face știința, și celui ce și-o asimilează, posibilitatea de a înțelege însăși limitele și valoarea relativă a științei.

« Per a contrario », ignorarea evoluției istorice a unor teorii științifice acceptate sau a unor practice tehnice uzuale, ignorarea dibuirilor și a erorilor anterioare atrage întotdeauna tendința de a aluneca spre o suficiență exclusivistă, spre o rutină intolerantă și mizoneistă.

Un mare spirit al secolului trecut, filozoful William Hamilton, a publicat odinioară o distrugătoare filipică împotriva credinței că studiul matematicilor ar fi unul dintre mijloacele cele mai prețioase pentru educația intelectului. « Nici un studiu (zice el) nu are puțința de a cultiva un număr mai mic de facultăți și într'un mod mai incomplet decât matematicile. Acest fapt e recunoscut de toți oamenii care au scris cu oarecare judecată și experiență asupra educației și nu-l contestă nici chiar cei ce se opun în modul cel mai viu excluderii matematicilor din educația liberală ». Într'alt pasaj, autorul acesta arată că studiul prea unilateral, prea exclusiv al matematicilor lasă spiritului o specială incapacitate, de pildă pentru viața practică și « predispoziția pentru defectul îndoit al unei credulități oarbe și al unui scepticism derezonabil ». Hamilton citează, în sprijinul tezei sale vreo 36 scriitori și savanți renumiți care profesază o convingere similară, — iar printre aceștia, alături de logicieni ca *Roger Bacon*, *Dugald Stewart*, *Condillac* și *Kirwan*, întâlnim numele unor mari matematicieni ca *Pascal*, *Berkeley*, *D'Alembert* sau *Duhamel*. De fapt, educația exclusiv matematică este una din acele care înăbușe orice înclinațiune pentru imponderabile și orice puțință de a adopta în perceperea sau contemplarea realității mai ales « perspectiva istorică ».

Perspectiva istorică adaugă realităților caractere *calitative*; timpul pe care-l cvintesențiam și-l sublimăm sub aspectul unui « nimb » proiectat din interior asupra obiectului, nu are aci de fel caracterul *cantitativ*, nu e entitate divizibilă și măsurabilă,

ci e *calitate pură*, deci corespunde sensului celui mai adânc al termenului « imponderabil ». De altă parte, funcțiunea evaluatoare a spiritului nostru, decretarea valorilor spirituale ca « frumosul » și « eticul », presupune o operație de comparație între *calități*. O valoare este o calitate, sau, mai exact, un fel de ecuație calitativă, ea constată adecvarea unei calități concrete cu un anumit termen-limită care este « idealul », « tipul » abstract sau formula unei « aspirații ». Calitatea pe care o apreciem nu-și poate primi adecvarea la « ideal » decât într'un anumit grad; acest grad joacă în formulele calitative de evaluare (sau de adecvare la ideal) același rol pe care coeficientul îl deține în ecuațiile algebrei cantitative. Totuși, cu toate aparențele contrarii, nu are nici el caracter cu adevărat cantitativ. Numai spațializând diferitele grade de valori și alcătuind între ele o ordine sau ierarhie analoagă unei scări cu pozițiuni spațiale, putem cvantifica valorile etice sau estetice; deci numai prin comparația lor între ele, comparație care le presupune coexistente, simultane dar exterioare una alteia. Aceasta constituie un fel de artificiu mental deoarece împrumută valorilor un caracter neautentic; și faptul prezintă multă analogie cu transpunerea timpului în ordinea spațială pentru a-l face măsurabil. Momentul aprecierii estetice a unui obiect, dacă e luat izolat de alte asemenea momente, nu cuprinde ierarhizarea, deci nici cvantificarea gradului de valoare. La rândul său, momentul contemplării « nimbului istoric sau relicviar » nu cuprinde în sine această comparație spațializatoare, nici măcar atât cât o cuprinde acel al contemplării frumosului. « Nimburile » relicvare nu fac obiectul nici unei comparații între ele; ele sunt proiectarea unei pure atitudini subiective, și această atitudine este « durată pură » incompatibilă cu orice măsurare.

Perspectiva matematică, analogă în unele privințe cu perspectiva metafizicei, are comun de altă parte cu perspectiva pragmatică-positivistă tocmai cantitativitatea, deci referirea (manifestă sau numai implicită) la datul spațial. Grație acestei laturi comune, grație cantitativității lor constitutive, științele pozitive prezintă din punct de vedere educativ aceleași lipsuri, sau măcar *aproape* aceleași lipsuri ca și matematicile. Căutarea și afirmarea unor legi universale și imuabile ale naturii introduce

în minte obsesiunea eternului, obsesiunea unui « prezent infinit », oferit ca *unicul aspect admisibil* pentru realitatea obiectivă, ca un fel de absolut care s'ar ascunde în dosul aparențelor iluzorii de prefacere și de variabilitate a lucrurilor.

Se înțelege, savanții de largă concepție și accesibili oricăror forme de gândire, nu vor fi niciodată ei înșiși apărătorii sau promotorii unei științe cu pretenții despotice sau absolutiste. Însă marea majoritate a omenirii nu e alcătuită din spirite de talia lui *Henri Poincaré* sau a lui *Duhem*; profesioniștii, meseriașii științei, furnici lucrătoare de mare folos pentru adunarea materialului, pentru clasificarea și controlarea detaliilor, pentru extinderea consecințelor generale la cazurile mărunte sau pentru răspândirea cunoștințelor în masele populare (prin școală și prin scrieri de vulgarizare), aceștia, cu numărul lor impozant se recrutează în cea mai mare parte dintre « majorități », adică dintre « mediocri », dintre mințile pedestre, avar dozate și avar dotate. Generațiile de școlari și studenți trec de obicei prin mâinile harnice și energice ale acestora, iar aceștia fiind majoritatea, decid de orientările intelectuale ale apropiatului viitor. Din nefericire, mediocrul este cel mai predispus la unilateralitate și la atitudinile extremiste. Lipsa de maleabilitate a minții, lipsa de imaginație, greoaia deplasare din poziția acceptată și exasperanta « suficiență » firească, fac pe mediocru să se oprească ori într'o completă indiferență, ori într'un fanatism orb și iremediabil. Spiritul capabil de a îmbrățișa succesiv și rapid cele mai variate aspecte ale lucrurilor nu se întâlnește deseori între acei cărora le incumbă educarea intelectuală a tineretului, pentru că cei mai mulți sunt « profesioniști » și nu « ființe de vocație ». De aceea, știința pozitivă, intrând pe mâna lor ia aspecte de dogmă intransigentă: pozitivismul devine o atitudine agresivă și geloasă care nu permite « compromisuri » cu perspectivele contemplative, o atitudine care reprimă orice înclinare spre imponderabil și spre apragmatic. Temporalul și calitativul nu mai sunt admise la import decât sub denaturările cvantificației. Chiar evoluționismul, care e de fapt o răzbunare a calitativului și temporalului în știință, apare pentru pozitivistul radical ca o formulă a modificărilor cantitative. Savantul mediocru, standardizat cu ajutorul balanței, va înțelege și va

accepta incomparabil mai ușor pe *Spencer* decât pe *Bergson*, mai ușor pe *Hobbes* decât pe *Leibniz*, sau încă și mai ușor pe *Feuerbach* decât pe *Hegel*.

Dacă prin intransigența lor firească, mulțimea profesorilor de științe pozitive ar fi încredințată, ea singură, să construiască intelectul, să orienteze spiritul școlărimii, — și dacă grație aceleiași fanatice încrederi în datele ultime ale științei, istoricul erorilor și al dibuirilor ar fi lepădat ca demn de dispreț, generațiile modelate într'o asemenea școală ar ieși cele mai desăvârșite generații de șofeuri, de meseriași ai formulelor « date », îndotrinați, anchilozăți în adorația absolutului imuabil al « științei », — dar străini de tot ceea ce, în sensul larg al cuvântului, poate fi numit: « cultură ».

Istoria științelor și filozofia științelor sunt materii care în timpul nostru nu se predau decât rar în Universitate. Specialiștii, astfel formați, dacă nu se hrănesc decât din materialul ce li se servește în școală, nu vor fi niciodată capabili să contribuie efectiv la progresul științei, pentru că nu-și vor fi însușit niciodată rețeta evoluției ei: obiectul specialității lor, ei îl vor fi învățat ca pe un total oprit pe loc, ca pe un « ne varietur » de mare prestigiu. Știința pentru ei, e tipicul definitiv, utilizabil ca un instrument, ca un motor pus la punct. Pasiunea pentru știință nu poate exista aci, veritabilă: ceea ce apare aci ca pasiune pentru știință e de fapt pasiunea pentru aplicabilitatea și utilitatea științei. Știința nu apare ca « frumoasă » în sine, dacă în construcțiile și în aleele sale nu întrezărești umbra, semnul, mărturia eforturilor, luptelor ce s'au depus, — de tine sau de alții, — întru realizarea ei. Din fericire, chiar când școala și tratatele nu ne ajută să așternem puțin « nimb relicviar » peste noțiunile și problemele unei discipline științifice, ea tot și-l obține, cel puțin într'o minimală rațiune, din noi înșine, din rezidul psihic al « trăirilor » noastre intime ocazionate de eforturile noastre de a înțelege și de a asimila.

O bună îndrumare a educației intelectuale nu poate conta însă pe contingențele individuale și nu se poate mulțumi cu precipitatul sărac pe care fiecare învățăcel și-l poate obține accidental din propria sa istorie. Abundenta revărsare de « nimb » istoric pe conținutul de idei al disciplinelor științifice, ar

ridica în chip miraculos fecunditatea lor spirituală, atractivitatea lor pentru ele însele și o altă îmbogățire sufletească decât cea înlesnită de către utilitarismul îngust.

* * *

Adevărata cultură presupune contactul cu propriile ei surse; alăturînd cunoașterea aspectelor culturii actuale de cunoașterea fazelor anterioare și inițiale, se obține o intuiție generală despre spiritul omenesc în genere, despre exigențele și posibilitățile sale, — intuiție pe care filozofia n'o poate da efectiv, pentru că filozofia conține formule abstracte; intuiție care însă face posibilă însușirea temeinică a unei atitudini filozofice, indispensabilă pentru orientarea precisă și lămurită a vieții.

Prin această intuiție, individul omenesc se alătură activ de toată umanitatea, printr'o progresivă accentuare a conștiinței de solidaritate în spațiu și timp. Solidaritatea aceasta este un fel de tendință spre universal, dar spre un universal care, în loc să excludă temporalul, și-l încorporează.

Orizonturile largi pe care le deschide « perspectiva istorică » dau chiar activității practice, ca și celei teoretice, — o amploare, o varietate, o profunzime și o eficacitate înzecite. Munca și activitatea omenească nu vor putea, de fapt, niciodată să înceteze de a fi rezultatul vieții sufletești *integrale*. La acțiunea sa, omul participă cu toată ființa sa, acțiunea merge din *toată* persoana, și numai dintr'o personalitate omenească echilibrată, completă și nemutilată poate decurge o activitate normală și conformă naturii omenești.

Înainte de a termina, trebuie să observăm că și funcțiunile mintale care sunt implicate în producerea « nimbului » relicviar, nu sunt nici ele indemne de primejdii și de aberațiuni.

Astfel, cunoașterea unilaterală a unei singure epoci istorice, sau a unei singure laturi a vieții, prin intensificarea excesivă a « nimbului » relicviar pe care-l primesc, atunci, numai unele fapte, lucruri, instituții, opere sau figuri de persoană, — lăsând în umbră și în disgrație tot ce nu cade sub razele ei, poate face să germineze atitudini retrograde. Orice îngustare a orizontului, orice exclusivism și unilateralitate sunt vătămatoare din punct de vedere educativ și cultural, pentru că viața

spirituală presupune o colaborare organică de funcțiuni multiple: dozarea, orientarea și alimentarea lor variată imprimă caracterul distinctiv și original al unei personalități, dar ele nu pot varia decât în cadrul unor anumite limite maximale și minimale, în afara cărora se începe teratologicul prin exces sau prin deficit, deci anormalul, deci patologicul și nocivul.

Colla di Rienzo, absorbit de entuziasmul său pentru istoria Romei, crezuse că va putea restaura în secolul al XIV-lea republica romană, cu consuli, cu tribunii și cu toate instituțiunile ei. *Laurian* și *Massim* crezuseră că ar putea întoarce spre sursele latine graiul românesc, așa încât să repare evadările ei din apele strictei latinități, — tot așa cum *Simeon Bărnuțiu* crezuse că spiritul poporului nostru, fiind spirit latin, nu se împacă cu formele de stat moderne, care sunt efflorescențe ale spiritului barbar, și nici chiar cu religiunea creștină, ci ar trebui să se întoarcă la condițiile de viață politică și religioasă autentice și proprii ale Romanilor. Stăpânit de o fascinație analoagă, datorită preocupărilor unilaterale pentru anumite epoci și fapte istorice, un autor german de azi, anume *Bergmann*, fanatic adept al crezului național-socialist, susține că unica religiune care convine vieții naționale germane este vechiul păgânism nordic al Eddelor, al lui Odin și al Walkiriilor.

Este suficient să observăm cât teratologic se vedește în viața individuală a teoreticienilor ce emit asemenea proiecte, pentru a ghici cât teratologic ar provoca în viața colectivităților respective adoptarea generală și aplicarea riguroasă a acestor vederi.

Putem astfel enunța pe scurt observațiunile noastre, constatând că perspectiva istorică nu poate, fără grave pagube, să lipsească dintre posibilitățile și mijloacele spirituale ale unui spirit armonic, — însă dacă ar domina singură sau disproporționat, fără aplicare la conținutul cu getării, experienței și activității *actuale*, și fără alternări cu perspectivele celelalte, ea ar fi o scenă admirabil decorată pe care nu se joacă nimic. Realitatea, fără puțin « nimb » istoric nu poate fi integral « înțeleasă » dar și « nimbul » istoric, fără puțină realitate, nu se mai poate proiecta decât în vid.

CORRESPONDENȚA DINTRE I. L. CARAGIALE ȘI PAUL ZARIFOPOL (1905—1912)

Sunt în literatura noastră prietenii celebre, imortalizate prin corespondențe epistolare, dar nu și sufletești, asupra unor teme convenite și destinate pe calea tiparului, publicului celui mare. Așa a fost prietenia dintre Caragiale și Vlahuță, atestată de tablele de materii ale volumelor respective și de unele fotografii difuzate prin democratice cartoline postale, unde se mai alătura, dacă nu mă înșel, expresiva figură a lui Delavrancea. De-ar fi să ne întrebăm însă despre substratul de trăsături morale comune, explicative ale istoricelor amicitii literare, rezultatul cercetării ar fi de-a dreptul dizolvant. În acest triumphi, Caragiale-Vlahuță-Delavrancea, laturile sunt inegale. Metafora, din domeniul geometriei plane, e firește superficială, de oarece reduce la o singură dimensiune complexitatea personalității, mai bine sugerată prin combinațiile variate de planuri ale geometriei spațiale.

Așa dar, la o atentă examinare structurală, în prietenii mai sus pomenite, factorul coagulator este simplu cronologic, unitatea de generație, camaraderia de serie, leatul scriitoricesc, — ca principiu de aliniere solidară contra înaintașilor și mai apoi a urmașilor. Dedesuptul fraternizării de asemenea natură, zac ireductibil disonanțele temperamentale și rezervele mintale, ca valurile neîmpăcate ale străfundurilor marine, sub calmul pașnic al păturii imobile.

Deosebit de rare se vădesc, înlăuntrul uneia și aceleiași generații, prietenii cimentate pe similitudine caracterologică. Știm, pe de altă parte, teoria care construiește pe complementele sufletești, explicând legăturile altminteri inexplicabile, dintre temperamentele funciar deosebite. Treceam peste această construcție sau ipoteză, mai adesea arbitrară. În ceea ce privește prietenii de vârste nepotrivite, între bătrâni și tineri, docilitatea de fonograf a celor din urmă se acomodează perfect cu disparitatea de gusturi și înclinări spirituale. Minunate sunt aceste legături numai când au la temelie o reciprocitate de activități spirituale și o corespondență intimă, temperamentală. Cu atât mai de preț ne apar, când agerimea celui mai tânăr servește ca excitant al unei gândiri, deprinse cu reflexe și abitudini intelectuale. Oricât de originală a fost personalitatea lui Caragiale, formația ei s'a încheiat destul de timpuriu. Dela o anumită epocă, maestrul moralist reacționează oarecum identic față de o serie de fenomene. După vârsta de cincizeci de ani, inteligența sa mobilă nu somnolează, negreșit, dar se supune unor deprinderi, cristalizate în exclamări, interjecții și apostrofe inveterate. Succesul conversației sale, sau mai bine zis al monologului său imperialist, e asigurat înaintea oricărei galerii de auditori, cuceriri fluidului personal, dela prima apariție.

Când l-a cunoscut pe Zarifopol, Caragiale reprezenta un soi legendar de Nastratin Hogeia românesc. Dela simplul calambur, nu totdeauna de calitate, până la sarcasmul șfichiuitor, de caracter, trecând și prin bufoneria enormă, el istovea portativul întreg al umorului. Ca ginere al lui Gherea, — vechi prieten al lui Caragiale, — Zarifopol a putut dobândi repede încrederea acestuia. Prin mobilitatea intelectuală, prin incisivitatea analitică, prin criticismul disociativ, prin tendința de frondă, prin irespectul față de *idola tribus*, tânărul Paul Zarifopol a izbutit de bună seamă a seduce spiritul circumspect al maestrului, care nu era prea dificil în ceea ce privește galeria sa, dar nici nu-și încredința prietenia intimă prea lesne. Circumstanța domiciliară a favorizat legăturile lor în măsură egală, ca și necesitatea societății, imperioasă pentru Caragiale.

Caragiale se retrăsese cu familia la Berlin, ca într'un benevol și ostentativ exil, a cărui « franzelă » o gusta cu delicii. În același

timp, Zarifopol, proaspăt doctor în filologie romanică, era instalat cu soția sa la Lipsca. Vecinătatea s'a menținut până la moartea subită a lui Caragiale, întâmplată în Iunie 1912. Primele misive datează din Mai 1905. Corespondența durează neîntrerupt, până aproape în preziua decesului neașteptat.

Paul Zarifopol a păstrat cu sfințenie tot ce pleca dela ilustrul său prieten: cărți de vizită, bilețele, cărți poștale, scrisori și telegrame, toate la un loc în număr de 416 (patru sute șaisprezece). De altă parte, mai puțin păstrător, Caragiale a pus de o parte un număr de scrisori și cărți poștale, ce nu trec de 44 (patruzeci și patru). Dacă am calcula în medie, își scriau câte o carte poștală pe săptămână. În realitate, succesiunea corespondenței e neregulată. Câte odată întâlnim două cărți poștale în aceeași zi, sau trei, patru cărți poștale consecutive, dela o zi la alta. Tonul corespondenței e deosebit de cordial. Cu toată deosebirea de vârstă (Caragiale avea în 1905, 53 de ani, Zarifopol 30), cu toată derivația prieteniei, prin mijlocirea lui Gherea, părintele d-nei Zarifopol, Caragiale nu-și însușește un ascendent bătrânesc sau oarecum părintesc. El îl numește pe Zarifopol: Domnule Doctor sau Herr Doctor, către sfârșit Herr Doktor, iar acesta îi răspunde, ca unuia ce a fost directorul Teatrului Național din București sau, cine știe! conducătorul întreprinderilor faimoase pe vremuri: Herr Direktor. Doamnele respective sunt Frau Doctor și Frau Direktor. Zarifopol se folosește în mod ales de singularul de politeță, *dumneata*, în locul pluralului prea ceremonios *dumnea-voastră*, care, se vede, nu era pe gustul corespondentului său.

Uneori, Caragiale îi scrie: Drăguțule, sau Paul, sau coane Păvălucă, ori o numește pe d-na Zarifopol, cunoscută din casa lui Gherea, Fanny. Obișnuitul Herr Doctor și Scumpe Domnule Doctor, e însoțit de formule finale deosebit de călduroase: « dela toți la toți multe salutări » sau « viele Grüsse », « ergebenst » sau « ganz ergebenst », « din tot sufletul al vostru prieten », « tout à vous de coeur », « devotat », « devotatisim », « al d-tale prietin doritor », « cu frățescă dragoste » ș. a. m. d. Neceremonios și neprotocolar, într'un fel firesc, descheiat, Caragiale e totuși în stilul epocii, care respinge tutuiala.

Cordialitatea și afabilitatea deosebită se constată dela primele scrisori, iar nu treptat, pe măsura consolidării amicitiei. Caragiale

își dăruise prietenia fără mofturi în vederea prestigiului, cu o intuiție exactă a omului căruia îi încredința simpatia nelimitată.

Correspondența Caragiale-Zarifopol păstrează, din punctul de vedere cantitativ, un aspect inegal. Este stufoasă, privitor la Caragiale, de vreme ce nu s'a pierdut nici un peticel de hârtie, acoperit de scrisul său. Este prea puțină, relativă la Zarifopol, pentru că nu ne-a rămas decât a noua sau a zecea parte din misivele sale. Din punctul de vedere al calității, cine ar privi peste vraful de cărți poștale, ce constituie masa corespondenței, ar avea dela prima vedere o impresie decepționată. Ce importanță poate avea o asemenea firimitură? și-ar putea spune oricine, relativ la cadrul neîncăpător al cărții poștale, instrument de grăbită comunicare, de comod dar nesubstanțial mesaj? E suficient însă a privi mai de aproape, ca impresia dintâi să se spulbere.

Puțin numeroase sunt cărțile poștale, din numărul total de 339, care expediază, fie o felicitare, fie o chestiune de mic interes. Cele mai multe sunt adevărate scrisori, condensate cu o micală de artist caligraf, pe un spațiu de un lat de palmă, adesea îndoit prin trecerea pe cealaltă față. Litera de multe ori e strict milimetrică, într'adevăr de înălțimea unui milimetru; uneori desfide citirea nemijlocită cu ochiul liber. Nu fără dreptate și-a spus cândva Caragiale: « Moș Virgulă » (vezi « Precursori » de d. Octavian Goga, în edit. « Cultura Națională », articolul: « A murit Caragiale », cu mult înainte de lansarea tipului din « Nouvelles littéraires », monsieur Virgule). Caragiale scria o carte poștală cu același scrupul formal ca o pagină de literatură. Nici o virgulă în plus, nici o virgulă mai puțin. Ortografia impecabilă, cu semne grafice azi în parte desuete, etimologice. Nici o ștersătură — ceea ce ne face a crede în folosirea conceptului, înaintea transcrierii pe curat — cel mult trimiteri marginale, asociative sau acoperirea unei părți din recto cu adaosuri ce i s'au ivit în minte, ulterior. O singură omisiune obișnuită e aceea a datei, pe care o putem reconstrui de nouă ori din zece, după stampila poștală germană, foarte clară. Când i se întâmpla lui Caragiale să fie agitat din cale afară sau foarte obosit, scrisul său e înclinat spre dreapta și ușor dezordonat: numai o dată

sau de două ori am întâlnit o astfel de repercusiune grafică, pe care și-o scuză în notă:

« Iată după caligrafia mea, în ce stare de nervozitate m'a pus obligația de a-mi revedea patria » (c. p. dela 25 Septembrie 1907);

sau :

« La 4, azi dimineață m'am culcat. Scuză caligrafia » (c. p. dela 22 Mai 1906).

Fiecare carte poștală a sa, altminteri, e un mic giuvaier de scris ordonat, egal, rotund, parcă trasat cu o infinit delicată peniță rondă, dar mai probabil obținut cu penița subțire și ascuțită întoarsă spre stânga. Grafia face bucuria nu numai a amatorilor grafologi, dar și a profanilor, prin armonia și frumusețea ei.

Intr'o carte poștală, Caragiale sare dela un subiect la altul, cu o familiaritate suverană: meteorologie, buletin de sănătate, informație literare, politică, muzicală, cu un pic de sare permanentă pe vârful peniței: glumă, calambur, stâlcire de cuvinte, paștișe ardelenescă sau moldovenească, parodie, emfază sau solemnitate prefăcută, candoare vicleană, etc.

Cercetarea din afară a corespondenței e dintru început lacunară. Scrisorile schimbate între Caragiale și Zarifopol sunt un simplu *intermezzo* între două întrevederi. Ei se vedeau foarte des, sub pretextul frecventării de concerte, sau al vizitelor familiale, precedate sau urmate de confortabile ședințe de taifas, acasă ori la berărie. Caragiale suporta greu singurătatea. Tip elocutor, puțin familiarizat cu limba germană, căutător veșnic de tovărășii românești, vizitat la intervale prea rare de prieteni din țară, era foarte bucuros de vecinătatea menajului Zarifopol.

Multe dintre cărțile poștale sau telegrame pun stăruitor la cale petreceri comune, cu amănunțirea precisă a orei și locului de întâlnire. Aci ca și în scrisul său, Caragiale aduce un spirit de exactitate și o înclinare către amănunt, surprinzătoare. Notează ora plecării și a sosirii trenurilor, eventualitatea apucării unuia sau a altuia, trimite mesuri de tren, transcrise de mână, iar când este vorba de a însemna caracterul festiv al unei primiri, se ostenește să iasă musafirului înainte, fie la gară, fie la o stație mai depărtată, ca la întâmpinarea unui ambasador.

Curtoazia sa, care întrece orice închipuire, însoțită de onctuozități verbale delicioase, amintește locuția: — Ce vă poftiți ca grecii la pușcărie? Ne închipuiam într'adevăr mai curând un Caragiale boem, distras în ceasuri lungi de inactivitate sau absorbit de interminabile discuții, uituc, absent, în genul lui Eminescu, dela îndatoririle sociale. Va fi fost poate așa, cândva, în prima tinerețe. Dar în epoca noastră, dintre 1905 și 1912, este tocmai contrariul tipului de boem, un familist bine pus pe roți, un prieten care nu scapă o onomastică, o aniversare, o dată convenită, un prilej de a însemna meticulozitatea sa în cele sociale. Este un burghez confortabil, «gemütlich», cum spun nemții, bine instalat în domesticitatea sa, plictisit de intemperii, amator de viață comodă în toate ceasurile zilei și anotimpurile anului, egoist poate, epicureu de sigur, însă excelent camarad, neîntrecut prieten, săritor, atent, ca nimeni altul. A uitat de o onomastică? Se grăbește să se scuze, în 48 de ore. Nu i s'a întâmplat decât o dată, în răstimpul prieteniei cu familia Zarifopol. Apoi, nu trece săptămână, dacă n'a primit raport de sănătate sau semn de viață, să nu scrie cel dintâi, ca să admonesteze dulce și să îndemne la un ritm de relații, egal și susținut. Nu că Zarifopol ar fi fost, cum s'ar spune, în contratimp, dar prins de bibliotecă, de lecturi speciale, de lucrări, e mai puțin disponibil. Inițiativa nu îi e totdeauna îngăduită, pentru partide de petreceri sau raite în lăuntru țării.

«...Imi promiți că vei veni zilele astea la Berlin «dacă voi avea poftă într'o zi de palavre». Mă rog să poftești: când n'am eu poftă de palavre, mai ales *soprafine* — cum e cazul să zicem».

I se naște lui Zarifopol un copil? Caragiale expediază o telegramă, apoi o cartă poștală. Pruncul devine prietenul său, ca și tatăl. Unul e conul Păvălucă, celalt Păvăluțică. Intr'un loc îi adresează «o specială strângere de mână junelui său amic Pipifax» (c. p. 15 Iulie 1910). Zarifopol nu a avut grija să legalizeze în termen util actele de naștere ale copiilor săi și se interesează care e situația lor la majorat. Răspunsul e o adevărată consultație juridică, îndesată pe cele două fețe ale unei ilustrate (16 August 1906). Când e cineva bolnav în familia Zarifopol, sfaturile sunt oferite cu o experiență de vechi *pater familias*, și ar echivala cu o consultație medicală, dacă n'ar fi oarecum prea

empirice. La moartea mamei lui Zarifopol (acesta plecase din timp în țară), Caragiale trimite o telegramă și o foarte călduroasă scrisoare de condoleanțe, urmată de prețioase sfaturi sanitare și economice (27 Martie, fără însemnarea anului, care este, după pecetea unei telegrame, 1906) și în alte două zile succesive, câte o telegramă liniștitoare despre familia rămasă la Lipsca. Care alt scriitor ar mai atinge un asemenea grad de atenție și îndatorire prietenească? Un colț de afectivitate se destăinuiește, spre a umaniza masca de sarcasm sau zeflema, încrustată în conștiința cititorilor neavertizați.

Nimeni nu era mai indicat decât regretatul Zarifopol, să scrie un studiu adâncit despre această corespondență. Cu discreția sa bine cunoscută, e puțin probabil să se fi determinat la așa ceva. În ultimul timp începuse a face un triaj, în vederea publicării unei părți numai în corpul ediției Caragiale, pe care o redacta magistral la «Cultura Națională». De bună seamă alegerea sa urma să fie foarte strictă, deoarece nu prețuia sondările prea indiscrete în intimitatea vieții și a cugetului scriitorilor. S'a remarcat de sigur rarissima sobrietate a sa în pomenirea raporturilor de prietenie cu Caragiale. Un altul și-ar fi făcut din ele un panasă, le-ar fi plastronat cu ostentație. Zarifopol abia dacă s'a folosit de câteva ori în prefețele și notele ediției sale de relatări verbale sau epistolare, relativ la meșteșugul caragelian. Prin bunăvoința d-nei Ștefania Zarifopol, văduva strălucitului eseist, căreia îi aduc aci mulțumiri recunoscătoare, s'a îngăduit cercetarea și spicuirea acesteine prețuite corespondențe.

Ceea ce lipsește cercetătorului obiectiv al acestor scrisori, — și de aceea întreprinderea noastră se socotește precară — este cunoașterea contemporană, scenică, de *visu* și de *auditu*, a celor două persoane epistolare, față în față. Cum am ști numai, după *intermezzo*, ce a fost simfonia unei prietenii, armonizate prin note sufletești așa de consonante? Corespondența ne redă două tipuri înrudite de scriitori, realizați în scris, sub specia epistolară, la egală intensitate. Mai târziu, Zarifopol va pune o frână strânsă stilului oral, va strangula în scris fraza vorbită. Deocamdată, în scrisorile sale, e numai petulanță, numai vervă, cu o transpunere desăvârșită a tonului vorbitor. Am fi preferat

însă o proporție răsturnată în favoarea scrisorilor, majorate de cărțile poștale (35 și 9). Se înțelege ce nepotrivit e spațiul cărții poștale pentru a capta cursul viu al conversației, cu capriciile și variațiile ce-i fac savoarea.

Din puținele misive rămase, rezultă totuși cu toată limpezimea că Zarifopol a fost excitantul cel mai activ pe care l-a întâlnit vreodată Caragiale, în decursul numeroaselor sale amicitii. O gândire originală, depărtată de tipare, capabilă de interpretări personale, de disocieri surprinzătoare, de asocieri neprevăzute, s'a afirmat scepticului Caragiale ca o realitate indiscutabilă. Abia debarcat în Germania și scăpat din cercul de « gogomani », a întâlnit în Zarifopol o minte de ascuțimea și mlădierea propriei sale inteligențe, un tovarăș încântător, cu numeroase afinități de idei, cu repulsiuni comune, cu un simț similar al comicului. Prietenia lor s'a realizat de sigur în conversații active, în care Caragiale se deprindea să asculte, spre a prinde la rândul său câte ceva din zestrea de cultură și de inteligență a tânărului său prieten.

Păstrăm câteva elogii scrise, în care Caragiale formulează fericit specificul inteligenței lui Zarifopol și cu sinceritate, agrementată de onctuozitatea complimentului.

« La scrisoarea d-tale din Lipsca, nu pot deocamdată răspunde altceva decât că mi-a făcut o nespusă mulțumire. Luminoasa d-tale metodă de critică, pe lângă adâncă pricepere și covârșitoarea putere de analiză — calități datorite unei înalte educațiuni intelectuale — mai denunță și acele, și mai rare, calități ce nu se pot căpăta, ci se posedă — calități ale spiritului de elită și ale talentului: dragostea caldă de artă și entuziasmul de frumos, fără posibilă amăgire și pornirea lor. De aceea, recitind adesea rândurile d-tale, am, fără teamă de vanitate, momente de orgoliu. Când am câștigat sufrajele unui eminent critic, atât de frumos și de solemn exprimate, încetez a mai mă 'ndoi de mica însemnătate a trudei mele. Astfel, felicitându-mă c'am putut câștiga amicitia și stima unui bărbat ca d-ta, îți mulțumesc cordial că (lucru de care nu prea am fost resfățat în cariera mea) nu eșitezi a mi le manifesta cu atâta prietenească generositate ».

Datat 1 Iulie 1906, e un răspuns la o scrisoare, ce se referă probabil la o pasișe a *Tricolorului* lui Alecsandri. Cu puțin timp

înainte, mulțumea în termeni similari pentru adeziunea obținută — pare-se — prin versurile ocazionate de un duel între doi avocați armeni din Focșani:

« Aprobarea d-tale pentru modestul meu talent liric m'a atins până 'n suflet. Iată, mi-am zis, un critic în adevăr modern, pe cât de luminat pe atâta de imparțial. Numai cine înțelege așa așa de adânc poate fi un judecător autorizat în materie. Mă măgulesc dar că am putut obține sufragele unei așa de incontestabile autorități ». (Fără dată, plicul cu stampila dela 14 Mai 1906).

Mai puțin onctuoasă și sunând mai sincer, prin urmare, e scrisoarea de mai jos:

« Stimate domnule Doctor, nu prea crede dumneata pe meșteșugar, că-i este indiferentă judecata orișicui; afirmația asta este un fel de mângâiere ce-și face el a priori pentru eventuala indiferență din partea lumii lui. Dimpotrivă, să crezi că-i pasă foarte mult de judecata aceea, mai ales când își cunoaște bine mușteriu; și dovada este că, poate, de demult, dela « Junimea » încoace (Dumnezeu să-l odihnească pe bunul meu mușteriu de odinioară, Gonul Vasilică Pogor !), n'am mai simțit atâta bucurie ca meșteșugar, câtă mi-a făcut carta d-tale despre « Partea Poetului ».

« Îți mulțumesc din suflet, și sper să pot vreodată iar merita câteva rânduri așa de bune din partea dumată, care știu ce fel de mușteriu ești, și căruia rămân

devotat cârpaciu literar
 practicant
 daco-român
Caragiale. »

(Fără dată, stampila dela 8 Aprilie 1909).

Caragiale divulgă psihologia scriitorului, care își face din indiferență o pavăză de carton contra judecăților negative. În Zarifopol, a întâlnit un fin apreciator literar, căruia avea să-i supună toate producțiile sale literare din acea vreme.

Cât despre scrisorile și cărțile poștale ale lui Caragiale, redactate cu atâta minuție caligrafică, reproducerile numeroase de care îmi propun a uza, vădesc o expansivitate interzisă scrisului

său literar și o comunicativitate amicală ce lipsește în corespondențele sale oficioase, destinate publicității. Acesta este rarul preț documentar al corespondenței sale cu Paul Zarifopol.

Câteva preocupări constante se cuvin izolate distinctiv: meteorologică, melomană și tabietlie.

* * *

Caragiale a sperat, de bună seamă, hotărîndu-se a gusta din « franzoala surgunului » (c. p. dela 26 Oct. 1906), să se sustragă nu numai climatului moral al patriei, dar și climei fizice. Din scrisorile sale reiese un fel de groază față de excesele climei continentale. În Germania, cu deosebirea limitelor atinse de ger sau de arșiță, nu a fost scutit de rigorile unei clime capricioase. Corespondența sa capătă un aspect constant de buletin meteorologic. S'ar spune că într'însul se ascundea o hipersensibilitate, prin care lua atingere cu variațiile timpului, că dispoziția sa morală era în funcție de alternanțele meteorologice. Ironie a soartei! acest ins excepțional nu simțea natura decât în reproduceri fotografice, grosolan colorate, și spunea arșagos, arătându-și fruntea: « natura e aci ». Inchis frumuseților peisajului, era în schimb supus fizicește fluctuațiilor climei, ca un instrument meteorologic de precizie. În acest chip plătea un bir înzecit neînduratei Physis.

Cine și-ar da osteneala, ar reconstrui după scrisorile sale, cu prea puține lacune, datorite discontinuității epistolare, tabloul grafic al variațiilor meteorologice pe un răstimp de șapte ani.

Vremea urită, când nu-l persecută cu guturaiuri strașnice și indispoziții corespunzătoare, îi prilejuește pasișări pompoase, folklorico-mitologice:

« Marele Berlin, ca o nobilă și tânără inoțentă mireasă din povești, adormită prin vraja baghetei unei vrăjitoare, dacă putem pentru ca să ne exprimăm astfel, doarme învălit într'un lițoliu alb, dar rece, visând pe Făt-frumos April sau pe frate-său Maiu, și mai june, care, șagalnici, să vie, cu miri adorați și adorabili, să o deștepte molcom din adâncu-i somn, în care, așteptându-i, este așa de profund cufundată, pentru că aminteri nu s'ar mai deștepta niciodată — ar aștepta mireasa, în somnul ei, încă multă vreme, dacă ei n'ar veni să bată cu delicatele lor degete

la poarta orizontului, care, în fine, trebuie să li se deschidă din porunca strălucitorului Phoebus, care deja trebuie să-și pregătească săgețile ferbinți, cu care să gonească pe uriciosul Achilone, chemând la domnie pe grațiosul copil care se numește Zefirul. Zefirul ! unde-i ? Să vie ! Să vie tânărul copil » (c. p. dela 2 Martie 1909).

Alteori, gluma, care face haz de necaz, e pimentată cu comparații din domeniul galanteriei :

« Aci, după o vreme infamă, trei nopți și trei zile de furtună și de întuneric, de azi dimineață norii se risipesc și Phoebus parcă ne-ar face cu ochiul, ca un ofițeraș jermân încercându-și întâia curte cu monoculul. Eu, cochetă petrecută, nu mă las sedus cu una cu două : îmi trebuiește mai mult decât ochiade de agiamiu.

P. S. Până să trimit această cartă la cutie, ofițerașul s'a ascuns de rușine, dindărătul unei perdele foarte groase » (c. p. dela 30 Ian. 1906).

Dispoziția de glumă este prea rară, în ale meteorologiei, ca să renunțăm la un pasaj unde intervine, substituitor, autohtonul Mitică :

« ...primăvara, ca o mândră fecioară de împărat, pășește înainte molcom, zâmbitoare și tot mai zâmbitoare, spre întâmpinarea adoratorului ei, junelui voevod — Mitică » (scrisoare, 4 Mai) 1905.

Caragiale a apucat o serie de ierni îngrozitoare, neobișnuite la Berlin.

Iarna lui 1905—1906 :

« ...o vreme foarte urită, să nu easă din casă nici un cățel înamorat » (c. p. 28 Ian. 1906);

« ...vremea e tot vrăjmașă : de două zile ne bate o furtună grozavă și e frig... Strașnic aș lua câmpii spre blagoslovita miazăzi » (c. p. 29 Ian. 1906);

« Aici o vreme eminentemente scârnavă ; plouă, ninge, ceață, nor ; toate excrementele unui firmament disenteriac : Jupiter cacans » (c. p. 24 Febr. 1906).

Primăvara aceluia an oferă aspecte iernatece :

« Apoi, pe aici, a nceput de ieri să vremuească, par'că am fi în postul Crăciunului, nu în dulcele Paștelui... Aștept deslușirile dv. climaterico-meteorologice » (c. p. 20 Apr. 1906).

Iarna anului 1906—1907:

« Pe aici, ger strașnic uscat și senin. Eri noapte ne-am coborît până peste 11 subt o. Lucrul e nepomenit la Berlin » (c. p. 24 Dec. 1906).

« 11 minus. Crapă petrele. Așa îndrăcit cald nemțesc de mult n'am mai pomenit. Și ține. Apoi dè ! Să nu-i . . . ? » (c. p. 1 Febr. 1907) ?

Următoarea, 1907—1908:

« Vremea e aspră. Ninge cu temeiu » (c. p. 24 Oct. 1907);

« Pe aici frîg și zăpadă sburată: nu-i de eșit » (c. p. 27 Dec. 1907) ;

« Vremea este infamă: ger cu soare; azi noapte am avut 8 sub o și dimineața s'a arătat un soare cât o roată de vagon, roșă ca focul — asta e semn ! să știi că se 'ntâmplă răsboiu » (c. p. 15 Ian. 1908);

« Aici a nins și a viscolit toată noaptea; acu e lapoviță și vânt — o vreme cânească . . . nu vă 'ncredeți în babele nemțești » (c. p. 4 Martie 1908);

Ca și în primăvara anului 1906, e curată iarnă în Mai:

« Aici e o vreme imposibilă: azi dim. 5 grade. Toată noaptea am tremurat . . . Iți scriu în grabă: Trebuie să mă vâr iar în așternut, să mă încălzesc » (2 Mai 1908).

Dar iarna 1908—1909 !

« Pe aici ger ca la București — strașnic, zăpadă și sănii — lucru foarte rar, cum spun nemții » (c. p. 28 Dec. 1908);

« Aici am avut o nouă ediție de earnă, revăzută și considerabil augmentată. M'a plictisit, drept să-ți spun . . . O să ne 'mbătrânească earna asta ca trei la un loc » (c. p. 27 Febr. 1909);

« Iarnă la toartă. Umblăm cu târlia » (c. p. 3 Martie 1909);

« Pe la noi . . . a 'nceput earna cu temei, așa că stau închis în casă ca o nenorocită cartoafă degerată en robe de chambre » (c. p. 7 Martie 1909).

Încă o primăvară cu toane :

« . . . aici bântuesc Eismännerii nemțești — e ceva de speriat ! mai urât ca 'n noembrie ! — frig, întunec, ploaie, vifor, ețetera » (c. p. 1 Mai 1909).

Să părăsim capitolul iernilor și primăverilor în serie neagră pentru Caragiale.

Secetă, una singură i-a fost hărăzită, din Martie până în Mai 1906:

« Aici, în urma frigului, au venit călduri uscate; aerul tot a fost și e încă plin de pulbere de nisip; toată lumea suferă de guturaiu și tuse. E o secetă cum nu s'a mai pomenit în țara asta. De cincizeci de zile n'a plouat. Astăzi par'că s'a mai răcorit și cerul e acoperit; însă bate vântul și barometrul se urcă. Să sperăm că peste câteva zile se va milostivi cel de sus cu puțină stropeală » (c. p. 11 Mai 1906).

Despre verile berlineze nu ne putem face o idee exactă, deoarece Caragiale își petrecea anotimpul la Baltică, de obicei la Travemünde, de unde semnează odată *Delabaltica*, probabil măimuițărind pseudonimul literar al prietenului său Delavrancea.

Odată, anticipând asupra cometei Halley din 1910, căreia îi va urmări evoluțiile cu două sau trei luni înainte, s'a lăsat înșelat de o informație din gazetele românești:

« Citești gazete nemțești: vezut-ai ceva despre o cometă care, spune « Adevărul », că apare dimineața precedând la răsărit soarelui, între 3—4 pe orizontul Bucureștilor? De aci nu se vede nimica. Trei nopți pe rând m'am păcălit — și era cerul destul de senin. Am să cercetez la Observatorul din Treptow » (scris. 21 August 1907).

Din pasiunea sa așa de curioasă pentru meteorologie, care riscă să pară prea oțios înfățișată aci, Caragiale ne-a dat o rară pagină descriptivă, demnă de admirație:

« ...Când m'am sculat la 6 dim. am crezut că mă aflu într'un Luftschiff perdut în nori: e o ceață așa de groasă că nu se vede trăsura trecând jos pe stradă; se aude numai pasul calului. N'am văzut până acuma fenomenul acesta nordic. Acum la 10 dim. când îți scriu, parcă e și mai întunecos ca azi dimineață. Ce plăceri trebuie să fie pe Marea Nordului!... În momentul când termin, se produce pe cer un extraordinar fenomen. Jos nu se vede omul la doi pași, și sus pe cer se vede soarele portocaliu absolut rotund, când mai strălucitor, când mai opac. Vreo zece minute l-am putut privi fără nicio supărare; acum însă nu se mai poate; a nceput să strălucească. Bucătăreasa îmi spune că tramvaiele, droșcile, căruțele, automobilele, toate roțile merg la pas. Oamenii merg cu mâinile întinse și vorbesc

tare, de teamă să nu se lovească pept în pept. Pe la 10½ încep să se zărească siluetele caselor de peste drum în piață. Pînă piață se vede bine norul cum umblă de colo pînă colo și pe urmă se ridică'n sus încet. Așa ciudat lucru, n'am mai văzut niciodată. Barometrul suie — soare pe cer; o s'avem o zi de primăvară. Soarele e roșu ca o ghiulea de fer aprinsă, și cerul e trandafiriu. Asupra acestora voiu să meditez în liniște: mare e puterea lui Dumnezeu! Să ne vîrîm sub plapomă. Nu e vreme de plimbare: mi-e frică să nu calc vrun tramvaiu, să dau de belea cu neamțul. Fii cuminte: fă și d-ta ca mine » (c. p. 25 Februarie 1908).

Dacă ar fi numai atît și tot ar fi destul: o pagină de frumoasă ținută literară, ivită din ipohondriile unui meteorolog!

O ultimă notă sau două, din care aflăm condițiile barometrice propice temperamentului său și dispoziției sale de lucru:

« Pe aici soare și ger — foarte neplăcut lucru pentru mine, amator de moină și lumină moderată » (c. p. 23 Ianuarie 1910).

« Vremea la noi prea bună, adică foarte luminoasă și foarte uscată; prin urmare, de lucrat nici vorbă: contactul cu Muza cere lumină mai puțin indiscretă și oarecare umezeală » (c. p. 1 Septembrie 1910).

Neacclimatizat în așezările sale statornice, Caragiale își lămurește pe cale atavică neastâmpărul migrator și preferința sa pentru nord:

« Frumoasă o fi Turingia, n'am ce zice; dar inima mă trage tot spre miazănoapte. E frumos popo'anismul, simpatici țărani, da; decît tot la cupeții navigatori am să mă duc. N'am ce-ți face! Sunt viță de *idriot* » (c. p. 3 Iunie 1910).

Nu e o simplă butadă. Confesiunea se repetă:

« Am fost, precum ți-am spus de multe ori, un copil neastâmpărat, sămînță de *idriot*, vecinic doritor de alte orizonturi » (c. p. 6 August 1911).

* * *

Se cunoaște prea puțin laturea de meloman a lui Caragiale. Am cetit cândva (Caragiale intim, de Liviu Marian, în *Adevărul literar și artistic*):

« Era meloman, în special îi plăceau lăutarii și cântecele populare ».

Afirmația e cu desăvârșire strîmtă și pejorativă. Caragiale nu a gustat numai muzica lăutărească. Ediția Zarifopol a adunat în volumul III, Reminiscențe și Notițe critice, un număr de cronici muzicale: Muzica (*Moftul Român*, 14 Februarie 1893), Opera națională (*Epoca*, 11 Septemvrie 1897), Concertele simfonice Peters (*Epoca*, 12 Decemvrie 1896), Operă națională (*Epoca*, 19 Octomvrie 1896), Concertul simfonic Peters (*Epoca*, 11 Decemvrie 1896), Al doilea concert simfonic Peters (*Epoca*, 1 Ianuarie 1897) și Al treilea concert simfonic Peters (*Epoca*, 15 Ianuarie 1897). Iată că I. L. Caragiale nu s'a mulțumit s' asculte în grădini de vară repertoriul muzical țigănesc, ci s'a delectat cu muzică aleasă, clasică, și-a pus probleme de cultură în legătură cu întemeierea unei opere românești de Stat, mai acum patru decenii, și a demarcat, cu observații critice, experiențe noi muzicale, de eforturi mai modeste. Deosebind în Peters « un artist în adevăratul înțeles al cuvântului, un artist conștiincios, capabil și pasionat de arta lui », relevând scăderile orchestrei lui Wachmann, cu perspicacitate, se silea să îndulcească sinceritatea criticei sale printr'un cuvânt simțit de recunoaștere:

« Nu e însă mai puțin adevărat că datorim *noi amatorii* mult, foarte mult, neobositului Wachmann, care, cu sacrificii mari la început și cu puține foloase mai târziu, a dat publicului bucureștean *mărețele lucrări ale maeștrilor clasici*. Și Wachmann are drept să fie mândru de aceasta ».

Am subliniat pasajul în care Caragiale se socotește printre amatorii de muzică și celalt, unde se afirmă ca un admirator al muzicii clasice.

Corespondența sa cu Zarifopol contribuie la cunoașterea mai amănunțită a posibilităților și preferințelor sale muzicale.

Caragiale cânta la pian, avea ureche muzicală, reținea din memorie, fluiera toate ariile auzite, cunoștea mai toate operele dramatice și comice, simfoniile de asemenea, fără să fi deprins a descifra bucățile mai grele sau a transcrie notele după ureche; era, într'un cuvânt, un autodidact muzical. Iși transportase pianul la Berlin, cultiva cunoștințe cu compatrioții muzicali, ca soții Dimitriu, tânărul Barozzi, d. maestro Nottara, găzduia pe fiica lui Delavrancea, Cella, care pregătea Conservatorul

de muzică, în fine îl îmbia la dânsul pe Zarifopol, recoman-
dându-și instrumentul:

« Un pianino elegant, posedând cea mai simpatică voce de salon, provăzut cu dublă sordină, parc'într'adins turnat pentru Haydn și pentru atâtea alte venerabile peruci, așteaptă cu nepusă impaciență atingerea unor degete măestre. — Aud?! » (c. p. 9 Octomvrie 1910).

Zarifopol era un bun pianist, descifra cu o ușurință extraor-
dinară, transcria fără nici o greutate după ureche și se pricepea
să compună bucăți muzicale.

Unul din secretele prieteniei lor, era pasiunea comună pentru
muzică.

Aici, ca și în literatură, Caragiale manifesta aceleași principii
tradiționale. Iubea muzica clasică și muzica de cameră. Frec-
venta Gewandhaus-ul din Lipsca cu o asiduitate deosebită, pro-
curându-și bilete prin Zarifopol, care îi comunica din vreme
programul artistic. De câte ori i se părea programul prea mo-
dernist, se recuză cu umor.

« Programul fiind numai pentru inițiatzi aștept restaurant
după concert salut = Caragiale ». (Telegramă 14 Iunie 1912,
câteva zile înainte de deces).

« Programul cu Ciaicovski și St. Saëns nu-l votez nici de
dragul lui Ysaye și al lui Bach » (c. p. 8 Ianuarie 1908).

« Renuntz ghiveciul muzical... salutări = Caragiale ». (Te-
legramă 6 Februarie).

Când programul îi convenea, răspundea, specificând numărul
de locuri dorite, după cum venea singur, sau cu familia, ori
aducând cu sine familii românești, ca aceea a lui Manliu, sau
prietenii ca Petru Missir sau Panait Cerna.

« Rog retzine pentru hauptprobe patru iar pentru concert
unul singur vin duminica berlin martzi seara leipzig gruesse
revedere = Caragiale » (telegramă nedată, expediată dela Bu-
curești).

Autorii săi favoriți erau Offenbach, în « janrul lejer »:

« Voiu auzi Orphée aux Enfers de jădanul șala di Offenbach
— mare șoltic, coane » (c. p. 25 Iunie 1906, Travemüde);

« La Offenbach n'am să merg, fiindcă este imoral: eu sunt
de școala lui d. dr. Horică (Horia Petra-Petrescu) », c. p. 31

Martie 1912; iar în genul serios Mozart, Haydn, Haendel, Gluck, Grieg și Beethoven.

«Rogu-te, ce se mai cântă Mercuri - Joi la Gewandhaus? Nu cumva ceva Mozart, Haydn, Beethoven? fie măcar Epigoni, dar de-ai noștri (tradiționali — N. R.): m'aș repezi pînă pe la voi; că sunt tare îmbâcsit de ibernare, și drept să-ți spun, la concertele d'aici nu'mi place să merg; prea m'am păcălit, de câte ori am încercat» (c. p. 16 Februarie 1908).

Dar zeul său, zeul lor, este Beethoven. Caragiale îl numește cu respect «boerul» («Am auzit acu Ouvertura din Egmont — binecuvântată. Tot boerul rămâne» c. p. 25 Iunie 1906) sau «babacul» («De subt sala Blüthner, după un concert, am onoare să vă declar că Simfonia IV a babacului este, orice s'ar zice și orice s'ar face, una minune ne'ntrecută» (c. p. 17 Decembrie 1909). Se interesează:

«P. S. Când e la Gewandhaus un Beethoven exclusiv?» (c. p. 28 Ianuarie 1906).

Intr'un rând, Zarifopol îi trimite vestea că s'ar fi descoperit o simfonie inedită a lui Beethoven, a zecea simfonie.

«Primește, rogu-te, odată cu cele mai călduroase urări de ziua patronului d-tale, aci alăturata veste artistică, veste, pe care nici un drept-slăvitor al prea-fericitului Ludwig nu-l poate lăsa rece...» (scrisoare 7/20 Ianuarie 1920).

Iată textul din «Leipziger Neueste Nachrichten», 7/20 Ianuarie 1910, tăietură din jurnal pe care o redăm integral în traducere:

«M — W. O simfonie necunoscută de Beethoven? Din Jena ni se scrie: In ultimul concert academic prof. Stein a executat mica *Simfonie în C - Dur*, ale cărei partituri le găsisse printre niște note vechi în Arhiva Concertelor Academice. Pe două din cele 15 partituri găsite, era dat numele lui Beethoven ca compozitor. Făcut atent prin acesta, prof. Stein supuse opera unei examinări precise, care până acum într'adevăr n'a adus dovada absolută că Beethoven, ar fi autorul ei, dar nici n'a dat alt rezultat care să pledeze împotriva acestei supoziții. Scrisul și hârtia indică cu aproximativă siguranță ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea; ar putea deci să fie o lucrare din timpul perioadei dela Bonn, a lui Beethoven sau din primii ani ai șederii sale la Viena. Acesteia îi corespunde și caracterul simfoniei

găsite. Executarea s'a făcut după partitura reconstituită de prof. Stein... Nu s'a schimbat nimic la note, cu toate nedibăciile exterioare, ca să nu se producă greșeli în transcrierea partiturilor fiecărui instrument în parte și la instrumentare în genere. Structura temelor amintește incontestabil maniera lui Haydn și Mozart, dar în desvoltarea lor autorul pășește pe căi atât de sigur personale, încât se simte precis, că avem de aface cu un meșter. Doar în adagio cantabile ar fi de dorit unele prescurtări, deși în continuare această frază este cea mai importantă. Tema ei seamănă foarte mult cu cântecul popular: « Steh'ich in finstrer Mitternacht » înrudită mai departe în concepția ei simplă cu Gluck. În variații s'ar conchide însă aproape cu siguranță că Beethoven este autorul, chiar dacă numele său n'ar sta scris pe partiturile respective.

« Tema agitată de vioară sună ca o prevestire a variațiilor din Eroica sau chiar ca fraza înceată din a IX-a. Mai ales realizarea atât de liberă a armoniei către sfârșitul frazei! Cine ar fi putut scrie în acest gen pe acea vreme? În Menuetul susținut după maniera lui Haydn, este surprinzător faptul că trio este scris în tonalitatea principală. Tocmai acest trio este însă de o fineță, încât numai un adevărat artist poate fi compozitorul. La Final ne amintește, în adevăr, de muzica din Egmont. Totul în întregime ar rămânea descoperirea și fără raportare la numele « Beethoven », cât se poate de interesantă, fără ea, ar fi și mai misterios. Să sperăm că prof. Stein va reuși să producă dovada autenticității acestei Simfonii. El va da cât mai curând la iveală rezultatul cercetărilor sale conduse cu zel. Până atunci trebuie să fim de sigur încă circumspecți cu afirmațiile prea pripite. Prima executare a interesantei bucăți muzicale a fost excelentă. Opera a plăcut extraordinar publicului ».

Caragiale primește știrea cu emoție, se indignează de prudența cronicarului muzical și e grăbit să ia cunoștință cât mai repede de text:

« M'a mișcat mult vestea despre simfonia boerului. Criticul e un moftangiu care vrea să-și dea aere de om priceput. Pariez că o să plângem amândoi când om auzi această a zecea minune. Nu cumva se găsește deja pentru piano? Ia cercetează. Ce ar mai fi să te gălesc cu caetul dinainte » (c. p. 24 Ian. 1910).

Pariet că o să plângem amândoi când om auzi această a zecea minune.

Cuvântul e revelator pentru sensibilitatea muzicală a lui Caragiale și, dincolo de ea, pentru puterea sa de simțire, disimulată prin profesionalizarea zeflemei.

Atribuirea simfoniei nu a rezistat ulterior, dar s'vonului fals îl datorăm neprețuita destăinuire.

Caragiale plângând la simfoniile lui Beethoven, este o ipostază în care nimeni nu ni l-a transmis până astăzi.

Altundeva, muzica îi smulge confesiunea intimă a celui mai scump ideal:

« Multă aplecare aş ave pentru ceva la clavier, în bună căldurică — ceva de papa Joseph Tot la el mi-e gândul din zilele trecute. Că drept să-ți spun... multe lucruri bune mi-ar fi plăcut și mie, ca oricărui muritor, pe lumea asta, însă nici unul mai mult ca vorba pe d'asupra limpede, dar adâncă la înțeles » (c. p. 4 Febr. 1910).

Un ideal de claritate, îmbinată cu profunzime, corespunde perfect formulei sale de limpede și adâncită critică socială, din *Momente* și din *Teatru*; e numai o deosebire de registru.

Pentru cine s'ar îndoi de cunoștințele muzicale carageliene, stăruind să creadă că I. L. Caragiale nu s'a ridicat cu înțelegeră și simțirea mai sus de muzica însoțitoare de fleici și mititei, circumstanța ce o vom relata mai jos va fi, sperăm, lămuritoare.

Prin c. p. datată 8 Febr. 1908, Zarifopol se informează pe lângă Caragiale despre paternitatea unei bucăți muzicale, al cărei început, ce îl persecută, îl redă, transcris în note, pe un fragment de hârtie albă, alipit pe c. p.

Caragiale răspunde:

« ...am intrat în starea de beatitudine — sunt complet rămolit. Bucata muzicală care te tachinează (o gavotă, desigur), o știu toată, cu toate cele trei părți ale ei și cu toate detaliile de desen. Dar mi-e peste puțință să-mi aduc aminte de cine este. Inclina crede că e de Haendel, dar nu m'ași prinde. Am rescolit toate caetele pe care le am aici — nu se află. De ieri, nu mai am nici un moment de pace; o fluier mereu întreagă și nu pot prin asociație de gândiri s'o atribui sigur unui anume autor. Parcă — dela Dimitriu am auzit-o întâi; apoi, par'că chiar dela

d-ta. Și tot mă 'ntorc la Haendel ori Gluck... ori Scarlati... ori Scărlătescu — Dumnezeu să știe, că eu nu mai pot ști. Imi pare reu acu mai mult ca totdeauna că nu pot scrie notele muzicale — și-aș transcrie-o întreagă. Ia vezi rogu-te în Gluck, Ifigenia ori Alcest ori Orfeu... Și iar o fluer d'acopo al fine, de geaba. Dacă cumva dai prin vreun caet de Haendel ori de Gluck ori poate de altul, peste această gavotă, fă-ți pomană și cu mine; denunță-mi pe autorul ei, pe care 'l înjur de ieri într'una. Și tot Haendel cred că e, tot puișorul sășesc — biserica din Halle!» (c. p. 10 Febr. 1908).

A doua zi pornește răspunsul lui Zarifopol: « Bucata în chestie e de Händel: gavota din suita XIV (acea cu celebrul allegro, pe care-l cântă mult Dimitriu: (urmează pe portativ prima măsură, transcrisă direct pe c. p.) » Și urmează originea confuziei: bucata a fost cântată, la un concert, în afară din program. Un critic muzical reputat, Dr. W. Niemann, editor de *Alte Meister des Klavierspiels*, în cronică sa din *Leipziger Nachrichten*, a atribuit-o lui Couperin. De aci provine încurcătura. « Noi ca noi, dar ce blamaj pentru un critic saxon ! Să-l dau la gazetă ? »

Caragiale răspunde în același ritm *allegro*, în 24 de ore:

« Care va să zică... nu sunt încă beăt complet, de vreme ce tot pe Saxon îl bănuiam mai cu stăruință. Cât despre d. dr. Niemann, ai tot dreptul să 'l dai în gazetă, fiindcă bucata are un parfum destul de caracteristic, ca să nu bănuie cineva pe orișicine; și, dacă acelaș dr. Niemann este cel care critica, precum mi-ai spus, acu câtva timp, simfonia IV, atunci, nu-l mai da în gazetă... dă-l mai bine în alta » (c. p. 12 Febr. 1908).

Proba e făcută. Caragiale stăpâna o bogată experiență muzicală, era orientat în privința genurilor și a autorilor, și putea servi uneori de informator unui prieten de mare cultură muzicală, ca Zarifopol. Pasiunea sa muzicală data din cea mai proaspătă tinerețe.

« După o săptămână de Trompeți de Säckingen, am auzit astăzi și Uvertura dela « Zauberflöte ». Zice că o minune nu ține decât trei zile. De patruzeci de ani auz uvertura asta și astăzi mi s'a părut mai minune ca oricând » (scrisoare, 28 Iulie 1910).

În două rânduri, Caragiale îl îndeamnă să-i pue pe muzică producții poetice de ale sale. Odată un cuplet, meteorologico-bachic, ce i se pare cantabil, expediat la 10 și 11 Dec. 1906 și

publicat apoi sub titlul « Cântec studentesc » în foiletonul « Tribunei », Nr. 239, 23.XII.1906/3.I.1907, nereprodus în volumul de *Versuri* (culese și adnotate de d. Barbu Lăzăreanu, *Viața Românească*, București, 1922). A doua oară, roagă pe Zarifopol să-i compună un Duetto veneziano (vezi volumul de mai sus, piesa « In gondolă », cu următoarele adaosuri: strofa I *Refrain ensemble*; după strofa a patra, se intercalează strofa finală, tot ca *Refrain ensemble*; după strofa a șaptea, se intercalează prima strofă, ca *Refrain ensemble*). Reproducem pentru savoarea ei, din scrisoarea lui Caragiale:

« Stimate Domnule Doctor, dumneata ca și mine crezi desigur că poezia și muzica sunt două surori divine, menite de zei să meargă todeuna mână 'n mână, ca, prin îndoit farmec, să minuneze pe muritori, îndulcindu-le moravurile din cea mai fragedă a lor junețe și până se zaharisesc complet ! Ei dumneata ești muzic, eu sunt poet; suntem prin urmare meniți a merge mână 'n mână. Minten, musai să-mi compui alăturatul Duetto veneziano, care neapărat o să-ți pară nou ceva. Aș dori o muzică de janr lejer, une guitare. Firește nu m'amestec să-ți dau consilii în specialitatea dumitale; dar, fiindcă am fost de trei ori la Venezia duioasă și m'am plimbat în gondolă, îmi permit a-ți aminti o particularitate a canzonettei de lagună: refrenul în genere e în tempo di valzer, iar cupletele în 2/4 allegro —'rca Madonna ! — Aștept un respuns bun în această privință » (scrisoare Martie sau Aprilie 1909).

Răspunsul lui Zarifopol este dilatoriu :

« Pentru barcarolă ! am neapărat trebuință să-mi cetească însuși autorul poezia, cu glas tare; așa suntem noi compozitorii moderni, — altfel nu putem » (c. p. 21 Aprilie 1909).

După toate probabilitățile, rugămintele lui Caragiale au rămas fără urmare.

Mai reținem câteva atenții ale marelui scriitor: îi trimite lui Zarifopol ba *la Belle Hélène* piesa și muzica (c. p. 21 Mai 1906), ba de Anton Pann « Bazul », interesându-se dacă poate înțelege ceva din psaltichie (c. p. 1 Martie 1908), ba un caiet de marșuri teutonice, însoțit de aceste rânduri finale :

« Despre ce parfum de loc și de vreme se degajează din această lucrare, vom vorbi și vom filosofa pe larg când vom avea plăcerea

să mai stau de vorbă cu d-ta la un pahar într'o noapte neguroasă de nord » (c. p. 25 Iulie 1910).

Ca un amănunt local de orchestră țărănească, frecventată de Zarifopol și Caragiale la Lipsca, notăm două ilustrate ale « originalei bande muzicale de concerte », de sub conducerea lui Max Köhler (expediate de Caragiale cu datele de 23 Iunie și 25 Sept. 1907, în amintirea concertelor « Leipziger Original-Bauernschänke »). O altă curiozitate, întâlnită probabil cu ocazia vizitării gramaticianului Manliu, la Dresda, este orchestra mixtă: Husaren Damen-Trompeter-Corps de sub conducerea kapelmeisterului August Gäde (c. p. 24 Febr. 1906).

Este aproape neîndoios că, în timpul șederii sale în Germania, Caragiale și-a adâncit cunoștințele și experiențele de muzică. În mare măsură, i-a datorat lui Zarifopol sporirea sensibilității sale muzicale.

* * *

Caragiale era un epicureu, un prețuitor al colățiunii, al băuturii și al taifasului cu tabiet. Pentru a-și pune în funcțiune temperamentul meridional, în permanentă nevoie de elocuțiune, trebuia să se simtă în stare specială de euforie. Buna dispoziție a sa, pe malurile Spreiei, ca și pe ale Dâmboviței, reclama tovărășia unui auditoriu, în jurul unei mese, acoperite cu pahare — și atmosfera se făcea dela sine. Nesuferind singurătatea, mereu neastâmpărat, ambulatoriu, puțin ipohondric, alarmat de cea mai mică supărare morală sau de fiecare indispoziție trupească, nu a atins la drept vorbind niciodată idealul bunului epicureu, pe care nimic nu îl zgândăre din ritmul său așezat. Vecinătatea relativă a lui Zarifopol îngăduia deplasări reciproce și programe comune de petrecere. Caragiale deprinsese naveta Berlin—Leipzig, dintr'un concurs de împrejurări. Intâi, era adesea lipsit de societate românească, la Berlin. Al doilea, prefera programele muzicale dela Gewandhaus, din Lipsca. În al treilea rând, prinsese o predilecție deosebită pentru confortul saxon dela Sachsenhof, hotel cu restaurant, berărie și orchestră, toate « tadellos ». Aci își rezervase, după obiceiul nemțesc, o masă proprie, o « Stammtisch ». Cu prilejul unui concert, înconjurați de familiile respective, sau singuri, Caragiale și Zarifopol se

statorniceau ceasuri de-a rândul la acea masă, prielnică debaterilor tihnite. Dela Berlin, Caragiale îi ducea dorul și ofta, *in petto*, proiectând cât mai dese incursiuni la masa faimoasă. Se vede că schimba cu Zarifopol, ca într'un refren, cu o privire complice, exclamația: « Sachsenhof, of! of! of! » De mai multe ori, ecoul acestui refren ne-a ajuns prin corespondență:

« Ce bine trebuie să fie acuma în colțișorul nostru din birtul de la Sachsenhof! Of! Of! Of! » (c. p. 10 Dec. 1906).

Sau dela Ploiești, sătul în acea vreme de colindări electorale, expedia un:

« La revedere la Sachsenhof! Of! Of! Of! » (c. p. fără dată, poate prin Mai 1908).

Ori, invers, depeșa dorința sa urgentă lui Zarifopol, aflător la Sinaia, lângă socrul său Constantin Gherea:

« V'asteptăm cu intențiuni frumoase — o ședință solemnă la Sachsenhof, în simpaticul nostru Stammcolț » (c. p. 20 Sept. 1910).

În ajunul aniversării celor 60 ani, ofta iarăși după localul său scump, îmbiindu-și amicul iarăși aflat la Sinaia:

« Te doresc mult, lieber Herr Doktor. Când? când ne mai vedem? În această epocă de analiză științifică, mă simt tare ahotnic de a face cu d-ta o bună promenadă aristotelică — ai puțintică răbdare! — nu în grădinile lui Akademos, ci într'un călduț gemütlich colțișor la Sachsenhof! of! of! și iar of!... Iartă-mi acest acces sentimental! Nu știi cât de emoționat sunt, cât sufăr de palpațiuni în preajma aniversării mele » (scrisoare datată greșit Freitag d. 9. Febr. (27 Ian.) 1911, pe plic 9 Febr. 1912; nu cumva emoția era reală?).

Avut-a Caragiale presentimentul grav al morții? În orice caz, cu puține zile înainte de a se săvârși, își exprima glumeț dorința testamentară de a fi veșnicit după moarte pe zidul localului său preferat:

« Sunt tare ahotnic de un colțișor simpatic în grădinița mea burgheză dela otelul meu favorit, unde sper că, îndată după trecerea mea la cele vecinice, Sfatul orașului Lipsia și Primăria Ploieștilor vor bate o tablă comemorativă cuprinzând următoarea inscripțiune bine simțită: « Aici îi plăcea iubitului Herr Direktor să se dea la speculațiuni transcendente » (c. p. 4 Iunie 1912).

Ultimele cărți poștale, trimise de Caragiale la 11 și 12 Iunie 1912, reprezintă, în medalion, localul vast, cu patru sau cinci caturi, apoi serviciul la zinc și la Stammtisch, iar pe dos, încadrate în cartuș, cuvintele: Hotel Sachsenhof, Leipzig, Vornehmes Restaurant, Specialität: Pilsner Urquell; alături, stampilă de cerneală albastră, cu inscripția: Hotel Sachsenhof, Leipzig, zur Verfügung der Gäste.

Oricât ar fi de banale reproducerile colorate și chiar dacă amănunțirea lor pare de prisos, le-am descris cu pietate, la gândul că aci și-a petrecut Caragiale ceasurile cele mai plăcute din Germania, în societatea unui prieten înțelegător, ca Zari-fopol.

« Specialitatea » casei, berea de Pilsen, face obiectul deselor elogii epistolare :

« Tare m'aș da cu d-ta la un pilsneraș la Sachsenhof » (c. p. 28 Aug. 1907).

Sau :

« Eu sunt suferind de foale și stau la regim... Tare aș vrea, cum sunt suferind, să mă reped la Sachsenhof, prendre mes eaux. Ce bine mi-ar face o cură » (c. p. 24 Oct....).

Sau :

« Am după concert, tabiet. Of ! Și de mult nu m'am dat la un pilsneraș cu ețeterale » (9 Noemvrie 1909).

Mediocru prețuitor de peisaje naturale, își mărturisește opțiunea cuminte de epicureu :

« D-ta știi, mi se pare, că, en fait de paysage, mie nu-mi pare altul mai frumos pe lume decât o Stammtisch burghezească. — Să ne vedem sănătoși și cu bună dispoziție împrejurul ei Sâmbătă seara » (11 Noemvrie 1909).

Nu mă încumet să resolv grava chestiune de a ști dacă berea de Pilsen este identică cu marca Justus Pfungstaedter pe care o laudă în cunoscător. A adoptat-o cu perspicacitate dela început. Nu-i lipsește din casă. Iși poștește mosafirii momitor, cu bucătărie autohtonă și bere străină :

« Răcitoarea s'a nființat; un grătar sistematic pentru fripturi à la daco-romaine arde de nerăbdare să fie inaugurat; în fine, fiindcă 'i vorba de ospătarea unui distins filolog, opera fundamentală a marelui Justus Hildebrandus Pfungstaedterius s'a

găsit la o vastă librărie în nenumărate exemplare cu iscălitura autentică a celebrului savant, întărită de autoritățile sanitare superioare berolinense » (scrisoare, 4 Mai 1905).

Același ton serios, cu argumente filologice, îl adoptă spre a-l atrage pe Zarifopol într'o raită prin « capitala principatului Reuss branche cadette »:

« Sosim cu zugul la 12.14, tocmai la momentul oportun când se servește taplitò. Dacă mirosul este destul de engageant, ne punem la masă; dacă nu, plecăm cu tramvaiul în Zentrum, d'a dreptul la Ratskeller, să'i cercetăm arhivele și să ne convingem de vechimea documentelor de deosebite fețe. După ce vom aprofunda toate chestiunile respective, vom face o promonată prin acest alt Brașov, unde, nu știu de ce, presimt că vom găsi emoțiuni patriotice înălțătoare. După care, poate să avem nevoie de o droșcă, să ne ducă la Bahnhof, să apucăm zugul de la 6.20 spre a fi la Lispsca la ora 8 seara fixum fix ! unde desigur ne vor aștepta cocoanele și copiii cu o mică colațiune germână » (c. p. 25 Aprilie 1906).

Gastronomul a rămas însă în chip tradițional legat de bucătăria românească, pe care o numește daco-română ori daco-romană.

Iată cum își anunță sosirea prin telegramă:

« Rugam preparatzi deseara colatziune dacoromana la revedere = caragiale » (27 Aprilie...).

Sau cum își invită prietenul la Berlin:

« Când să te aștept, cât de curând, cu un dejun daco-român ? » (c. p. 27 Iunie 1905).

În asemenea împrejurări, gazda își recomandă cu complezență arsenalul de băuturi:

« Am Apollinaris, am soda, vin, bere, ciai u și poftă de taifas asupra tuturilor cauzelor economice » (c. p. 6 Febr. 1906).

Empirist în ale medicinei, Caragiale primise recomandarea medicală a unei beri englezești, pe care o trecea mai departe cu o convingere cuceritoare:

« Stimate d-le Doctor, când o damă este zaifă după troahnă, cum este Frau Doktor, i se recomandă de autoritățile medicale (și lucrul a fost probat până la evidență de Frau Director) să facă următoarea cură: ia în fiecare zi de două ori, cu o jumătate de ceas înainte de prânzuri, un pahar ca de 250 grame de bere

Porter cu un gălbenuș de ou proaspăt. Bate bine gălbenușul cu puțin zahăr (căci berea Porter e prea amară), toarnă binișor berea d'asupra și amestecă; lasă să treacă puțin spuma și dă frumușel pe gât. Băutura aceasta este cam capitoasă; asta nu face nimica; dama mănâncă bine și 'i trage apoi o bună moțială. În trei patru zile se constată cu siguranță o vădită întremare și bună dispoziție. Încă odată, nu credeți că glumesc, — Didinii, după o teribilă influență, în urma căreia nu se putea ține pe picioare, i-a recomandat doctorul Wulsten cura asta, care i-a făcut un bine vădit în două trei zile. Încercați și veți constata îndată eficacitatea acestui leac atât de plăcut la gust... Rogu-te urmează sfatul ce ți l-am dat și comunică'mi efectul, care mai dinainte îl știu: într'o săptămână, Frau Doctor va căpăta o forță erculeană, cu care va impune în casă voința d-sale necondiționată » (c. p. 7 Febr. 1907).

În aceeași zi expedia o altă c. p., cu marca berii lipită pe o față și cu dictonul: « Leac ! și babii colac ! » scris pe cealaltă față.

Peste două zile, revine cu recomandări noi și enumeră calitățile numeroase ale băuturii:

« Ți-am trimis marca berii englezești. Și d-ta, cum ești necăjit, poți să guști; face bine și cui n'a avut guturaiu; e nutritivă, stimulantă și calmantă, aperitivă și digestivă. Cu nerăbdare aștept o mulțumire pentru rezultatele binefăcătoare, ce sunt sigur le veți obține » (c. p. 9 Febr. 1907).

Asta nu înseamnă că nu avea și rețete personale pentru circumstanțe asemănătoare:

« Eu am un gutunar de chept, pe care-l combat — cu bravură — cu toate armele din arsenalul meu; luptă pe față, luptă francă, luptă leală: bere rece, cafea fierbinte, jamaică de Jüterbog, adevărată care este ! — o Gumbenace ! » (c. p. 2 Martie 1909).

La suferință de dinți:

« ...stau închis ca un urs care ibernează, și beau punciuri călduțe » (c. p. 15 Ian. 1908).

Intemperia e combătută cu « soamne de urs ursuz » (24 Dec. 1908), cu înfundarea în casă:

« De când am venit din Lipsca, n'am eșit din halat. Am mucezit destul, trebuie să mă scoț la aer ca un covor bătrân îmbăcșit

de molii; aminteri simț că mă destram » (c. p. 8 Iunie 1906), — și cu voluptățile stomacului:

« Eu mă călătoresc înapoi, spre casă, în Wilmersdorf, sătul de frumusețile naturii, ale cărei farmece nu le pot pricepe, dar ale cărei lacrimi celeste m'au răsbit până la măduva oaselor: așa ploi, cred că nici patriarhul, care de focul apei a născocit altă băutură (Noe, N. R.), n'a pomenit. Mă întorc în atelier, la halatul meu: acolo, desigur, mă așteaptă musa mea inspiratoare — Emma, cu minunatele ei zupe, cărora le-am dus o lună dorul » (c. p. 28 Iulie 1909, Travemünde).

Așa scria Caragiale într'o vreme de intensă activitate publicistică.

Ani de-a rândul, la Berlin, s'a lăsat în voia tânjelii, cuprins de o stare pasivă pe care o relatează într'o foarte lungă scrisoare. Desprindem aci pasajul descriptiv, de o incontestabilă semnificație:

Wilmersdorf/Berl. Mercuri 1/VII/906.

Stimate Domnule Doctor,

Am fost tare suferind — o maladie curioasă. Pe cât am putut lua seama — căci această afecțiune debilitază între altele și puterea de observațiune — iată simptomele și fazele ei. O pierde mereu crescândă a tonicității mușchilor supuși voinței: treptat îi scad pacientului forțele picioarelor, brațelor și cerbicei, încât ajunge să nu mai poată sta decât lungit, fără să se mai întoarcă pe altă parte, ceasuri întregi. Cufundat într'un fel de toropeală (assoupissement), care nu se poate numi somn, dar nici atâta stare de trezie, așteaptă, calm, să dispară lumina zilei spre a putea gusta binefacerile somnului reparator. Somnul lui e profund; niciun vis frumos sau cauchemar. A doua zi, se deșteaptă foarte târziu; cască într'una, producând, prin mișcarea articulațiilor maxilare, un fel de sgomot de seamănă mult cu acel produs de spargerea unei alune verzi. Să pună bucățele de zahăr, să toarne în ceașcă, să'nvrârtească lingurița — nu poate. Trebuie altcineva să se ocupe de toate astea; astfel, dacă dispune de avere și de libertate, își ia o soră de caritate sau mai multe, după mijloace; dacă nu, atunci se mulțumește, ca mine, cu ajutorul familiei. Toate obiectele îi par cu mult

mai grele decât îi păreau în starea normală; papucii, de exemplu, i se par ca niște ghiulele de forțat. Simte apoi că toate articulațiunile i se'nmoaie, până i se desprind de tot; iar membrele, ca independente, nu mai vor să răspundă la palidele desiderate ale conștiinței, care d'abia mai are curajul a face din când în când apel la concursul lor, și asta numai în momente de nevoi absolute imperioase.

O alterare remarcabilă se face și'n psihicul și intelectul pacientului. El cade într'un fel de apatie, o completă lipsă de iritabilitate și de inițiativă față cu non-eul: nu se mai apără nici de muște; apoi, cele mai grave chestiuni, politice, etice, estetice, etc., îl lasă indiferent; cele mai sguduitoare împrejurări ale vremii lui, ca, bunăoară, reabilitarea comandantului Dreyfus, disolvarea Dumei, succesul Expoziției jubiliare daco-române și altele, nu'l mai pot mișca. Pare că nu mai e'n stare a fixa în focar normal obiectele. Ai crede, văzându'i privirea, că el, uitându-se deandăratele înnăuntru'i, caută ceva ascuns departe în magaziile memoriei, ori flanează prin grădinile imaginației. Nu. Nu se uită nicăeri, nu caută nimic, nici înnăuntru ca nici în afară. Devine din ce în ce mai puțin exigent cu cei cari și cu ceea ce'l încunjură. Incapabil de vreo pretențiune, care ar trebui formulată măcar printr'un gest, renunță la cerințele strictului necesar, chiar la satisfacerea vițiilor sale; de exemplu, nu mai e'n stare să spună ce i-ar plăcea și ce nu să mănânce — noțiunea de plăcere și neplăcere este stinsă; nu mai poate cere un pahar de bere sau o țigaretă etc., deși este un înveterat băutor, fumător etc. — până și imperiul vițiului este paralizat. În fine:

« Nu se vaită, gniși tînjeașke;

« Numa zașe și boleașke ! »

Iată ce am suferit. Familia, pe drept cuvânt alarmată, a trimis după d. Arzt al Bezirkului, care, venind îndată, m'a turmentat cu fel-de-fel de examinări, palpări și auscultări. M'am lăsat să mă'ntoarcă (neputând-o face singur) cum i-a plăcut; mi-a pus fel-de-fel de întrebări absurde, între altele, dacă noaptea dorm bine, la care d'abia am putut răspunde: nu știu. Alte indicațiuni i-a dat apoi Frau Director. Îi auzeam vorbind fortissimo, ca după obicei. Dintre acele indicațiuni, cele mai multe erau

cu totul false; una e destul să ți-o spun, ca să judeci și d-ta: auzi, că eu de regulă nu beau mai mult de două trei pahare de bere pe zi. Poftim... Să nu fi fost suferind, aș fi sărit firește să le rectific, dacă nu chiar să le desmint categoric; dar, în starea de completă abdicare în care mă aflam, mai puteam eu deschide fălcile să articulez măcar o simplă negațiune spre restabilirea adevărului? Dar ce'i mai pasă unui biet bolnav de adevăr? Și, în fine, ce este adevărul? — Ba, zău...

D. Arztul a spus că:

«...nu vede nimica grav. Este o maladie clasică. Hippocrates nu vorbește nimica despre ea; desigur din cauza benignității ei, ilustrul părinte al Iatriei a socotit de prisos a o mai pomeni în vasta lui operă; e probabil însă că era cunoscută cu multe veacuri înaintea lui, încă dela clădirea Ninivei. Această urită maladie își atacă victima pe furiș. După primele simptome, pacientul cade la pat ori la canapea. Temperatura și numărul pulsațiilor sunt normale, uneori chiar scad puțin sub normal. Tocmai pentru asta maladia presintă ceva cu totul particular, anume, subiectul nu simte, ca în genere la maladiile invasive, vreo durere; nu e cuprins de acea abatere sufletească numită angoisse; din contra, e foarte liniștit și 'ncrezător; simte chiar, dacă ne putem exprima astfel, un fel de bien-être indicibil. Despre jugularea maladiiei, nici nu poate fi vorba; în această privință, știința, cel puțin pînă astăzi, se declară impotentă. Răul trebuie lăsat să'și facă evoluțiunea, care durează între 9 zile la subiecții adulți și 9 săptămâni la cei în vîrstă înaintată. Din norocire, lucrul nu e deloc primejdios; niciodată pîn'acuma, nu s'a 'nregistrat în anele savante vreun caz mortal. Maladia apare spontan eu la om (foarte rar la occidentali și nordici) și la vitele bătrîne, mai cu seamă la bovine (N. A. De aci, poate, vine la Daco-Români obiceiul de a'și stimula boii, când li se lasă pe tînjală cu: «Dii, boală!» — Recomand, fără nicio pretenție științifică, atențiunii dumatiale de filolog și linguist, această fugitivă ipoteză); poate deveni cronică — cum, din nenorocire, este la mine. E cunoscută în știință sub numele de *Pigritia orientalis fetida* (N. A. Pe cât mi-aduc aminte, am auzit odată pe amicul nostru M. C. Rostogan zicând elevului său favorit, junelui Otopeanu, care se cam lăsa un moment pe tînjală: «Școlerul

să și plinească dătorința numa!... Să nu fie putoare, mă rog!). În anticitate (ca și pînă astăzi la popoarele înapoiate, cari nu se bucură încă de avantajele regimului reprezentativ), se tămăduia expeditiv prin masajuri sistematice, cu un instrument lung și flexibil, d'alungul și d'a curmezișul mușchilor lombari și spinei dorsale. Astăzi, grație principiilor dela 93, aceste masajuri sunt scoase din modă; metoadele moderne, în lipsă de specific, recomandă: odihnă și somn și iar odihnă. Tratatamentul acesta, deși mai îndelungat, e mult mai comod pentru pacient, și fără greș dă rezultate excelente ».

« Am trebuit să'l urmez cu sfințenie. Iată de ce, stimate d-le Doctor, a întârziat răspunsul meu la prețioasele dumitale scrisori, cea din Lipsca și cea din Sinaia. Intrat în convalescență, dar tot amenințat de o recidivă, mă grăbesc a'ți răspunde. Înainte, am ținut să'mi împlinesc o sacră datorie amicală, dându-ți amănunțit descrierea suferinței mele și părerea bărbaților de știință, comunicându'ți totdeodată și tratamentul indicat în asemenea cazuri. D-ta și iubita d-tale consoartă nu sunteți occidentali, nici nordici. Cine știe? Mai cu seamă în vacanții, pe timpul căldurilor mari, bîntue această oribilă Pigritia. Doamne ferește! La un caz, nu uitați cele arătate mai sus: nu vă alarmați, căci primejdie nu poate fi; lăsați fără grije să și urmeze răul evoluția lui normală, și aplicați-vă tratamentul modern, care, cum v'am spus, este suveran: odihnă și somn, și iar odihnă... ».

Citorul va gusta de sigur umorul real al scrisorii, înțelegând *cum grano salis* și nu *ad litteram* caracterul boalei, care nu este altul decît dispoziția de *dolce far niente*, în ediție orientală.

Caragiale întrunea o fire de orient al indolent, nedisciplinat îndeajuns în sensul unei producții literare regulate, cu faconda și mobilitatea meridionalului; cel dintâi e supus înclinării către tabieturile molcome și viața sedentară, celălalt acuză nevoia de schimbare a orizonturilor și relațiilor, sila de solitudine și inactivitate, chiar dacă se irosea în improductive debitări verbale, sleitoare creației.

Care ar fi fost idealul său de viață în surghiunul său de elecțiune, destăinuește el undeva:

« Noi speram să lucreze (Gherea) pentru a și aranja situația, așa ca să poată veni fără griji în Germania, să trăim aci ca o

colonie cuminte, să facem literatură și muzică... » (scrisoare, 17/30 Iulie 1905).

O colonie restrânsă, alcătuită din ai săi, din Gherești și Zarifopoli, o abație de Thélème, ca în Utopia lui Rabelais, era visul lui Caragiale. În acest falanster al celor trei familii, urma să se reconstitue în mic țara lăsată departe, lărgindu-se preocupările prin perspectiva literaturilor și a muzicii clasice și înseninându-se cugetele, pacificate de tumultul meschin al frământărilor din care evadaseră.

Nu i-a fost dat naturii sale impresionabile să se bucure de o seninătate și o liniște pe care le-ar fi dorit cât mai olimpiene.

Atras mereu de actualitățile literare și progresiv de cele politice, ale *Hinterland*-ului românesc, pasionat în ciuda sa de valurile mișcătoare ale evenimentelor sociale și scriitoricești, și-a trăit ultimii ani într'o stare de neastâmpăr, înregistrată seismografic în bogata sa corespondență cu Zarifopol.

Prietenii lui Caragiale, preferințele și urile sale literare, profesiunile relative la munca sa literară și înclinările sale crepusculare pentru politică, vor face obiectul urmării și sfârșitului cercetării noastre.

ȘERBAN CIOCULESCU

CÂND TREBUE CITIT PAUL ZARIFOPOL

Nu știu cum să încep aceste note pentru a nu risca de a fi rău înțeles. Am ezitat mult înainte de a mă opri la acest titlu: Când trebuie citit Paul Zarifopol. Mi se pare că tot ce a gândit și a scris el poartă marca unei maturități critice, a unei plinitudini intelectuale, care nu poate interesa la o anumită vârstă. Aș vrea să fiu cât mai limpede; nu poate interesa nu pentru că nu poate fi înțeles — ci pentru că tot ce spune el este (sau pare) ineficace. Numai o judecată superficială poate afirma că acei dintre tineri care s'au împotrivit ofensivei critice a lui Paul Zarifopol erau proști sau incuți. Dimpotrivă, se poate observa că acei tineri care au îmbrățișat dela început pozițiile gentil-sceptice ale lui Zarifopol, nu sunt nici mai mult nici mai puțin decât niște băieți deștepți. Rezistența întâmpinată de Zarifopol verifica două realități: maturitatea critică a autorului « Registrului » — și tinerețea ireductibilă a celor care i se împotriveau.

Dar ce poate însemna « tinerețe »? Sau, mai precis, ce *valoare* poate căpăta « tinerețea » atunci când e vorba de critică și de judecăți critice? La o primă ochire lucrurile acestea par absurde. Pentru că judecățile critice depind de gust și de tehnică, iar gustul și tehnica n'au nimic de a face cu « tinerețea » sau cu « maturitatea ». Cu toate acestea, problema nu este atât de simplă. Zarifopol nu limita judecata critică la o simplă critică literară; bunul gust și controversa însemnau pentru el o metodă care se aplica tot atât de bine în artă cât și în morală sau politică. El lua atitudine față de întreaga cultură — și mai ales față de întreaga « viață » intelectuală și socială contemporană. (« Viață » înseamnă aici și acele curente subterane de opinii, de superstiții, de mode — într'un cuvânt fenomenologia gustului public). Bunul gust și atitudinea agreabil-sceptică reprezentau o maturitate de gândire și o tehnică a judecății critice, care nu se putea să nu irite. Să nu irite mai ales pe tineri, care credeau în posibilitatea unor serii de valori ce depășeau schema valorilor la care se oprise maturitatea lui Zarifopol. Schemă care

s'ar putea desena astfel: bun simț — criticism — luptă contra confuziilor, contra diletantismului, contra improvizărilor — luptă contra acelor forme «superioare» ale gustului public (Renan, Bashkirtseff, Zweig, Maurois, etc.). Acum, dacă ne uităm cu atenție în urmă, observăm cu surprindere că absolut *toate* aceste atitudini coincideau cu programul pentru care militau intelectualii tineri. Polemicile duse de aceștia contra diletantismului, a confuziilor, a «elitelor» opiniei publice, au rămas încă în amintirea celor ce au urmărit atent viața intelectuală românească din 1925—1933. Atunci, de ce acea neînțelegere între Zarifopol și tineret? Pentru simplul motiv că schema lui Zarifopol era cea a maturității — adică a unor concepții bine rotunjite, bine încheigate, dar tocmai din această cauză *oprite pe loc* — iar schemele pe care tinerii se străduiau să le formuleze implicau un număr înfricoșător de imponderabile.

Imponderabile? Va să zică iarăși misticism, iarăși confuzii, iarăși aproximativ! De loc; imponderabile, pentru că așa cerea timpul, pentru că trăiam (și trăim încă) epoca imponderabilelor. Adică, tinerii invocau (evocau chiar!) anumite valori, anumite probleme, anumite *mode* care erau create de timpul lor, pe care numai tinerețea lor le putea experimenta. De pildă: setea absolutului, problema morții, problema destinului, a neantului, etc. Toate aceste «imponderabile» îi păreau lui Zarifopol confuze. Fără îndoială că erau confuze, pentru că atunci se puneau întâia dată. Vă aduceți aminte ce «confuză» părea teoria gravității universale, atunci când a fost «lansată» de intelectualii francezi, și când Voltaire o populariza prin saloane? Dar ce n'a fost «confuz» și «aproximativ» la început, din tot ceea ce a descoperit spiritul european din secolul al XVI-lea înapoi? Nu aceasta putea constitui deci un cap de acuzare contra «programului spiritual» al tineretului. Ci altceva: diletantismul și improvizarea. Aici, într'adevăr, Paul Zarifopol (ca și Camil Petrescu) a văzut just. Numai că, și acestea își găseau explicare în faza stupidă a culturii românești în care încă ne aflăm cu toții (semi-dictismul).

Dar Paul Zarifopol a mai avut un cap de acuzare contra «timpului» său: *moda*. Într'adevăr, moda joacă un rol straniu atât în cultura românească modernă, cât și în opinia publică. Gustul publicului se ia după modă și tinerii tot după modă își improvizează teoriile, dogmele, procesele (spunea Zarifopol). Foarte adevărat. Numai că, este vorba aici despre două lucruri perfect deosebite: 1. Metoda care traversează într'un anumit timp gustul public, dar care reprezintă întotdeauna aceeași esență a prostului gust, a sentimentalismului, a mediocrității glorioase (d. p. George Ohnet—André Maurois; Michelet—

Zweig; Carlyle—Emil Ludwig—Romain Rolland) și 2. Moda înțeleasă ca un *dernier cri* al științei și al filozofiei (moda pozitivistă, moda bergsoniană, moda freudiană, moda misticismului, etc.). Contra modei în înțelesul de chintesență a prostului gust și al sentimentalismului « superior » — și Zarifopol și tinerii au fost întotdeauna de acord, și au militat împreună. Pamfletele contra « Rușilor », criticele contra biografiilor romanțate, contra lui Amiel, contra Mariei Bashkirtseff și a « femeilor superioare », etc. — se întâlnesc, între 1924—1933, semnate și de Zarifopol și de oricare dintre intelectualii tineri.

Discuția, sau mai bine zis confuzia, a existat numai în ceea ce privește al doilea sens al « modei ». Și aici Zarifopol a avut întrucâtva dreptate, pentru că multe mode științifico-filozofice s'au dovedit a fi susținute de oarecare excrocherie și de oarecare sentimentalism (cazul freudismului, bunăoară; care, ceea ce merită a fi reținut, n'a fost îmbrățișat decât de foarte puțini tineri și, dimpotrivă, a plăcut enorm intelectualilor maturi români). Dar nu e mai puțin adevărat că moda, în acest înțeles, înseamnă contemporaneitate, prezență, comuniune. Sunt sigur că termenii aceștia l-ar fi iritat pe Zarifopol. De aceea sunt nevoit să mă lămuresc.

Nae Ionescu a ținut odată o lecție de deschidere la Universitate despre « Filozofia Modei ». A avea o modă în filozofie, în gândire, înseamnă a încerca să gândești cu mijloace proprii, a fi și a rămâne viu. Pentru că problemele filozofice, deși sunt fundamental aceleași, au, în fiecare epocă, în fiecare « generație », o altă tensiune, o altă toxicitate. A nu se confunda metodele filozofiei cu sistemele filozofice. Sistemul e piatra de mormânt a filozofului. Când sistemul este desăvârșit, perfect închis, perfect încheiat, filozoful este deplin împăcat cu lumea, cunoașterea i-a satisfăcut toate dorințele de echilibru, de armonie. Nu mai are nevoie de nimic. Viața trece pe lângă el (viața — adică posibilitatea tuturor răsturnărilor de valori, a imprezizibilului, a schimbărilor), fără să-l mai modifice, fără să-l angajeze dramatic. Moda în filozofie înseamnă rezistența contra sistemului; înseamnă abordarea personală a ultimelor probleme puse în toate părțile lumii; înseamnă, cu un cuvânt, a rămâne viu. Tare aș fi vrut ca Paul Zarifopol să asculte această prelegere a lui Nae Ionescu ! . . .

Căci, în definitiv, ce s'a creat în literatură și în cultură în afara « modei »? Pascal, după câte știm, a fost creația (sau dacă vreți, victima) modei dela Port-Royal. Umanismul întreg a fost modă. Iar dacă mergem mai în adâncul lucrurilor, sofistii și chiar filozofia post-socratică în întregime, au fost o modă. Noi spunem: « curente », « școli », « influențe » — dar ce sunt toate

acestea decât exprimarea aceluiași adevăr: că o contemporaneitate perfectă înseamnă contagiune, imitație, osmoză?...

Așa dar Paul Zarifopol n'a avut întotdeauna dreptate când milita contra modei. A văzut bine când a înflorit cu sarcasm freudismul, biografiile romanțate, sentimentalismul superior, improvizatia și feminismul — dar s'a înșelat când a socotit că « absolutul » sau « misticismul » sunt numai niște cuvinte goale. Puțină fenomenologie, puțin Rudolf Otto sau Heidegger — l-ar fi liniștit. Numai că și fenomenologia, și Rudolf Otto, ca și alte nume pe care nu le mai pomenesc — nu mai spuneau nimic lui Zarifopol. El era deja matur. El era bine așezat, bine informat, avertizat. Nu avea un « sistem » — și de aceea apărea atât de tânăr, atât de spontan, de galant. Dar, în fundul sufletului, știa ceea ce e bine și ceea ce e rău. Se lămurise, și lămurirea aceasta se făcuse contra modei, într'un admirabil comerț cu clasicii, cu filologia, cu tehnica controversii. Paul Zarifopol, fără nici o exagerare, ajunsese un om perfect. Poate singurul cap perfect al generației sale. Gust sigur, gând clar, dialectică precisă. De câte ori eforturile lui s'au îndreptat asupra *formelor de cultură moarte*, adică realizate, depășite (clasicismul, romantismul, Renan, Maupassant, etc.), au dat rezultate admirabile. Rezultate pe care tinerii ar fi trebuit să le admită neîntârziat. Și totuși Zarifopol a întâmpinat rezistențe, chiar prin studiile sale admirabile și juste. De ce? Pentru că era citit prea devreme.

Da, era citit prea devreme. « Atacul » contra lui Renan nu convenea. Pentru că gustul bun, cu voia sau fără voia noastră, tot prin Renan et C-nie l-am învățat. La 20 de ani se crede încă în Renan, în Maupassant, în Goethe. E adevărat, se poate sări peste aceste valori. Mă întreb însă dacă e bine să sărim tot ceea ce nu e perfect și nu e clasic. Dacă e bine să începem filozofia cu Kant (în loc de Haeckel și Auguste Comte), literatura cu clasicii (în loc de Maupassant) și arta cu Muzeele (în loc de litografii). Bunul gust se învață. Tot ceea ce e cultură, creație, joc, totul se învață. Și e bine să începem cu valori aproximative, cu valori confuze, firește, cu condiția de a învăța mereu, și a le abandona la timpul lor. Numai oamenii care simt instinctiv în ei dorința de a se opri cât mai curând pe loc, numai asemenea oameni vor să-și fixeze gustul dela început, să se orienteze clasic (adică impersonal), fără « experiențe »...

Zarifopol, care a început să scrie târziu, după ce a depășit toate « experiențele » și toate confuziile tinereții, n'a fost niciodată supărat de obiecțiile, uneori violente, pe care i le aduceau tinerii. Lucrul acesta ar trebui să dea de gândit. Am impresia că el înțelegea în fond că singura greșală a tinerilor este aceea

de a-l citi prea devreme. Pentru că, trebuie s'o spunem, Zarifopol a fost singurul « bătrân » care a militat eficace contra pseudo-valorilor ce exasperau și pe tineri: diletantismul, lipsa de autenticitate, de substanță, spoiala, improvizația, confuzia. Și el lupta tot pentru aceleași valori: claritatea, autenticitatea, precizia, tehnica. A fost o adevărată nefericire pentru noi distanța pe care am menținut-o față de Zarifopol. Dar, cred că ea se explică. Acele plicticoase imponderabile...

MIRCEA ELIADE

• A FI . . . . . MOLDOVEAN

Îmi amintesc de înmormântarea unui bătrân boier moldovean, care venise să-și sfârșească zilele într'una din casele cu apartamente ale Bucureștilor de astăzi, indiferente și fără personalitate. În urma raclei care atârna cât un fulg pe umerii cioclilor, venea o ceată de oameni în straie ciudate: pantaloni cu tururi de șalvari, lungi jachete sau redingote demodate, înalte gulere scrobite, lavalier, plastroane, gambete minuscule așezate pe-o ureche sau largi sombrero-uri adumbritoare. Tabloul acesta cu Moldoveni autentici și demodați îmi răsărea în minte mai deunăzi, citind *Insemnările unui belfer* ale d-lui Ioachim Botez. Căci « belferul » este nu numai o denumire, ci și o concepție de a fi, particulară Moldovei. În Iașii vechii tradiții cărturărești mai stăruie încă vie tradiția belferului cu lavalieră și pălărie cu borduri mari, urmaș al ilustrațiilor dascăli dela sfârșitul veacului trecut. Tradiție de rară pregătire științifică, de devotament pentru cariera îmbrățișată și de satisfacție în însăși îndeplinirea misiunii. Există, în Moldova, un fel de « mesianism » al belferiei, și d. Botez este unul dintre cei mai buni reprezentanți ai săi.

A fost o școală de critică literară care se complăcea în fixarea comparativă a valorilor literare: Eminescu sau Alecsandri? Cu prilejul lecturii volumului d-lui Botez, am auzit rostindu-se numele lui Calistrat Hogăș. În afară de belferie și de Moldova, nu văd nici o apropiere posibilă între acești doi scriitori. Dacă nu ar fi decât felul de a nara, atât de îndepărtat, la d. Botez, de genul « sfătos » al lui Hogăș, și materialul de limbă cu totul diferit, mi se pare că am avea tot cuvântul să-l clasăm — dacă e absolută nevoie de o clasificare — într'o despărțitură aparte și la un etaj superior, alături de cei mai buni scriitori ai noștri.

Puțini scriitori, în literatura noastră, au scris despre copii cu atâta înțelegere și emoție reținută. Naturală, la un moldovean,

sensibilitatea aceasta transpare dese ori sub un văl de ușoară ironie, constituind, astfel, una din însușirile cele mai de preț ale personalității d-lui Ioachim Botez. Ea se leagă în mod firesc de compasiunea arătată animalelor. Copiii și animalele îl consolează pe autor de relațiile cu oamenii și mai ales cu tovarășii săi întru belferie. Despre unii dintr'înșii, d. Botez a scris pagini răzbunătoare; pe alții, i-a zugrăvit așa cum sunt, lăsându-l pe cetitor să tragă concluziile firești. Volumul, format din bucăți care se întregesc una pe alta, formează un tot perfect unitar.

Intr'o lume de oameni dominați de rutină și supuși monotonei vieți provinciale, fără curiozitate, fără orizont, d. Botez apare ca o excepție: vrea să trăiască și să cunoască. Drumeț neobosit, d-sa ne împărtășește din experiența sa de călător care știe să vadă și să povestească, împletind firul narațiunii sale cu citate din operele esențiale ale literaturii universale scrise de acei « messieurs dans les coins », cum îi numea Flaubert.

O astfel de carte nu putea fi scrisă de un debutant: printr'o indiscreție a autorului, aflăm că scrisul său de astăzi a fost pregătit printr'o lungă carieră anonimă.

D. Ioachim Botez a scris una din cărțile cele mai savuroase ale literaturii noastre; d-sa și-a câștigat, dela primul volum, o notorietate ce-i va aduce multe neplăceri și puține bucurii, dar dintre acelea ce au un preț deosebit în viața unui om: de a fi înțeles și apreciat de sufletele de elită.

AL. ROSETTI

DESPRE MUZICA DE PIAN A LUI DEBUSSY

Se spune că într'o zi pisica lui Domenico Scarlatti a sărit pe clavicembalul maestrului, înfundând, rând pe rând, câteva clape. În șirul de sunete ce s'au auzit atunci, Scarlatti a deslușit un înțeles melodic neobișnuit și l-a folosit într'o fugă zisă de atunci « a pisicii »: *Katzenfuge*.

Se spune iarăși că, pe vremea când își căuta sănătatea în insula Majorca, Frederic Chopin a rămas odată singur acasă, adică în vechea mănăstire a Valdemosei. George Sand și copiii făceau o plimbare. Izbucnind o furtună năprasnică, muzicantul bolnav și nervos a fost cuprins de o spaimă nespusă și a avut un vis urât. I se părea că muriseră toți și că el însuși se înneca sub picurarea unor stropi înghețați. Visul acesta l-a visat cu ochii deschiși și stând la pian, încât sub degetele lui s'a prefăcut într'un preludiu numit de Francezi, din pricina unui sunet mereu repetat, « La goutte d'eau ».

În sfârșit se mai spune că de Falla ar fi trimis într'o zi, din Spania, prietenului său Debussy o carte poștală înfățișând una din porțile orașului Granada, « la Puerta del Vino ». Privind-o, Debussy, izbit de lumina aspră a privescării, a spus: « Je crois que je ferai quelque chose avec ça ». Și a scris « preludiul » cu numele poartei spaniole.

Se prea poate ca aceste anecdote, afară de ultima, să nu fie adevărate. Nu s'a dovedit până acum că Scarlatti avea o pisică. Preludiile lui Chopin știm însă bine că au fost scrise cu mult înainte de plecarea lui la Majorca. Poveștile toate trei, mai ales apropiate una de alta, au însă rostul lor. Cum spune un calambur înfiorător, à la Willy: *Se non e Verdi, e ben Trovatore*. Depărtate în timp, cu câte un secol, ele arată limpede trei stări deosebite ale sensibilității muzicale, trei feluri deosebite de plăsmuire muzicală. Scarlatti pleacă dela un fapt sonor autonom, fără nici un alt înțeles decât al său propriu; compozitorul se mărginește să-l organizeze. La Chopin punctul de plecare este asemenea un element acustic, dar prefăcut în muzică de închipuirea compozitorului; echivalentul muzical se elaborează printr'o transpunere simplă. La Debussy, în sfârșit, mecanismul creației este pus în mișcare printr'un șoc optic.

Măsurăm astfel drumul lung și straniu străbătut de muzică în mai puțin de două secole: dela mânăuerea obiectivă a materiei sonore, până la întrebuintarea ei spre talmăcirea unor simțiri născute nu din vraja sunetului, ci din gândire și vedenii. Cu vremea, mai cu seamă în secolul al XIX-lea, muzica încearcă să-și întindă domnia, însușindu-și, încetul cu încetul, o seamă de mijloace proprii literaturii sau picturii, uneori rezemându-se chiar cu totul pe aceste arte, fie că își pune toată nădejdea în subînțelesuri poetice (datorite, de pildă, unui titlu), fie că umblă de-a dreptul sprijinită în cârjile anecdotei, cum se întâmplă în unele poeme simfonice, de tot neînțelese fără cunoașterea argumentului literar (să ne gândim numai la *Les Préludes* de Liszt).

Tendința aceasta este veche și se poate urmări, cu deosebire la Francezi, până dincolo de secolul al XVIII-lea. Couperin, drept al cărui urmaș s'a dat Debussy, a scris *Le carillon de Cythère*, care amintește *Cloches à travers les feuilles*, și *Les gondes de Délos*, care amintește de *Danseuses de Delphes*; iar *La Florentine*, *L'aimable Thérèse* ale lui Couperin, ca și *La Villageoise*, *La Coquette* sau altele ale lui Rameau nu stau prea departe de preludiul lui Debussy *La fille aux cheveux de lin*. Înainte de Schumann, Liszt este pe alocuri un zugrav muzical desăvârșit: *Les jeux d'eau de la Villa d'Este* proorocesc *Jeux d'eau* de Ravel, și în *Eglogue* vorbește un Debussy încă nenăscut. Cu Schumann,

muzica «peisajistică», sau cum îi spune cu dispreț Vincent d'Indy, cinematografică, este un fapt împlinit. *Einsame Blumen*, *Verrufenen Ort* sau acel *Des Abends*, învăluit într'o ceață subțire, ce sunt ele, decât priveliști muzicale cum le vrea și Debussy? Nu ne mirăm că acesta a prelucrat unele compoziții ale unui geniu atât de înfrățit cu el.

De fapt, nici la Schumann, nici la Debussy nu este vorba de o voință de imitație, de o transpunere directă a faptului plastic, ci de un proces mult mai complicat. Privind, de pildă, cartea postală primită dela de Falla, Debussy a încercat o anumită simțire, care a trecut apoi printr'o seamă de prefaceri, prin filtrări misterioase, ajungând târziu la cristalizarea acustică. Simțirea aceea este o stare sufletească premergătoare creației, o *ambianță* cum se spune. *Puerta del Vino* nu înseamnă atât un peisaj, cât un simbol. Prin anume amănunte unice, peisajul a închipuit un tot și a dat artistului, într'o clipă inspirată, vedenia Spaniei întregi, ghicită, întrevăzută deodată prin puterea celui «șoc» amintit, numit cu un termen tehnic *impremie*. Impresia are un înțeles asemănător și la școala de pictură, căreia i s'a asemuit școala muzicală întemeiată sau cel puțin ridicată la cea mai mare strălucire de Debussy. Dar, la Debussy, la Schumann și la ceilalți impresioniști și pre-impresioniști, zugrăvirea prin sunete nu arată atât o voință de imitație a plasticii, cât mai degrabă pătrunderea în muzică a unor concepte cerebrale, intelectuale. Ceea ce a spus atât de frumos Mallarmé: «La musique et les lettres sont la face alternative, ici élargie vers l'obscur, scintillante là avec certitude, du phénomène que j'appellai: L'Idée». Să nu uităm iarăși că *evocarea* (este termenul lui Debussy însuși) folosește și mijloace pur muzicale. Sufletul priveliștilor îl rostește deseori în muzica lui o melodie legată de acea priveliște, în *Les Collines d'Anacapri*, de pildă, unde un ritm de saltarello, ușor ca profilul munților depărtați, ne spune: Italia, — sau în *Soirée dans Grenade*, unde o habaneră ne duce în Spania de Sud, — în *Pagodes*, unde scara de tonuri întregi zugrăvește Extremul Orient printr'un element exotic, uimitor de bine ghicit.

Caracterul literar și pitoresc lipsește în prea puține din operele lui Debussy, poate în suita *Pour le piano*, în unele compoziții din tinerețe, în câteva lucrări ocazionale ca *Hommage à Rameau*. Celelalte mărturisesc, începând cu titlurile lor, teoriile artistului: *Images*, *Estampes*, *En blanc et noir* și toate celelalte. Dar chiar când scria muzică zisă *pură*, Debussy nu putea îndepărta conceptul literarsau plastic. Când publică întâi Sarabanda din suita pentru pian, arată astfel cum trebuie cântată: «avec une élégance grave et lente, même un peu vieux portrait, souvenir du Louvre etc.».

În peisajele muzicale debussyste domnește obișnuit o liniște desăvârșită, fie tăcerea de gheață a câmpului unde se pierd *des pas sur la neige*, fie sclipirea rece a pietrelor terasei *des audiences du clair de lune*, fie zăduful vărațic unde rotesc laolaltă *les sons et les parfums*. Rareori adierea vântului de Vest sau salturile lui Puck turbură pacea aurită a locurilor cercetate de închipuirea artistului. În toată opera lui stăruie acea pasivitate fericită, acea voluptoasă receptivitate, acel « langoureux vertige » care a fost semnul cel mai izbitor al artei sfârșitului de veac trecut. Clipelor bogate, Debussy li se dă pradă întreg, întocmai ca frații săi poeți și pictori, ca Verlaine, ca impresioniști. Și în chipul acesta, el este urmașul înaintașilor. Dela starea dinamică a începuturilor, romantismul a pășit treptat spre o stare statică, ba chiar extatică. Același drum duce dela Delacroix la Monet și dela Berlioz la Debussy. Schumann cu *Träumerei*, cu *Von fernem Ländern und Menschen*, cu acel *Warum?* care se învârtește mereu în jurul acelorași puține sunete, este la jumătatea drumului. Nemișcarea desăvârșită, îndepărtarea oricărui element dinamic se împlinește cu Debussy prin dislocarea celui din urmă purtător de dinamism rămas dela clasici, *armonia*. Legea de temelie a armoniei clasice este înlănțuirea acordurilor; armonia clasică ne învață cum să pășim dela un acord la altul, cum să înaintăm, cum să ne mișcăm. Debussy a dărâmat și această din urmă lege a mișcării. De unde în armonia clasică toate sunetele dintr'un acord, cum prea bine a spus cineva, « vont quelque part », sunetele din care se alcătuiesc acordurile lui Debussy au drept singură menire să dea acelui acord o sonoritate anume, care este *un scop în sine*. Ele « nu merg nicăieri ». Fiecărui acord îi urmează un alt acord, ales nu potrivit cu vre-o înrudire, ci numai după bunul plac estetic al compozitorului. Năzuința aceasta spre nemișcare este și cauza deosebitei dragoste a lui Debussy pentru scara de tonuri întregi și acordurile, sau, mai bine zis, singurul acord posibil tras din această scară. Atât Riemann, cât și d'Indy au arătat foarte limpede că scara de tonuri întregi e săracă și nu dă puțința nici unui fel de mișcare armonică. Ceea ce n'au înțeles însă nici unul nici celălalt, este tocmai minunata potrivire a unui asemenea mijloc cu firea adinamică a lui Debussy.

Aceste câteva fapte înlesnesc priceperea tehnicei de pian debussyste, în care mulți au văzut o nouate hotărîtoare față de tehnica înaintașilor. Prin elementele ei fundamentale, ea se înrudește cu tehnica lui Chopin și a lui Schumann, ca și geniul compozitorului. Noutatea ei se datorește felului său deosebit de a fi. Peisajist, Debussy caută mai întâi culoarea, adică timbrul (se vorbește azi în chip obișnuit de « culoarea sunetului »). Culoarea, Debussy o dobândește mai cu seamă prin anume așezări

în spațiu ale acordurilor și printr'o întrebuințare personală a pedalei, cu scopul învăluirii felurite a sunetului. Un anume scris pianistic « pe etaje » este numai al lui Debussy. Al lui este asemenea un anume chip de folosire a percuției (mă gândesc, de pildă, la *Sérénade interrompue*); al lui asemenea cea « velocitate poetică », cum îi spune Cortot, obișnuită în toate compozițiile cu bogată ornamentație. Se înțelege că toate acestea apropie pianul de orchestra simfonică: o dovedește și nevoia simțită de Debussy de a instrumenta unele din compozițiile sale pentru pian.

În întregul ei, opera de pian a lui Debussy este o mare carte cu chipuri, cu chipuri minunate, și de pe pământul acesta și din alte lumi mai fericite. Cel ce le-a zugrăvit ura tot ce e turbure și întunecat, toate frământările și sfâșierile. Ocoala urîtul, chiar expresiv. În lumea ce și-a făcut-o după chipul și asemănarea sa, numai liniște și frumusețe. Acolo, ar spune Baudelaire,

tout n'est qu'ordre et beauté,
Luxe, calme et volupté.

CONST. BRĂILOIU

SISTEMUL DE ESTETICĂ AL PROFESORULUI T. VIANU

Mișcarea filozofică dela noi se află mai mult în stadiul unor tratări fragmentare, izolate sau, în cel mai bun caz, istorice. Foarte puțini sunt gânditorii care ajung la noi la o concepție sistematică a disciplinei ce îi interesează. Sunt discipline importante ca Ontologia, Metafizica, Etica, pe care nimeni nu le-a privit la noi pe de-a'ntregul, prin propria sa înțelegere, pentru ca apoi să le închege într'un sistem propriu. Cursurile universitare se află, de cele mai multe ori, în stadiul încercărilor de sistematizare, ce rezultă dintr'o tratare istorică mai îndelungată. E vorba, cu alte cuvinte, de acele sisteme filozofice care sunt rodul nu al unei concepții personale, cât al unei deprinderi și preferințe accidentale cu diferitele poziții ale gânditorilor străini. Semn al tineretii unei culturi, situația aceasta înțepe totuși să cunoască unele excepții, cu totul onorabile și capabile să îndreptățească serioase considerațiuni și așteptări.

O astfel de excepție este recenta *Estetică* a profesorului Tudor Vianu, tipărită în « Biblioteca de Filozofie Românească » de Fundația pentru Literatură și Artă « Regele Carol II ». Primul

volum apărut tratează: *problemele preliminare ale Esteticii, valoarea estetică și opera de artă*, pentru completarea sistemului acesta rămânând a fi studiate creațiunea artistică în genere și aprecierea acesteia. În acest chip, filozofia românească va poseda un adevărat sistem de Estetică, adică o prezentare unitară și personală a conținutului unei științe încă noi și în curs de desăvârșire. Știință încă nedefinită pentru unii, nu peste tot răspândită, insuficient apreciată în unele cercuri ale iubitorilor de « știință exactă », estetica își are totuși un obiect precis și bine delimitat, atunci când este cu adevărat valorificată într'un sistem limpede și complet. Cum este cazul lucrării amintite a profesorului Tudor Vianu.

Sistemul acesta românesc își capătă unitatea nu atât printr' o metodă unică sau printr' o poziție filozofică bine precizată și păstrată de-a lungul expunerii. Autorul nu este nici idealist, nici metafizician, nici fenomenolog, nici realist, nici istorist. Iar metoda întrebuițată pentru încadrarea și disciplinarea materialului nu este nici ea numai istorică, fenomenologică, pozitivistă, pragmatistă sau mai știu și eu cum. Calitatea prezentului sistem de estetică constă tocmai în meritul de a face din diverse poziții filozofice și cu diverse metode științifice, relevante elementele propriu zis estetice. De aici provine sau astfel se explică diversitatea de poziții și metode a acestui sistem, care se încheagă totuși și devine unitar în folosul științei cercetate. Procedare cu totul riscantă și ingenioasă, care dacă pe alocuri supără printr'un anume eclectism, se dovedește totuși bogată în rezultate, variată în prezentare, lucidă în finalitatea ei. Lucrarea profesorului Vianu are avantajul de a degaja tot ceea ce-i relevant estetic, dar și dezavantajul că, pentru a degaja tot ceea ce-i manifestare estetică, fapt sau semnificație estetică, neglijează coerența cadrelor sau a conceptelor întrebuițate. Pentru un metafizician, delimitările dela începutul cărții, unde autorul disociază între frumosul natural și frumosul estetic, considerând numai pe acesta din urmă drept obiect al Esteticii, nu pot fi ușor primite. A privi opera de artă ca un produs omenesc nu implică a neglija adevărul că totuși această operă de artă este și rodul unei inspirații dată natural sau metafizic. De asemenea, când în decursul expunerii, autorul utilizează conceptele de natură, realitate, timp, spațiu, idee, ideal, în felul pozitivismului, neglijând, cu alte cuvinte, faptul că toate aceste realități sunt, filozoficește, tot atât de consistente sau ideale cât și opera de artă și că între ele și opera de artă nu există deosebire de natură ontologică, ci doar de aparență, nu putem spune că perspectiva întregului sistem se menține egal de clară și coerentă, din punct de vedere filozofic.

Autorul avea de ales între a se opri mai mult asupra elementelor care condiționează esteticul sau asupra elementelor strict estetice. Sacrificând pe primele pentru reliefaarea celorlalte, a tras o părție clară, decisă, continuă. Și care și-a valorificat meritele mai cu seamă în partea III-a a primului volum, acolo unde este studiată *opera de artă*. Dispunând de un vast, nou și variat material asupra operei de artă, profesorul Tudor Vianu a efectuat o magistrală analiză a tuturor elementelor care constituiesc opera de artă. Corelând elementele care se condiționează reciproc, confruntând și comparând pe cele elaborate numai accidental, reducând unele date și manifestări la tipuri, despiciând procesele aflate la baza operei de artă în momente constitutive, diferențiind ceea ce-i strict estetic de ceea ce-i eterogen — și în toate acestea întrebuițând cele mai serioase, subtile și noi interpretări, fie din domeniul esteticii, fie din acel al filozofiei culturii sau numai al istoriei artelor, autorul a izbutit să lumineze deplin structura, ființarea și semnificația operei de artă. Alternând metoda istorică cu cea fenomenologică, privind când cauzele și efectele producerii operelor de artă, când opera de artă în ea însăși, în esențialitatea ei, independent de chipul producerii și al urmărilor acestei produceri, autorul a putut depăși relevanța, poate mai unitară, dar indiscutabil mai restrânsă, a oricărei estetice strict filozofice. În partea relativă la opera de artă, vorbesc, expun, adăncesc, definesc deopotrivă un filozof, un istoric, un iubitor de artă, un sociolog, un moralist, un scriitor. Aceasta este și partea cea mai originală a volumului apărut, deși în celelalte părți meritul autorului nu este mai mic, dată fiind dificultatea unui tratament strict estetic, ce implică atâtea amputări și reduceri, referitoare fie la conceptul de Estetică, fie la valoarea estetică.

Atât când privește marile probleme ale conținutului științei Estetice sau ale valorii estetice, cât și când analizează elementele constitutive, principale sau secundare, ale realităților estetice, autorul prezintă pozițiile și concepțiile de seamă pentru a le valorifica la lumina spiritului său critic. Bogăție de material vechi și nou, pe de o parte; selecție printr'o bine chibzuită critică, pe de altă parte, acestea sunt calitățile principale ale sistemului de față.

Să dăm câteva pilde. Mult dezbătuta problemă a *formei și conținutului operei de artă* se bucură în această privire sistematică atât de o completă expunere istorică, precum și de o dreaptă judecare, care conchide la solidaritatea conținutului cu forma, întrucât « între una și alta există o relație funcțională permanentă » (p. 101). Chiar dacă, precum spunea Herbart, conținutul este în artă un element extraestetic, adică un material divers

și care numai când este format capătă sens estetic, nu este mai puțin adevărat că fără conținut forma nu poate exista. Disociația dintre formă și conținut în opera de artă este o operație mintală, o analiză care real nu are nici o eficacitate, fiind vorba de o realitate organică și deplină. Nu lipsesc din acest capitol nici istoricul acestei probleme, de proveniență platonice, nici amintirea acțiunilor mai recente ale unui Zola, Ibsen, Flaubert sau ale puriștilor care voiesc o artă fără subiect; în chipul acesta autorul evidențiază dialectica problemei, pozițiile protivnice și arată concluziile absurde la care ar ajunge exagerarea uneia dintre cele două chestiuni. Istoric și critic, descinzând dintr'o bogată referință bibliografică, din care nu lipsesc nici G. Simmel, J. Volkelt, E. R. Curtius, R. Hamann ca și un Plotin, Fr. Schlegel, Schopenhauer, întărită de o seamă de exemple și observații personale privind arta Renașterii și ale unor personaje ca Rembrandt sau Flaubert, concluzia se degajă limpede, simplu, convingător.

Deosebit de pline și bine expuse cele patru momente constitutive ale operei de artă: *izolarea*, noi i-am spune «indivduarea», întrucât e vorba de separarea operei de artă de celelalte fenomene spre o existență proprie, așa cum este aceea a omului față de cosmos, *ordonarea*, *clarificarea* și *idealizarea*. Chiar dacă rămâne discutabilă opinia că opera de artă apare pentru a aduce ordine (p. 122), poate e mai just a afirma că opera de artă apare pentru a aduce omului bucuria creațiunii, sau că arta promovează realitatea către o regiune ideală, de vreme ce s'ar putea ca tocmai regiunea ideală să fie mai «reală» decât «realitatea» din concepția autorului, aceste momente evidențiază, în chip magistral, chipul în care arta devine un întreg plin de atâtea însușiri.

Utilizând contribuțiile subtile ale unor esteticieni și filozofi de valoarea unui H. Nohl, R. Hamann, H. Wölfflin, O. Walzel, G. Simmel, autorul familiarizează pe cetitorul român cu metoda tipologică, prezentând, rând pe rând, tipuri artistice ca sfântul, omul reprezentativ și omul de rând; ca peisajul transcendent, immanent și natura moartă; ca eleatismul și heraclitismul; ca viziunea plastică și cea pitorească, etc., făcându-ne astfel să putem mai bogat semnifica și adânci calitățile operelor de artă. Chiar dacă unele tipizări pot părea neconvingătoare, iar altele arbitrar alese, denumite sau aplicate, de pildă nu ni se pare de loc potrivit a numi arhitectura catedralelor gotice «pitorească» numai pentru a o opune celei «plastice» a templelor grecești (p. 167); aceste conexiuni sunt, după cum însuși autorul ne-o spune, foarte sugestive, deși, adăogăm noi, nu necesare.

Am dat aceste pilde pentru a arăta factura consistentă și variată a *Esteticii* profesorului Tudor Vianu, care alături de probleme esențiale găsește loc și pentru analize și relații semnificative, tot așa cum alături de riguroasa metodă fenomenologică apar tot felul de considerațiuni și confruntări istorice și critice sau de valorificări și corectări a tot felul de scrieri noi sau de stabilită autoritate.

Regretăm că nu putem insista asupra tuturor accentelor mai originale ale lucrării asupra căreia referim în general. Amintim, din prima parte privitoare la problemele preliminare ale Esteticii, întreg capitolul numit «*valoarea normelor în Estetică și tipurile lor*» (p. 39 și urm.), unde, după o desăvârșită considerare a poziției normative și descriptive, autorul conchide printr'o exemplară argumentație că estetica este o disciplină normativă, ceea ce este de sigur mult prea adevărat, întrucât pentru a putea stabili în experiență ceea ce este frumos, trebuie să știi mai întâi ce este frumosul. În acest capitol, admirabil organizat, cititorul poate afla care sunt normele generale sau formale ale acestei științe noi (*unitatea și originalitatea*), precum și normele particulare, fie ele istorice, tipologice, etc., iar din partea a treia, consacrată, după cum am mai arătat, operei de artă, amintim și capitolul relativ la stil, unde se găsește o limpede diferențiere între *tip, stil și manieră*, noțiuni atât de confundate în critica de artă curentă (p. 176 și urm.). «*Tipul grupează operele în jurul unuia sau altuia dintre momentele constitutive ale artei sau în jurul totalității lor*», fiind, prin urmare, o noțiune pur sistematică. Dimpotrivă, stilul este pe lângă o noțiune sistematică și una istorică, el fiind definit «*unitatea structurii artistice într'un grup de opere raportate la agentul lor, fie acesta artistul individual, națiunea, epoca sau cercul de cultură*» (p. 178). Cât despre manieră, aceasta este o simulare a stilului, aici nefiind, ca în cazul stilului, vorba de o armonizare între originalitatea individuală și cea a timpului sau a societății. «*Sunt astfel manierați artiștii academici, care mențin norma unei inspirații clasice în mijlocul unor împrejurări care s'au schimbat, . . . versificatorii moderni care compun în formele poeziei persane din veacul al XIII-lea și al XIV-lea, afectând stilul lui Hafis și Sadi, poeți franțuși în mai toate literaturile naționale, nu numai în literatura română*» (p. 179).

Capitolele finale ale volumului I din *Estetica* profesorului Vianu aduc o seamă de considerații despre elementele eteronome ale artei (ca sexualitatea, munca, viața socială, religia) sau despre diferențierile sociale și psihologice ale artei, cartea încheindu-se cu o privire asupra locului artei în

civilizația modernă, în care arta s'a individualizat și autonomizat.

După zece ani dela apariția *Dualismului Artei*, în care d. Tudor Vianu familiariza lumea dela noi cu o terminologie și o metodă tipologică și dualistă venită din Germania, pe atunci paradis al filozofiei culturii și artei, și după aproape patru ani dela tipărirea volumului *Arta și Frumosul*, în care o parte din considerațiile despre eteronomia artei din volumul prezentat aici erau deja constituite, profesorul de Estetică dela Universitatea din București își încheagă, încă relativ tânăr, cunoștințele și cercetările într'un sistem plin de substanță, veghind ca în primul rând elementul estetic să fie valorificat și înțeles ca o realitate de sine stătătoare. Profesorul, specialistul și omul de cultură au izbutit din plin, umplând astfel unul din golurile mult simțite ale mișcării filozofice dela noi, în ansamblul căreia făcându-se atât de puțină filozofie, cu atât mai mare este meritul celui ce a realizat un sistem de Estetică într'un chip cu totul exemplar.

Criticist *par excellence*, adică nedogmatic și numai la mare nevoie metafizician, profesorul Tudor Vianu a izbutit să configureze o *Estetică* bine încheagată și plină de substanță, de real folos pentru studenții și iubitorii de artă, și de real interes pentru ceilalți esteticieni, străini sau nu, care pot urmări aici activitatea matură a unui serios cercetător ajunsă la punctul culminant al unei sinteze ce-și găsește prețul în bogata ambianță a informației și în valorificarea, prin comparație, selecție și criticism, a celor mai autorizate concepții estetice.

PETRU COMARNESCU

ION PETROVICI, ESEIST

Un volum asupra căruia nu s'a insistat îndeajuns, mai ales în lumea prețuitorilor de idei limpezi și probleme generale, este *Rotocoale de lumină* de profesorul Ion Petrovici. Culegere de eseuri, de-o varietate cu totul aleasă, dela filozofie la literatură și dela amintiri la propuneri de îndreptare socială, *Rotocoale de lumină* se citește cu mult interes și cu plăcere, mai cu seamă din cauza stilului literar al autorului. Intr'adevăr, profesorul Ion Petrovici și când își tipărește unele conferințe și când redactează de-a dreptul eseul, posedă o ritmică anumită, o construcție aproape oratorică, o expunere care ține seama de acei cărora le comunică ideile și observațiile sale. De aici provin și avantajul că cele mai dificile formulări

filozofice sunt îmbrăcate în imagini sau sunt ajutate de adjective ce concretizează totul, și meritul clarității. Dacă mai adăogăm la toate acestea anumita eleganță și solemnitate de tradiție maioreșeană, pricepem și mai bine de ce familiaritatea comunicării rămâne totuși pe un plan superior și de ce o anumită duioșie moldovenească, prezentă mai cu seamă în evocări și amintiri, nu cade în dulcегărie, ci dimpotrivă, leagă mai mult cititorul.

Din cele unsprezece eseuri ale volumului *Rotocoale de lumină*, aparțin filozofiei *Realismul ca tendință a filozofiei actuale*, prezentat și la un recent congres internațional de filozofie și *Correspondența filozofului Jules Lachelier*. Acest ultim eseu constituie o interesantă și nouă portretizare a unui om puțin cunoscut la noi și a doctrinei sale, luminată de recent publicatele sale scrisori. Jules Lachelier apare din rândurile profesorului Petrovici drept un om cu totul ciudat, de-o modestie unică, refuzând să i se publice monografiile sau să i se organizeze sărbătoriri, foarte precaut în privința tipării unor cursuri ale sale, interzicând discipolilor și elevilor săi orice laudă sau evaluare exagerată a activității sale. Dar Lachelier mai constituie un interesant caz în istoria filozofiei franceze: se pare că publicarea lecțiilor sale ar incomoda pe unii dintre elevii săi, acum oameni celebri și care au desvoltat în cărțile lor teoriile profesorului, ducându-le cum este firesc mai departe. Lachelier nu se temea a fi depășit de vreme pentru că nu credea prea mult în sine, cât în munca impersonală și colectivă, fiind detașat de orice ambiții sociale. Totuși, în rândurile spiritualiștilor francezi, el ocupă un loc de seamă alături de maestrul său Ravaisson și de Boutroux sau Bergson. Correspondența sa, publicată numai pentru specialiști și nepusă în comerț, talmăcește și mai limpede formația teoriilor și părerilor lui Lachelier, pe care autorul român le subliniază în modul cel mai relevant, construind așa dar un valoros portret uman și ideologic aproape necunoscut la noi.

Subtil și frumos construit, de asemeni, eseu *Reflecții asupra inconștenței*, publicat și în paginile acestei reviste. Analiza psihologică și socială se află prezentă și în eseu « Biserica și Pacea », din care se degajă o seamă de propuneri de îndreptare socială. Laturea de evocator și povestitor, de om al amintirilor pline de farmec, o constituiesc eseurile în care profesorul Petrovici arată primele sale atingeri cu religia și filozofia sau proiectează frânturi din personalitatea unor Titu Maiorescu și A. D. Xenopol.

În genere, un volum plin de fermecătoare varietate și un forum cu idei ale timpului nostru.

BIOGRAFIE ȘI CREAȚIE

Viața umanității, care se desfășoară în cicluri secrete și în ritmuri abia perceptibile, e din când în când brăzdată de lumina marilor apariții de oameni-eroi. În însuși destinul umanității se află înscris harul acestor luminoase apariții, indicatoare de drumuri și de sensuri noi.

Rolul omului-erou e acela solemn de a descoperi raporturi posibile între individ și univers, între om și elementele misterioase ale cosmosului. Omul-erou mobilează interiorul sufletesc al umanității, cu florile rare de azur și diamant smulse de pe crestele revelației. Viața spirituală a eroului se integrează în existența ideală a colectivității, în cultură. În acele descărcări de energie cosmică, luminoasă, pe care le numim geniu, recunoaștem caracterul de imanență al culturii.

Prodigioasa operă a muzicianului filozof și poet Richard Wagner corespunde momentului cultural al filozofiei pesimiste, și de aci accentul grav, apolinic al muzicii wagneriene.

Desfășurându-se pe planuri multiple, vulcanica operă wagneriană rămâne încă un izvor de comentarii, de infinită meditație asupra artei și a diverselor probleme de estetică pură, asupra filozofiei și religiei. Urmărirea activității marelui muzician e în largă măsură și posibilitate de imensa bibliografie pe care o aflăm la capitolul Wagner.

S'au publicat atâtea cărți despre Wagner, încât chiar în timpul vieții sale *Desterlein* a putut forma o întreagă bibliotecă aflată actualmente la Eisenach.

Activitatea comentatorilor wagnerieni face un impresionant concert în jurul vieții maestrului. S'a scris un număr copleșitor de biografii, unele cu tendință, altele într'un spirit vizând obiectivitatea, iar altele într'un spirit polemic și agresiv.

Bayreuth, domeniul peste care a împărțit personalitatea lui Wagner, a încercat să creeze curente oficiale, de considerare critică a operii wagneriene, fără să neglijeze biografia.

* * *

Există o legătură misterioasă și ireductibilă între biologie și cultură, între creație și o biografie. Un perete, făcut din mister, desparte aceste două moduri necesare de afirmare ale creatorului.

Estetica psihologistă găsește în datele biografiei elementul de artă în stare brută, iar în cristalul sintetic al operei, reflexele inițiale ale vieții.

Biografii însă nu se prea lasă copleșiți de meditații ca acestea: există vre un raport între creație și viață, între documentul vieții cotidiene și « summa » operei construite ?

Sau dacă prin elaborație, opera de artă se purifică de orice contingentă cu viața propriu zisă?

Elinii au conceput focul mistuitor, «catharsys», în care artistul arde memoria și amintirea vieții, nepăstrând decât cenușa lor evocatoare.

Cele mai multe din biografiile lui Wagner sau dintre cărțile îmbrățișând opera și viața se aplică inconștient la desăvârșirea unui gard ce delimitează opera de viață. Biograful constată anumite paralelisme și coincidențe, dar rămâne departe de secretul lor. Astfel viața omului, dependentă de concepțiile cărora le-a dat formă și expresie în operă, capătă o valoare în sine, documentară, anecdotică.

Ceea ce au încercat creatorii tradiției wagneriane s'ar rezuma în a pune de acord tendințele estetice și etice ale operei wagneriene cu biografia.

Incercare destul de grea, căci se știe amoralitatea sau chiar imoralitatea moralistilor.

Rândurile de mai sus în care încercam să punem și o problemă, preluând asupra unei dări de seamă pe care o vom face despre o carte ¹⁾ ce încearcă să dărâme icoana lui Wagner din autobiografia lui Wagner, *Mein Leben*, înscriindu-se în fals împotriva ei.

Este vorba de cartea intitulată «Adevărul asupra lui Wagner» scrisă de americanii *P. D. Hurn* și *W. L. Root* după documentele colecției Burell.

În capitolul inaugural al acestei cărți, intitulat «Marea minciună Wagner», citim următoarele:

«Cine-l cunoaște așa cum era în realitate? Lumea întreagă știe că Wagner a împărtășit, împreună cu alți mari artiști, convingerea că geniul acordă dreptul de a călca regulile moralei ordinare.

Dar adevărul asupra vieții sale intime n'a fost niciodată revelat. El va fi acum. S'au găsit documente noi ce vor transforma opinia pe care și-o făcea lumea despre idolul ei muzical, dovezi inedite, demonstrând în ce grad sunt false toate ideile asupra compozitorului care a scris cel mai mare poem de dragoste din întreaga muzică, moartea *Isoldei*».

Din acest citat putem vedea că autorii pornesc la drum cu o mare încredere în noutatea celor ce vor dezvălui.

Cu rezervele ce le-am făcut asupra biografiei ca auxiliară la înțelegerea operei, vom căuta să prezintăm cititorului aspectele

¹⁾ La *Vérité sur Wagner*, ed. Stock.

principale ale acestei cărți. În primul rând tonul general al acestei cărți este de rechizitor. Se face în această carte procesul minciunilor ce par să fi acoperit ca o ceață adevărata față a lui Wagner.

Cititorul se poate întreba: cum s'a putut oare descoperi ceva nou asupra lui Wagner, când se știe că acesta a scris în timpul vieții sale un număr considerabil de scrisori, în majoritatea lor publicate?

Autorii răspund singuri la această întrebare arătând că prea puține lucruri se știu despre partea cea mai importantă a vieții lui Wagner, despre anii petrecuți în căsnicia lui cu Minna Wagner.

« Comentatorii par să fi uitat că această epocă a fost aceea a marii fecundități și că pasiunea compozitorului pentru Minna a izbucnit în explozii pe care orchestra modernă abia poate să le redea ».

Ei își amintesc, scriu biografii americani, de epoca mai puțin productivă a lui Wagner, de zilele sterile în care compozitorul trăia alături de Cosima, cea de-a doua soție a sa.

În acești ultimi ani ai vieții lui Wagner se pare că flăcările magice ale inspirației nu mai curgeau în valori aurite de armonie.

Care este motivul pentru care și biografii lui Wagner au aruncat un vâl de mister peste perioada menajului cu Minna?

Acest motiv e foarte complex și îl aflăm în datele colecției Burell, utilizate de cei doi biografi. Mai întâi ce este această colecție Burell?

În ultimii ani ai vieții sale, Wagner și-a terminat autobiografia sub impulsul unui sentiment de responsabilitate tardivă a nenumăratelor sale tribulațiuni și compromisuri cotidiene. Dacă în opera sa Wagner n'a realizat decât lucruri de-o înaltă ținută estetică și etică, în schimb în viața de toate zilele el a recurs de nenumărate ori la turpitudine și la minciună. Atunci când, ajutat de Cosima (ce îndeplinea funcția de secretară), Wagner își scria autobiografia, o englezoaică, d-na Burell, răscolea Europa în căutarea documentelor originale, privind viața compozitorului. Pentru ca autoritatea acestei autobiografii să nu poată fi vreodată desmințită, Cosima încerca să intre în posesiunea scrisorilor pe care ilustrul ei soț le scrisese în abundență în timpul vieții sale.

Și mai ales dintr'un sentiment de gelozie căruia i se adăuga și dorința vie de a fi în fața posterității singura femeie demnă de Wagner, Cosima căuta pe toate căile să intre în posesiunea scrisorilor scrise de muzician primei sale soții, Minna. Aceste scrisori demonstau că între Wagner și Minna n'a existat numai legătura legală a căsătoriei, ci și una mai profundă, mai intimă,

o legătură sufletească și spirituală. Ajutând la redactarea autobiografiei, Cosima își asigura o mare parte din gloria lui Wagner, urmărind să umbrească toate existențele feminine care s'au încrucișat cu viața compozitorului.

Cosima urmărea să devină proprietara scrisorilor scrise de Wagner, Minnei.

Aceste scrisori fuseseră lăsate prin testamentul Minnei, fiicei ei Natalia. Sub presiunea Cosimei, Wagner încercase de câteva ori și într'un ton amenințător, să obțină dela Natalia scrisorile odinioară adresate Minnei.

Cum situația materială a Nataliei era dependentă de generozitatea lui Wagner, aceasta a cedat tatălui ei vitreg parte din corespondența lui cu Minna.

O mare parte însă, constituind un număr de vreo 300 de scrisori și o serie de manuscrise originale ce se credeau pierdute, Natalia le-a vândut d-nei Burell.

D-na Burell aduna aceste date pentru o biografie pe care voia s'o scrie despre Wagner. În această biografie d-na Burell intenționa să dea la o parte vâlul misterios aruncat peste epoca căsniciei cu Minna, care-a durat 22 de ani.

Neștiind despre existența colecției Burell, Cosima și Wagner au procedat la elaborarea faimoasei autobiografii care a apărut în ediție publică în anul 1911.

Această autobiografie este, după biografii americani, o variantă tendențioasă a autobiografiei originale, scrisă de Wagner singur și publicată numai în 15 exemplare.

Tipărirea autobiografiei originale fusese dată de Wagner, în supravegherea lui Frederich Nietzsche.

Un exemplar din ediția originală și hors-commerce a primei autobiografii se află azi în colecția Burell.

Din confruntarea ei cu ediția din 1911 reiese cu claritate că aceasta din urmă a fost mult transformată și mai ales în partea care se ocupă de căsnicia cu Minna. Pe de altă parte ediția originală a autobiografiei își întrerupe firul povestirii în 1861, adică înainte de începutul relațiilor dintre Cosima și Wagner.

Versiunea publică a autobiografiei adaugă o perioadă de încă trei ani, încadrând-o și pe Cosima.

Cine a scris istoria acestor trei ani se întrebă biografii?

Se observă, spun aceștia, că germana în care e scrisă istoria acestor ultimi trei ani are o factură curioasă, un accent de subtilitate galic, deosebindu-se de fraza dură și greoaie a lui Wagner.

În aceste rânduri se insinuiază că adevăratul autor al ultimii părți adăogate autobiografiei originale nu poate fi altcineva decât Cosima.

Autobiografia lui Wagner este acuzată de falsitate, iar ultima ei parte e declarată apocrifă și scrisă după moartea compozitorului.

Biografiile noastre susțin cu tărie diferența de structură a prozei din ediția originală a cărții « Mein Leben » și a aceleia din ediția din 1911. De ce această autobiografie, tipărită cu vreo douăzeci de ani înainte, a apărut în public pentru prima oară în 1911?

Biografiile cred că Wagner și, după moartea acestuia, Cosima au așteptat moartea unor personaje care ar fi putut să conteste veracitatea cărții. Și aceste persoane ar fi fost Natalia și prietenul lui Wagner și al Minnei, actorul E. B. Kietz.

După moartea lor, autobiografia a putut apărea în liniște, nimeni nemi temându-se de vre-un spirit inoportun care să facă procesul minciunilor din această carte.

Or acest spirit se află în datele colecției Burell, și scrisorile scrise de Wagner soției sale Minna se întorc ca niște arme ascuțite, împotriva autorului lor. În afară de această, « epoca marii fecundități wagneriene » se luminează dintr'odată prin existența scrisorilor din colecția englezească.

În autobiografie, dacă ar fi s'o credem ca adevărată, Wagner pune pe seama unui nefericit hazard întâlnirea sa cu Minna.

În fraze ca acestea: « gândul căsătoriei mă umplea de spaimă, și... un sentiment naiv și instinctiv mă împiedica să accept posibilitatea unui act care ar avea consecințe serioase... » autobiograful (sau autorii autobiografiei, cum spun cei doi americani) încerca să sugereze că a fost mai mult pasiv, în această aventură care-a luat sfârșit în fața preotului.

Or în colecția Burell s'au găsit câteva scrisori din care reiese situația de îndrăgostit a lui Wagner și aceea de calm indiferent a Minnei.

Wagner a fost deci acela care-a grăbit lucrurile și care a găsit soluția cu serioase consecințe a căsătoriei, atunci când era departe de soluții mai puțin periculoase.

Intr'o scrisoare către Minna, Wagner mărturisea: « am inteligență și talent, și atunci când vei fi a mea, vei fi pentru mine cel mai mare stimulent să lucrez, să creez ».

În alte scrisori, Wagner apare ca un gelos capabil de furii epistolare, iar într'alt loc îi comunică Minnei, care se afla la Magdeburg, că pentru căsătoria lor a obținut și consimțământul viitoarei sale soacre.

În autobiografie nu se face niciunde mențiunea că mama Minnei s'ar fi opus la căsătoria fiicei sale cu Wagner. Or textul scrisorii mai sus citate arată că acesta și nu altul este adevărul.

În aceeași autobiografie Minna cade pe un plan inferior al existenței compozitorului, contestându-i-se orice calitate artistică sau sufletească.

Intr'un pasaj, Wagner declară net că Minna avea calitatea de bună gospodină, lăsând să se înțeleagă că altele îi lipseau. Or corespondența Wagner-Minna din colecția Burell arată că, pe cât timp Minna era deja o artistă cu succese și cu posibilitatea unei frumoase cariere scenice, Wagner nu reușise să fie cântat decât în două concerte de orchestră, și acestea tot cu ajutorul Minnei. Minna l-a ajutat în dese rânduri pe Wagner și tot ea a fost aceea care i-a procurat postul de șef de orchestră la Königsberg, orașul unde a avut loc căsătoria lor.

Tendința vădită a autobiografiei de a compromite memoria Minnei, biografii americani o pun pe seama sugestiilor Cosimei și a geloziei ei, îndreptată împotriva unei moarte.

Din citarea deselor pasaje din corespondența Wagner-Minna, reiese că Minna era o femeie capabilă de înțelegere artistică, iar martirajul ei alături de capriciosul și furtunosul muzician nu e contestat nici de Wagner.

Intr'o scrisoare, Wagner recunoaște că a făcut-o să sufere mult prin desele lui trădări sentimentale a căror justificare o încerca, și că singurul lucru ce-i mai rămâne de făcut e să încerce să obțină iertarea «iubitei sale Minna» pe care o va ajuta «să uite».

Scrisorile acestea contrazic obiectivitatea autobiografiei, reabilitând în fața posterității imaginea grațioasă a Minnei.

Intr'o scrisoare adresată Nataliei, Wagner încearcă să pună sigiliul ireparabilului pe despărțirea dintre el și Minna: «experiența mi-a arătat că a trăi împreună cu ea (e vorba de Minna) e cea mai mare nenorocire pentru amândoi. Da, ea va fi întotdeauna soția mea; căci voi rămânea singur și nimeni nu-i va lua locul. Destinul meu e singurătatea, iar viața mea, munca».

Această ultimă frază demonstrează că Wagner o stima mult mai mult pe Minna decât poate să se creadă din lectura autobiografiei.

Contradicțiile dintre *Mein Leben* și scrisorile Burell sunt nenumărate și toate îi conduc pe biografii americani să pună la îndoială veracitatea cărții.

După ce biografii cred că au luminat epoca mării fecundități, ei alunecă peste mărturia lui Nietzsche care declara că, pe prima pagină a manuscrisului original al autobiografiei, Wagner scrisese că e fiul lui Louis Geyer și nu al lui Frederic Wagner, așa cum se poate citi în autobiografia din 1911.

Faptul că Wagner mărturisea a fi copilul ilegal al actorului Geyer dovedea tendința spre sinceritate a autobiografiei originale, tendință care a fost complet denaturată de o colaborație misterioasă în care biografii recunosc mâna Cosimei, secretara și soția compozitorului.

Autorii mai încearcă să dezvăluie o serie de mașinațiuni dubioase, al căror scop final a fost crearea unei măști impresionante a pontifului muzicii moderne.

Falsurile și denaturările din ediția din 1911, dintre care am citat câteva în cazul Minna, constituie pentru biografi un subiect de aprigă polemică cu nu de mult decedata Cosima.

Aceasta ar fi schematic tema acestei cărți. Fără îndoială că din frecventarea corespondenței wagneriene, corespondență care, în timpul căsniciei cu Minna, cuprinde numele femeilor adulterine iubite de compozitor în acea epocă, se reliefează un aspect inedit al lui Wagner.

Wagner, creatorul celui mai frumos poem de dragoste din întreaga muzică, era în dragoste un mare cabotin. Lipsa de sinceritate sentimentală apare flagrant în scrisoarea cea din urmă trimisă Jessie Laussot și mai ales în faimoasa « invitation au voyage » adresată mamei iubitei sale, numită d-na Taylor. În aceasta din urmă, Wagner se arată dispus s'o iubească și pe mamă și pe fiică.

De sigur că bibliofili wagnerieni vor găsi lucruri inedite în lucrarea celor doi americani.

În orice caz, tonul ei retoric, acuzator și rechizitorial face din ea o lectură interesantă, cu atât mai mult pentru acela care-ar medita la stabilirea unui raport între biografie și creație.

V. CRISTIAN

MITROPOLITUL VASILE SUCIU AL BLAJULUI

În noaptea de 25 Ianuarie, în vechiul și istoricul castel, unde-și făurea îndrăznețele planuri de dezrobire națională, neastâmpăratul și vijeliosul Inochentie Micu Klein, unde a trăit ascetul și milostivul Petru Pavel Aron cel cu viața sfântă a vechilor pustnici, austerul și severul Atanasie Rednic, popularul predicator Grigorie Maior, autoritarul mecenat Ion Vancea și finul descendent al vechilor boieri maramureșeni, Victor Mihali — s'a stins liniștit, ca o candelă din care s'a isprăvit untdelemnul, Vasile Suciul, întâiul mitropolit unit al României Mari.

Alegerea lui la scaunul Mitropoliei Blajului s'a făcut în vremuri grele. Călcâiul brutal al stăpânirii străine își înfigea adânc pîntenii în trupul neamului; armatele dușmane amenințau cu cutropire micul colț de Moldovă unde trăiau înghesuți dinastie, guvern, parlament și armată, iar cultura românească în Ardeal

era strânsă în cătușele de oțel ale zonei culturale apponyiene și în fruntea bisericii ortodoxe fusese ales prin silnicii și teroare Vasile Mangra, de sinistră aducere aminte. În împrejurările cumplite de atunci, reprezentanții clerului unit adunați în sinod electoral în Catedrala Blajului au săvârșit un înălțător act de demnitate și conștiință națională alegând, împotriva ordinilor categorice ale guvernului din Budapesta, în fruntea bisericii unite pe țaranul de pe Olt, Vasile Suciu. Alegerea a fost socotită ca o sfidare și era, în adevăr, o sfidare. Voinicul oltean cu stufoasa barbă neagră, cu glasul aspru și tare, se făcuse cunoscut printr' o vastă operă științifică, printr' un naționalism robust și intransigent și prin... necunoașterea limbii unguerești. Aceste calități l-au impus în 1910, ca succesori al marelui Augustin Bunea, în demnitatea de canonic și tot ele au făcut să fie ales în memorabila adunare jubilară dela Blaj din vara anului 1911, vicepreședinte al Astrei, iar la începutul anului 1917, după moartea lui Victor Mihali, vicar al Mitropoliei blăjene.

Vasile Suciu nu avea atunci, precum n'a avut nici mai târziu, legături cu nici un factor oficial din viața publică ungurească și, dacă nu mă înșeală memoria, încă nu văzuse Capitala Ungariei. Avea, în schimb, adânci legături sufletești cu marile tradiții de cultură românească ale Blajului, cu spiritul de sacrificiu, de dârză muncă statornică, tăcută și concentrată al vlădicilor, al călugărilor și dascălilor de acolo, care a făcut din micul orașel, o fortăreață inexpugnabilă a conștiinței naționale românești, și avea legături de caldă prietenie cu numeroși preoți de țară, al căror profesor fusese la Academia teologică, începând cu anul 1898. Aceștia au răspuns în primăvara lui 1918 teroarei Budapestei, alegându-l cu un entuziasm impresionant pe Vasile Suciu. Alegerea lui a fost, fără îndoială, un mare triumf; un triumf al mândriei românești și al sentimentului de demnitate românească, dar a fost, în același timp, și o strașnică lecție pentru cei de sus.

Regele Ungariei n'a confirmat alegerea, a confirmat-o însă Regele României Mari, căruia îi jurase credință încă dela începutul lui Noemvrie 1918; și la instalarea lui Vasile Suciu, în ziua de 14 Ianuarie 1920 în Catedrala Blajului a răsunit energic, limpede și hotărât glasul Prințului de coroană românesc, de atunci, a M. Sale Regelui Carol II.

Ajuns astfel în fruntea mitropoliei Blajului, Vasile Suciu a păstrat toate marile însușiri ale țărănimii din frumosul colț de țară de unde-și trăgea originea, însușiri stilate, raționalizate și desăvârșite prin lungile studii făcute la liceul blăjan și mai ales în acel celebru institut roman « De Propaganda Fide », care ne-a

dat și pe P. P. Aron, pe Grigorie Maior, pe Gh. Șincai, pe Petru Maior și pe Augustin Bunea. A rămas toată viața lui modest, muncitor, disprețuitor al luxului și confortului — ocupa în castelul bătrân cu ziduri de cetate o singură odăiță mobilată cu un birou, un pat, o bibliotecă și două scaune de lemn — cruțător cu ultimul ban pe care-l socotea al neamului și al bisericii — cu câteva ceasuri înainte de moarte era necăjit că nu poate da seamă de 4 lei! — înțelegător duios pentru durerile mulțimii și de o infinită bunătate, cu toată înfățișarea de « aspru dac », cum l-a numit d. N. Iorga, a chipului său.

Mai presus de toate însă, Vasile Suciul a știut să contopească în sufletul său sentimentul național și sentimentul religios într'o strălucită sinteză, fiind profund convins că tot ce întărește biserica înalță neamul și tot ce întărește în adevăr neamul folosește și bisericii sale. De aceea, în mijlocul dure-roaselor sfâșieri confesionale, care au început a se ivi, ici colo, în satele ardelene, se gândea nu atât la urmările triste pentru biserica pe care o păstora și pe care o credea cu o credință indestructibilă eternă, ci la urmările funeste pentru neamul care are nevoie, în epoca aceasta de consolidare a țării, de liniște și de colaborarea frățescă a tuturor. Și de aceea, nu grija de soarta bisericii l-a făcut în unele momente să ia o atitudine surprinzătoare prin eroismul ei, ci grija de viitorul țării.

Această fericită sinteză de viguros naționalism și de adâncă cucernicie l-a făcut să continue opera ctitoricească a înaintașilor, ridicând ca prin farmec impunătorul număr de institute noi de cultură națională și morală: orfelinatul cu școală de meserii, liceul și internatul de fete, școala normală și admirabilul ordin de călugărițe ale cărui membre alină durerile sutelor de bolnavi din multe spitale ale Ardealului românesc; toate aceste mari așezăminte au fost întemeiate în scurtul răstimp de 15 ani, din care zece ctitorul lor era imobilizat de o cumplită boală necruțătoare — i se amputase piciorul stâng de sub șold — lângă masa de scris. Niciodată însă nu s'a dovedit Vasile Suciul mai mare ca în cursul acestor zece ani din urmă. Chinuit și sfâșiat de dureri, nesigur pe clipa care vine, supus unui regim medical excepțional de sever, mitropolitul Blajului le-a îndurat toate cu o răbdare de sfânt, nu s'a revoltat și n'a murmurat împotriva sorții, ci spunea cu o liniște evanghelică ca dreptul Iov din Biblie: Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat.

A trăit ca un erou și a murit ca un mucenic !

MODERNISMUL ȘI ARHITECTURA ROMÂNEASCĂ

E foarte greu să fii drept cu prezentul. De aceea, înainte de a încerca expunerea câtorva păreri asupra modernismului, îmi voi permite să reamintesc vorbele lui Goethe: « înțeleg să-mi cereți sinceritate, dar nu și nepărtinire ».

O critică a spiritului modern și o analiză a influenței lui în domeniul arhitecturii noastre contemporane nu poate fi sarcina unui arhitect, care el însuși urmărește cu pasiune evoluția tendințelor funcționale.

De aceea, cred util, înainte de a aminti motivele pentru care arhitecții de astăzi au ajuns la anumite forme, să încercăm o justificare a acestor forme să înfățișăm unele similitudini între acele forme și proporțiile izvorâte din canoanele clasice, și să procedăm apoi la o nomenclatură sumară a elementelor tehnice și sociale de care acești arhitecți dispun.

Sunt deci două grupuri de elemente, care, prin nenumăratele lor calități, compun problemele ce trebuiesc rezolvate de arhitecți:

1. Grupul elementelor sociale;
2. Grupul elementelor tehnice.

Dela război încoace, atât elementul social cât și cel tehnic au evoluat repede, influențându-se de altfel mereu.

Dacă cercetăm grupul elementelor sociale, vedem în primul rând că, atât în străinătate cât și la noi, tradiționala concepție a casei familiare a evoluat relativ puțin, pe când arhitecturile colective au luat o însemnătate covârșitoare; în acest al doilea grup trebuiesc găsite adevăratele progrese și elementele noi ale plasticei contemporane. Pentru foarte multe persoane, arhitectura modernă înseamnă blok-house sau cubism nesocotit. Blok-house-ul nu este decât un capitol relativ secundar al arhitecturii contemporane. Dar să revenim la subiectul nostru. Evoluția democratică a lumii întregi și acea preocupare a societăților de a face o cât mai mare parte a populației unui oraș partașe de binefacerea progresului, au dictat o serie de programe, care singure mărturisesc tot ce se poate aștepta dela arhitectura funcțională.

În primul rând, noțiunea școalei, care în țările nordice evoluase încă înainte de război, în sensul unei raționale adaptări la condițiile igienei, a făcut progrese simțitoare, plasând subiectul ei într-o lumină cu totul nouă.

De unde, timp îndelungat, școala era o clădire care semăna puțin a închisoare și mai mult a spital, cu un minimum de estetică și de igienă, ideea că un cadru spiritual, aerisit, înconjurat dacă se poate de grădini și înnobilat prin mărunte și

nenumărate preocupări de înfrumusețare poate avea o înrăurire atât asupra copilului cât și asupra dascălului, a făcut din școală unul din subiectele cele mai studiate de diferite grupări ale arhitecturii de astăzi. De unde o universitate și un liceu se distingeau mai ales prin dimensiunea și monumentalitatea lor, rămânând însă croite pe același calapod de coridoare nesfârșite și de clase sau săli prost expuse, astăzi s'a făcut în studiul școalelor o diferențiere subtilă, pentru o cât mai multă adaptare la diferitele categorii de elevi, începând cu puponierele și sfârșind cu școalele de adulți, universitățile, școalele militare și cele normale. Nu vreau să afirm că toate clădirile din trecut erau o acumulare de erori și că numai astăzi școala a intrat în adevăratul domeniu al arhitecturii. Nu vorbesc pentru moment de arhitecți, ci de societatea de astăzi și de programele pe care le dictează.

Căci astăzi, ca și ieri, ca și întotdeauna, arhitectul este executorul programelor date și nici decum redactorul acelor programe.

Școalele sportive, de exemplu, au reînviat anticul stadiu și propun arhitectului una din cele mai frumoase teme de compoziție.

Școalele de artă și de meserii, în principiul de dispersiune al pavilioanelor în parcuri, sunt iarăși un pretext de reușită pentru constructori.

Paralel cu construcția și sportul, o nouă problemă propusă arhitecților a fost spitalul. Aici revoluția este totală. Din vechile principii ale clinicilor de altădată, nu rămâne nimic. Din igiena de acum cincizeci de ani, și mai puțin. Medicina a impus prezența tehnicii celei mai subtile în contextura unui spital. Helioterapia, între altele, a influențat covârșitor igiena modernă și, în general, toată arhitectura de azi. Aici, ca și la școale, s'a făcut o serie a subiectelor, după nevoile terapeutice.

Sanatoriile, spitalele de chirurgie, institutele de cercetări, spitalele de contagioși, maternitățile, dispensarele, sunt atâtea și atâtea categorii de spitale cu totul diferite, care, pe vremuri, erau grupate în vastele anticamere ale morții.

Circulația feroviară extinsese mult problema gării, înainte de război. Totuși, și aici, atât la porturi cât și la gări, ameliorările au fost simțitoare, mai mult însă din cauza elementelor tehnice decât a celor sociale.

Aeroportul cu hangarele lui imense e un subiect cu totul nou, creat în întregime de câțiva ani încoace.

În sfârșit, teatrele, studiourile, băile publice, sălile de întruniri, de concert sau de conferințe, bibliotecile populare, au primit în noile programe deziderate noi de monumentalizare,

în sensul utilului, adică de o utilitate cât mai întinsă și cât mai bine adaptată scopului social.

În aceeași direcție, localurile publice sau administrative, care până acum câțiva ani nu erau decât palate reformate, tind a deveni într'adevăr clădiri făcute pentru public și funcționari, exact adaptate rolului lor funcțional.

Totodată, nici fabricile nu se mai concep ca înainte. În jurul marilor industrii se organizează adevărate orașe muncitorești, în cadrul surăzător al unei gospodării studiate în amănunt.

Urbanismul, în sfârșit, a devenit o știință care dă arhitecturii o nouă disciplină, în care toate programele enunțate mai sus se încadrează. Urbanismul este adevărata emanațiune a vremii, cu năzuințele sale colective de disciplină socială.

A venit timpul să vorbim de grupul elementelor tehnice. Acest grup se împarte în două: elementele tehnice, ale însăși construcției și elementele generale ale tehnicii moderne. Amândouă aceste subgrupuri au o influență inegală atât asupra programelor, cât și asupra formelor arhitecturii moderne.

În primul rând, este betonul armat. Acest material nou a făcut posibilă realizarea programelor, de care am pomenit, pe o scară mare, provocând, dintr'o parte economii, și dintr'alta simplificări de construcție. El a introdus o metodă simplă și sănătoasă în construcție, permițând arhitecților îndrăzneli încă necunoscută până atunci. Acest material simplu a împins la raționalizarea formelor și la o nouă disciplină în organizarea maselor, care nu este de loc, după cum mulți ar crede, o chestiune de modă.

Paralel cu betonul armat, construcția în fier și oțel a făcut mari progrese, completând, prin finețea și nervozitatea structurii sale, lipsurile betonului. Totodată, principiile de încălzire, de izolare, de alimentare cu apă și de evacuare au ajuns la o perfecție minuțioasă, astfel încât astăzi o casă este un organ viu, omogen și unitar, cu funcțiunile sale mecanice centralizate, cu materiale selecționate după funcțiuni, ca și formele sale. De aici și denumirea de arhitectură funcțională.

Dacă considerăm, în sfârșit, elementele tehnice care au influențat în mod indirect arhitectura, vom constata întâi că acea tehnică modernă, modificând profund viața de toate zilele, viața la rândul ei trebuia să influențeze arhitectura. Raționala organizare de ingineri a unui vas trebuia să atragă atenția arhitecților, după cum ingeniozitatea amenajării unui vapor putea sugera unele idei pentru ferestre sau alte amănunte.

Aviația a creat aeroporturile. Desvoltarea automobilismului a reînviat estetica uitată a drumului, dar, înainte de toate, tehnica modernă a obișnuit mintea și ochiul arhitectului cu linia

simplă și cu idiograme sumare. Un oarecare schematism, o tendință de sintetizare a formelor a luat naștere, sub influența tehnicii oțelului, a electricității și a betonului. Neastâmpăratul zeu al vitezei și-a arătat aripa în gândurile noastre.

N'am făcut decât comentarii. Programele esențiale, în liniile lor generale, sunt aceleași dela New-York la Moscova, dela Roma la Helsingfors. Materialele sunt aceleași, la București și la antipozi. În ce formă se va integra arhitectura românească în acel mare și luminos curent de energie și sinceritate? Acest lucru nu se poate prevedea. Estetii vremurilor viitoare vor judeca. Ceea ce se poate ști de pe acum e că, în cadrele largi ale acestor mari probleme, sensibilitatea și logica românească au un câmp imens pentru cele mai originale înfăptuiri.

Cu zestrea artei populare, cu vechile amintiri bizantine, cu darul decorativ al românului, cu spiritul lui inventiv și fantazia lui proprie, viitorul poate fi privit cu încredere. Din viața și din etica românească se vor naște forme românești. Pentru ca ele să ia consistență, trebuie însă ca societatea românească să enunțe dezideratele sale în formule clare și hotărâte. Ca o problemă să se rezolve, trebuie mai întâi să fie bine pusă.

În fața vieții moderne cred deci că întrebarea formulată de mulți: care va fi arhitectura românească față de modernism? . . . este iluzorie. Vrând, nevrând, participăm la o civilizație unitară care se întinde pretutindeni în lume. Nu e prima dată că ne găsim într'o asemenea situație. Din efortul acesta de adaptare și mai ales de asimilare se vor preciza poate, în luptă cu forțele străine, și mai mult adevăratele însușiri ale sufletului românesc.

G. M. CANTACUZINO

CONCERTE

Concertele Filarmoniceii își urmează regulat cursul, dar programele dau semne de debilitate îngrijorătoare. Ceaikovski, de exemplu, este oferit cu o insistență care nu pare în deajuns justificată. Faptul că există în biblioteca Filarmoniceii, e un privilegiu de care nu trebuie abuzat; a fost însă un bun prilej pentru a pune în valoare tehnica de dirijor a d-lui Rogalski, de care de altfel nimeni nu se îndoia. Dar d-sa face parte din specia rară a artiștilor care disprețesc gestul; un control mai mult decât sever al mișcărilor, o excesivă sobrietate sugerează ochiului mai de grabă disecția decât însuflețirea unei partițiuni; dar e numai o impresiune, căci muzica se desfășură în bogăția cam încărcată, caracteristică lui

Ceaikovski, cu tot avântul ei, pe alocuri războinic și apelurile imperioase ale alămurilor. De altfel asemenea accente se întâlnesc destul de des în opera lui; nou pentru public era felul neobișnuit în care erau deslănțuite. Mișcările șefului de orchestră care satisfac, în parte cel puțin, nevoia ascultătorului de a simți un echivalent muscular ritmului muzicii, constituiesc unul din mijloacele de expresie pe care d. Rogalski vrea să le evite. Fie că în felul acesta se abate dela un obicei vechi, fie că gestul expresiv al dirijorului corespunde într'adevăr unei necesități pentru ascultător, faptul rămâne că efectul este oarecum paradoxal: acel al unei muzici care se mișcă din propriul ei impuls. Mișcările dirijorului se adresează în principiu exclusiv orchestrei; dar nu e rar ca gestul să întregască, pentru imaginația ascultătorului, ceea ce ar fi insuficient realizat de orchestră, sau și de mai multe ori, să fie o călăuză care să-i îndrumeze atenția, acolo unde se deplasează în orchestră primul plan al construcției muzicale. Strict vorbind, procedeul este alături de muzică. Dar lipsa mimicii dirijorale cere înconștient din partea ascultătorului, un mic adăos de efortare imaginativă pe care nu e obișnuit să o facă, și acest deficit e cu naivitate pus în sarcina conducătorului. Astfel prezentată, muzica simfonică este ceea ce trebuie să fie: o lucrare de artă muzicală, care se adresează ascultătorului prin intermediul unic al auzului. Audițiile din care s'au abstras orice elemente străine de materia muzicală pură sunt astăzi posibile și practicate într'o proporție uriașă; e bine înțeles vorba de audițiile radiodifuzate și după cum se știe d. Rogalski e dirijorul orchestrei postului nostru. Sobrietatea d-sale își are astfel talmăcirea și justificarea.

Serenada lungă pentru orchestra mică de Brahms e fără îndoială una din lucrările minore ale acestui fecund compozitor, care a lăsat atâtea opere de frumusețe desăvârșită în muzica simfonică; e de altfel și o lucrare de tinerețe, din care nu lipsesc de sigur momente fericit realizate și nici făgăduiala unor daruri care se vor împlini mai târziu; dar sentimentul dominant pe care-l lasă somnoroasa serenadă amintește acea « Melancholie des Unvermogens » pe care o impută Nietzsche lui Brahms.¹

Ciclul închinat muzicii lui de cameră s'a încheiat. Quartetul Koganov, Boniș, Ghiga și Fotino merită toată lauda, nu numai pentru calitatea totdeauna bună și deseori excelentă a interpretării, dar și pentru valoarea culturală a acestor audiții. Când se va face bilanțul muzical al anului, concertele Brahms vor echilibra cu valoarea și seriozitatea lor multe manifestări inconsistente în concepție, insuficiente în execuție, și al căror unic merit, dacă se poate spune, e acela de-a da aparență, fațadă, unei vieți muzicale

intense. Realitatea este însă alta și nu e de loc îmbucurătoare: nu avem un public, chiar modest ca număr, care să se intereseze cu discernământ de muzica bună. Sălile pline, când locurile sunt scumpe și afișele anunță vre-un artist străin, dovedesc cu totul altceva decât pricepere sau dragoste de muzică. Nu trebuie însă lăsate să se irosească din indiferența unui public încă puțin pregătit, talentul, energia, contribuția valoroasă pe care o aduc asemenea activități vieții noastre artistice. Nici una din instituțiile noastre de artă nu s'ar putea menține fără sprijinul masiv al Statului și nimeni nu se gândește să le pună în discuție utilitatea, ci numai perfecționarea. Trebuie, se poate ușor găsi extrem de modesta subvenție care să pună la adăpostul neplăcerilor financiare pe acei a căror vină este de a-și dăruî talentul, munca și priceperea muzicii bune, și care au făcut cu prisosință dovada valorii și seriozității lor.

În căutarea diversității, d. I. Perlea ne-a oferit în ultimul concert pe care l-a dirijat, una dintre cele 100 de simfonii scrise de Dittersdorf. Vioaie și vizibil fără grija zilei de mâine, simfonia a reamintit cu inocență timpurile bune, când unica ambiție a muzicii era să placă fără să obosească. Cât de mult s'au schimbat de atunci lucrurile, a dovedit cu mare desfășurare de argumente și cu un copios program, poemul lui Richard Strauss « Ein Heldenleben ». Câteva din faptele mai mărunte ale eroului au fost în prealabil cântate de d. P. Ștefănescu-Goangă, cu acompaniamentul orchestrei. Și în anul trecut am avut să deplângem acest abuz și încălcare de drepturi a « muzicii dirijate »; foloasele nu echilibrează neajunsurile acestui fel de-a « scoate în lume » lied-ul. E vorba bine înțeles numai de acelea, la care acompaniamentul a fost scris pentru piano; oricât de meșteșugit, de discret e orchestrat acest acompaniament, oricare ar fi abilitatea, suplețea, agilitatea orchestrei și a șefului ei, e cu neputință totuși să se evite cu totul ruperea echilibrului de volum sonor între vocea cântărețului, atât cât o cere interpretarea lied-ului, și « vocea orchestrei »; apoi inerția inevitabilă a orchestrei nu se va putea acomoda niciodată cu perfecțiunea pe care o reclamă urechea la acele « rubato » care sunt sufletul și sarea în frazarea unei linii melodice. Aceste constatări au fost reconfirmate, dar finalul actului 3 din Walkyria a dat prilej d-lui Ștefănescu-Goangă să dovedească a fi același maestru cântăreț și perfect muzician, apreciat și admirat de publicul care l-a auzit la Opera Română.

Dreptate deplină și mai mult decât atât a făcut lied-ului d. Constantin Stroescu, de-a lungul unui program în majoritate de muzică franceză în care figurau și doi compozitori români. E de prisos a insista asupra talentului și meșteșugului desăvârșit cu

care d. Stroescu se apropie deseori de perfecțiune în interpretările lied-ului, acest lucru gingaș care nu suferă nici un exces și nici o scădere. Pentru a trezi în sufletul ascultătorului mai mult decât simpla plăcere muzicală, dar mai adânc, rezonanța emoției artistice, lied-ul cere numeroase daruri, rar găsite laolaltă, și mai rar încă, potrivite cum trebuie. Cuvântul cântat, care poartă cu dânsul îndoita frumusețe a versului și a muzicii nu se poate înălța acolo, unde l-a vrut poetul și unde îl așteaptă ascultătorul, dacă sarcina nu e bine cumpănită. A da impresiunea de nesilit, de firesc, ca și când din imboldul simțirii, versul și muzica își capătă ființa și expresia împreună, în clipa chiar când sunt rostite, este înfăptuirea deplină a unui cântec. Când un asemenea mic miracol se produce, a-l repeta îndată, este aproape un act de impietate. Iată pentru ce am regretat că d. Stroescu îndemnat de ovațiile publicului, a avut uneori această explicabilă și ome-nească slăbiciune. De sigur că arta d-sale rămâne un dozaj unic de calitate înnăscute și de altele însușite; cele dintâi sunt din voia Domnului, cele din urmă se cer însă răspândite cât mai repede și cât mai mult; d. Stroescu trebuie utilizat intens.

Concertul de propagandă culturală își revarsă mai departe binefacerile; de astă dată l-am auzit pe maestrul Bernardino Molinari, directorul Filarmoniceii din Roma. Nu știm care va fi fost tratamentul la care d-sa a supus orchestra Filarmoniceii noastre, în decursul unui mic număr de repetiții, dar efectele au fost din cele mai îmbucurătoare; instrumentele de suflat de pildă erau de nerecunoscut, căci erau acordate; prin urmare este totuși posibil...

O viață tânără și sprintenă însuflețea toate instrumentele, iar mimica dirijorală își relua din belșug drepturile. Programul, alcătuit aproape în întregime din lucrările măștrilor italieni, a încântat atât prin noutatea lor, cât mai ales prin grija și minuțiozitatea cu care erau lucrate detaliile, prin diversitatea în culoarea și dozarea materiei sonore, prin vioiciunea și suplețea ritmului, prin omogenitatea ansamblului; într'un cuvânt ascultam o orchestră regenerată. Nici nu ne așteptam la mai puțin dela un trimis al patriei lui Toscanini. Un concert de Vivaldi, în prelucrarea maestrului Molinari, o perfect reușită suită, potrivită de Ottorino Respighi, au fost prilej pentru d. Molinari să obțină cu mijloacele voit modeste ale partițiunii, momente de o gingășie și o simplitate de-a dreptul încântătoare.

Concertul a luat sfârșit cu încercarea eroică de-a smulge nefericita Uvertură la « Semiramis » din ghiarele muzicilor militare.

UN GÂNDITOR CONTEMPORAN: L. BRUNSCHVICG ¹⁾

Léon Brunschvicg este înainte de toate un gânditor clar, un psiholog care, dacă n'are puternica originalitate a lui Bergson, este — dincolo de scrierile stilistice — mai metodic decât acesta.

Pentru prezentarea lui ar fi suficient să stăruim asupra discuțiilor pe care le conține volumul său « Introduction à la vie de l'esprit ». Intru de-a dreptul în miezul operei lui Brunschvicg. Lucrurile — afirmă el — sunt în intimitatea lor, astfel încât stările noastre de conștiință să nu le poată prinde în chip desăvârșit. Același obiect ne provoacă o senzație de albastru, una de duritate, alta de greutate, deși în firea lui el este indecompozabil. De aci și concluzia că stările noastre de conștiință nu dau măsura certitudinii. « Din punct de vedere al conștiinței, nu este diferență între viziunea lumii actualmente prezentă și halucinația unei lumi imaginare ». Aci, se înțelege, afirmația lui Brunschvicg apare discutabilă. Autorul « Introducerii la viața spiritului » este cunoscut ca un comentator al spinozismului; de aceea cred că prea repede a trecut peste o teoremă a Ethicei care afirmă că « acela care are o idee adevărată, știe în același timp că ideea sa e adevărată și nimic nu-l poate face să se îndoiască de aceasta ». Intr'o clipă de halucinație, numai capriciul controlului este suficient să distrame înșelăciunea, pe când ideea unei cercetări întărește senzația, dacă ea a fost adevărată. Cine nu a simțit vreodată cum visul i se risipește, dacă fantezia unei întrebări s'a însinuat în conștiința lui? Brunschvicg însă crede că « și într'un caz și în celălalt, stările interioare sunt aceleași ». Acestei concluzii i se poate aduce o puternică obiecție de fapt:

Visezi ceva foarte plauzibil în timpul somnului. Dacă însă « stările ar fi aceleași » — cum pretinde Brunschvicg — ele ar

¹⁾ Léon Brunschvicg este un mare gânditor contemporan; s'a născut la Paris în anul 1869. A fost profesor de filozofie generală la Sorbona în anul 1909. În anul 1920 este ales membru al Academiei de științe morale. El este cunoscut mai ales pentru că a reluat problemele criticii kantiene. Sprijinit pe un foarte aprofundat studiu al științei, a ajuns la concluziuni nebănuite în legătură cu idealismul. Teza sa de doctorat rămâne una dintre cele mai remarcabile lucrări ale sale; se numește *La modaliti du jugement* (1897). A mai scris: *Spinoza și contemporanii săi* (1894) *Introducerea la viața spiritului* (1900) *Idealismul contemporan* (1905). În anul 1912 a tipărit o lucrare de mare valoare: *Etapele filozofiei matematice*, apoi *Experiența umană și cauzalitatea fizică* (1922). Impreună cu Pierre Boutroux și Félix Gazier a tipărit în anul 1897 *Operele complete ale lui Blaise Pascal* și, în sfârșit, în anul 1925 a tipărit: *Natură și libertate și Geniul lui Pascal*. Din diversitatea problemelor puse reiese complexa personalitate a gânditorului Brunschvicg.

produce aceleași efecte și prin urmare senzațiile din timpul somnului ar fi considerate ca și celelalte, ale unei realități trecute și înregistrate de memorie.

Diferența — prin urmare — apare în acest punct: memoria nu reține în același fel o senzație iluzorie și una reală.

Obiectele lumii exterioare, spune autorul, nu pot fi cunoscute în intimitatea lor; putem număra vibrațiile, putem cunoaște natura fizică a obiectului sonor, deși sunetul este de nedescompus. « Sunetul este ceva mai imaterial: vocea unei persoane ne pare mai aproape de suflet decât fizionomia; muzica este arta ideală prin excelență ». Aci, Brunschvicg se întâlnește cu Schopenhauer, care — la fel — susținea că muzica redă fondul inefabil al existenței, mai bine decât artele plastice, de exemplu. Dar nici unul, nici celălalt nu explică de ce muzica e mai aproape. Nu sunetul sau natura lui este aceea care-i determină superioritatea, ci, din cauza unei deficiențe pe care o suferă simțul auzului, redarea existenței prin sunet *apare* ca mai apropiată. Gânditorii antichității — Platon, Plotin — au afirmat superioritatea ochiului; probabil aceștia s'au referit la faptul că însăși inteligența noastră și-a sprijinit construcția lumii închipuite pe spațiu, adică, pe un element sezizat de vedere. Artele plastice nu pot impresiona pentru că ideea de spațiu pe care ele o implică s'a cristalizat, s'a precizat în științe (geometrie etc.). Așa dar, intelectul aderă cu facilitate la redarea lumii cu ajutorul instrumentului care a adâncit mai mult existența. Cu simțul auzului însă, conștiința noastră n'a refăcut nimic, astfel încât muzica având un fundament propriu și unic, impresionează intelectul, fiindcă se prezintă singură — cu alte vorbe — fără concurența unei *discipline* sprijinite pe același instrument.

Imaginile sunt, după Brunschvicg, realități vii, care se transformă tot timpul în conștiință, fie că spiritul este dispus să remarce asemănările sau să însemne diferențele. Oricum, conștiința este o funcțiune de sinteză, de unificare. « Orice fapt de conștiință este ca un centru de iradiere; gândirea se va îndrepta totdeauna către o rază plecată din acest centru și totdeauna drumul se va explica prin asemănarea sau contiguitatea stărilor de conștiință ». Dar ceea ce se exercită asupra reprezentărilor pentru a face un sistem fix și ordonat, este fuziunea și juxtapunerea imaginilor, spune Brunschvicg. Cred totuși că este cu puțință ca și această funcție de juxtapunere să fie tot ceva reflex, mecanic și nu ceva de ordonare, adică deliberat. Abstracțiunea după acest gânditor, la cel mai scăzut nivel chiar, nu face decât « să izoleze părțile imaginilor, caracterele sensibile ». Poate că dimpotrivă, abstracțiunea este rezultatul unic al caracterelor sensibile, prezentate izolat. Memoria este, prin urmare,

mecanismul care juxtapune diferitele stări trecute — afirmă acest gânditor. Această afirmație mi se înfățișează ca inadecvată realității, deoarece funcția memoriei — întru cât poate fi vorba de așa ceva — ar consta în descompunerea senzațiilor juxtapuse reflex; concluzia este un rezultat al inteligenței; drumul parcurs este acțiunea memoriei.

« Funcția abstracțiunii și a generalizării sunt prelungirea naturală a activității spontane, care face circulația stărilor de conștiință; de aceea progresul generalizării apare ca nedefinit ». Această relație a fragmentelor izolate constituie, în mod propriu, ideea abstractă și generală, conceptul.

S'ar vedea așa dar, printre rânduri, că după Brunshvicg ultima formă a intelectului este rezultatul unui șir lung dar reflex, mecanic al unor forme anterioare, ele însele reflexe, mecanice, dar în același timp vii, adică referite senzațiilor. Generalizarea și abstracțiunea se întregesc în așa chip, încât din unitatea lor să decurgă reflexia intelectuală.

După cum se vede, Brunshvicg are o idee limpede, simplă despre funcțiunea intelectuală; o idee între limitele căreia nu are loc existența unor tainice imponderabile. Dimpotrivă, pentru el totul este un lanț, compus din nesfârșit de multe verigi, cuprinse în aceeași soluție de continuitate. Conceptul totuși nu se confundă cu senzațiile, ci rămâne ca un raport al lor, « care devine un centru fix, care se detașează în conștiință ca și cum și-ar găsi în interior justificarea valorii și fundarea existenței sale; prin aceasta el devine obiect de afirmație ». Raportul, așa dar, e de sine stătător; iată și proporția: Egalitatea între două rapoarte: $\frac{6}{4} = \frac{3}{2}$. Facultatea care combină raporturile pentru

a face proporțiuni, se va numi în mod propriu cu vorba grecească, desemnând proporția matematică, analogia. « *Astfel privită analogia, ea nu mai apare ca o facultate particulară* », spune Brunshvicg. Această facultate este gândirea însăși, parcurgând spațiul dintre o judecată și cealaltă. « Orice suită de judecăți, care nu este o serie discontinuă de afirmații, juxtapuse, care închide o serie de înlănțuire de gândiri, se explică prin analogie și poate fi exprimată în forma unei proporții matematice ». (Atâta doar că partea primei propoziții închisă între virgule: « care nu este o serie discontinuă de judecăți », mi se pare superfluă, fiindcă nici o suită de judecăți n'ar putea fi interceptată decât de discontinuități aparente). Sprijiniți pe aceste considerațiuni, putem explica în mod firesc mecanismul invenției care nu mai poate fi înțeles decât ca o adăogire lentă și subtilă sau ca o extremă închegare într'un tot, a unor elemente câștigate izolat.

Brunschvicg este în toată opera sa un psiholog, iar nu un logician, cum ar putea să pară cercetând cealaltă carte a sa, « La modalité du jugement ». El rămâne psiholog și în cea mare încercare de tălmăcire a operei lui Spinoza (Spinoza, « Bibliothéque de philosophie contemporaine »). Să cercetăm unele dintre cele mai semnificative concluziuni din « La modalité du jugement »: « Prima judecată practică crește din durere sau este însăși durerea ». Durerea este un efort pentru acțiune sau, mai exact, pentru reacțiune; ea nu este fără relație cu organismul, ci, cum spune Bergson (« Essai sur les données »), « ea exprimă ceea ce se va produce, ceea ce tinde să se petreacă ». « Numai starea internă produce realitatea plăcerii sau a dorinței ». Brunschvicg neagă existența atributelor externe ale obiectului plăcerii; totul este așa dar redus la un mecanism lăuntric. Această opinie este însă repetarea deghizată a unei teoreme spinoziste, pe care autorul « modalității judecării » o comentează în cartea sa despre Spinoza. Citez din capitolul Pasiunii: « Într'adevăr, ideea de bine și de rău nu poate determina nici o pasiune, fiindcă însăși această idee este consecința pasiunilor ». Iată și teorema spinozistă corespunzătoare (Ethica III, 39. Scholia): « Noi nu dorim un lucru pentru că-l judecăm bun, ci, dimpotrivă, pentru că îl dorim, spunem că este bun ».

Brunschvicg este spinozist aproape peste tot unde se folosește de elemente discutate în Ethică. Astfel, în capitolul despre voință, afirmă că « omul care acționează cu conștiința scopului acțiunii sale, știe ceea ce voește sau mai precis ce voește ». Corolarul unei teoreme a lui Spinoza spune: « Deci inteligența și voința sunt unul și același lucru ». Acest corolar are consecințe uriașe, întru cât el singur poate explica filosofia Jogilor indieni sau a misticilor tibetani. De altminteri — paradoxal — această opinie străbate subteran pragmatismul lui William James sau Davey.

« Judecata practică normală este astfel o judecată de voință », spune mai departe autorul « modalității judecării ». Corolarul teoremei Ethice este totuși contrazis, când afirmă că judecata de voință este judecată practică, deoarece la Spinoza fenomenul inteligenței este *stricto sensu*, un fenomen de voință sau voința este numele care este dat inteligenței. Brunschvicg infirmă de altminteri în multe locuri părerile desfășurate în Ethică. El spune, de ex., că noi nu suntem liberi, deși, se pare, tot el admite libertatea atunci când îl comentează pe Spinoza. (Spinoza, capit. Eternitatea, pag. 195; iată vorbele lui Brunschvicg: « Libertatea se sprijină pe cunoștința genului al treilea ». Genul al treilea înseamnă, pentru autorul Ethice, Intuiția).

În capitolul despre înțelepciune, Brunschvicg revine la spinozism: « Opera înțeleptului consistă mai întâi într'o operă de

negare; ea va distruge lumea pasiunilor, în care spiritul nostru este închis. Voluptatea înțeleptului este aceea a firii » (cuvântul acesta trebuie luat în accepțiunea verbului « a fi »). Această voluptate este, cum spune Rousseau: « *Le doux sentiment d'existence* ». Idealul lui Epicur este simplitatea atomului, în care nu este loc decât pentru plăcerea existenței. Brunschvicg se întreabă totuși dacă viața redusă la un ritm uniform, fără accidente, mai merită să fie trăită. Chiar în școala lui Epicur există germeul pesimismului. Așa, elevii lui Aristip merg mai departe: Hegesias este de părere că sinuciderea este logica și ultima consecință a moralei plăcerii. De sigur, aci Brunschvicg nu mai este spinozist. « *Ejus sapientia non mortem sed vitae meditatio est* » (Spinoza, « *Ethica* »). Înțeleptul n'ar putea destrăma vâlul pasiunilor. « Pasiunea este totalitatea unor idei confuze », spune Spinoza; așa dar ea poate fi învinsă de inteligență. Iată-l pe Brunschvicg afirmând într'o formă directă o opinie contrarie aceleia în care susținea ineficacitatea inteligenței asupra pasiunilor: « In loc de a suporta pasiunea, cum făcea imaginația, inteligența ajunge până la cauza care a determinat-o și încet, încet, ea surprinde înlănțuirea necesară a fenomenelor, al căror ultim efect este pasiunea » (pg. 196, Eternitatea).

Cartea lui Brunschvicg despre Spinoza este un monument de prezentare, adică are o perfectă unitate, deși este construită pe o temelie improprie rigidelor învățături ale Ethiceii. Înțeleptul dela Amsterdam ar fi rămas înmărmurit știindu-se tâlmăcit prin jocul scânteietor al literaturii. Brunschvicg are totuși marele merit de a fi încercat, în miezul veacului fantastic, să arunce vârfuri de lumină din lumea lui Spinoza, o lume înghețată și inertă.

OSCAR LEMNARU

RĂMĂȘIȚE MEDIEVALE

DIJMA IN ANGLIA

Criza agricolă, care apasă de atâția ani mai toate popoarele pământului, a pus Anglia în prezența unei probleme cu ade-vărat anacronice și în același timp foarte curioase pentru secolul în care trăim; ea evocă și actualizează oarecum frământările din prima perioadă a Marii revoluțiuni. Mulți din cititorii acestor rânduri vor afla cu surprindere că țărani englezi de pe moșiile bisericilor, ca și de pe unele din moșiile proprietarilor laici, mai plătesc și azi, ca în plin veac de mijloc, dijmă pentru petecile de pământ pe care le lucrează și le stăpânesc de secole.

Drepturile feudale, abrogate mai întâi de Revoluția franceză în istorica noapte de 4 August 1789, mai ființează dar și azi, parțial, în Anglia lui Adam Smith și David Ricardo, și fără îndoială că ar mai fi dăinuit vreme multă, poate încă secole, dacă criza agricolă, care s'a abătut asupra Marii Britanii, n'ar fi făcut dijma insuportabilă pentru țăran. Ani în șir de recolte rele și mai cu seamă deprecierea catastrofală a produselor pământului au pus pe săteanul englez în absolută imposibilitate de-a mai plăti dijma cuvenită stăpânului de moșie. De aceea, guvernul britanic s'a văzut silit să lichideze această ultimă rămășiță medievală și să stingă prin răscumpărare drepturile, de atâtea ori seculare, ale clerului și ale lorzilor.

Dijma aceasta, care a supraviețuit tuturor servituților feudale de pe Continent și care s'a menținut aproape șase păttrare de veac după izbânda mașinismului în Anglia, e cea mai veche instituție medievală și, în același timp, un așezământ specific englez, pe care nu-l întâmpinăm nicăieri pe continent. Ea stă la temelia societății britanice și a determinat, fără exagerare, întreaga evoluție a poporului englez, imprimând civilizației lui acea pecete de originalitate, de armonie și de vigoare, care-l caracterizează și-l distinge de toate popoarele continentului nostru. Dijma aceasta, căreia i-a sunat abia acum ceasul din urmă, s'a putut menține și a persistat atâtea veacuri, dela dispariția feudalismului și dela întronarea libertăților engleze, pentru că țăranul a privit-o, nu ca o obligație, ci ca un drept al lui.

În adevăr, de îndată ce haosul medieval se limpezește și lucrurile se mai așează, dar mai cu seamă odată cu renașterea economiei monetare, burghezia începe să răscumpere dela regi și nobili libertățile orășenești; iar țărani, muncile și prestațiunile ce datorau în natură. Dar în timp ce țărani de pe Continent n'au izbutit să-și răscumpere toate obligațiunile, iar censul a rămas tot proporțional, în Anglia, sătenii și-au răscumpărat toate îndatoririle către proprietari pe o dijmă fixă și în numerar; aceasta este dijma rămasă parțial în ființă până azi. Deosebirea aceasta, în felul de răscumpărare a angaralelor țărănești, a avut urmări incalculabile asupra dezvoltării ulterioare a poporului englez și asupra așezămintelor lui politice, a evoluției lui economice și a conformațiunii lui sufletești și morale.

Adevărul e că în tot cursul vremurilor, începând dela renașterea economiei monetare și până în ziua de azi, viața a mers mereu scumpindu-se, cu rare și foarte scurte excepții. Scumpirea aceasta se datorează creșterii necurmăte a populației și înmulțirii numerarului. Țăranul rămânând îndatorat la unele prestațiuni în natură și la un curs proporțional, pe de o parte, el presta munca lui scumpită tot gratuit, precum tot gratuit

preda proprietarului, parte din recoltele lui scumpe; iar pe de altă parte, el trebuia să cumpere articolele indispensabile lui pe prețuri îndoite, întreite și chiar împătrite sau încincite. Dimpotrivă însă, țăranul englez fiind obligat la o dijmă fixă, în numerar, el o achita într'un ban tot mai ieftin și-și vindea concomitent produsele din ce în ce mai scump. Proprietarul primind o dijmă tot mai devalorizată, era obligat să plătească muncile agricole din ce în ce mai scump, deci al doilea avantaj pentru țărani. Într'un cuvânt dar, pe când pe Continent, timpul lucra împotriva țăranului, în Anglia vremea era aliata săteanului. De aceea, pe Continent, civilizația și buna stare dela orașe au corespuns totdeauna beznei celei mai compacte dela sate și celei mai animalice mizerii a săteanului; pe când în Anglia țărani au fost totdeauna cei dintâi care s'au folosit de prosperitatea generală, iar civilizația dela sate a mers la pas cu cea dela orașe. Proprietarii englezi au încercat să schimbe această situație, atât de neprielnică lor, și au căutat să oblige din nou pe sătean la prestațiuni în natură. Țărani s'au răsculat atunci sub conducerea lui Wat Tyler și au izbutit să mențină dijma fixă și în numerar ca un drept sacru al lor.

Dar problema prezintă și o însemnată lature politică. Țăranul de pe Continent fiind ținut la prestațiuni în natură, el a rămas veacuri multe șerbul umil și batjocorit al proprietarului și a venit mereu în conflict cu stăpânul de moșie. Sătenii — cum era și firesc — își doseau produsele, de teama proprietarului și din convingerea că dacă nu s'ar bănui numai că ei nu mor de foame, ar fi niște oameni pierduți, cum se exprimă La Bruyère în faimosul portret, făcut țăranului francez de pe vremea splendorilor dela Versailles. Proprietarii, atotputernici și ajutați de fisc, abuzau foarte adesea de situația lor de privilegiați și dijmuiau pe țărani în chip atât de neomenos, încât îi lăsau cu adevărat muritori de foame. De aici starea de absolută înapoiere a săteanului continental și acele conflicte seculare, între nobili și țărani, care au dus nu o singură dată la tragice vărsări de sânge. Ele au descurajat și au demoralizat populația rurală de pe Continent și au fost piedică seculară la ameliorarea și la creșterea producției agricole.

Țăranul englez fiind ținut la o prestațiune fixă și în bani, cu atât mai lesne de suportat cu cât recolta era mai îmbelșugată și mai bine plătită, el putea produce nestânjenit oricât de mult și oricât de bine, fără teamă că stăpânul de moșie îi va sustrage ceva din recoltă. De aceea, buna stare s'a ivit foarte de timpuriu în satele engleze; iar țăranul s'a emancipat, încă din veacul al XIII-lea, de sub stăpânirea proprietarului și s'a simțit om liber din străvechi timpuri. Iată, prin urmare, de ce am putut afirma,

fără să exagerez, că dijma fixă a făcut norocul Angliei și a stat la baza înaltei ei civilizațiuni; pe când cea proporțională și în natură a fost pricina mizeriei și a frământărilor seculare de pe Continent, mizerie și frământări, de care ne resimțim până în ziua de azi, fără să ne dăm măcar seama.

Dar deosebirea aceasta în felul de răscumpărare a servituților medievale, a avut o înrâurire netăgăduită și asupra mentalității și asupra desvoltării istorice a popoarelor; dar ea a influențat mai cu seamă cauzele și urmările celor trei mari revoluțiuni țărănești, care s'au produs pe Continent ca efect al afluxului de numerar: prima oară, când cruciații au prădat Constantinopolul din îndemnul venețienilor; a doua oară, după ce spaniolii au descoperit America și au scurs-o de imensele ei cantități de aur și de argint, și a treia oară, când Robert Clive și Warren Hastings au golit Indiile orientale de tot metalul prețios, îngrămădit acolo din cea mai adâncă antichitate.

În adevăr, după cum am arătat mai sus, țăranul continental, fiind ținut la munci gratuite și având de răspuns o dijma proporțională, a simțit mai grea apăsarea acestor angarale — ce paradox! — tocmai în anii de mare belșug și în epocile de înaltă prosperitate, când, scumpindu-se totul și el prestându-și munca tot gratuit, nu mai era în stare să achiziționeze minimumul lui de trebuință. Intr'un cuvânt, viața țăranului devenea cu nepuțință, tocmai în vremurile cele mai bune; de aceea el s'a răscolat — mai cu seamă în Franța — în epocile de cea mai înfloritoare prosperitate. Așa se explică de ce fiecare aflux nou de numerar a provocat pe Continent câte o istorică răscoală a țărănimii. În Anglia, dimpotrivă, dijma fixă a fost ușor suportată în anii de belșug și în epocile de bogăție generală, care deci au folosit țărănimii; ea a apăsât pe țăran numai în anii de mizerie adevărată și de sărăcie obștească. De aceea, în Anglia răscoalele au izbucnit numai în vremurile de mizerie adâncă; pe când de pildă în Franța și în genere pe Continent, ele s'au deslănțuit în epocile de prosperitate relativă. Așa se explică de ce în Anglia mișcările sătenilor au dus regulat la o îmbunătățire reală a soartei lor, ceea ce a contribuit la o desvoltare nu numai sănătoasă, dar mai cu seamă armonică a întregului popor englez; pe când în Franța, multe din răscoalele țărănești au rămas fără urmă; au fost « confiscate », iar deficitele lor politice și economice, aglomerându-se de-a lungul secolelor, au dus matematic la explozia din 1789, explozie de care Anglia a fost ferită.

Iată dar cum dijma fixă a înrâurit în bine poporul englez, și aceasta nu numai economicște, ci și sub raportul politic, moral și sufletesc. Libertățile engleze își au obârșia îndepărtată

și temelia trainică și sănătoasă, în libertatea pe care dijma fixă o asigurase săteanului față de proprietar.

De aceea, această dijma a fost socotită din străvechi timpuri, în Anglia, ca o binefacere socială, iar țăranul a putut-o privi din totdeauna nu ca o obligație, ci ca un drept al lui. Așa se și explică de ce ea s'a putut menține, în toiul libertăților și civilizației britanice, ca în plin veac de mijloc. Sărăcia săteanului — motorul etern al progresului britanic — a pus însă în chip brusc la ordinea zilei această ultimă rămășiță a străvechilor servituți medievale.

Interesant e felul cum înțelege guvernul englez să răscumpere dijma țărănească. În urma propunerii unei comisiuni special instituite și prezidate de sir J. Fisher Williams, cabinetul britanic intenționează să răscumpere dijma pe o sumă globală, care s'ar urca în lei, la vreo 20 de miliarde. Statul va contribui cu 5 miliarde, iar pentru rest se va emite un împrumut, probabil în 50 de ani cu o dobândă de 3 la sută. Anuitățile împrumutului se vor achita de sătenii supuși dijmei și ei vor figura ca datornici ai Statului vreme de 50 de ani. În felul acesta se vor stinge și vor dispărea fără zdrcin, ultimele vestigii ale celei mai vechi servituți medievale, care a contribuit odinioară la prosperitatea și la gloria Angliei, dar care a devenit azi piedică la propășirea ei; iar țăranii, care au ridicat la 1381 topoarele pentru apărarea ei, sunt azi gata să dea ultimul ban și consimt să se mai îndatoreze pentru încă o jumătate de veac, numai ca să scape de dijma, pe care în curgere de atâtea secole, au socotit-o ca un drept sfânt al lor.

E poate curioasă, dar e admirabilă istoria Angliei.

ST. ANTIM

SĂRACII DIN CALIFORNIA

Cei vechi n'au pus plumb în aripile gândirii. De multe ori au împins speculațiile spirituale chiar prea departe. Le-au despărțit, de pământ, încât, lipsite de temelii trainice, au făcut să apară imperiul utopiei.

Utopia s'a născut odată cu imaginația care, și ea, a apărut odată cu gândirea. De atunci, a urmat procesul de dezvoltare al lumii. Utopia și imaginația nu sunt totdeauna distructive — cum gândesc unii. Dimpotrivă, fără imaginație și fără utopie, lumea ar fi fost lipsită nu numai de minunate opere de artă, dar și de o bună parte din bunurile ei materiale.

Fără oarecare doză de utopism, fără imaginație, uneori chiar bolnavă, aeroplanele n'ar fi planat la înălțimi mari, submarinele n'ar fi turburat fundul oceanelor, băloanele nu s'ar fi urcat în stratosferă, iar aparatele de radio n'ar transmite, dela distanțe de mii de kilometri, nici cuvinte înțelepte, nici melodii armonioase.

Erasm a scris un elogiu al nebuniei. Pe alt ton și cu altă tendință, trebuesc scrise și alte elogii. Un elogiu al utopiei, în primul rând. Apoi un elogiu al inconștienței. Utopia a fost germeul marilor descoperiri și inconștiența, până într'o oarecare măsură, înfăptuitoarea lor.

Vă închipuiți un om perfect normal care cu două sute ani în urmă să fi vrut să sboare sau unul conștient, care să se fi urcat, tot în acea vreme, într'o mașină de sburat.

Fără să putem nega că utopia și imaginația au avut, în anumite epoci, o covârșitoare influență asupra destinului popoarelor și că au fost motorul care a dat naștere la numeroase mișcări sociale, trebuie să arătăm că utopiștii și oamenii de prea mare imaginație au dat pe cei mai primejdioși conducători de popoare.

Poate că, de aci s'a născut vorba: « *Dacă vrei să nenorocești o țară, las'o cârmuită de filozofi* ».

* * *

Considerațiunile de mai sus ne-au fost sugerate de candidatura lui Upton Sinclair la postul de guvernator al statului California. Lui Sinclair nimeni nu-i poate contesta nici talentul, nici spiritul de observație.

A știut să provoace interes, câteodată chiar vâlvă, dacă n'ar fi să amintim decât faimoasa « Junglă », care a stârnit atâtea polemici, cu două decenii în urmă.

Sinclair vede răul. Ar vrea să-l înlătore. În acest scop construiește planuri. Un plan pentru înlăturarea sărăciei, când e făcut însă de un om cu prea multă imaginație, poate degenera în utopie.

Romancierii au o lume a lor, pe care o cârmuesc după bunul lor plac. Când un personaj îi încurcă, îl dau de o parte. Dacă unul le e antipatic, îl omoară. Și nimic nu-i poate opri să-i miște, să-i guverneze, să-i transforme după liberul lor arbitru, sau după cum le cere armonia lucrării.

În viața de toate zilele, lucrurile se petrec altfel. Fiecare om își duce viața în felul lui. Totul atârnă de firea individului, de sănătatea lui, de nevoile lui. Conducătorii nu pot stabili decât anumite reguli generale, potrivite cu viața de toate zilele, care să apere dreptul unuia, în fața pornirii altuia. Atât și nimic mai mult. Orice altă intervenție a conducătorilor e și nedorită și nefolositoare.

Romancierii confundă, prea adesea, cele două lumi. Ei socotesc că pot cârmui oamenii așa cum mișcă personajele din romane. De aceea, cu toată sinceritatea și toată bunăvoința lor, nu pot realiza decât cetăți ideale, nepotrivite cu viața de toate zilele și mai ales cu firea oamenilor și a colectivităților.

* * *

O asemenea cetate vrea să construească Upton Sinclair.

Autorul «Petrolului» și al altor multe lucrări de reputație mondială s'a prezentat concetățenilor săi, în ultimele alegeri guvernamentale din California, cu un program intitulat *Planul meu de doi ani* care, după promisiunile pe care le conține, trebuie să pună capăt sărăciei în California: *End Poverty in California* sau, mai pe scurt, E. P. I. C.

America — țară de aur — cu nesfârșite izvoare naturale de bogăție, cu pământ făcut să producă tot ce-i trebuie omului, cu mijloace materiale de producție care dovedesc cât de departe poate merge iscusința omului, a fost lovită de o ciudată boală: fructele putrezesc, legumele sunt svârlite în mare fiindcă nu mai găsesc cumpărători, mii de oameni rătăcesc fără adăpost și mii de case sunt nelocuite.

Nu e de mirare că pentru romancierul Upton Sinclair «lumea din afară», după expresiunea lui Théophile Gautier, există. El a văzut procesiunea milioanei de șomeri care solicită lucru și nu-l găsesc. A văzut și aceea a milioanei de oameni care părăsesc casele și fermele, pentru că nu mai pot suporta birurile ce li se cer, pentru hrănirea celor ce mor de foame. În fața dezastrului, Upton Sinclair s'a cutremurat. Sărăcia, spune el, n'are scuză într'o țară bogată și civilizată ca Statele-Unite. Cine vrea să muncească, trebuie să găsească de lucru în raport cu capacitatea lui și să primească un salariu care să-i îngăduie un cămin și un cuviincios nivel de viață.

Care e însă metoda?

Pe când unii susțin că această operă nu se poate desăvârși decât prin violență, ca în Rusia, Upton Sinclair socotește că numai o metodă pacifică, ordonată, democratică — «o metodă americană» — poate readuce armonia în Stat. Acestei metode Upton Sinclair i-a dat numele de «Planul de doi ani».

Ce cuprinde planul?

Mai întâi o constatare. Statisticile publicate de guvernul american arată că producția a fost adusă la nivelul din 1926, numărul muncitorilor nu atinge însă decât 70% din acest nivel, iar salariile numai 50%. Cu alte cuvinte, sub presiunea concurenței, metodele de fabricație s'au perfecționat atât de mult, încât se poate produce acum aceeași cantitate de mărfuri ca și

în 1926, cu o mână de lucru redusă la două treimi, și cu jumătatea salariilor de atunci. Aceasta înseamnă că populația nu mai poate cumpăra azi decât jumătate din ceea ce cumpăra în 1926, an în care slăbirea puterii de cumpărare a populației împingea la depresiune economică.

Studiind problema mai de aproape, Upton Sinclair se convinge că în actualul sistem economic, bazat pe câștig, problema producției și a șomajului nu-și poate găsi deslegarea. Câte tentative nu s'au făcut prin tarife, contingentări, restricții, reglementări monetare și alte asemenea procedee. Nimic n'a reușit și nici nu poate reuși, fiindcă toate aceste încercări, spune Upton Sinclair, lasă să subsiste mobilul principal al oricărui comerț: dorința de câștig a fabricantilor și a negustorilor, câștig fără legătură necesară cu binele general al țării și, mai puțin încă, cu binele general al comunității mondiale.

E nevoie de un mijloc nou de a susține masa populației strivite sub neajunsurile unui sistem ce și-a pierdut de mult eficacitatea. Upton Sinclair dă ca sigur — oricare ar fi măsurile luate de guvern — că cel puțin jumătate din șomerii Statelor-Unite nu vor găsi niciodată de lucru în actualul sistem economic. Adevărul, după ilustrul romancier este că am ajuns la capătul erei de expansiune capitalistă și de imperialism industrial, și că e zadarnic să vorbim de « refacere » sau să ne gândim măcar la « însănătoșire », dacă nu recunoaștem, mai întâi, nevoia de a schimba cu totul concepția noastră despre viața economică.

Dorința de câștig era suficientă în zilele de splendidă expansiune capitalistă pentru a produce un nivel de viață care se urca treptat și dădea, prin aceasta, o mai largă viață internă. Azi însă, efectul e contrar și nu va mai putea fi decât așa de aci înainte. Năzuința câștigului trebuie înlocuită cu producția dirijată spre consum și prin cooperarea tuturor în domeniul exploatației.

Iată ideea de bază a programului sinclairian !

Respingând cu dispreț metoda engleză, a pomanei publice, Upton Sinclair vrea să apere demnitatea omului dându-i de lucru. Dar lucrul lipsește. Trebuie totuși să se recunoască și să se proclame dreptul tuturor de a posedea sau de a putea posedea pământ și mijloace de producție, de a munci, de a produce ceea ce e necesar vieții lor. *Șomerii să se întoarcă la pământ !* E primul lucru de făcut. Aceasta nu înseamnă concentrarea și lăsarea lor la voia întâmplării pe pământ sterp, fără instrumente de muncă și fără pregătire. E nevoie de colonii agricole administrate sub controlul sever și competent al Statului, care să caute a da fiecăruia — bărbat sau femeie — o șansă de a putea deveni liber și de a trăi independent.

Pentru punerea în practică a acestui plan, Upton Sinclair întocmește un întreg sistem de instituții publice — corpuri publice — compuse din deputați aleși. Trei sunt aceste corpuri: *C. A. L.* — California authority for land (Autoritatea Californiană Agrară) pentru stabilirea și conducerea coloniilor agricole. *C. A. P.* — California authority for production (Autoritatea Californiană de producție) pentru achiziționarea materialului și utilajului de producție. În sfârșit, pentru finanțarea acestor întreprinderi, Upton Sinclair prevede un al treilea corp de funcționari *C. A. M.* — California authority for money (Autoritatea Californiană pentru monetă) autorizată să emită titluri (scrips).

C. A. L. și *C. A. P.*, își vor achita mutual în scripsuri serviciile prestate, mărfurile pe care și le vor procura, precum și distribuirea acestor mărfuri. *C. A. M.* va mai fi autorizată să emită obligațiuni pentru o valoare de 300 milioane dolari, destinați operațiunilor celor două corpuri, *C. A. L.* și *C. A. P.* Aceste obligații vor fi vândute direct publicului fără mijlocirea bancherilor, — fără comision.

În manifestul adresat concetățenilor săi din California, Upton Sinclair promite suprimarea sărăciei *End Poverty in California* prin eforturile comune a săracilor, eforturi care va folosi și celor bogați, căci toți vor fi mai fericiți într-o societate întemeiată pe fraternitate și guvernată prin cooperare.

*
* * *

Până însă la această frățietate prin cooperare, Sinclair pune teascu fiscal la un nivel pe care nu l-ar îndrăzni nici cel mai aprig ministru de finanțe. În primul rând, preconizează un impozit progresiv pe venit, care ajunge la 30 la sută la un venit de 50 mii dolari. O altă lege trebuie să lovească cu un impozit de 50 la sută, orice succesiune mai mare de 50 mii dolari. Din produsul acestor două impozite ca și din acela pe locurile virane și pe proprietățile mari, Statul urmează să dea pensii lunare de cincizeci de dolari tuturor oamenilor săraci, de peste șaiszeci de ani, invalizilor și văduvelor cu copii.

Aceste planuri mărețe au speriat lumea. Mai ales Greta Garbo, John Barrimore și Charlie Chaplin și celelalte stele din cetatea filmului s'au îngrozit de perspectivele unor impozite atât de mari. Și, făcând cor cu bancherii și întreprinzătorii, au pornit o luptă aprigă împotriva romancierului american, cerându-i să se ocupe de daraverile lui particulare și nu de treburile publice, invitându-l să scrie romane în locul planurilor de salvare a omenirii.

Vedetele dela Holliwood își dădeau seama că aplicarea planurilor lui Sinclair ar putea, poate, să curme sărăcia în California, dar cu siguranță ar desființa pe bogătași.

* * *

Când n'a fost om tânăr sau bătrân, de dreapta sau de stânga, de jos sau din înalta societate, care să nu-și fi dat părerea și să nu fi adus un plan de refacere, prefacere, reconstrucție sau însănătoșire a statului, era fatal să vină și rândul omului de litere.

Marele public n'are însă încredere în priceperea administrativă a scriitorilor, nici în proiectele ideale de frăție socială. O luptă dârză s'a pornit în toate cercurile împotriva lui Sinclair și a planului său. Partidul socialist, din care făcea parte de mulți ani și ale cărui idei îndrăznețe le împărtășea, l-a exclus din sânul său. S'a înscris atunci în partidul democrat unde, spre marea nemulțumire a președintelui Roosevelt, a reușit să ajungă, cu mare majoritate de voturi, candidat la postul de guvernator al Californiei. Guvernator însă n'a reușit să fie. Cu toate că, în fond, proiectele lui Sinclair sunt pe linia concepțiilor îndrăznețe ale președintelui Roosevelt. Cu toate că faima lui cărturărească i-a servit mult la propagandă. Cu toate că într'o țară în care sărăcia bântuie, în ciuda tuturor doctoriilor radicale, panaceul sinclairian putea să tenteze stomacurile deșarte.

Cetățenii din California, în frunte cu starurile din Holliwood, n'au răspuns la apelul marelui scriitor. Pentru a se mântui, ei au socotit că nu e de ajuns o bunăvoință. Mai e nevoie și de bun simț. Și dacă poporul american s'a închinat în fața nemărginitei bunăvoinți a marelui romancier, el a făcut rezerve în ceea ce privește bunul simț. Pretutindenii e socotit ca unul din marii și eternii utopiști, din aceia care nu pot sta în fruntea popoarelor.

Upton Sinclair n'a fost ales guvernator. Planul de doi ani nu a putut fi pus în aplicare.

Și în California au mai rămas săraci...!

GEORGE STROE

FENOMENUL POLITIC EUROPEAN IN ANUL 1934

Cu plebiscitul din Sarre se încheie anul 1934.

E liniște în Europa. Pacea a fost asigurată.

Anul de doliu și de zbucium s'a stins.

1934 a fost anul tuturor încercărilor. Anul asasinatelor. An de vărsări de sânge. Lupte de stradă la Paris și Viena, execuții

în Germania, revoluție în Spania, ciocniri de armată și războaie în Chaco, Lutetia și Jehol.

Anul dramatic: în trei rânduri pacea Europei a fost în pericol.

În Iulie, trupele italiene erau pe pragul de a pătrunde pe teritoriul Austriei, pentru a restabili ordinea turburată de național-socialiști.

În Octomvrie, trupele franceze stăteau de straje de-a lungul frontierei Sarre, pentru a preveni o lovitură de stat.

În Noemvrie, a fost primejdie ca poporul jugoslav să nu ceară satisfacție prin arme dela cei ce adăpostiseră pe teroriștii vinovați de a fi ucis pe Regele Alexandru.

Nu a lipsit, în fiecare dată, decât o scântee — vre-un calcul sau act de nechibzuire — pentru ca anul 1934 să fi devenit anul conflagrațiunii.

Astăzi orizontul se luminează. Prin prudența bărbaților de stat de pretutindeni, prin simțul de responsabilitate majoră a marilor puteri, prin experiența complexă și abilă a Societății Națiunilor, primejdiile au fost înlăturate creând un nou climat. O atmosferă de destindere. Oricât de paradoxal ar părea, acest an de presiune și de defetism se încheie cu un bilanț rodnic în opera de pacificare a popoarelor europene.

S'au lichidat feude înrădăcinate, s'au rezolvit probleme spinoase, s'au restabilit instituții de criză.

În locul fricțiunilor germane-polone — colaborare; în locul discordiei sârbo-bulgare — noua solidaritate a slavilor de Sud; în locul inimizității greco-turce — unitate balcanică. Prietenia franco-italiană a încheiat 15 ani de rezerve și de resentimente.

Pe de altă parte, probleme vechi — ades socotite insolubile — s'au lichidat:

În Ianuarie pactul germano-polon a amânat pentru 10 ani iritanta problemă a coridorului polonez.

La 9 Februarie pactul balcanic a risipit legenda vrajbei ce clocotește endemic în peninsula balcanică.

Recunoașterea Rusiei a pecetluit trăinicia fruntariilor de rășărit.

Problema Austriei și-a găsit parțial soluția în declarația tripartită de garantare a integrității sale politice, în acordurile economice dintre Italia, Austria și Ungaria, în sfârșit în recenta înțelegere franco-italiană.

În Septemvrie, intrarea Rusiei Sovietice în Societatea Națiunilor a stins problema separației ireconciliabile dintre Moscova și Geneva.

În Decemvrie s'a făcut primul pas spre soluția problemei teroriștilor — această armă criminală a utopiilor revizioniste.

În fine, problema veninoasă a Sarrului a fost lichidată.

Anul 1934 a fost un an de lichidare. În prima jumătate a anului, a problemelor Europei de răsărit; în a doua jumătate, a celor din apus. Indiferent de metodă: amestec de expediente și soluții definitive, acorduri bilaterale sau planuri universale, rezultatul a justificat mijloacele: pacea Europei a fost salvată.

Din noianul de evenimente — uneori tragice, altele reconfortante, dar totdeauna senzaționale — se desprind șapte fapte dominante și caracteristice fenomenului politic european din anul 1934.

1. Primul cuvânt: evocarea celui mai tragic fapt al anului: asasinatul dela Marsilia. Pacea își revendică eroii. Alexandru al Jugoslaviei alături de Barthou și de Dollfuss sunt primii martiri ai luptei pentru pace. Asemenea legendei Meșterului Manole — Catedrala păcii nu s'a putut desăvârși decât prin sacrificiu.

Semnele de conciliere și de cumițenie politică s'au arătat mai ales după moartea lor. Poate că martiriul lor a fost — și va fi — pentru conducătorii destinelor popoarelor, un îndemn ca să se șteargă prin simțiminte de unire și de pace — fermentul de vrajbă, să se răscumpere prin operă constructivă de ordine, gestul de anarhie.

2. Faptul cel mai util al anului a fost intrarea Rusiei Sovietice în Societatea Națiunilor. A fost actul care a determinat revizuirea Societății Națiunilor, care a pecetluit tratatele de pace, și a întregit forța copleșitoare a Statelor antirevizioniste; faptul care a alungat cortegiul de temeri și de obsesiuni pe care le stârnea ideea forței dezagregante a ereticilor din răsărit. A încetat pretinsul război dintre lumea capitalistă a Genevei și lumea comunistă a Moscovei. La Moscova și la Geneva se lucrează astăzi la fel pentru pace.

3. Faptul nociv al anului a fost politica dură, neconciliantă și veleitară a Germaniei.

Străduințele celorlalte State de a găsi formula de reintegrare a Germaniei — adică de a o îndemna la renunțarea la politica ei de izolare, expansiune și reînarmare — nu au dat rezultatele dorite. În locul conciliațiunii, Germania a ajuns la propria ei încercuire.

Patriotismul german nu exclude realism politic pentru viitor. Germania este conștientă că, simultan cu victoria plebiscitului din Sarre, posibilitatea Anschluss-ului a fost zădărnicită de acordul franco-italian. În schimb, nu mai există nici problema coridorului în răsărit, nici problema Sarre în apus. Conflictele teritoriale deci cu vecinii ei au dispărut.

Există punte de unire. Dar singurul gest care poate desface cercul de fier ce s'a strâns în jurul teritoriului său este revenirea Germaniei la Societatea Națiunilor.

4. Faptul cel mai reconfortant al anului a fost apropierea franco-italiană.

Popoare de aceeași gintă au fost 15 ani despărțite. Prin doctrinele ce însuflețesc politicile lor interne, prin susceptibilități în politica externă, susceptibilități vechi din epoca Conferinței păcii, cu reacții psihologice și resentimente cu substrat de rivalitate, Statele au fost socotite antagoniste.

Până la prima primejdie reală de război.

Sub presiunea imperialismului turburător al Germaniei în Austria, toate neînsemnatele neînțelegeri dintre Franța și Italia au fost spontan lichidate. Statutul italienilor așezați în Tunis, rectificarea frontierei Libiei, demarcarea zonelor de influență în Abisinia nu puteau separa două mari puteri, conștiente de misiunea lor de veghe asupra ordinii europene. Interese minore se pot compensa și reticențe se pot șterge cu ușurință când însăși pacea continentului nostru este în joc. Prin hotărîrea de permanentă consultare reciprocă a Franței și a Italiei, aceste două State au dovedit odată mai mult maturitatea lor politică și responsabilitatea lor solidară în fața istoriei.

5. Faptul cel mai semnificativ al anului a fost debarcarea trupelor engleze în Europa. Mai exact, noua orientare a politicii britanice.

Pretinsa reafirmare a splendidei izolări britanice a fost înfirmată prin declarațiile solemne făcute de dd. Baldwin și Eden. « Frontiera Angliei este pe Rin » a declarat primul; « Anglia este dispusă să trimeată trupe pentru a menține ordinea în Europa », a fost angajamentul luat de cel de al doilea.

Reeuropenizarea Angliei este unul din cele mai interesante fapte ale anului. Noua manifestare a politicii engleze este efectiv cea mai prețioasă cheazășie a păcii.

6. Cel mai important pas realizat în opera de organizare a păcii este, indiscutabil, reabilitarea Societății Națiunilor. Ea și-a dovedit viabilitatea, vitalitatea și, mai ales, eficacitatea metodelor sale. Faptul că niște Comitete Internaționale au organizat și condus plebiscitul din Sarre, că soldați englezi, italieni, olandezi și suedezi — adică armată internațională — au stat strajă în Sarre, pentru ca pacea Europei să nu fie primejduită, dovedește că există, în sfârșit, un instrument eficient de reglementare tehnică a treburilor internaționale, anume Societatea Națiunilor, înzestrată cu o forță internațională care asigură efectiv neturburata îndeplinire a hotărîrilor ei. Există, în sfârșit, garanții și instrumente de pace.

7. Ultimul și cel mai grav fapt al anului a fost un fapt în aparență mărunț. A trecut aproape neobservat. E vorba de declarația Japoniei, prin care denunță acordurile navale dela Washington.

Este cel mai turburător eveniment. Acest singur gest precizează că ecuația păcii nu poate fi deslegată numai în Europa, ci mai ales în Extremul Orient și că problemele viitorului apropiat se vor lega tot mai mult de soarta și de planurile Împărăției Soarelui-Răsare.

Înainte de încheiere, o paralelă între problema capitală a anului 1934 și a anului precedent.

¶ Două conflicte ilustraseră anul 1933: primul între Statele revizioniste și cele antirevizioniste; secundul dintre Statele autocrate și cele democratice.

¶ Europa nu mai este divizată astăzi în tabere. Nu mai există bloc revizionist și altul antirevizionist. Agitația revizionistă — când nu ia forma de încurajare a terorismului — nu este decât o lamentație monocordă folosită ca diversiune în politica internă și ca armă de speculație în cea externă.

Coaliția Statelor antirevizioniste se întinde din Urali până în Mediterană, din Atlantic până în Anatolia. Nu este însă o *tabără* antirevizionistă, ci e însăși Comunitatea Internațională organizată și solidară în apărarea dreptului internațional.

Tot astfel antagonismul dintre Statele autocratice și cele democratice tinde să dispară. Pe de o parte, prin osmoza doctrinelor politice, pe de alta prin treptata renunțare a unor state la formulele de autoritate imperativă a Statelor mari asupra celor mici.

Marile puteri europene au prins conștiința responsabilității lor internaționale. Acesta este fenomenul dominant al anului 1934. Convingerea că izvorul tuturor turburărilor grave rezidă în carența marilor puteri. De aceea, Anglia, Franța, Italia și Mica Înțelegere — cele patru mari puteri active ale Europei — au conlucrat strâns și leal la rezolvirea problemelor pendinte. Dar nu numai atât.

Din proprie inițiativă, fiecare urmărește o misiune specială de pace — conformă cu spiritul său și cu sfera sa de influență: Marea Britanie — problema dezarmării; Franța — problema securității; Italia — problema basinului dunărean; Mica Înțelegere — problema unificării sud-estului Europei.

Problema dezarmării a rămas în suspensie. Totuși Marea Britanie stăruie în această trudnică și uneori aproape irealizabilă activitate.

Problema securității trebuia soluționată potrivit sistemului lui Barthou, prin semnarea unui pact oriental și al unui pact mediteranean. Formal, planul a eșuat. În fapt însă, prin acorduri bilaterale, prin coaliția statelor pacifice și, în sfârșit, prin înregistrarea Societății Națiunilor cu acest prim rudiment de

armată internațională, Statele Europene par a-și fi asigurat securitatea.

Problema basinului dunărean nu este încă rezolvată. Garanțiile tripartite pentru Austria, acordurile economice dela Roma sunt doar jaloanele unor acțiuni ce trebuiesc amplificate.

Mica Înțelegere — unită cu Înțelegerea Balcanică — a realizat, prin vigilența sa pe de o parte și prin constructivismul metodelor sale pe de alta, o operă trainică de pacificare. E un motiv de mândrie pentru noi rolul determinant pe care l-a jucat România în această acțiune de sudură regională.

Misiunea Marilor Puteri nu este terminată. Sunt sorți de reușită în 1935.

Dacă totuși ordinea politică a lumii noastre va fi cutremurată, seismografele politice vor dovedi că epicentrul acestor convulsii se află în apele gălbui ale Dunării de Sus sau în apele frământate ale imensului Ocean, care este denumit Oceanul Pacific.

RICHARD HILLARD

REVISTA REVISTELOR

« VIAȚA BASARABIEI »

Revista « Viața Basarabiei » editată de Asociația culturală « Cuvânt Moldovenesc » și condusă de d. Pan. Halippa a împlinit trei ani. Apariția acestei reviste în provincia de peste Prut a însemnat nu un simplu eveniment tipografic, ci punctul de plecare al unei serioase mișcări culturale printre niște oameni pe cât de dornici de lumină, pe atât de neglijați. Afară de asta, « Viața Basarabiei » a dat prilej unor talente tinere să se afirme cu toată vigoarea, oglindind în opera lor cele mai variate aspecte ale vieții acestui bătrân ținut moldovenesc.

« În drumul lung pe care l-am parcurs, — scrie d. Halippa, — am avut de bună seamă mai multe zile de durere și tristețe, decât de mulțumire și de bucurie. Totuși conștiința datoriei împlinite ne-a fost destulă mângâiere în suferință și puternic sprijin pentru a nu cădea în desnădejde. Ne vom urma calea ».

Pe lângă *Un cuvânt la încheierea celor trei ani* semnat de directorul revistei, citim în ultimul număr versurile d-lor N. F. Costenco, V. Luțcan, Ion Buzdugan, Donar Munteanu și T. Luțcan, o traducere din Ivan Bunin, studiile d-lor V. Luțcan (*Ideologii basarabene*) și V. Țepordei (despre poetul *Alexie Mateevici*), schițele de R. Radiana, Teodor Vicol și N. Spătaru, articolele *Regiunile naturale dintre Prut și Nistru* de T. Porucic și *Crăciunul de altădată* de C. Danea.

La sfârșit, un mănunchi de recenzii și însemnări, care ar fi cu mult mai prețioase dacă ar stăruii mai ales asupra vieții basarabene.

ȘTEFAN ZELETIN

În paginile cu care se deschide ultimul număr al revistei « Gândul Vremii », apar emoționantele cuvinte rostite de d. Al. Claudiu, în aula Universității din Iași, cu prilejul comemorării lui Ștefan Zeletin. Ocupându-se numai de două aspecte ale personalității filozofului, d. Al. Claudiu scoate în evidență idealismul de poet romantic al celui care a scris *Evangelia Naturii* și realismul omului de știință care a elaborat *Burghazia română*.

Burghesia română, principala lui operă de sociologie, este o carte de însemnătate epocală. Pentru prima dată istoria contemporană a societății românești este explicată prin cauzele ei adânci și și ascunse. Fără exagerare se poate afirma că Ștefan Zeletin a pus bazele solide ale sociologiei statului românesc.

Până la Zeletin, formarea statului românesc modern, cu instituțiile lui economice, politice și culturale, într'un timp așa de scurt istoricește ca cel care desparte domnia Fanarioților de întemeierea regatului românesc, era un mister pentru știința socială. Și, cum se întâmplă totdeauna atunci când lipsesc explicațiile serioase, științifice, s'a recurs pentru lămurirea vertiginoasei apariții a României moderne la o formulă simplistă: aceea a *imitației*. « Români au imitat organizația socială a țărilor înaintate ». Care dintre noi n'a crezut odată în această explicație cu aparență plauzibilă? Și totuși este astăzi dovedit în știința socială că nu se imită din afară decât ceea ce corespunde unor necesități sociale lăuntrice; că nu se imită decât ceea ce este reclamat de nevoile imperative ale unei anumite societăți.

Revoluția franceză, izbucnită în secolul al XVIII-lea, n'a fost imitată propriu zis nicăieri. Fiecare țară și-a avut revoluția ei « burgheză », atunci când forțele sociale proprii lăuntrice au făcut-o necesară. Înălțurarea autocrației, pe care Franța o face în secolul al XVIII-lea, Rusia o face abia în secolul al XX-lea. Dovada cea mai bună că fenomenele sociale nu se imită decât în aparență și că ele izvorăsc, de fapt, din evoluția internă a țărilor respective.

Această evoluție internă a României ne este desvăluită de Zeletin în mecanismul ei intim, cu o logică de fier și cu o claritate impresionantă. El arată greșala celor care au crezut că bunele intenții ale câtorva tineri « bonjuriști » din veacul trecut întorși dela Paris cu « idei liberale » au creat instituțiile moderne ale României. Căci aceste idei liberale și reformatoare, ajunse la noi încă dela începutul veacului al XIX-lea, n'au devenit temeliiile vieții noastre sociale decât atunci când au căpătat un suport economic puternic ca urmare a tratatului dela Adrianopol.

Prin acest tratat, care libera viața economică românească de tutela otomană, principatele românești au intrat în relații comerciale cu statele apusene. Cerealele românești au luat din ce în ce mai mult drumul Apusului, de unde ne veneau în schimb mărfurile industriale. O parte din boierimea noastră, cea lipsită de înalte dregătorii, își întemeiază tot mai mult existența pe exportul cerealelor. Acestei păături de boiernași din veacul trecut se datorește modernizarea țărilor românești. Căci interesul boierilor cu spirit capitalist, ca și interesul capitalismului apusean cu care principatele dunărene intraseră în legături comerciale, era ca România să devină o țară independentă și puternică, înzestrată cu căi ferate, oferind garanții de libertate individuală și tinzând către mentalitatea burgheză a țărilor occidentale. Și la noi, ca în toate țările Europei, necesitățile vieții comerciale și burgheze au distrus, odată cu poezia timpurilor patriarhale, toate rămășițele vechiului regim feudal. Libertatea pe care o cereau « pașoptiștii » nu era o imitație servilă a formulelor revoluției franceze, ci expresia unei adânci modificări a vieții

noastre economice. Căci pretutindeni comerțul și burghezia au opus opresiunii feudale nevoia lor elementară, condiția lor de existență care este libertatea individuală. Pretutindeni capitalismul a adus cu el germeii civilizației moderne.

Intr'o carte a cărei bogății de idei nu poate fi rezumată în câteva cuvinte, Zeletin face să derive din nevoi economice profunde întreg eșafodajul României contemporane. Instituțiile juridice și politice, atmosfera culturală a țării noastre nu mai apar ca opere întâmplătoare ale unui grup de tineri entuziaști, ci ca efecte necesare ale unui întreg proces istoric. Concepție grandioasă, pe care o sprijină o documentare istorică și economică de o bogăție impunătoare. *Burghesia română* va suferi, poate, unele corectări de amănunt, dar concepția generală a cărții va rămânea punctul de plecare al oricărui studiu de sociologie având ca obiect realitățile sociale românești.

(Alexandru Claudian, în *Gândul Vremii*, 15 Ianuarie 1935).

L E M O I S

Numărul pe Ianuarie al acestei remarcabile publicații unice — în afară de studiile în care sunt rezumate problemele și evenimentele momentului — în domeniul politic, economic, social, literar, artistic și științific, conține și articole inedite, deosebit de interesante, semnate de d-nii *Ricardo Samper*, fost președinte de consiliu al Spaniei, *Henri de Man*, celebrul teoretician socialist, dr. *Ludvig Muller*, arhiepiscopul luteran al Germaniei și *Louis Jouvet*, cunoscutul regisor.

Lectura acestei reviste înlocuește lectura multor reviste, jurnale și cărți și îngăduie cetitorului să se țină la curent cu cele ce se petrec în lume.

Depozit general pentru România: Agenția Română Hachette, București, 26, str. Lipscani.

« GÂND ROMÂNESC »

Revista « Gând Românesc », care apare sub conducerea d-lui Ion Chinezu, se impune tot mai mult prin grija cu care e ales materialul beletristic, ca și cel științific, și prin serioasa preocupare de a face cunoscut tot ce e manifestare mai aleasă în centrul cultural care e Clujul.

Numărul pe Noemvrie, ultimul apărut, la data când încheiem revistă noastră, ne face cunoscut un nou tablou din lucrarea d-lui Lucian Blaga, *Avram Iancu*, dramă a cărei reprezentare e anunțată la Teatrul Național din Cluj.

D. Aron Cotruș, cântărețul iobagului ardelean, ne dă *Din ciclul Horia* o serie de poeme pline de simțire clocotindă. D-nii Ștefan Baciu și Gabrie Drăgan publică de asemenea câteva poezii de inspirație diafană.

Despre filozofia d-lui Lucian Blaga, scrie un studiu de minuțioasă analiză d. Vasile Băncilă. D-sa arată locul pe care-l ocupă *Censura transcendentă*, ultima lucrare a d-lui Blaga, în gândirea acestui cugetător atât de original.

D. G. Sofronie înfățișează într'o concisă expunere rezultatele celei de a XV-a Adunări a Societății Națiunilor, care s'a ocupat în deosebi cu problema *Protecțiunii minorităților*.

Cronicile sunt semnate de d-nii Ion Chinezu (*Cronica literară și Cronica plastică*), N. Bănescu și Radu Vulpe (*Cronica istorică*), Victor Papilian (*Cronica muzicală*).

Capitolul « Mișcarea culturală » cuprinde dări de seamă despre cele mai recente lucrări din domeniul istoriei literare, al poeziei, al folklorului și al dreptului.

« CONVORBIRI LITERARE »

Fasciculele cu care *Convorbirile Literare* își încheie al LXVII-lea an au în frunte un prețios document. Sunt niște însemnări ale d-lui I. Al. Brătescu-Voinești privitoare la geneza poeziei *Luceafărul* de M. Eminescu. Intemeindu-se pe afirmațiile lui Titu Maiorescu, de a cărui prietenie s'a bucurat, d. Brătescu-Voinești arată că minunata poezie a lui Eminescu nu este creația unui joc al fanteziei, ci a izvorât dintr'o mare durere trăită cu adevărat. Eroii basmului sunt Eminescu și Veronica Micle, pe care Maiorescu ar fi vrut să nu-i vadă legați printr'o căsătorie nepotrivită.

Un roman cu remarcabile însușiri epice se anunță a fi *Convoiul flămânzilor* al d-lui George Acsinteanu. Fragmentul apărut în revista de care ne ocupăm și intitulat « Mărturisirea lui Ghinea » are un dialog viu, o limbă cât se poate de expresivă și e de un dinamism care-ți stârnește puternice emoții estetice.

Despre *Povestea vieții mele*, cum și-a intitulat Regina Maria memoriile apărute de curând, mai întâi în englezește, apoi în românește, scrie un articol plin de pătrundere analitică d. Nicolae Petrescu.

În restul revistei: versuri de d-nii A. C. Cuza, Ion Buzdugan, Leon Lefter, Alexandru Naum, studii și cronici de d-nii Al. Tzigara-Samurcaș, Mihai Moșandrei, O. Papadima, Al. Iordan.

ROMANELE ȘI NUVELELE D-LUI LIVIU REBREANU

Intr'unul din ultimele numere ale « Adevărului literar și artistic », d. Aureliu Weiss supune unei minuțioase analize opera d-lui Liviu Rebreanu. Dela *Golanii* și cele *Trei nuvele* cu subiecte din război, până la marile romane: *Ion*, *Pădurea Spânzuraților* și *Răscoala*, scrierile d-lui Rebreanu sunt cercetate cu o pătrundere de critic încercat și într'o formă din cele mai atrăgătoare.

D. Aureliu Weiss ajunge la sfârșitul bogatului d-sale studiu să arate că « d-l Liviu Rebreanu se prezintă ca una dintre cele mai remarcabile figuri ale mișcării literare române. Inspirația d-sale plină și viguroasă a putut să-l poarte spre izbândă printre cele mai primejdioase dificultăți. N'a izbutit oare d-sa să însereze în *Adam și Eva* o serie de nuvele, în care talentul evocării iubirii tari și a morții, în felurite ținuturi și epoci, se ridică triumfător

peste scăderile unei filozofii pretențioase, căznite și obscure și peste invențiile de nume, de țări, moravuri și ținuturi care forțează violent imaginația și cunoștințele istorice?

Ridicându-se până la înălțimea creării tipurilor sociale, puterea d-sale de evocare sintetică a aruncat în viața literelor românești figuri de o vitalitate impresionantă, care se mișcă natural în cadrul frământărilor de aici. N'a reușit totuși să insuflă unora dintre opere tăria de viață a celorlalte, pentru că nu a pornit în totdeauna dela izvorul celor mai reale mijloace ale d-sale și a căutat să creeze în domenii pentru care nu avea ochiul sufletului suficient format. Extensiunea inutilă și obositoare pe care o dă unora dintre lucrările d-sale, prin inserțiunea unor imagini și considerațiuni străine structurii organice a romanelor, va trebui să fie strict supravegheată în viitor, mai ales că partea discursivă e, prin natura ei, caracteristic statică, în timp ce toată formațiunea temperamentală a d-lui Rebreanu îl îndeamnă spre aspectul vieții în mișcare.

Imaginația d-sale sintetică, îndreptându-l spre ciocnirea furtunoasă și necruțătoare a patimilor omenești, îl îndepărtează de analiza psihologică, ale cărei instrumente delicate se frâng sub apăsarea viguroasă a accentelor d-sale pasionale. De aceea, d. Rebreanu ar trebui să evite romanul psihologic și să stăruie pe axa capitală a puternicului d-sale talent: aceea a pasiunilor tari, care creează în literatură tipurile sintetice, caracteristice și eterne. Sobrietatea manierei d-sale, în luptă cu tendințele lungirii fastidioase a povestirii, este o frână prețioasă și un dar prea însemnat spre a nu fi cultivat cu stăruință *.

(Aureliu Weiss, în *Adevărul literar și artistic*, 3 Februarie 1935).

FOCH ȘI WEYGAND

La declararea războiului, Foch cunoștea pe Weygand astfel cum un șef de corp poate cunoaște pe un ofițer în subordine, despre care a auzit numai lucruri bune. În timpul retragerii dela Charleroi, Foch fiind însărcinat să comande o formație nouă, menită să umple îndată golul care se formase între armatele Lanrezac și de Langle de Carry, îi sunt trimiși doi ofițeri de elită, pentru a constitui statul său major: locotenentul-colonel Devaux și locotenentul-colonel Weygand. Primul avea brevetul statului-major, celălalt numai diploma școlii de înalte studii militare. Foch alege pe Weygand, care era mai vechi în grad, și din această clipă cei doi mari generali nu se mai despart.

Intimitatea colaborării lor este din cele mai interesante. În ce-l privește pe Foch, o observație de ordin psihologic este necesară. * Dacă s'ar observa conduita lui Foch, în diferitele sale cartiere din timpul războiului, s'ar remarcă două principii opuse în aparență: oricare ar fi situația pe care o ocupă, îl vedem asigurându-și cu multă gelozie singurătatea sa și, în același timp, o prezență în jurul său *.

Foch este personal. Poate lucra și în rândul al doilea. Însă numai în rândul întâi are « o mișcare completă și asigurată ». Vocația sa proprie este să ție bastonul de șef de orchestră, și de aceea este destinat izolării. Mai mult ca oricare altul, « izolatul are nevoie de un tovarăș », de un tovarăș care-l va ajuta să gândească, întrucâtva. Dacă Foch respinge ajutorul exterior, pentru că acesta îl distrage delă lucru, un ajutor interior îi este totuși util.

« Gândul său nu se organizează ca acela al lui Napoleon, într'o izolare totală. El își rezervă gândul pentru un ajutor, căruia îi încredințează toate ideile sale ».

De aceea a făcut din Weygand ceva mai mult decât un secretar: un confident.

« Pătrunde oricând la Weygand; îi spune tot ceea ce a conceput și aceasta sub forma imperfectă a începuturilor. Se observă în lucrările lui Foch această metodă directă și imperioasă, hărțuitoare în același timp: aliniatul este adeseori neașteptat; merge din formulă în formulă, după cum în geometrie se înaintează din teoremă în teoremă. Elipsa este figura sa favorită. Ceea ce exprimă Foch, nu este atât fructul creerului său, cât rezidul elaborației sale și frazele ei enigmatice, asemănătoare oarecum meditațiilor lui Pascal, nu sunt decât simple însemnări și repere, analoge unor note creionate pe un carnet. Acum începe să exceleze Weygand. Trăind mereu în jurul șefului său, studiind în liniște și mai ales în clipele de destindere (la plimbare, în automobil, sau în vreme ce generalisimul își morfoleşte țigarea), Weygand a înțeles cum s'ar putea suplini acestor lacune. Gesturile brusce, mișcările unei fețe atât de mobile, clipele de tăcere, sunt atâtea semne pentru el ».

La Foch, ideea personală nu ia naștere din contactul cu propunerile sfetnicilor săi. Are nevoie de liniște și singurătate și prezența lui Weygand alături de el, care este un confident și un agent, îi favorizează elaborația ideei sale.

Se întâmplă câteodată ca ordinele lui Foch să fie enigmatice. Weygand își cufunda capul în mâini și nu mai înțelegea nimic, dar avea încredere. Foch nu putea să se înșele și Weygand aplica șefului său adagiul lui Barrès: « Geniul nu trebuie contrazis ».

(Jean Guittou, în *Revue Universelle*).

CATOLICISMUL ȘI POLITICA MONDIALĂ

Rareori factorul catolic a exercitat o acțiune atât de vastă asupra mișcării politice mondiale. În Germania toate forțele politice au cedat în fața hitlerismului triumfător: social-democrația, partidul comunist, au trebuit să suporte legea învingătorului. Singura forță care a constrâns puterea nazistă să nu o neglijeze, este religia, este creștinismul, este în deosebi catolicismul. « Singurul interpret în Germania al drepturilor conștiinței omenești și al libertății individuale împotriva absolutismului nazist, catolicismul, a început prin a fi unicul ferment de rezistență împotriva aservirii generale a națiunii sub disciplina spirituală a stăpânilor ei ». În Austria, când s'a găsit

un guvern dispus să ia o poziție hotărâtă împotriva alipirii la Germania, acest guvern a ales catolicismul ca platformă a rezistenței sale la Anschluss și a apărării împotriva contagionii nazismului. Problema religioasă a jucat un rol însemnat în desfășurarea evenimentelor din Sarre și protecția catolicilor sarrezi împotriva presiunii exercitate asupra lor de Reich a fost una din condițiile sincerității plebiscitului. Și această protecție nu a fost ușor de asigurat, având în vedere că teritoriul Sarre a rămas, din punct de vedere bisericesc, parte integrantă a două dioceze germane, din Trier și din Spira.

În Italia, guvernul fascist a rezolvat problema în fața căreia Germania a întâmpinat o înfrângere: a reușit să adapteze interesele bisericii catolice cu exigențele regimului totalitar, unificator al educației, gelos de influența sa asupra tineretului. În Spania, chestiunea catolică este temelia problemei interne. « Regaliștii spanioli au reproșat și reproșează încă Sfântului Scaun și nunțiului său în Spania de a nu fi susținut monarhia, atunci când se clătina și de a o fi părăsit atunci când s'a prăbușit. Reproșul lor nu are rațiune de a fi, căci Sfântul Scaun ar fi depășit rolul său dacă ar fi apărât coroana sau ar fi sabotat în urmă Republica victorioasă, din fidelitate pentru coroana suprimată ». În Statele-Unite, cele 20 de milioane de catolici formează un efectiv electoral, pe care candidații la președinție îl desprețuiesc rareori. Dacă Mexicul este în plin război religios, celelalte republici ale Americii latine sunt obediente față de Biserică, și turneul recent al cardinalului Pacelli în Argentina, Brazilia și Uruguay a fost triumfal.

(* * * în *Revue des Deux Mondes*).

UNITATEA SPIRITUALĂ A ASIEI

Problema unității Asiei este una din problemele esențiale ale politicii mondiale, aceea care interesează, în mod direct, viitorul civilizației. Celebrul scriitor japonez Okakura Kakuzo pretindea să reconstituie, pe baze morale, « vechea unitate a Asiei », bizuindu-se pe pasiunea de absolut, de ireal, comună raselor asiatice și care le-a permis ca din sânul lor să ia naștere toate religiile mari ale omenirii. Nevoia în care s'au găsit odinioară populațiile Asiei, de a ocoli răcirea progresivă a platourilor situate în centrul continentului, a pus între ele nu numai spații imense, dar și obiceiuri de viață, idei și aspirațiuni diferite. « Într'un cuvânt, focarele de civilizație s'au aprins pe amândouă versantele *acoperișului pământului*. Pe măsură ce masele coborau către clime mai dulci, la răsărit și la apus, și găseau locuri propice dezvoltării lor, odată cu corturile lor, fixau și coduri de viață deosebite. Astfel au luat naștere aceste două suflete care s'au perpetuat de-a lungul veacurilor și care au rămas și astăzi atât de străine și de misterioase, unul față de celălalt: acela al Orientului și acela al Occidentului ».

Asia este una; această unitate nu reprezintă însă nimic în sine și nu oferă vreun interes decât prin rolul pe care l-a jucat în formarea și în generalizarea unui fel anumit de a gândi al locuitorilor continentului asiatic. Unitatea europeană se întemeiază pe spiritul de precizie; în America, unitatea

este aplicarea unei doctrine sau rezultatul unei dezvoltări istorice; în Asia însă, unitatea este de altă esență, mai ales în mintea unui asiatic care opune Occidentului, pe care-l privește numai din punctul de vedere al materialismului său, Orientul cu un caracter pur spiritual. Chinezii n'au religie, dacă prin religie se înțelege credința într'o lume transcendentă; au însă una, dacă se dă religiei sensul unei preocupări de ordin universal ». Afirmația lui Okakura Kakuzo că Asia nu reprezintă nimic altceva decât spiritualul, nu implică, nici nevoia unei lumi de esență transcendentă, nici aceea a unui cult al ființelor divine, ci nevoia mistică a unității universului, care se traduce, pentru asiatici, prin mișcarea spontană ce leagă spiritul cu lumea exterioră, în loc să-l opună acesteia și să-l țină într'un domeniu deosebit de ea.

De aci rezultă că asiaticii, pasivi în domeniul material, sunt activi în cel spiritual. « După cum noi găsim motive să activăm în domeniul material, pe care ei îl disprețesc, au și ei motive să militeze în domeniul spiritual. Acțiunea lor poate fi cu atât mai eficace, încât prin însăși esența ei, ea se poate unifica cu ușurință și este susceptibilă de a se întinde pe tot cuprinsul continentului ». In ultimul timp, această mișcare se exercită împotriva ingerinței europene și s'a manifestat, în ciuda frontierelor, a raselor și a religiilor, printr'un amestec de indignare, de dispreț, de gelozie și de ură. Dacă este adevărat că lumea tinde către o civilizație de masă, Asia se găsește într'o situație favorizată; într'adevăr, dacă spiritul european și-ar pierde calitatea sa cea mai de preț, darul invenției, care este atributul omului de elită, el s'ar găsi în inferioritate față de o mulțime predispusă, prin facultățile ei de imitație, să se impregneze de o civilizație care, suprimând orice emulație, ar corespunde unei stări de permanentă receptivitate. Această civilizație de masă, care ar însemna un regres pentru Europa, nu ar putea să aibă același efect dezastruos asupra Asiei. Unitatea morală a Asiei este întemeiată pe un fel de compromis între spiritul de imitație, cu tendințe materialiste, și voința dărză, de esență spirituală, de apărare a rasei asiatice.

(André Duboscq, în *Revue Universelle*).

VIITORUL ACORDULUI FRANCO-ITALIAN

Acordul franco-italian a stârnit mare satisfacție în Italia pentru că pune fundamentele unei rânduieli europene, bazate pe pacifism. Asasinatul cancelarului Dollfuss și represiunile sângeroase din Germania au fost, pentru opinia italiană, fapte esențiale. Pe de altă parte, reînarmarea Germaniei reține atențiunea Europei și, în ultimele săptămâni care au precedat încheierea lui, domnea sentimentul că furtuna n'ar putea izbucni decât din Germania. « Pentru orice Italian, oricare ar fi fost și oricare ar fi simpatiile sale pentru Franța, acordul din 7 Ianuarie își găsește justificarea și lauda sa în această frază, care se pronunță destul de des: « De acum înainte suntem 80 de milioane ». Își mai găsește justificarea și în altă frază curentă: « Les affaires vont reprendre ». Cel mai satisfăcut de pe urma acestui acord este industriașul

italian și cu el toți acei a căror soartă depinde de prosperitatea schimburilor internaționale. « Ceea ce este posibil, este revizuirea celor două politici vamale, în vederea intensificării curentului de schimburi franco-italiene, astăzi reduse la minimum. Se poate spera la o colaborare comercială franco-italiană, care rămâne de altminteri de elaborat. Ceea ce sperăm este o mai bună stare ».

Aceste interese dau acordului franco-italian sensul său adevărat. Acordul nu este un punct final, ci unul de plecare. În ultimul moment, negocierile erau periclitate de un amănunt în soluțiunea problemei coloniale, însă de o parte și de cealaltă, oamenii cu răspundere au înțeles că centrul de gravitate al apropierei franco-italiene nu este în Africa, ci în Europa. Pentru ca acordul să fie eficace, pentru ca prietenia dintre cele două popoare să persiste și să se desvolte, trebuiesc menținute între Paris și Roma, nu numai schimburile economice, ci mai ales cele spirituale și politice. « Zece ani de politică paralelă cu politica germană nu au fost niciodată consacrate printr'un tratat între Berlin și Roma. Acordul franco-italian nu este o alianță. Inșă, în ciuda acestei politici de echilibru care este în natura însăși a tradiției britanice și care, după război, a împiedicat pe oamenii de stat englezi să semneze cu Franța garanțiile pe care aceasta le cerea, schimburile franco-britanice au fost atât de intime, atât de zilnice, atât de leale, încât vechea *Antantă Cordială* este încă vie și s'a arătat de mii de ori mai folositoare decât anumite alianțe semnate, ratificate și clasate. Același lucru trebuie să se întâmple și cu Italia. Intre Italia autoritară și Franța liberală, între Italia tânără și ambițioasă și Franța experimentată și cuminte, orice alianță ar fi zadarnică. Dacă însă fiecare țară își asociază pe cealaltă la inițiativele ei, o ține la curent cu reacțiunile ei, dacă Italia și Franța, păstrându-și libertatea, colaborează în mod constant, toate speranțele sunt îngăduite ».

Franța și Italia reprezintă două aspecte ale aceluiași geniu latin, cel juridic și cel practic, cărora le repugnă metodele germane.

Italia va executa în mod leal acest acord; este interesul ei evident, căci nu numai că găsește în semnătura Franței cea mai bună garanție împotriva ingerinței Germaniei în Austria, punct crucial al preocupărilor ei, dar și siguranța că politica italiană, în acord cu cea franceză, va avea în Europa o valoare imperială.

(* * * în *Revue de Paris*).

CRIZA EUROPEI ÎN COMPLEXUL ECONOMIC MONDIAL

Criza europeană pune problema echilibrului dintre continente, mai ales între civilizațiile care diferă prin nivelul lor de viață, prin gradul lor de dezvoltare și prin vechimea lor. Primul factor necesar a fi luat în seamă este vârsta economică a țărilor sau a continentelor. « O țară este coaptă sau veche atunci când și-a dezvoltat populația și utilajul ei, dincolo de resursele teritoriului ei; este, dimpotrivă, tânără, atâta timp cât resursele ei exced

nevoile populației și ale utilajului. Formula: « Suntem o țară cu posibilități infinite » exprimă convingerea continentelor noi de a avea viitorul deschis în fața lor ».

În nerăbdarea de a se industrializa, țările care odinioară erau complimentare vechiului continent, refuză să se limiteze la rolul de exportatoare de produse brute și de clientele pentru articole manufacturate. Este oportun ca o modificare de structură să intervină în organismul industrial al țărilor vechi: adaptare este necesară. « Pentru a înlocui o clientelă pe cale a fi pierdută, trebuesc descoperite țări care n'au ajuns încă într'un stadiu înaintat de industrializare, cu toate că au ajuns la stadiul necesității de a importa ». În măsura în care o țară, care a ajuns la un stadiu de industrializare, este încă destul de tânără și destul de activă ca să-și mențină situația dobândită, superioritatea ei relativă îi garantează timp îndelungat menținerea unui privilegiu economic. Problema de a ști dacă este bine să ne opunem industrializării coloniilor sau, în general, țărilor extra europene, este deșartă, căci este vorba de o mișcare pe care nimeni nu o poate împiedeca. Toate coloniile s'ar revolta dacă metropolele europene ar refuza să le admită dreptul lor la o evoluție firească. Oricum, acest curent este lent și nu necesită ani, ci generații.

Toată problema este de a ști în ce măsură vechiul continent se poate adapta condițiilor actuale ale concurenței internaționale. « Orientarea Europei în veacul al XIX-lea se arată a fi fost periculoasă: ea a acceptat, potrivit expresiei lui Nietzsche, să trăiască în veșnic pericol. Iată-o încărcată de o suprastructură industrială excesivă, de o populație prea densă și, mai ales, de o civilizație socială, din ce în ce mai greu de susținut. Alternativelor posibile sunt sau revenirea unei prosperități generale îndestulătoare pentru a o ridica, ca un flux, sau necesitatea unei revizuii a echilibrului ei. Într'o ipoteză pesimistă, asemenea revizuire ar comporta un eventual sacrificiu al utilajului ei: s'ar renunța la standardul de viață anterior și poate și la cifra populației; în ipoteza optimistă contrarie, structura industrială ar fi adaptată și reorganizată, astfel ca nivelul actual să poată fi consolidat ».

Nu trebuie însă uitat faptul nou al presiunii în jos a salariilor, practicat în țările exotice ale Orientului și ale Extremului Orient și, la Apus, ofensiva americană, unde salariile sunt mai ridicate și nivelul de viață mai pretențios ca în Europa, concurență simbolizată prin Statele-Unite. « O abundență de materii prime pe piață, 120 de milioane de consumatori care formează un bloc liber-schimbist înconjurat de aceiași barieră vamală, iată condițiile naturale și politice cărora vechiul continent este incapabil să le ofere un echilibru echivalent ». În multe domenii, în condițiile actuale ale concurenței mondiale, Europa riscă să fie înfrântă. În Orient și în Extremul Orient ea este înfrântă prin mașinismul automatic, la care se adaugă salariile extrem de scăzute; în America, este concurată pentru motive exact inverse. Cu toate acestea, pe aceste două fronturi, Europa nu este în veșnică inferioritate, și este încă departe ziua când vechea ei superioritate va fi dispărut. « Păstrăm la Răsărit și la Apus avantajele evidente, pe care numai umilirea de după război ne-a făcut să le pierdem din vedere ». Reacțiunea de ostilitate care se

manifestă astăzi în lume, nu numai împotriva Europei, ci contra rasei albe, este pentru noi o lecție: cuceririle noastre materiale se întorc împotriva noastră, tocmai în măsura în care ele sunt materiale. Pentru Europa, faza dominației fără contra echivalent pare încheiată; de aceea vechiul continent trebuie să-și revizuiască condițiile sale de influență în lume. « Eroul care simbolizează mai bine vechiul nostru continent este Prometeu: furând focul dela Jupiter pentru a-l da oamenilor, poate că ofensa pe zei, dar suscita acea forță secretă a civilizației noastre occidentale, revolta împotriva fatalității și supunerea leneșă, fășnirea invenției tehnice, indisciplina creatoare. Nu trebuie să ne lăsăm laminați între masa americană și cea asiatică; să rămânem credincioși spiritului oaspetelui din Caucaz, despre care rasiștii cei mai susceptibili nu vor putea pretinde că nu era arian ».

(André Siegfried, în *Revue de Paris*).

G. BACOVIA. <i>Poesii</i> , cu o prefață de Adrian MANIU	Lei 40
G. GREGORIAN. <i>La poarta din urmă</i>	Lei 60
ADRIAN MANIU. <i>Cartea Țării</i>	Lei 40
G. LESNEA. <i>Cântec deplin</i>	Lei 40
GEORGE SILVIU. <i>Paisie psallul spune</i>	Lei 40
V. CIOCĂLTEU. <i>Poesii</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU. <i>Helada</i>	Lei 60

SCRIITORII ROMÂNI VECHI

Sub tipar

MITROPOLITUL VARLAAM, *Cazanica (1643)*, ediție îngrijită de J. BYCK

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU ȘI GALA GALACTION

A apărut

Cântarea Cântărilor . . . . . gratuit

SCRIITORII STREINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

Au apărut

E. MADÁCH. <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA . .	Lei 40
LUIGI PIRANDELLO. <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU	Lei 40
M. CHOROMANSKI. <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ . .	Lei 50
R.-L. STEVENSON. <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	Lei 50

BIBLIOTECA DE FILOZOFIE ROMÂNEASCĂ

Au apărut

D. D. ROȘCA. <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU. <i>Estetică, Vol. I</i>	Lei 100

Sub tipar

PETRE PANDREA. *Filosofia politică-juridică a lui Simion Bărnuțiu*

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

A apărut

G. I. BRĂTIANU. <i>Napoleon III et es nationalités</i>	Lei 60
--	--------

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI

Au apărut

VLADIMIR CAVARNALI. <i>Poesii</i>	Lei 20
EUGEN JEBELEANU. <i>Inimii sub săb</i> , poeme	Lei 40
HORIA STAMATU. <i>Memnon</i> , versuri	Lei 40
DRAGOȘ VRÂNCEANU. <i>Cloșca cu puși de aur</i> , versuri	Lei 40
EMIL CIORAN. <i>Pe culmile disperării</i>	Lei 50
CONSTANTIN NOICA. <i>Mathesis</i>	Lei 40

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 241-97 206-40

M. O., IMPRIMERIA NAȚIONALĂ—BUCUREȘTI